RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI

KNJIGA 255

RAZREDA HISTORIČKO-FILOLOGIČKOGA
I FILOZOFIČKO-JURIDIČKOGA

114

U ZAGREBU 1936
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE

Sadržaj

Strana

Tomislav Maretić: Metrika muslimanske narodne epike (Svršetak) 1

Milan Rešetar: Jezik pjesama Rańinina Zbornika 77

Ljudmil Hauptmann: Hema i Svetopuk 221

Metrika muslimanske narodne epike

Napisao pravi član
Dr. Tomislav Maretić

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 10. januara 1934.

(Svršetak)

C. Produljivańe stihova

(»metrika« 57—78)

Rastezańe kratkoga ъ

37. U »metrici« 57 navodi se priličan broj primjera, u kojima se poradi potrebe stiha kratko ъ produljuje u *ije*, na pr.

pleći dade, **biježati** stade.
onoga ću biti **dijevojka.**

Toga ima i u muslimanskim pjesmama:

sve prvjence naše **isijekli.** 1, 29.
ja ću Husu **posijeći** glavu. 1, 73.
ne će tebe beže **posijeći.** 1, 92.
Božija te sablja **posijekla.** 1, 109.
neg' je uzmi za **vijernu** ljubu. 1, 276.
neg' je uzmi za **vijernu** ljubu. 1, 292.
Mujo će ti **posijeći** glavu. 1, 465.
ja ću ńemu **odsijeći glavu.** 2, 75.
i banovu **osijeći glavu.** 2, 81.
ko dobije, nek vodi **obije.** 2, 153.
obje ću mu **odsijeći** glave. 2, 428.
dok ja svoju spremim **dijevojku.** 3, 241.
pa Zlatiji veli **dijevojci.** 3, 245.
kad to čula lipa **dijevojka.** 3, 499.
ja ti kršnu znadem **dijevojku.** 4, 367.

Drukčija rastezaña riječi

(»metrika« 58)

38. Ime planine *Vučjak* nalazi se u muslimanskim pjesmama bez -i- između *č* i *j:*

danom gori **Vučjaku** dođoše. 2, 481.
Vučjak priđe, pred Otres iziđe. 3, 153.
otiskoše niz Liku **Vučjaku.** 3, 204.
on uskoči u **Vučjak** planinu. 3, 313.
Vučjak prišli, na Kotare sišli. 3, 450.

Ali pored toga nalazi se i *Vučijak:*

tavnom noći preko **Vučijaka.** 2, 481.
jaše momak **Vučijak** planini. 3, 106.
on udari preko **Vučijaka.** 3, 153.
udariše preko **Vučijaka.** 3, 204. 447.
izađoše na vrh **Vučijaka.** 3, 313.
na poļani na vrh **Vučijaka.** 3, 478.

Imenice *dušmanin, Kaurin, Tatarin* u običnom govoru izbacuju *in* u pluralu, ali u poeziji poradi potrebe stiha ostaje *in* i u pluralu (»metrika« 58):

nas je malo, čudo **kaurina.** 2, 350.
otiskoše **Tatarini** mamni. 3, 17.
toliko je u ńem **dušmanina.** 4, 179.

Superlativ mjesto pozitiva

39. U Vukovim knigama često se poradi potrebe stiha mjesto pozitiva uzima superlativ, na pr. *prebijeli* mjesto *bijeli,* isto tako *preveliki* mjesto *veliki* i t. d. (»metrika« 59). Ta se poraba nalazi i u muslimanskim pjesmama:

pa mu mjeri **prebijelu** kulu. 1, 121.
kad mu vidiš **previjernu** ļubu. 1, 134.
da poļubi **prebijelu** ruku. 1, 269.
do begove **prebijele** kule. 1, 418.
vidiš moje **prebijelo** lice. 1, 525.
tude nađe **prebijele** ovce. 2, 168.
usred Bišća velika je crkva,
dvaput bila **prevelika** crkva,
a triputa bijela ģamija. 3, 74.

i **prilipu** kapetan-divojku. 3, 344.
ta Osmane, brate **prenejaki!** 3, 421.
a dobavi **prehitra** berbera. 4, 84.
dok ja nađem **prehitra** berbera. 4, 84.

Dosta se često u Vukovim zbornicima nalaze pridjevi i prilozi složeni s prijedlogom *po*, gdje smisao traži pridjev ili prilog bez toga *po*, na pr. (»metrika« 59):

poljepši su moga Petra dvori.
što **počešće** k mene ne idete.

U muslimanskim je pjesmama to veoma rijetko:

kad **poboje** bana sustigao. 4, 609.

Genitiv mjesto akuzativa

40. Da bi izišao u stihu potreban broj slogova, često se uzima genitiv mjesto akuzativa od imenica, kojima je genitiv za jedan slog duļi nego akuzativ. Veoma je to obično u Vukovim knigama (»metrika« 60) i u muslimanskim pjesmama. Evo iz ovih pregršt potvrda:

i donese **careva fermana,** 1, 3,
što mu drže **svilena čadora.** 1, 12.
uzmi moga **zelena barjaka.** 1, 53.
da ja za te pod'jelim **mejdana.** 1, 124.
topom bije **bijelog Budima.** 1, 143.
prisvojiću **b'jela Carigrada.** 1, 174.
da prekrše **posta ramazana.** 1, 178.
razapeo **zelenog čadora.** 1, 185.
on ugleda šeher **Šibenika.** 1, 332.
pa uzela **plamenoga noža.** 1, 489.
a s čivije **ǵeferdara** skide. 2, 150.
dobro krije **careva fermana.** 3, 16.
poļubi mu i **skuta** i ruku. 3, 61.
kad su cari **mira** učinili. 3, 199.
kad si **Sćńa** ostavio **svoga.** 3, 330.
čuva l' dobro **drvena čardaka?** 3, 391.
o ńem viša **perna buzdohana.** 3, 512.
beže **plina** pravo razidilio. 3, 523.
Tutek **klanca** čuva **prokletoga.** 4, 223.
dofati mu **mača zelenoga.** 4, 318.
on ugleda **drvena čardaka.** 4, 338.

Genitiv mjesto akuzativa nalazi se (kao i u pjesmama Vukovih kńiga) također iza prijedloga, koji se slažu s akuzativom:

pa uļeze begu pod **čadora.** 1, 3.
onda ćemo pod b'jela **Os'jeka.** 1, 206.
a kad beže u **Muhača** side. 1, 212.
da idemo Turcim u **indata.** 1, 214.
Pavle pređe s begom u **Budima.** 1, 245.
ti nijesi junak za **mejdana.** 1, 480.
dobro gleda kroz bistrog **durbina.** 2, 117.
kad dođoše niz goru **Vučjaka.** 2, 486.
kod ńeg bio za **nikog zemana.** 3, 164.
bil' joj vratak bio za **derdana?** 3, 214.
a ja, dico, za **mejdana** nisam. 4, 243.

Katkad se uzima genitiv mjesto akuzativa i od imenica srednega roda:

zar ti slušaš **jednog kopileta?** 3, 370.
vidi Muje, **jednog kopileta.** 3, 473.
čuva l' aga **poļa hlivańskoga?** 3, 391.

U jednom primjeru je genitiv plurala mjesto akuzativa istoga broja:

n'jesu rane za **ženskijeh glava.** 2, 183.

Ima nekoliko primjera, u kojima je mjesto akuzativa uzet genitiv p o a n a l o g i j i od onakih imenica, koje u genitivu i u akuzativu imaju isti broj slogova:

jer ja, care, n'jesam za **vezirstva.** 1, 67.
kad Nikola bude za **učeńa.** 1, 269.
koji vrata čuva i **podvoļka.** 1, 302.
Tale čuva **ruha djevojačkog.** 2, 160.
to joj vrata čuva i **podvoļka.** 3, 411.

Vokativ mjesto nominativa

41. U svim deseteračkim pjesmama vokativ se mjesto nominativa poradi potrebe stiha uzima često i prečesto, pa to u punoj mjeri vrijedi i za muslimanske pjesme. Evo samo četiri primjeri mjesto hiļada drugih:

a kad **care** do Sigeta sađe. 1, 126.
ńemu veli **Zadranine bane.** 2, 153.

ńemu veli briński **kapetane.** 3, 167.
lički **beže** na čauše viknu. 4, 110.

Vrlo se rijetko uzima vokativ mjesto nominativa od imenica, koje se u nominativu sing. svršuju na *-a*, kako je u Vukovim zbornicima:

dok odraste moja **sirotice.**
kakva j' krasna Kaica **vojvodo.**
pošetala **Suškińice** Savka.

U Jukić-Martićevoj knízi nalazi se:

zavikaće Rustan **keseǵijo.** 296.
opazi ga Rustan **keseǵijo.** 297,

a u »Pjevaniji« Čubra Čojkovića:

za Omerom Galebane **slugo.** 206b.
ma ne jaše Galebane **slugo.** 206b.

Rijetko se (kao i u Vukovim knígama) uzima vokativ mjesto nominativa od imenica, koje znače životińe ili stvari:

dok mu ate Dunav preplivao. 1, 243.
vije gn'jezdo siv zelen **sokole.** 2, 444.
kad mu puče bistar **karabine.** 1, 285.
a kad puče bistar **ǵeferdare.** 1, 512.
al' nam pao na namite **sniže.** 3, 55.
a sav krvav ka planinski **vuče.** 3, 343.
sav je krvav ko planinski vuče. 4, 217.
on zavija ka planinski **vuče.** 4, 279.
nametnu se siv zelen **sokole.** 4, 447.

U svim primjerima, što su do sad navedeni, vokativ je uzet mjesto nominativa, koji je subjekt; znatno je ređi (kao i u Vukovim knígama) vokativ mjesto nominativa, koji je predikat, kako je u primjerima:

da se kaže (t. j. Mujo), da je **duhovniče.** 1, 263.
ja sam, kraļu, sa mora **trgovče.** 1, 528.
ono ti je babov **pobratime.** 2, 10.
ko je vašoj vojsci **kalauze?** 2, 445.
on je davno sa mnom **pobratime.** 2, 503.
već ne moreš turski **care** biti. 3, 7.
ja ne mogu turski **care** biti. 3, 96.
da mu **kume** bude kod Zlatije. 3, 134.

ko će **kume** biti kod djevojke. 3, 213.
već mi ne ćeš biti **barjaktaru**. 3, 256.
ti si **sine** pobratima moga. 3, 341.
ono mi je Bogom **pobratime**. 3, 525.
beg mu **kume** bio kod divojke. 4, 171.
jer je dizdar i moj **pobratime**. 4, 246.
Milovane, da s' **brate** po Bogu. 4, 328.
da ti jesi turski **prijateju**. 4, 577.

Deminutivi

42. Narodnim pjevačima i kazivačima vrlo dobro dolaze deminutivi, kad treba gledati, da stih ne ostane ispodbrojan; valja znati, da su deminutivi ponajviše za jedan slog duļi, negoli su imenice, od kojih su izvedeni. Kako deminutiva ima množina u Vukovim zbornicima, tako ih ima i u muslimanskim pjesmama.

Imenice muškoga roda, od kojih se deminutivi nalaze u muslimanskim pjesmama, jesu ovi: *brat, dan, list, san, vez, vrat.* Primjeri:

i taj **danak** zdravo putovali. 1, 54.
tom se **sanku** odmah osjetio. 1, 78.
pa on lego **sanak** boraviti. 1, 102.
mladi mu se **bratac** potrefio. 1, 158.
i odnese **listak** knige b'jele. 1, 176.
i djevojke sitan **vezak** vezu. 1, 312.
da te ne bi **bratac** potražio. 1, 390.
bratac knigu gleda u odaji. 2, 290.
jedan **vratak**, a sedam đerdana. 2, 302 i 3, 411.
gdjeno mi je **bratac** poginuo. 2, 496.
peti **danak** car podiže vojsku. 3, 84.
dade nemu **listak** knige bile. 3, 137.
a već bio **danak** osvanuo. 3, 138.
svu noć beže **sanak** boravio. 3, 141.
sve mu kaže **bratac** u odaji. 3, 164.
a sa gore **listak** opanuo. 3, 171.
dojde meni **listak** knige bile. 33, 171.
ludo d'jete **sanak** prevario. 3, 181.
bil' joj **vratak** bio za đerdana? 3, 214.
kad mu treći **danak** osvanuo. 3, 222.
sve je Turke **sanak** privario. 3, 393.
sitno **vezak** veze u odaji. 3, 435.
vezak vezle dvi lipe divojke. 4, 171.

Ima deminutiva i od imenica srednega roda, i to od ovih: *grlo, krilo, lice, ńedra, srce, sunce, vino*:

pa je sasu u **ńedarca** Hanki. 1, 106.
uze Hanku sebi na krioce. 1, 106.
pričekajte sjutra do **sunašca.** 1, 132.
još joj **lišce** nije poļubio. 1, 133.
a razape puca niz **ńedarca.** 1, 284.
kako j' stalo na nebu **sunašce.** 2, 101.
Zlatija mu ukazala **lišce.** 2, 158.
kamo l' bih ti **lišce** preklonila. 2, 354.
al' je rana jedna na **srdašcu.** 2, 371.
bil' joj **lišce** za Turčina bilo. 3, 214.
da joj **lišce** suncem ne priplane. 3, 215.
vid'lo bi se **vince** kroz gr'oce. 3, 220.
on u **lišcu** boju prominio. 3, 290.

Imenice *lišce, vince* imaju isti broj slogova kao i riječi, od kojih su izvedene *lice, vino*, uzimaju se dakle bez prave potrebe, p o a n a l o g i j i.

43. Kako u Vukovim zbornicima najviše ima deminutiva od imenica ženskoga roda, tako ih ima i u muslimanskim pjesmama, i to evo od ovih imenica: *djevica, godina, gospoja, jetrva, kći, krv, nedjeļa, nevjesta, noć, noga, ruka, sestra, sluškińa, tetka, trava, zemļa, zora.* Primjeri (među kojima se nekoliko nalazi i takovih, u kojima su po dva deminutiva u istom stihu):

Kada **noćca** na **zemļicu** padne. 1, 12.
dušeci im zelena **travica.** 1, 18.
tuj su tavnu **noćcu** prenoćili. 1, 55.
gradio je sedam **godinica.** 1, 70.
dok ne prođe **nedjeļica** dana. 1, 116.
dok zasija sabah i **zorica.** 1, 148.
da ti budeš moja **nevjestica,**
u mom dvoru mlada **gospojica.** 1, 148.
spuštaj brata u **zemļicu** crnu. 1, 164.
a **sestrica** brata odgojila. 1, 210.
tud su svati **noćcu** prenoćili. 1, 220.
ti si moja, Bego, **gospojica.** 1, 325.
iz ńe dimi biju po **zemļici.** 1, 552.
svega koňa poštrapala **krvca.** 1, 559.
gospojica kapetan Vlahińa. 2, 27.*
a sve Jańu štipa za **ručicu,**
a staje joj nogom na **nožicu.** 2, 70.
još **zorica** nije zab'jeļela. 2, 74.

* udata je, ima sina i kćer.

i ńegovu **kćerku** zarobiti. 2, 81.
putovahu **nedjeljicu** dana. 2, 196.
l'ječio se dvanest **nedjeljica.** 2, 463.
i **sestrici,** koja te ńihala. 2, 509.
cara dvori... za tri **godinice.** 3, 3.
dok dan projde, tavna **noćca** dojde. 3, 85.
a kad puna projde **nedilica.** 3, 98.
ujagmiti tvoje **divičice.** 3, 200.
pa mu Zlate veli **divičica.** 3, 230.
ličio ga devet **nedjeljica.** 3, 279.
kad zacvili **bratac** i **sestrica.** 3, 334.
Kumrijice, naša **sluškińice!** 3, 338.
kad se tavna **noćca** unoćala. 3, 369.
a **sestrica** brata othranila. 3, 370.
od Ružice crna štrcnu **krvca.** 3, 422.
jetrvice, po Bogu **sestrice!** 3, 462.
evo ima sedam **godinica.** 3, 561.
tečica mu ata namirila. 3, 564.
ta Zlatijo, po Bogu **sestrice!** 4, 97.
kakvu sam ti našla **divičicu.** 4, 317.
prekova je za crnu **zemljicu.** 4, 451.

Trajni glagoli mjesto trenutnih

44. O ovoj pojavi naših narodnih pjesama ne govori se u mojoj »metrici« ništa, ali se govori u mojoj »gramatici i stilistici«, u §. 481 (u prvom i u drugom izdańu), gdje se pored drugih primjera navode iz Vukovih zbornika ovi:

a mene su želje **prolazile,**
još kako sam pao u tamnicu.
doved'te mi pobratima moga,
i ńemu sam dara **donosio.**
traži Sime roda i plemena,
al' kako će ńega **nahoditi,**
kad nikoga pitat ne **umije?**

U običnom govoru reklo bi se: *prošle, donio, naći,* jer tako smisao traži, ali da se tako u pjesmama reklo, stihovi bi bili ispodbrojni. Najčešće se tako trenutni glagoli mjesto trajnih uzimaju u prvom složenom prošlom vremenu ili u perfektu. A sad evo primjera iz muslimanskih pjesama, i to najprije za perfekt, onda za druge oblike:

a kad nama sitna **dolazila**
Rakociji na bijele ruke. 1, 27.
zašto si se meni potužio,
zašto l' Beču mome **dolazio?** 1, 30.
jer izišlo do sve sedam kra¦a,
na Orlovo **izvodili** vojsku. 1, 52.
tuj su tamnu noćcu prenoćili
i u jutru dobro podranili,
zdravo Dunav vodu **prelazili.** 1, 55.
eto ptica Šumadiji dođe,
u lijepo doba **dolazila,**
taman žarko ogrijalo sunce. 1, 78.
pa iza sna na noge skočio,
jer mu na san bratac **izlazio.** 1, 102.
pa ga traži hoģa Ćuprilija,
nalazio Đerzelez Alija. 1, 118.
mudar je se Ivo zadesio,
pa je svoje **povodio** društvo. 1, 119.
u carske je dvore **uhodio.** 1, 186.
tako bijel danak **prolazio.** 1, 230.
potom sam te ovdje **poznavala.** 1, 272.
dobar ti je hizmet učinila,
Nikolu ti moga **izdavala.** 1, 292.
n'jesam tvoju **odvodio** Anu. 1, 292.
jesi li mu kńigu **predavala?** 1, 311.
prije zore tucak **polazio.** 1, 347.
ja sam curi selam **nazivao,**
ona meni selam prihvatila. 1, 357.
kad sam do svog društva **dolazio,**
na društvo sam viku učinio. 1, 444.
na kulu su Vlasi udarili,
moju kćercu Zlatu **odvodili.** 1, 557.
Mujov ti je Omer **dolazio,**
Anđa ga je ovdje **dovodila.** 1, 571.
k očima je pušku **prinosio,**
da ubije momka na doratu. 2, 117.
kakav si mi pešćeš **donosio?** 2, 427.
tad izvadi četiri peškira,
ńima Osman rane **zavijao.** 2, 451.
iz Glamoča oni **polazili,**
do Hlijevna grada **dolazili.** 2, 568.
da mu šaļem sužńe nevoļnike,
štono sam ih tebi **prodavao.** 3, 431.
niko mu je nije **uzimao**
u odaju niti **ulazio.** 4, 312.

*

i mene ćeš tude **nahoditi.** 1, 49.
tude ćemo **nalaziti** cara. 1, 52.
davno bih te ńemu **dovodio.** 1, 122.
ja ću svesti do vode dorata,
savoditi, pa ga napojiti. 1, 122.
ondole ću vojsku podignuti,
pod Budim ću vojsku **dovoditi.** 1, 201.
ondje ćemo lađu **nalaziti.** 2, 366.
viđate li momka i dorata,
bil' ga iko mogo **poznavati?** 3, 414.

Udvajanje prijedloga

45. U »metrici« 65 navodi se prilično mnoštvo primjera, u kojima se poradi potrebe stiha (da ne ostane ispodbrojan) udvaja prijedlog, što u običnom govoru ne biva nikad, na pr.

na ubavu **na** polu Kosovu
pokraj Raške **pokraj** vode hladne.

Toga ima i u muslimanskim pjesmama, ali mańe, osim toga biće da se u ńima udvajaju samo jednosložni prijedlozi. Primjeri:

do bijela grada **do** Travnika. 1, 86.
od onoga **od** šeher Travnika. 1, 124.
pred delinske **pred** nove konake. 1, 234.
podranio u svojoj Kladuši,
a **na** svojoj **na** visokoj kuli. 2, 4.
po cijeloj **po** svojoj državi. 2, 42.
na ravnome **na** polu Mršlanu. 2, 444.
sa glavice **sa** Predojevića. 3, 58. 59.
kod Promine **kod** vode studene. 3, 79.
kod Dražice **kod** vode studene. 3, 229.
na Dražicu **na** vodu studenu. 3, 229.
na Ružici **na** visokoj crkvi. 3, 443.

Uzimańe različnih nepotrebnih riječca

46. Veoma mnogo ima u Vukovim knjigama stihova s riječcom *mi,* koja se uzima samo da bi se ispunio stih, a ne misli se ni na kakav »etički dativ« (vidi u »metrici« 66):

ńu **mi** pita gromovnik Ilija.
tu **mi** Turci końe odsjedoše.

U muslimanskim pjesmama mislim da se nalazi samo jedan primjer:

na to **mi** se Ruža rasrdila. 2, 23.

Rede, ali opet dosta, uzima se u pjesmama Vukovih zbornika riječca *ti*:

pa **ti** Leki riječ progovara.
zeman dođe, da ti doma pođu.

Iz muslimanskih pjesama ne mogu navesti ni jednoga takvog primjera.

Katkad istu službu, t. j. da se ispuni stih, ima u Vukovim knigama riječca *ga*, na pr.

crne oči, vi **ga** ne gledale!
zlo **ga** seo, Predrag harambaša!

U muslimanskim pjesmama nalazi se, mislim, samo jedan primjer:

u zo čas **ga** vi popili vino! 2, 114.

47. Pjesme u Vuka upotrebljavaju dosta često prilog *baš*, samo da se dobije jedan potreban slog (»metrika« 67). Dosta ima toga i u muslimanskim pjesmama:

razviše se alaji bajraci
baš ko zimi debeli oblaci. 1, 142.
to bijaše Kumaliću stari,
baš daiga ličkog Mustaj bega. 1, 289.
da on tebe pušta iz zindana
baš bez pare i jednog dinara. 1, 293.
jer ti bega ne bi otpustili
baš, vjere mi, ni za kakvo blago. 1, 334.
vino piju age Krajišnici
baš na kuli ličkog Mustaj bega. 1, 355.
moli mu se **baš** ko bratu svome. 1, 361.
gdjekad kuka **baš** ko kukavica,
a prevrće **baš** ko lastavica. 1, 362.
smeli nam se naši kalauzi,
baš ne znadu, kud će okretati. 2, 445.
lipa Zlatka ńojzi skute nosi,
Hanka lipa od zlata elpezu,

baš zaklańa lišce divičici. 3, 219.
sinu lišce **baš** ko sunce žarko. 3, 411.
što su ovde glave pogubili
baš od mača Bartulić Mihajla. 4, 92.

I za prilog *bre* uzet poradi potrebe stiha ima ponešto potvrda u Vukovim knigama, na pr.

bre viknuše ti laki čauši.
bre da vidiš lijepu đevojku! —

a u muslimanskim pjesmama mislim da toga nema.

48. Muslimanske pjesme često uzimaju veznik *a*, da bi se stih ispunio, uzimaju ga kao i pjesme u Vuka (»metrika« 68) ponajviše na početku stiha, rijetko u drugoj polovini na početku:

dokle beže knigu načinio
a na ruke Mostarliji Muju. 1, 110.
knigu piše Latinine Dujo
a na ruke agi Hasan agi. 1, 170.
on je mene bio zarobio
a nejaku od sedam godina. 1, 240.
u planini ubila Turčina
a nekaka Orlanović Muja. 1, 267.
vidite li, moje age, danas,
a šta rade žute magarije? 1, 345.
al' se bješe dogodio Mujo
a na svojoj od kamena kuli. 1, 512.
podranio u svojoj Kladuši
a na svojoj na visokoj kuli. 2, 4.
kad to vidje troglav Arapine,
a da Omer prođe mimo kulu. 2, 14.
negdje ima leša od junaka,
a dok grkće gavran ptica crna. 2, 142.
hajd'mo, dušo, do kule kamene,
a do kule roditeļa moga. 2, 378.
bijah jemin Bogu učinio,
a da dignem na Biograd vojsku. 2, 550.
fala tebi, Bišćanine bane,
a na daru i pošteńu tvome. 3, 39.
da je lipša Lehovkińa Mara
a od svake moje sultanije. 3, 77.
najprije ćeš ferman opraviti
a na ruke begu Ļuboviću. 3, 82.

ja već natrag na Udbinu ne ću
a bez svoga konja i oružja. 3, 143.
zakukaše dvije kukavice
a na kuli buničkog dizdara. 3, 241.
Nuhan ne smi do Novoga sići
a od straha otočkoga bana. 3, 254.
namah Stojan bilu knigu piše
a na ruke Korić bajraktaru. 3, 432.
jednu (t. j knigu) posla Hlivnu bijelome
a na ruke begu Atlagiću. 3, 468.
lipa Ajka bana udarila
a bratinim pernim buzdohanom. 3, 521.
zašto biste kavgu zamećali
a za jednu kićenu divojku? 4, 271.
da se j' digo Popović Jovane
a od Seńa i čardaka svoga. 4, 399.

*

uc'jeni ga, **a** za dugovańe. 2, 299.
tri vezira pod Edrenu sišli,
sva tri jesu **a** od Rumenlije. 3, 84.
hoćemo li dati dugovine,
svaki dati **a** za svoju glavu? 3, 168.
gdje su oba konje zajahali,
pa se šale **a** sa gilitovi. 3, 462.
kad vidi Ivan, što je u nas vojske,
on pobiže **a** na sivcu svome. 4, 457.

U »metrici« 68 navodi se samo jedan takav primjer.

Počesto se uzima u muslimanskim pjesmama veznik *ni* poradi potrebe stiha:

hoću, Huso, **ni** lagati ne ću. 1, 331.
jesu Turci, **ni** tajati ne ću. 1, 426.
ja ću lagat i kleti se krivo
(za nevolu **ni** grijeha nema). 2, 129.
Meho pića **ni** da pije ne će. 2, 323.
Omer joj se **ni** tajati ne će. 2, 430.
ja ih dale **ni** ćerati ne ću. 3, 309.
beg vas dale **ni** voditi ne će. 3, 380.
al' se meni **ni** spremati ne će. 3, 470.
zar te nije **ni** stid divojaka? 3, 521.
što sam reko, **ni** poreći ne ću. 3, 550.
niko nojzi **ni** braniti ne će. 4, 52.

što sam reko, **ni** slagao nisam. 4, 72.
što je reko, **ni** slagati ne će. 4, 315.

I ovdje ima u »metrici« 68 samo jedan primjer. — Nekoliko je primjera u ńoj, gdje riječca *ta* služi stihu, da bi se ispunio; toga ima i u muslimanskim pjesmama, ali malo:

odavle je do Stambola bila
ta šezdeset i sedam konaka. 3, 23.
da blagosov od ćaće zaišćem
ta od ćaće i starice majke. 3, 60.
što divojka veli na peńgeru,
ta da momka privariti ne će. 3, 412.
čakšire su **ta** od medvidine. 4, 6.

Ovdje je mjesto, da se spomene, kako se poradi potrebe stiha veznik *i* počesto udvaja, kako je u primjerima:

bijela mu **i** glava **i** brada. 2, 154.
on se baca **i** desno **i** livo. 3, 238.

Više takvih primjera imaćemo u § 74.

U Vukovim se knńigama nalazi po nekoliko primjera za veznike *da, te* u poslu, o kojem se ovdje govori, na pr.

nek se hvali po Oraščcu Turkom,
da kako se bio oženio.
ni na čije dvore ne padoše,
da đe bi se malo odmorili.
na ńega se Ture zagonilo,
te da bi mu okinulo glavu.
svaki beži **te** na svoju stranu.

U muslimanskim pjesmama toga (mislim) nema.

Pred brojevima često se uzima u pjesmama Vukovih knńiga prijedlog *do* (vidi u »metrici« 68). Dosta se toga nalazi i u muslimanskoj epici:

pa ti zovni **do** dva bega carska. 1, 12.
kad se sasta **do** sve sedam kraļa. 1, 33.
on uzima **do** trista majstora. 1, 69.
eto na me **do** tri generala. 1, 241.
znadeš zborit **do** sedam jezika. 1, 268.
a to b'jahu **do** dva brata mila. 1, 288.

otud idu **do** tri duhovnika. 1, 391.
pa čuvajte **do** dva moja sina. 1, 417.
da pos'ječe **do** dvadeset glava. 2, 50.
al' eto ti **do** deset hajduka. 2, 108.
čuste li me **do** tri kapetana? 2, 221.
a više ńe **do** dv'je sluškińice. 2, 454.
i ńegovih **do** šest bratinaca. 3, 3.
pomoliše s' **do** dva konańika. 3, 272.
on suneti **do** dva sina svoja. 3, 389.
kod ńeg stoje **do** dva harambaše. 3, 392.
opaziše **do** tri harambaše. 3, 538.
on opazi **do** dva duhovnika. 4, 44.
za pasom mu **do** dvi puške male. 4, 114.
vino piju **do** dva pobratima. 4, 269.
gdje se **do** tri staze udaraju. 4, 330.

Osobina je muslimanskih pjesama, da se u ńima mjesto prijedloga *do* može uzeti prijedlog *za*:

hodao je **za** tri b'jela dana. 1, 180.
dok ne prođe **za** četr'est dana. 1, 352.
sada ima **za** sedam godina. 3, 321. 385.
tu sam bio **za** dva, **za** tri dana. 3, 382.
uz ńeg pođe **za** trista katana. 3, 423.
evo ima za petnaest dana. 4, 26.
uz ńeg vojske **za** sedam hiljada. 4, 212.
tako prošlo **za** četiri dana. 4, 267.
evo ima **za** sedam godina. 4, 379.

U Vukovim se zbornicima prijedlog *za* tako ne upotrebljava.

Artikul

49. U svim narodnim pjesmama, ne samo u deseteračkima, često se uzimaju zamjenice *taj* i *onaj* bez ikakve druge potrebe, nego samo da se ispuni stih; ne uzimaju se u ńihovu pravom pokaznom značeńu, već u oslabljenom, u onakom, što ga ima artikul u jezicima, koji se ńim služe; nije dakle nikakva osobina muslimanske epike, što i ona upotrebljava artikul onako kao i pjesme u Vuka (v. »metrika« 69). Evo primjera:

pa potjera u **to** poļe ravno. 1, 185.
smijemo li na mejdan izići
tom krvniku od Pocerja Luki? 1, 185.
na ime viče **toga** Mehmed bega. 3, 136.

opojimo **toga** Mehmed bega. 3, 140.
već je majka **toga** Mehmed bega. 3, 146.
kada aga bilu Kninu sađe,
u **tog** age mirovańa nema. 3, 283.
dok **taj** Meho na Kotare siđe. 4, 14.
al' je adet u **tog** Mustaj bega. 4, 110.
ta je Zlatka nesritna divojka. 4, 486.

*

kad mu stigo ferman od Stambola
od **onoga** cara čestitoga. 1, 51.
ja sam tebi s Bosne kalovite
od **onoga** od šeher Travnika
i **onoga** hoģe Ćuprilije. 1, 124.
ovo kńiga od kamenog Hlivna
od **onoga** bega Atlagića. 1, 309.
jest mi kńiga, majko, dopanula
od **onoga** ličkog Mustaj bega. 1, 366.
sretoše se na poļu zelenom
pokraj **onog** zelenoga luga. 2, 100.
isprošena za bijesna zmaja,
baš za **onog** Mandušića Vuka. 2, 131.
u **onoga** Prominlijća kraļa. 3, 77.
ta je kńiga od Budima bila
od **onoga** budimskog vezira. 4, 416.

Iznenađuje zamjenica *ovaj* u službi artikula, kako je u ova dva primjera:

jesi l', Jańo, prelo pokupila
na sramotu **ovom** Mustaj begu? 4, 423.*
nemoj Muji glavi kidisati,
ja sam **ovog** Muja pobratila. 4, 239.

Kad bi se moglo ovakih primjera više navesti, onda bi se moglo govoriti o osobitom obiļežju muslimanske epike, a ovako je dosta tu porabu zamjenice *ovaj* samo spomenuti.

Tri pleonazma
(»metrika« 70—72)

50. Da stih ne bi ostao ispodbrojan, upotrebļava se u pjesmama Vukovih kńiga dosta često osobiti pleonazam, koji stoji u tome,

* to govori Mustaj beg sam o sebi, t. j. kao da kaže **meni** mjesto **ovom**.

da se u istoj rečenici iza imenice uzme zamjenica trećega lica u istom padežu, na pr.

a četiri sluge Arapove
opravi **ih** po Kosovu Marko.
pobratimu Novaković Gruju
ńemu dade zlatna boščaluka.
Ivan kneže Semberiji glava
on Kulinu često odlažaše.

Takvih primjera muslimanske pjesme gotovo nemaju; navesti se mogu samo ova tri iz Hörmanovih knjiga:

a ostali po gori hajduci
oni d'jele ruho djevojačko. 1, 104.
gospojica kapetan Vlahina
ona metla golemu košulu. 2, 27.
bedevija stara mejdańija
ona pade na četiri šluka. 2, 157.

51. Počesto se u Vukovim knjigama nalazi drugi pleonazam, koji stoji u tome, da se u dva stiha (katkad u tri ili u više) ponavlja koja imenica ili sama ili s onim, što stoji uza ńu, a svrha je tome pleonazmu ista, koja je onome, što je naveden u § 50. Primjeri:

a kad **Marko** lice ogledao,
viđe **Marko**, kad je umrijeti.
ako l' kako **blago** dobijemo,
bratski ćemo **blago** dijeliti.
ode **Simo** u svijet bijeli,
hoda **Simo** devet godinica,
traži **Simo** roda i plemena.
ide **bane** po polu Kosovu,
ide **bane** na četiri strane,
traži **bane** silna Vlah Aliju,
al' ne može **bane** da ga nađe,
spušti s' **bane** ka vodi Sitnici.
pa se časnom krstu poklonio
i **časnoga krsta** celivao.
kad to viđe **Bogićević Anto**,
prepade se **Bogićević Anto**.

U običnom govoru nema takvoga ponavljańa, nego se mjesto imenice u stihu drugom ili u daljemu uzima zamjenica trećega lica,

dakle ovako: kad je Marko lice ogledao, *on* vidje, kad će umrijeti, — ili: ako kako blago dobijemo, mi ćemo *ga* bratski dijeliti.

A sad evo primjera iz muslimanskih pjesama:

beže do ńih dotjera **đogata,**
pa im **beže** Božju pomoć viknu. 1, 155.
a kad side pod Komandu **Mujo,**
tuna **Mujo** ustavio vojsku,
onda **Mujo** Komandarim kaže. 1, 423.
kad je **Mujo** ferman ugledao,
Mujo odmah na noge skočio,
s nogu **Mujo** ferman prihvatio. 1, 468.
pa on uze Filipovu **glavu**
pa je **glavu** u torbu turio. 1, 495.
ode Halil **uz bijelu kulu,**
kad iziđe **uz bijelu kulu**
(al' posjelo tridest kapetana). 1, 528.
ko imade **końa od mejdana,**
neka sprema **końa od mejdana.** 2, 29.
i do crkve dojaha **đogata,**
pa kod crkve odjaha **đogata.** 2, 69.
pa im **Mujo** turski selam viknu,
ne htje **Mujo** odjahat đogata,
već im ode govoriti **Mujo.** 2, 86.
pa kad dođe **Brehuja Šimune,**
šta će reći **Brehuja Šimune.** 2, 98.
a kad **Ibro** osejiri majku,
sam se sobom **Ibro** razgovara. 2, 344.
svi Seńani gone bajraktara
svi Seńani imenom ga viču. 2, 388.
to začuo **Seńanin Ivane,**
govorio Seńanin Ivane. 2, 498.
kad to čula **tri Turčina mlada,**
govorila **tri Turčina mlada.** 2, 503.
prouči je **glamočki dizdaru,**
pa povika **glamočki dizdaru.** 3, 43.
Hasan paša na noge skočio,
Hasan paša do topova dođe. 3, 71.
da je **Mara** živa u Prominu,
Bošńaci bi **Maru** izbavili. 3, 92.
podaj knígu **Vreić bajraktaru,**
pozdravićeš **Vreić bajraktara.** 3, 151.
opazi je **Jovan harambaša,**
stade vika **Jovan harambaše.** 3, 182.
kad vidiše **Maljković Stipana,**

poznadoše **Maļković Stipana.** 3, 204.
vi soldati, palite **topove,**
nek na šenluk pucaju **topovi!** 3, 266.
dužd pobroji **mekahne cekine,**
uze Stojan **mekahne cekine.** 3, 419.
stoga **begu** pošo na Udbinu
pozovnuti **bega** u svatove. 3, 449.
kada Sorić uzme kńigu bilu,
namah Sorić drugu napravio. 3, 460.
pa ispade u **avliju bilu,**
dočeka ga u **avliji biloj.** 4, 11.
kad te **aga** riči razumio,
Mustaj begu **aga** podviknuo. 4, 121.
povadiše od zlata **jabuke,**
na stolicu metnuše **jabuke.** 4, 283.

52. Ima potvrdâ u Vukovim zbornicima, da se u istom stihu ponavļa ista riječ, da bi se stih ispunio, na pr.

hvala Bogu, **hvala** jedinome!
podvi skute i **podvi** rukave.

U muslimanskim pjesmama toga ima malo:

vid' Hasana, **vidi** Hercegovca. 1, 194.
krajem Drave, **krajem** vode hladne. 1, 206.
preksjutra je **danak** Đurđev **danak.** 1, 520.
vid' Gavrana, **vidi** pobratima. 2, 491.
gazi brda i **gazi** doline. 2, 168.

Turske imenice *aga, beg, paša* često se u pjesmama Vukovih kńiga uzimaju po dvaput: prvi put pred imenom, kojemu pripadaju, drugi put za ńim:

to su dvori **age** Arap **age.**
pred dvorove **bega** Jovan **bega.**
ide li mi **paša** Bećir **paša?**

I u muslimanskim pjesmama ima toga dosta:

ferman dođe **paši** Šahin **paši.** 1, 3
gleda kńigu **beže** Hasan **beže.** 1, 8.
beg Hasan **beg** besjedi veziru. 1, 12.
i pogubi **pašu** Šahin **pašu.** 1, 21.

*

posjeć će me **beg** Mustaj **beg** lički. 1, 92.
vjerna sluga **age** Omer **age.** 1, 153.
a na ruke **age** Hasan **age.** 1, 170.
nu da vidiš **bega** Mustaj **bega.** 1, 238.
a jamak mu **aga** Mehmed **aga.** 1, 305.
govori im **beže** Mustaj **beže.** 1, 355.
ko ć' okajat **agu** Mumin **agu.** 2, 149.
pa je **begu** Mustaj **begu** dana. 2, 421.
beg Mehmed **beg** i mlada gospoja. 3, 136.
ńemu veli **beže** Mehmed **beže.** 3, 136.
fali **begu** ličkom Mustaj **begu.** 3, 210.
ujagmio lički **beg** Mustaj **beg.** 3, 516.
mene **aga** primi Osman **aga.** 3, 563.
e moj pobro, **aga** Osman **aga!** 3, 563.
eto t', beže, **paše** Fazli **paše.** 4, 212.
brz je đogat **bega** Jusuf **bega.** 4, 446.
što mi kažeš **bega** Ahmed **bega.** 4, 574.

Ponavļańa riječi u zasobičnim stihovima

(»metrika« 73—78)

53. Ova je partija u svoj našoj narodnoj metrici najzamršenija, jer kombinacija riječi, koje se ponavļaju, ima veliko mnoštvo, ktome se jedne kombinacije na različne načine prepleću s drugima. Da bi taj dio ove radńe bio što pregledniji i što kraći, mislim, da će najzgodnije biti, da pojedine figure razdijelim svaku u dvoje: pod a) ću metnuti figure iz pjesama Vukovih kńiga, a pod b) iz pjesama muslimanskih.

a) **poručuje** Karanfile Jovo,
poručuje šećerli djevojci.
ako pijem uz ramazan vino,
ako pijem, vera mi donosi. (metr. 75)

*

b) **pred kapijom** oba bega stoje,
pred kapijom cara čestitoga. 1, 22.
Konstantina cara pogubili,
Konstantina usred Carigrada. 1, 31.
kad vikaše sluga Milovane,
kad vikaše grlom u planini. 1, 162.
tad je uze beže Ali beže
tad je uze za bijelu ruku. 1, 223.

tvoja glava bez đogata tvoga
tvoja glava ne vaļa dinara. 2, 12.
da provede beg Mustaj beg lički
da provede kitu i svatove. 2, 365.
abdest uze na vodi bunaru,
abdest uze, da sabah saklańa. 3, 20.
izbaciše Blejića Handana
izbaciše Uni na obalu. 3, 71.
još im osta da u grad izidu
još im osta četiri aršina. 3, 89.
gledaju ga kotarski serdari,
gledaju ga, grohotom se smiju. 3, 106.
Marka sina drži na naramku
Marka sina od godine dana. 3, 138.
(svi su mene Turci darovali)
Udbińani najboļi junaci,
Udbińani, a i Vrbovļani. 3, 149.
kad je tako briński kapetane
kad je tako Muji kidisao. 3, 174.
dočeka me lički Mustaj beže
dočeka me kod vode Crvaća. 3, 203.
stiže kńiga od Zadra bijela
stiže kńiga banu Zadraninu. 3, 295.
dovedoše kićenu divojku,
dovedoše, Husu oženiše. 3, 408.
'nakog vranca u svoj Lici nema,
'nakog vranca i 'nakog junaka. 3, 525.
što su rekla dva bana silovna,
što su rekli, to su učinili. 4, 220.

54. a) tu mi vež'te **milom kumu** końa
milom kumu i starome svatu.
brzo mu se **ļekarica** nađe
ļekarica iz gorice vila. (metr. 75)

*

b) al' Marijan **po Morinam'** znade
po Morinam' staze i bogaze. 1, 112.
ostalu ću **okrenuti** vojsku
okrenuti šeher Sarajevu. 1, 196.
ne šće čekat **kod penģera** bana
kod penģera na bijeloj kuli. 1, 266.
volim svoju **ostaviti** glavu
ostaviti u vlaškoj Taliji. 2, 21.
nikad tako **osvojiti** ne ću

osvojiti kraļeve Kandije. 3, 33.
a ti nikom **ne kazuješ** ovde
ne kazuješ, zašto divan činiš. 3, 76.
biloj kuli **pobratima** svoga,
pobratima Pavla kapetana. 3, 142.
ja sam **vjeru dala** od sebeka
vjeru dala svojoj posestrimi. 3, 178.
jedni idu **do Zrmańe** hladne
do Zrmańe i do Šibenika. 3, 213.
a tvoju ću **porobiti** kulu
porobiti, pa je zapaliti. 3, 271.
al' junaka **na Kotaru** nejma
na Kotaru ni dońem ni gorńem. 3, 454.
jer mu bilu **porobiše** kulu
porobiše, pa je zapališe. 4, 265.
eno Ibra **u tavnici** moga,
u tavnici bana jańočkoga. 4, 502.
ko pogubi **pobratima** moga
pobratima Lalić Mehmed agu. 4, 559.

55. a) a on **uze čašu** u desnicu,
čašu uze, pa se prekrstio.
ukraj druma **obje nabi** Stako
nabi obje na glogovo kolje. (metr. 75)

*

b) zlatna **pera pala** od čelenke,
pala pera na oba ramena. 1, 10.
da ih **berber liči** na oģaku,
liči berber Blažević Omere. 4, 168.
jesu l' **tvoja djeca** u životu
djeca tvoja, sedam posobaca? 4, 208.

Ta je figura u jednim i u drugim pjesmama veoma rijetka.

56. a) služio sam dobra **gospodara**
gospodara Kraļevića Marka.
vidite li onaj **pramen magle**,
pramen magle ispod gore čarne? (metr. 75)

*

b) to je đogat moga **pobratima**,
pobratima sa Kladuše Muja. 1, 10.
pa dođoše **oba do čadora**,

do čadora Gazi Husrem bega. 1, 15.
jer je hoǵa v'oma **ostario,**
ostario, pamet izgubio. 1, 45.
uļegoše pravo **u odaju,**
u odaju budimskom veziru. 1, 235.
tako dođe Huso **do čadora,**
do čadora Zakarić Ilije. 2, 366.
razbili mi četu **u Vučaju,**
u Vučaju, visokoj planini. 2, 523.
nujan paša ide **niz Dunavo**
niz Dunavo pa niz sińe more. 3, 13.
oba sužńa, oba **Krupļanina,**
Krupļanina, dva brata rođena. 3, 39.
obe im se sablje **udariše,**
udariše, pa se prelomiše. 3, 49.
kako li se zoveš **po imenu,**
po imenu i plemenu tvome? 3, 58.
Hasan paša silom **diže vojsku,**
diže vojsku ispod Jadovika. 3, 70.
davor moja oba **pobratima,**
pobratima, dva planinska vuka! 3, 126.
lako ćemo ńega **prevariti,**
prevariti, ufatiti živa. 3, 139.
a moga je glavnog **dugovańa,**
dugovańa stotinu dukata. 3, 151.
da se ne smi sada **vojevati,**
vojevati na kamen Kotare. 3, 197.
do birtije Pave **krčmarice,**
krčmarice, tvoje posestrime. 3, 288.
još ne dadu meni **izabrati** (t. j. djevojku),
izabrati, pa se oženiti. 3, 330.
puška puca, britka **ćorda siva,**
ćorda siva, a krv se proliva. 3, 520.
izvede se bilka **bedevija**
bedevija Hurem age starog. 4, 35.

57. a) već **u** ńemu jedno **muško čedo,**
čedo muško od sedam danaka.
pa sjedoše rujno **piti vino,**
vino piti i veseliti se. (metr. 75)

*

b) i odnese listak **knigu b'jelu,**
b'jelu knigu u zlatnu proc'jepu. 1, 176.
ev' u mene mladeg **sina moga,**

moga sina, sultana Selima. 3, 82.
eto tebe mog **brata trećega,**
trećeg brata, Pavičića Luke. 4, 559.

To je u jednim i u drugim pjesmama sasma rijetka figura.

58. a) **malo** joj je **roka** ostavio,
malo roka za nedjelju dana.
svaku **čašu** prije cara **pije,**
čašu pije, caru je nazdravlja. (metr. 76)

*

b) već ga **desnom** udario **rukom,**
desnom rukom po obrazu livom. 3, 110.
svu noć pobre hladno **piše** piće,
svu noć piše, dana dočekaše. 3, 128.

U muslimanskim pjesmama ta je figura mnogo ređa nego u pjesmama Vukovih zbornika.

59. a) Bogdan **primi** zlatnu **kupu** vina,
kupu primi, a piti je ne će.
kumim tebe **Bogom** istinijem,
Bogom slavnim, a ruku ti ljubim. (metr. 76)

*

b) ja sam **brata** oženio **moga,**
moga brata ličkog Mustaj bega. 1, 356.

U pjesmama Vukovih knjiga ta je figura sasma rijetka, a u muslimanskima ne će biti više primjera.

60. a) **kaži pravo,** kraljico gospojo,
kaži pravo, što ću te pitati,
kaži pravo, tako bila zdravo!
ne bismo li danas **iz kaura,**
iz kaura iznijeli glave,
iz kaura robље izvodili. (metr. 76)

*

b) gdje je **reko dati** Mustaj beže,
reko dati stotinu čifluka,
reko dati zlatan kat haljina,
reko dati dvije puške zlatne,

reko dati sabļu okovanu. 1, 364.
i pros'ječe ćurak i dolamu
i pros'ječe b'jelu anteriju
i pros'ječe tanahnu košuļu. 1, 392.

Ta je figura rijetka u Vukovim knigama, a još ređa u muslimanskim pjesmama.

61. a) no za dugo bane **začamao,**
kažu, brate, za tri godinice,
začamao u zemļi bugarskoj.
gledale ga svasti i punice
sa čardaka, sa kokošińaka,
gledale ga, pa su govorile.
Matijino **sve pospalo** društvo
oko sovre popa Ļeševića,
sve pospalo kao i poklano. (metr. 76)

*

b) ali pašo, **lalo moja** prava,
kupi brže silovitu vojsku,
lalo moja, po svoj Albaniji. 1, 50.
hoću mnogo **obećati** blago,
do tri kule srebrnih dinara,
obećati caru Sulejmanu. 1, 174.
a vino im **liva** u avliji
lipa Jele Bardarića Janka,
vino liva, a čaše dodaje. 3, 304.
zdravo bio, vridan gospodine,
gospodine od Bańice bane,
zdravo bio, pa se veselio! 4, 284.
divan čini care od Stambola,
sve vezire u divan pozvao,
divan čini za nediļu dana. 4, 416.

62. a) dok **me** nije **obuzela brada,**
obuzela brada i brkovi.
bijele im **savezao ruke,**
savezao ruke naopako. (metr. 77)

*

b) deder more **zapjevaj mi pjesmu,**
zapjevaj mi pjesmu otoičnu. 1, 72.
da pošaļem **osječenu glavu**
osječenu glavu Alijinu. 1, 116.

štono ždere (t. j. top) **dva kantara praha,**
dva kantara praha i olova. 1, 200.

63. a) majka će vam **povoj načiniti,**
načiniti povoj i pelene.
Jabučilo **krila popuštio,**
popuštio krila do kopita. (metr. 77)

*

b) pa Halila **pera pritisnula,**
pritisnula pera od čelenke. 1, 474.
ja kako sam **Liku ostavio,**
ostavio Liku i Udbinu. 3, 156.
al' je Halil **soja junačkoga,**
junačkoga soja Kozličina. 4, 323.

64. a) o Prijezda, **dragi gospodaru,**
ja se bojim, **dragi gospodaru.**
pa da **Turke** odmah **ras'ječemo,**
ras'ječemo Turke na buļuke. (metr. 77)

*

b) (ja ću) potražiti **Vuka kapetana,**
da ja vidim **Vuka kapetana.** 3, 371.
i odnese **Vukašića kneza,**
da on liči **Vukašića kneza.** 4, 200.

Ta je figura u jednim i u drugim pjesmama sasma rijetka.

65. a) ne mogoh joj **oči** sagledati,
crne oči ni bijelo lice.
kad je **guja** jeste zaprosila
ļuta guja Grčiću Manojlo. (metr. 77)

*

b) nek mi **šura** u svatove pođe,
mili šura beže Ļuboviću. 1, 6.
pa Vrsića **age** ugledaše,
ugledaše **age Udbińani.** 1, 361.
ja sam sašo **pobri** na Kotaru,
svome pobri Pavlu kapetanu. 3, 164.
dok ne pukne **puška** u planini,
duga puška Maļković Stipana. 3, 543.
da si, beže, **kulu** zapalio,
bilu kulu Drsković Nikole. 4, 53.

66. a) **što,** Omere, želila te majka,
što devojka grozne suze roni?
može biti, da je ljutit **Marko,**
može biti, da je pijan **Marko.** (metr. 78)

*

b) (tad mu na um bilo pripanulo)
da jadnica luda gospođica
da ne smije jahati paripa. 1, 279.
dobro spremi **sužńe nevoļnike,**
dobro daruj **sužńe nevoļnike.** 3, 51.
baška muške **meće u odaju,**
baška ženske **meće u odaju.** 3, 332.

67. a) **za zalogu mojega bratinstva,**
mog bratinstva, a tvoga sestrinstva.
ja imadem **Bogom pobratima,**
Bogom pobra Nasta bazerđana. (metr. 78)

*

b) odmah više **svojega sestrića,**
svog sestrića Ibra Fazlagića. 1, 51.
već je mati od **dajića moga,**
daje moga, mila brata tvoga. 1, 150.
otkud đogat **moga pobratima,**
moga pobra sa Kladuše Muja? 2, 122.
ono j' čardak **pobratima moga,**
pobra moga Maļković Stipana. 3, 492.
a poznade **Hoģić Huseina,**
Hoģić Husu sa Rakite bile. 4, 18.
al' to gleda mlad **Musiću Meho,**
Musić Meho s poļa turjanskoga. 4, 220.

68. Vrlo je malo primjera u Vukovim kńigama za izvrnuti red ponavļańa, kakvo je u § 67:

a od tebe i **od brata tvoga,**
od tvog brata sjajnoga mjeseca.
stala Jana te **gleda Budima,**
Budim gleda, grozne suze roni.

Više je takvih primjera u muslimanskim pjesmama:

ev' u mene mlađeg **sina moga,**
moga sina sultana Selima. 3, 82.

nejma ovde **pobratima moga,**
moga pobre Bojčić Delalije. 3, 132.
ono j' bajro **pobratima moga,**
moga pobre, knińskoga dizdara. 3, 351.
da oženim **pobratima svoga,**
svoga pobru Velagić Ahmeta. 4, 84.
daj ih, bože, **pobratimu momu,**
momu pobri Maļković Stipanu. 4, 167.
eto tebe mog **brata trećega,**
trećeg brata Pavičića Luke. 4, 559.

69. Od stihova, kakovi su u § 67, razlikuju se u muslimanskim pjesmama stihovi, u kojima je ponavļaće u drugom stihu zato kraće, jer je u ńemu jedna riječ mańe nego u prvome. Primjeri:

stade jeka **krajem vode Drave,**
krajem Drave iz lijeve strane. 1, 208.
i ja uzeh **dva moja sestrića,**
dva sestrića, oba Kurtagića. 1, 441.
baš ako ćeš do **moje Anice,**
do Anice, sestre jedinice. 3, 107.
da udari **preko sińeg mora,**
preko mora, u Maltu kamenu. 4, 275.
ti kuda ćeš **na dobru mrkovu,**
na mrkovu Ibre bajraktara. 4, 510.
ko pogubi **pobratima moga,**
pobratima Lalić Mehmed agu? 4, 559.

Po svoj prilici biće takvih primjera i u Vukovim zbornicima, ali ja ne mogu to posvjedočiti, jer onda, kad sam pisao svoju »metriku«, izmakla se ta pojava mojoj pažńi, te ne zabiļežih ni jednoga primjera.

Glava IV.

Red riječi

(»metrika« 79—98)

Red riječi u pjesmama prema običnom govoru

70. »Riječi se u pjesmama namještaju ponajviše onako kao i u običnom dobrom govoru. Nema mnogo primjera, u kojima vidimo, da se pjevač (ili kazivač) bez ikakve nužde udaļuje od običnoga govora« (»metrika« 79), t. j. da se samo malo postarao, mo-

gao je riječi sasvim pravilno namjestiti, i stih bi mu bio dobar. Imamo na pr. stihove, u kojima su na kraju glagoli *htjeti, ne htjeti, kazati:*

ali tatar **da se vrati ne će.** 1, 36.
a Muhamed **da popušta ne će.** 1, 102.
pa mi, što **je i kako je, kaži.** 1, 162.
pa okrenu, **da uzjaše, šćaše.** 1, 266.
pa i mene da **poturčiš hoćeš.** 1, 271.
sve mu, što **je i kako je, kaza.** 1, 292.
grli, ljubi, **da odstupi, ne će.** 2, 319.
što ti, Meho, **da s' napiješ, ne ćeš?** 2, 323.
on večere **da prihvati ne će.** 2, 340.
jere Vlaščić **da popusti ne će.** 2, 347.
dorat pića **da okusi ne će.** 2, 465.
a na kulu **da pogleda ne će.** 3, 22.
što devletu **da kazuješ ne ćeš?** 3, 93.
koji, sinko, **da vojuju ne će.** 3, 124.
što je reko, **da poreče ne će.** 3, 128.
Pava nikad **da miruje ne će.** 3, 177.
nikad Stipan **da miruje ne će.** 3, 200.
Dizdarević **ni da čeka ne će.** 3, 249.
ni s kim bane **da govori ne će.** 3, 274.
tog se bajro **da ostane ne će.** 3, 424.
koń ti ječma **da okusi ne će.** 3, 533.
al' se Babić **da okani ne će.** 4, 95.
kako aga **da miruje ne će.** 4, 210.

Takvih primjera ima i u »metrici« 79, ali mańe. Tome namještaju mislim da je razlog u dobro poznatom nam (iz § 8) pravilu o dugim dvosložnicama na kraju stihova; po analogiji goleme množine stihova s takvim dvosložnicama na kraju načińeni su stihovi s neobičnim redom riječi.

A sad evo nekoliko drugih primjera za namještaj, koji se odmiče od namještaja u običnom govoru.

baš ko **gruda** u planini **sn'jega.** 1, 324.
za **nedjelju** izvidaše **dánâ.** 2, 432.
Osman paša **jer** pod Bihać sišo. 3, 70.
nami vala Liku ostaviti,
iz ńe, djeco, **pa se** raseliti. 3, 281.
Selim bajro pojaho dorata
on iz Klina **te ga** izjahao. 4, 119.
a divojka svoje (t. j. odijelo) posnimala
dizdarevo **pa** oblači na se. 4, 248.
Bože, **mi** je u sreći naredi! 4, 274.

Može se kome činiti, da su neobično namještene enklitike u stihovima:

Boga mi **mu** milo ne bijaše. 1, 322.
Boga mi **ih** ni čekati ne ću. 1, 350.
Boga mi **ga** ja posjeći ne ću. 1, 374.
Boga mi **ti** pare vałat ne će. 2, 198.
bora mi **ti** ne dadem djevojku. 2, 416.
bora mi **ga** nikad vidjet ne ćeš. 2, 580.
da Bog dâ **ih**, baš zaklali vuci! 2, 372.
da Bog dâ, **ti** nikad ne došao! 2, 372.

U prva četiri stiha riječi *Boga mi* znače isto što *bogme*, a tako u petom i u šestom stihu *bora mi* znači isto što *borme*, a kako iza *bogme*, *borme* svagda može stajati enklitika i u običnom govoru, preneseno je to i na zakletve *Boga mi*, *bora mi*, te se i iza ńih uzimaju enklitike, a otud je preneseno to i na zakletve *vjere mi*, *duše mi*:

vjere mi ćeš čestit ostanuti. 2, 251.
duše mi **ga** osvojiti ne će. 3, 69.
vire mi **joj** muśterija nisam. 4, 89.
vire mi **se** oženiti ne ću. 4, 464.

A što se tiče sedmoga i osmog stiha, o tome vidi u »metrici« 79, gdje se navode stihovi:

da Bog dâ, **je** lovci uhvatili!
da Bog dâ, **ga** uzjahali Turci!
da Bog dâ, **ga** zaklali kurjaci!

Ima stihova, u kojima su riječi namještene zato neobično, jer da ih je pjevač ili kazivač pravilno namjestio, ne bi u stihu bilo odmora, kakav treba da bude u desetercu, t. j. iza četvrtoga sloga. Primjeri:

pod ćuprijom **jer** se prelomilo. 3, 100.
ńemu gospe u avliju sađe,
u avliji **pa se** halališe. 3, 138.
pa poteče brińskom kapetanu,
prijatelji **pa se** zagrliše. 3, 190.
kada vidi trideset nefera,
u avliju **pa se** pojagmiše. 3, 368.
a na Zadru pukoše topovi,
otpukoše **a** na Šibeniku. 3, 415.
vała brzo do Gospića doći,

na Udbinu **pa se** povratiti. 3, 442.
oni naske dobro dočekaše,
u koledu **pa nas** posadiše. 4, 28.
odjahaše sva tri pobratima,
u đemiju **pa se** pojagmiše. 4, 289.

71. Ima priličan broj stihova, u kojima je neobičan red riječi zato, da se kratka dvosložnica ne nađe na kraju stiha, a da narodnim pjevačima i kazivačima takve dvosložnice na kraju stihova nijesu mile, to je poznato iz § 8 i 9. U »metrici« 80 navode se stihovi:

obe čarne **oči** izvadi joj.
za Dunavom **skela** dogodi se.
koń mu nije, **końi** kakvino su.
ide viđet, **pobit** kako će se.

Da su u tim stihovima riječi *oči, skela, końi, pobit* metnute na kraj stiha, odgovaralo bi to sasvim redu riječi u običnom govoru, ali bi na kraju stajale kratke dvosložnice. U muslimanskim pjesmama odgovaraju tome primjeri:

serhatlijo, **ime** kako ti je? 2, 92.
(ne vodi mi malenih svatova)
od hiljade **mańe** ni jednoga,
od hiljade ni **više** jednoga. 1, 170.
oklen jesi, od **zemlje** koje si? 1, 267.
vid' Orlena, **sreće** dobre ti je! 1, 284.
(izvedoše sužńe iz tavnice)
devedeset **sužńa** i jednoga. 1, 401.
otkud jesi, od **zemļe** koje si? 1, 528.
(nać ćeš kulu, kaže, Arapovu)
od trideset i **boja** četiri. 2, 12.
oklen jesi, **ime** kako ti je? 3, 58.
ti 'š me dati, **biti** ne more ti. 3, 76.
oklen jesi, od **kraja** kojeg si? 3, 113.
ti oklen si od **mista** kojeg si? 3, 149.
oklen jesi, od **senta** kojeg si? 3, 413.
a izvedi, **mati** vesela joj! 3, 510.
ti oklen si, od **kraja** kojeg si? 4, 282.

U muslimanskim pjesmama nalazi se nekoliko puta neobično pokraćeni gerundij *podviš* mjesto *podvivši;* imamo na pr.

eto pravo stali **podviš** ruke. 1, 116.
izmače se, **podviš** ruke stade. 1, 178.
izmače se, stade **podviš** ruke. 1, 313.

Mjesto reda, kakav je u tim stihovima, nalazimo, da bi se izbjeglo kratkoj dvosložnici na kraju stiha, gerundij *podviš* rastavljen od objekta *ruke*, što je vrlo neobično, i može se samo tako razumjeti, ako se uzme, da pjevači (kazivači) nijesu znali, što znači *podviš*.

jedan momak **podviš** stoji ruke. 3 494.
istupi se, **podviš** stade ruke. 3, 497.
Ajkuna im **podviš** stoji ruke. 3, 508.
kod ńih Mile **podviš** stade ruke. 3, 570.
pa više ńih **podviš** stade ruke. 4, 61.
kod ńeg Osman **podviš** stoji ruke. 4, 106.
više bana **podviš** stade ruke. 4, 284.

Tim se stihovima treba čuditi, jer je pjevač sasvim dobro i lijepo mogao glagol *stoji*, *stade* metnuti ispred *podviš* ostavljajući dugu dvosložnicu *ruke* na svome mjestu.

Napokon ne škodi podsjetiti ovdje čitatelje, da smo u § 4 imali dosta primjera, gdje su riječi neobično namještene zato, da naglašena jednosložnica ne bude na kraju prvoga članka, na pr.

ti jesi li beg Mustaj beg lički?

Kraća i duļa riječ jedna do druge

(»metrika« 81—82)

72. U našem narodnom jeziku podosta ima fraza (uzrečica), u kojima kraća riječ stoji pred duļom: *kuka i motika, malo i veliko, sito i rešeto* (»bio na situ i na rešetu«), *smiļe i bosiļe, tuga i nevoļa, kost i koža, Bog i duša, zdravo i veselo, ni kriv ni dužan.* Često se tako združuju sinonimne riječi, na pr. *slika i prilika, jad i čemer, čast i pošteńe, strah i trepet, puk i narod* (»čuj puče i narode«), *zlo i naopako, nemam kuće ni kućišta.* Jamačno potječu te fraze iz starine, a to se može zaključivati otud, što ih se i u drugim jezicima nalazi, kako je zabiļeženo u »metrici« 82. A ako je tako, onda se lako može razumjeti, zašto se tako namještaju riječi, kad se nađu dvije jedna do druge, a među ńima je veznik *i* ili *ni*. Primjera za

takav namještaj ima u Vukovim knigama veliko mnoštvo, a isto ih je tako sva sila u muslimanskim pjesmama.

gdje sjedaju **paše i veziri.** 1, 5.
već mu skupi **kitu i svatove.** 1, 9.
nadajte se **suncu i mjesecu.** 1, 56.
a za ńime **hrti i ogari.** 1, 79.
sve ga gleda **malo i veliko.** 1, 122.
u koga li **age i spahije.** 1, 145.
uzjašite **ate i paripe.** 1, 165.
čuvajući **krave i teoce.** 1, 194.
nemoj smetat **kraju ni krajici.** 1, 252.
udariše **zile i borije.** 1, 313.
kako ti je **ime i prezime?** 1, 333.
Anđelija **mudra i pametna.** 1, 435.
pa on ode **Liki i Krbavi.** 1, 441.
čekaću te **mjesec i godinu.** 1, 503.
već me zove **majka i djevojka.** 1, 539.
poželio **sunca i mjeseca.** 2, 4.
ode gazit **gore i planine.** 2, 8.
otjeraše **drvļem i kameńem.** 2, 104.
jesu l' kule **zdravo i veselo?** 2, 116.
bilo jada **tamo i ovamo.** 2, 160.
jeste li mi **zdravo i veselo?** 2, 293.
koji može **stati i pobjeći.** 2, 496.
on dohvati **divit i hartiju.** 2, 583.
hajte natrag **Hlivnu i Glamoču.** 3, 42.
hajte uprav **kuli i avliji.** 3, 46.
pa podviknu **age i spahije.** 3, 84.
kakva ti je **muka i potreba?** 3, 93.
čuva pobro **konja i divojku.** 3, 129.
ponesi nam **vino i rakiju.** 3, 154.
primiti mu **konja i oružje.** 3, 157.
čujete li, **puku i narodu?** 3, 220.*
ja ću t' dati **konak i večeru.** 3, 231.
ne imati **pare ni dinara.** 3, 232.
da ne znadu **braća i družina.** 3, 241.
kako s' zoveš **rodom i plemenom?** 3, 262.
al' sad evo **jada i žalosti.** 3, 322.
ona gleda **konje i junake.** 3, 328.
Ibro muči **nujan i zlovoļan.** 3, 335.
nahrani ih **meda i šećera.** 3, 426.
ašikuje **momak i divojka.** 3, 434.
ostav', Meho, **crkvu i namastir.** 3, 571.

* t. j. **puče i narode.**

draga moja **braćo i družino!** 4, 25.
zavrgli mu **šenluk i veseļe.** 4, 32.
primače im **praha i olova.** 4, 117.
ponesoše **snopļe i šenicu.** 4, 231.
kolika je **duga i široka.** 4, 514.
da zavadim **cara i ćesara.** 4, 578.

Katkad među kraćom i duļom riječju nema riječce *i:*

on podviknu **tanko glasovito.** 1, 173.
a sve pjeva **tanko glasovito.** 1, 212.
zapivala **tanko glasovito.** 3, 69.
on povika **jasno glasovito.** 4, 443.
on zapiva **tanko glasovito.** 4, 447.
pa zašto si **nujan neveseo?** 4, 572.

To je kao u »metrici« 81:

Milica je **sjetna nevesela.**

Da obje riječi stoje u prvom članku, to mogu potvrditi samo primjerom:

mač i puška i otac i majka. 2, 496;

taj stih ima i u »metrici« 81, a osim ńega još u ova dva stiha obje su riječi u prvom članku:

mir i vjera za godinu dana.
car i ćesar kad se zavadiše.

Češće se nalazi to, da su kraća i duļa riječ u stihu, a među ńima je odmor. Primjeri:

pa mu **ruci i koļenu** priđe. 1, 240.
pa mi **zdravo i veselo** bili. 1, 401.
Tale **ruho i djevojku** sprema. 1, 542.
pa mu **glasa ni habera** nema. 2, 328.
hoće **kita i svatovi** doći. 2, 434.
već on **pare ni dinara** nema. 3, 33.
za ńeg **glasa ni habera** nejma. 3, 145.
kada **kuli i avliji** siđe. 3, 237.
a kad **begu i begluku** dođe. 3, 264.
momak **konju i jaslama** sađe. 3, 366.
ja kad **kuli i avliji** dođe. 4, 306.
za ńu **glasa ni habera** nejma. 4, 479.

Različni su stihovi u »metrici« 81, t. j. obje su riječi u stihu, ali iza odmora:

tako ńemu **Bog i sreća** dade.
kada sjutra **dan i zora** dođe.
kada snasi **glas i ḱniga** dođe.

73. U Vukovim se ḱnigama kraća i duļa riječ rijetko namještaju tako, da je kraća u prvom članku, a druga je na kraju stiha. Kad pisah »metriku«, ne udaraše mi ta pojava u oči, te ne zabiļežih ni jednoga primjera takoga namještaja, a sada donosim evo tri iz četvrte ḱnige Vukove:

a u **svilu** obuć **i kadivu.** 147.
no mu ćese uze i **oružje.** 516.
a kad **ovce** viđe i **torine.** 520.

Osobina je muslimanskih pjesama, da se takvo rastavļańe riječi često u ńima nalazi, i ńim se one udaļuju od običnoga govora, u kojemu toga nema. Treba dodati, da između rastavļenih riječi stoji kakav glagolski oblik. Primjeri:

sud je **vakat** došo **i vrijeme.** 1, 32.
kakve **slike** bješe **i prilike?** 1, 82.
pravo **Bosni** hajde **i Travniku.** 1, 86.
nek se **suncu** nada **i mjesecu.** 1, 106.
glavu **Beču** spremi **i ćesaru.** 1, 190.
sejir **Ibra** čini **i zekana.** 1, 312.
da mu **glavu** uzmem **i zekana.** 1, 326.
ti mu **glavu** uzmi **i kobilu.** 1, 326.
dok je **skutu** došo **i koļenu.** 1, 349.
kad ti **muke** nije **ni potrebe.** 1, 543.
dok je **ruci** došo **i koļenu.** 2, 26.
pa ćeš **Lici** doći **i Vrļici.** 2, 63.
koji (t. j. đerdan) **vrata** čuva **i podvoļka.** 2, 302.
a kad **bajra** vidje **i đogata.** 2, 379.
pa mu **đerdan** dade **i cekine.** 2, 380.
sve ih **malo** gleda **i veliko.** 2, 421.
te on **bana** srete **i svatove.** 2, 508.
Janko **sebe** sprema **i đogata.** 3, 3.
on se **šarcu** vrati **i brnači.** 3, 18.
on će **caru** sići **i Stambolu.** 3, 56.
odbit **drva** ne će **ni kamena.** 3, 86.
ako **zdravo** budem **i veselo.** 3, 105.

sve ti **stara** vodiš **i nejaka.** 3, 201.
kad je **begu** stigla **i bunaru.** 3, 278.
kad on **Marka** stiže **i alata.** 3, 293.
sva će **Lika** znati **i Udbina.** 3, 316.
sad da **końa** uzmem **i odilo.** 3, 324.
da mu **kulu** čuvam **i avliju.** 3, 390.
što ti **mene** vraćaš **i dorata?** 3, 412.
na ńu **hrti** laju **i vižlovi.** 3, 443.
samo **oko** čuvaj **i obrve.** 3, 480.
oni **svilu** jagme **i kadifu.** 3, 522.
tu se **vino** pije **i rakija.** 4, 149.
tako **zdravo** bio **i veselo!** 4, 190.
nit' se **brdo** vidi **ni dolina.** 4, 216.
za ńim **glasa** nejma **ni habera.** 4, 557.

Katkad je prva riječ trosložnica kao i druga:

pa **serdara** gleda **i kulaša.** 2, 336.
ja **đogata** ne dam **ni oružja.** 3, 141.
žalosna mi majka **i čemerna.** 3, 499.

Po analogiji navedenih primjera rastavljaju se katkad i brojevi:

tu ih (t. j. Turaka) **dvaest** pije **i četiri.** 3, 299.
ńeko ih **trijest** pije **i četiri.** 3, 453, —

ali se može i to misliti, da su u ta dva stiha brojevi neobično rastavljeni zato, da na kraju stiha ne bude dvosložnica sa kratkim prvim vokalom (isp. stihove u § 71: serhatlijo, *ime* kako ti je, — od hiljade *mańe* ni jednoga i t. d.). A po analogiji stihova, kakova su navedena dva (iz 3, 299 i 3, 453), načińena su ova dva, u kojima među rastavljenim brojevima nema glagolskog oblika, nego je imenica *sužań*:

taman **trista** sužńa **i četiri.** 3, 420.
eto **trista** sužńa **i četiri.** 3, 430.

74. U pjesmama Vukovih knńiga sasma se rijetko nalazi dulja riječ pred kraćom (vidi u »metrici« 81), a onda je kraći o j riječi prvi vokal svagda dug; isto je tako jedno i drugo i u muslimanskim pjesmama:

te ponesi **Hrńici i majci.** 1, 540.
sa junačke **Krajine i Like.** 1, 557.

lako j' gonit **Đulića i đoga.** 2, 390.
pa potjera **Bosnića i Anđu.** 2, 472.
pa otvori **namastir i crkvu.** 3, 574.
a u kuli **subaša i kneže.** 4, 532.

Dosta se često nalaze po dvije dvosložne riječi jedna do druge i pred obje stoji veznik *i* ili *ni*; u tom slučaju je na prvome mjestu kratka dvosložnica, a na drugome duga. Toga ima u pjesmama Vukovih kńiga (»metrika« 81), a podosta i u muslimanskima:

dade mene **i otac i majka.** 1, 149.
tatar leti **i noći i danom.** 1, 179.
dosta jada **i tamo i amo.** 1, 412.
a ne pazi **ni noći ni dana.** 2, 168.
svakog Tale **i kune i grdi.** 2, 592.
ne okreći **ni desno ni livo.** 3, 105.
cvili majka **i noćom i danom.** 3, 144.
on se baca **i desno i livo.** 3, 238.
cvile braća **i noćom i danom.** 3, 485.
pa on čata **ni pravo ni krivo.** 4, 44.
duga puška **i otac i majka.** 4, 158.
na sramotu **i begu i banu.** 4, 168.
a ne gleda **ni desno ni livo.** 4, 511.

Kad su obje dvosložnice iste kvantitete, onda nema pravila za ńihov namještaj; tako je u stihovima:

sve zaposti **i muško i žensko.** 1, 51.
topom bije **i dańu i noću.** 1, 143.
oni dižu **i staro i mlado.** 1, 195.
bijela mu **i glava i brada.** 1, 289. i 2, 171.
za života **i moga i tvoga.** 3, 56.
poļubi mu **i skuta i ruku.** 3, 61.
ne da paša **ni skuta ni ruke.** 3, 67.
izbaviti **i brata i sestru.** 3, 412.
eto dobra **i meni i agi.** 3, 218.
Vlah se kune **i krstom i postom.** 3, 497.
Omer hoda **i noćom i dańu.** 4, 161.

Veoma su rijetki izuzeci, t. j. da duga dvosložnica stoji pred kratkom:

jer ga bije **i danom i noći.** 1, 144.
nema Mare **ni žive ni mrtve.** 3, 93.

Po dvije imenice jedna do druge

75. Kad se u drugom članku nađu po dvije imenice jedna do druge, i to jedna dvosložnica i jedna četverosložnica, a dvosložnici je prvi vokal kratak, onda je bez izuzetka red 2 + 4; to potpuno odgovara onome, što je razloženo u § 8 i 9. Taj zakon u punoj mjeri vrijedi za pjesme Vukovih knjiga, na pr.

kako dođe **Arap prekomorac.**
jer ja nisam **drvo vrbovina.** (metr. 83),

a vrijedi i za muslimanske:

tad upade **pošta knjigonoša.** 1, 149.
a kad čuo **pušku ǵeferdara.** 1, 512.
da uhvati **pticu prepelicu.** 2, 59.
car mu dade **sablju dimiskiju.** 2, 66.
ugledao **vodu šedrvana.** 2, 85.
i donese **vode studenike.** 2, 143.
na glavi mu **kapa kamilavka.** 2, 171.
pa ponese **knjigu evanđeļe.** 2, 171.
što pucaju **puške zadarkiće?** 2, 299.
vijaju se **tice gavranovi.** 2, 529.
kogod vidi **sužńa nevoļnika.** 3, 38.
a koļe nam **kravu jalovicu.** 3, 69.
jer ti daješ **sužńe krajišnike?** 3, 73.
ńemu veli **care gospodine.** 3, 95.
odnese mi **sestru jedinicu.** 3, 158.
ńemu veli **tetka udovica.** 3, 373.
Bajagiću, **zmijo prisojkińo!** 3, 486.
iznese mu **koplje ubodicu.** 3, 555.
nije tako, **pope duhovniče!** 4, 44.
ona uze **feńer vidilicu.** 4, 62.
okrenuš' svati **sentu zavičaju.** 4, 136.
vila gńizdo **tica labudica.** 4, 192.
hoću, Jele, **sestro jedinice!** 4, 240.
primili se **gori zelenici.** 4, 445.
ujagmiše **ticu prepelicu.** 4, 447.
a izlińu **końi sedlenici.** 4, 450.

76. Kad se u drugom članku sastanu duga dvosložnica i četverosložnica, onda je dvosložnici mjesto ili p r e d č e t v o r o s l o ž n i c o m ili z a ń o m. Jedno se i drugo nalazi i u pjesmama Vukovih zbornika, na pr.

govori joj **bane gospodine.**
da ostavim **sirotińu raju.** (metr. 83)

A sad evo primjera iz muslimanskih pjesama za prvi i za drugi slučaj.

udri dorat **putem čavlenikom.** 1, 113.
a kosi se **trava djetelina.** 1, 129.
sve mu pije **vino crveniku.** 1, 564.
položiše **trave djeteline.** 2, 10.
dogat ne htje **putem čavleńakom.** 2, 77.
rasprtili **torbu uprtńaču.** 2, 163.
da tražimo **blaga gotovine.** 2, 544.
na trojicu **ovcu jalovicu.** 3, 69.
udariše **Turci Sarajlije.** 3, 73.
poslušajde **vile planinkińe.** 3, 136.
ne budali, **babo roditeju!** 3, 203.
da čekaju **bana gospodina.** 3, 261.
viću čini **bane Zadranine.** 3, 274.
dođe agi **blago gotovina.** 3, 297.
i iznili **blago gotovinu.** 3, 346.
oni gone **ovce jalovice.** 4, 75.
a i svoga **babu roditeja.** 4, 157.
ponesi mi **svińu vidjelicu.** 4, 162.
i dvadeset **krava jalovica.** 4, 267.
uprtio **torbu prtilicu.** 4, 337.
a proču se **vila zagorkińa.** 4, 399.

*

oko ńega **brijetkińa ćorda.** 1, 116.
prihvatio **brijetkińu ćordu.** 1, 129.
povila se **prigorkińa vila.** 1, 522.
i ńegova **vjerenica juba.** 1, 527
iznosio **gotovinu blago.** 2, 3.
oni piju **crveniku vino.** 2, 78.
oni piju **lozovinu vino.** 2, 89.
da mi budeš **vjerenica juba.** 2, 147.
veće moja **roditeju majko**
(pripni peču, ogrni fereǵu). 2, 176.
u ńeg ima **jedinica kćerka.** 2, 195.
najprije su **Jadikovci klanci.** 2, 251.
poharao **gotovinu blago.** 2, 354.
štono kuje **gotovinu blago.** 3, 87.
podiže se **Zadranine bane.** 3, 296.
porobi Stipan **Jablanicu crkvu.** 3, 377.
ńima veli **Zadranine bane.** 4, 221.

al' to čuje **bilogrlka ljuba.** 4, 312.
ńega prati **bilogrlka ljuba.** 4, 315.
preprtio **uprtnicu torbu.** 4, 335.

Ovakog namještaja ima i onda, kad je mjesto prave četverosložnice neprava, kako je u primjerima:

uzmi sužńa **za desnicu ruku.** 1, 348.
pa mu zaspa **na desnici ruci.** 2, 335.
i ńu baci **u zobnicu torbu.** 2, 101.
uze Jelu **za desnicu ruku.** 3, 318.
uze ńega **za desnicu ruku.** 4, 117.

77. Ima nešto malo primjera, gdje dvosložnica (kratka i duga) stoji pred odmorom, i to tako, da je među ńima kakav glagolski oblik; taj namještaj odgovara onome, što smo ga imali u § 73.

u travu ga zgazi **djetelinu.** 2, 139.
ńemu **bane** veli **gospodine.** 3, 269.
ńemu **sestra** veli **jedinica.** 3, 313.
ona **bana** goni **Zadranina.** 3, 522.
da mi **puške** dade **ledeńake.** 4, 39.
ono **vila** nije **planinkińa.** 4, 206.
a **vila** mu veli **zagorkińa.** 4, 399.

»Kad se nađu dvije trosložne imenice jedna do druge, od kojih je jednoj sredńi vokal kratak, a drugoj je dug, onda gotovo svagda prva imenica stoji pred drugom« (»metrika« 83). Primjeri iz muslimanskih pjesama:

i sad čuvam **Zlatiju djevojku.** 1, 227.
hajd' preda mnom **sluškińo djevojko!** 2, 135.
da ja vodim **Turkińu djevojku.** 2, 136.
drž' ti, brate, **Turkińu djevojku.** 2, 449.
za se vrže **Anicu djevojku.** 3, 111.
vidi kuje **Zlatije divojke.** 3, 231.
dao sam vjeru **Zlatiji divojci.** 3, 274.
i u ńojzi (t. j. u lađi) **kapetan divojka.** 3, 322.
već sam jedna **Turkińa divojka.** 3, 344.
kod bunara **duhovnik divojka.** 3, 569.
za ńeg baci **Turkińu divojku.** 4, 13.
čuješ li, baša, **bojnice lubarde?** 4, 20.
otpukoše **bojnice lubarde.** 4, 132.
u odaju **Milice divojke.** 4, 316.
beg govori **Zlatiji divojci.** 4, 610.

Izuzetak sam našao samo ovaj:

beg ugleda **krstaše barjake.** 3, 518.

Mjesto prve prave trosložnice može da bude neprava s istom kvantitetom:

ravnim poļem **kraj vode Dunava.** 1, 258.
dovede ga **do vode bunara.** 1, 266.
ter ga sjaha **kod vode bunara.** 2, 451.
baš ko krila **u tice labuda.** 3, 216 i 4, 465.
Zlatka ide **od vode bunara.** 3, 235.
skupile se **kod vode bunara.** 4, 93.
dovede ih **do vode bunara.** 4, 162.

Protiv pravila je stih:

pa baca je **u torbu zobnicu.** 1, 186.

Za namještaj onakih dviju trosložnica, kojima je srednji vokal iste kvantitete, mislim da se ne može postaviti pravilo.

moba žańe **pšenicu bjelicu.** 2, 94.
rodila mu **bjelica pšenica.** 2, 103 i 3, 355.
oni žańu **bilicu šenicu.** 4, 230.
što mi bide **bilice šenice.** 4, 500.
pa opremi **Rosāndi djevōjci.** 1, 350.
to je ruho **Rosande djevojke.** 1, 355.
gdje mu sjedi **Rosanda djevojka.** 2, 129.
onda veli **Rosanda djevojka.** 3, 352.
baš ko vuci **prosīnca misēca.** 3, 221.

Na prvome mjestu može da bude neprava trosložnica, kako je u primjerima:

da uđemo **u Prolog planinu.** 2, 496.
kud ćeš, Ale, **na końu đogatu?** 3, 125.
pobigo je **u Otres planinu.** 4, 68.
ne šće aga **na Otres planinu.** 4, 72.
udario **u Vučjak planinu.** 4, 72.

Rastavļene su trosložnice u primjeru (isp. § 73):

pa **Kumriji** govori **sluškiń.** 3, 338.

Namještaj »prijedložnih izraza«

(»metrika« 84—86)

78. Kad se u kojem stihu muslimanskih pjesama sastanu dvije trosložnice, od kojih je jedna »prijedložni izraz« (upravo neprava trosložnica), a druga je prava trosložnica, onda je prijedložnom izrazu mjesto gotovo svagda pred pravom trosložnicom, kako se vidi iz ovih primjera:

na čadoru **od zlata jabuka.** 1, 12.
jer su Turci **u boju junaci.** 1, 31.
kad to čuo **od Beča ćesare.** 1, 32.
i dovukli **od boja topove.** 1, 38.
sve Bošńake **po izbor junake.** 1, 53.
a ja nemam **od srca evlada.** 1, 145. 161.
nek ustrijeli **na kopļu jabuku.** 1, 171.
nek se kupe **pod bajrak junaci.** 2, 6.
da udari **od Beča ćesare.** 2, 272.
to začuli **od boja junaci.** 2, 547.
u svakog su **na kaiš opanci.** 3, 90.
sve na ńemu **od abe haļine.** 3, 102.
isprosio **iz Hlivna divojku.** 3, 135.
beg pokupi **po Lici svatove.** 3, 136.
niki mu peńu **od zlata čelenku.** 3, 190.
a podiže **po Lici svatove.** 3, 198.
neka gleda **na końu divojke.** 3, 480.
što je jedna **na čekrk čelenka.** 3, 510.
za glavom mu **od zlata čelenka.** 4, 23.
pa okrenu **uz Liku Udbini.** 4, 209.
a na końu **od zlata jabuka.** 4, 510.
ńemu veli **sa końa divojka.** 4, 511.

Mogu navesti samo jedan primjer, u kojemu prijedložni izraz stoji iza prave trosložnice:

evo tebi **đemija od zlata.** 1, 114.

Treba dodati, da se i u pjesmama Vukovih kńiga prijedložni izraz iza prave trosložnice nalazi sasma rijetko. Odgovoriti na pitańe zašto je to, nije mi pošlo za rukom.

79. Vrlo su obični u našoj narodnoj poeziji četverosložni prijedložni izrazi, koji svagda, kad je uza ńih koja imenica, stoje u

drugoj polovini deseterca, a ta imenica može biti dvosložnica, i mjesto joj je ili pred prijedložnim izrazom ili za ńim. U prvom od ta dva slučaja dvosložnici je prvi vokal ponajviše kratak, ređe dug.

a) što ti roniš **suze od očiju?** 1, 3.
da on bude **djever uz djevojku.** 1, 6.
ńemu veli **care od Stambola.** 1, 37.
on poteže **sabļu od pojasa.** 1, 70. 161.
da zakuca **halka na avliji.** 1, 75.
tad zaplaka **cura na penǵeru.** 1, 77.
do dorata **końa od mejdana.** 1, 137.
a car proli **suze od očiju.** 1, 247.
a pita ih **momak sa đogata.** 2, 168.
a izvadi **ferman iz nidara.** 3, 61.
pa napravi **kńigu na kolinu.** 3, 209.
zveknuše mu **toke na prsima.** 3, 220.
pod avlijom **čardak od drveta.** 3, 234.
ono (t. j. vlašče) nosi **kńigu u procipu.** 3, 242.
a proliva **suze iz očiju.** 3, 361.
hajde spremaj **końa na jaslama.** 3, 366.
moj Vučane, **brate od matere.** 3, 418.
da povedem **kolu u avliji.** 4, 33.
a zapuca **puška u odaji.** 4, 46.
a pruži mu **kńigu u procipu.** 4, 78.
slomiše mu **nogu u kolinu.** 4, 166.
a proliva **suze niz obraze.** 4, 382.
a isiko **momke po sokacih.** 4, 445.
budi meni **djever uz divojku.** 4, 488.

Katkad je red riječima, o kojima se ovdje govori, premetnut (v. § 73 i 77):

što ti **suze** proli **od očiju?** 2, 515.
kad to **sultan** vidi **od Stambola.** 3, 86.
kad to **dužde** čuo **od Mletaka.** 3, 423.

b) nek pošaļe... **dora od mejdana.** 1, 115.
biću ńemu **ļuba uz koļino.** 1, 501.
dođi, Meho, **kuli od kamena.** 3, 46.
ja sam pošla **kuli od kamena.** 3, 182.
volim dati **glavu sa ramena.** 3, 200.
nek podigne **raju ispod kraja.** 3, 361.
uhodio **Hlivno kraj Bistrice.** 3, 390.
završe se **kavga oko kule.** 4, 46.

hajte bran'te **narod oko kule.** 4, 47.
diže Anu **za se na đogata.** 4, 289.
kad pogleda **kuli od kamena.** 4, 305.

80. Četverosložni izraz može stajati pred dvosložnicom, kojoj je svagda prvi vokal dug:

je li tebi **u životu dajo?** 1, 66.
on otvori **od odaje vrata.** 1, 124.
rano rani **od Primorja Luka.** 1, 173.
to ti podaj **od Primorja Luki.** 1, 179.
kad pogubiš **od Primorja Luku,** 1, 184.
pa mu skide **sa ramena glavu.** 1, 186.
udari se **po koļenu rukom.** 1, 522.
što čuvaju **na kapiji vrata.** 1, 526.
nek t' ostane **na ramenu glava.** 2, 14.
mladom šćercom **od Skradina bana.** 2, 254.
govori mu **od Novoga bane.** 2, 305.
da utješiš **na oģaku majku.** 2, 326.
da ti budem **kod koļena ļuba.** 2, 339.
ono j' moja **od kamena kula.** 3, 45.
dok je meni **na ramenu glava.** 3, 142.
stade vika **sa Kladuše Muja.** 3, 286.
ja ću dati **sa ramena glavu.** 3, 402.
otvori mi **od avlije vrata.** 4, 279.
ńemu veli **u odaji Mujo.** 4, 280.
evo tebi **od tavnice kļuče.** 4, 288.
sliva mu se **niz dolanu krvca.** 4, 443.
ta Osmane, **iza gore sunce!** 4, 465.
nego tvoja **kod kolina ļuba.** 4, 483.
dok je tvoja **na ramenu glava.** 4, 505.

Isto je takav namještaj i u Vukovim knigama; v. »metrika« 84, t. j. ni u ńima nijesam našao ni jednoga primjera, gdje bi iza četverosložnoga prijedložnog izraza stajala dvosložnica s kratkim prvim vokalom.

Posvojni dativ združen s kakvim prijedložnim izrazom veoma je običan u našim narodnim pjesmama. Prijedložni izraz ponajviše ima četiri sloga i stoji iza dativa (tako i u »metrici« 84):

dorat skače **nebu pod oblake.** 1, 19.
istjera ga **avliji na vrata.** 1, 103.
ode bajro **poļu u širine.** 1, 137.
ti ne udri **suncu od istoka,**

veće udri **suncu od zapada.** 1, 198.
kad padoše **gradu na kapiju.** 1, 214.
i eto ih **gradu na kapiju.** 1, 529.
čekaću te **moru na obali.** 2, 11.
kad su bili **lugu pod planinu.** 2, 152.
sve j' izašlo **moru na obalu.** 3, 29.
izveo je **gradu na bedene.** 3, 93.
kad izađe **gradu na kapiju.** 3, 231.
pa provesti **moru kraj obale.** 3, 288.
osta Dedo **odaji na vratih.** 3, 345.
eno sviju **Zadru u tavnici.** 3, 509.
pa on dođe **odaji na vrata.** 4, 9.
ja te gledam **kuli na penǵeru.** 4, 36.
kad on sađe **moru na obalu.** 4, 143.
na Udbini **gradu nad kapijom.** 4, 267.
pa postupi **kuli na mostove.** 4, 331.

Katkad je red riječima i ovdje premetnut:

a kad **moru** siđe **na jaliju.** 3, 85.
hod' mi **gradu** sađi na **kapiju.** 3, 136;

tako je i u primjeru, u kojemu dativ nema službu posvojnu, nego znači smjer:

kada **kući** stiže na **Udbini.** 3, 198.

Da prijedložni izraz stoji pred dativom, tome mogu navesti samo ove potvrde:

Huso ide **na obalu moru.** 1, 502.
da odseliš **u školeve moru.** 2, 459.
hajd' se popni **na beden avliji.** 3, 109.

Prva dva primjera mogu se kome činiti vrlo neobični stoga, što je dvosložnica s kratkim prvim vokalom *(môre)* metnuta na kraj stiha, ali se može misliti, da su pjevači dotičnih pjesama izgovarali *môre*, kako se u mnogim krajevima govori.

I u pjesmama Vukovih zbornika sasma je rijedak ovaki namještaj (v. »metrika« 85).

81. Često nalazimo u pjesmama po dva prijedložna izraza jedan do drugoga; ako je kraćemu od ńih prvi vokal kratak, mjesto mu je gotovo svagda pred duljim izrazom.

okreće se **s desna na lijevo.** 1, 122.
on otišo **u lov u planinu.** 1, 158.
dok sidoše **na dno u tavnicu.** 1, 295.
hajd', Omere, **na dno u tavnicu.** 2, 21.
bacite ga **na dno u tavnicu.** 2, 142.
pa udari **s desna na lijevo.** 2, 158.
da idemo **u lov u planinu.** 2, 275.
pa pogleda **na vrh na planinu.** 2, 387.
a ti hajde **na grad na Udbinu.** 3, 310.
vi ne ćete **sa mnom na Kotare,**
vi ostan'te **s begom na planini.** 3, 371.
među braću **na dnu u tavnici.** 3, 516.
sve pogleda **na drum uz Kotare.** 3, 533.
uskočio **s četom u planinu.** 3, 541.
hajde, brate, **za mnom uz planinu.** 4, 162.
goneći se **po gori s hajduci.** 4, 166.
metnuše ga **na dno u tavnicu.** 4, 286.

Isto je tako i u pjesmama Vukovih zbornika (v. »metrika« 86).

Kad je kraćemu prijedložnom izrazu prvi vokal dug, on u pjesmama Vukovih knjiga može stajati pred dulim, ali i za njim (»metrika« 86), na pr.

hoće Turčin **s blagom uz planinu.**
ako ležiš **u ložnici s ljubom.**

Iz muslimanskih pjesama zabilježio sam vrlo malo primjera, koji ovamo idu:

a Konević **pod planinu s vojskom.** 3, 268.
pa se svrati **s puta u planinu.** 3, 310.
diže Anu **za se na đogata.** 4, 289.

U »metrici« 86 kaže se: »kad i jedan i drugi prijedložni izraz imaju po tri sloga, pa se razlikuju u kvantiteti srednjega vokala, onda na drugom mjestu vrlo rado stoji onaj, kojemu je taj vokal dug«, — na pr.

a carica **s bulama u šetńu.**
sobom bije **o duvar po kuli.**

Tako je i u muslimanskim pjesmama:

metnu knjigu **pod kapu na glavu.** 3, 70.

pa iziđe **na oģak u kulu.** 4, 60.
brže meni (t. j. dođi) **u štalu pod kulu.** 4, 577.

Izuzetak je od ovoga pravila u stihu:

a okrenu **uz Liku k Udbini.** 3, 449.

Događa se i to, da obadva trosložna prijedložna izraza imaju na sredńem vokalu istu kvantitetu; u tom slučaju (kaže se u »metrici« 86) nema pravila za ńihov namještaj; to vrijedi i za muslimanske pjesme (ali potvrda ima vrlo malo):

pa ja skočih **od zemļe na noge.** 1, 444.
pa on pade **u travu na glavu.** 4, 264.

Kraći prijedložni izraz stoji pred duļim i onda, kad je među ńima veznik *i*; taj namještaj lijepo odgovara namještaju, što smo ga imali u § 72. Primjeri:

poļubi ga **u skut i u ruku.** 1, 13.
pitaju se **za mir i za zdravļe.** 1, 75. 289. 573.
ļubi curu **u skut i u ruku.** 1, 178.
pa ga ļubi **u skut i u ruku.** 1, 416.
pitaše se **za mir i za zdravļe.** 2, 198.

Imena i prezimena (ili ono, što služi kao prezime)

82. U dobrom današńem jeziku pravilo je za ime i prezime, kad se uzimaju jedno do drugoga, da ime stoji pred prezimenom, na pr. *Đuro Daničić, Petar Preradović* i t. d. Tako je bilo i u staro doba, kako dokazuju stari spomenici našega jezika, na pr. »Monumenta serbica« od Miklošića, »Acta croatica« od Kukuļevića, »Dečanske hrisovuļe« od M. Milojevića i t. d. Narodne se pjesme toga pravila drže postojano samo onda, kad je ime dvosložno, i prvi mu je vokal kratak, a u drukčijim slučajevima stavļaju one ime često iza prezimena. To se u ńima nalazi počesto i onda, kad bi bez ikakve povrede ńihove metrike moglo biti i onako, kako je u dobrom običnom govoru. Tako je na pr. u pjesmama Vukovih kńiga (»metrika« 87):

Jakšić Bogdan ļubi besjedio.
ono jeste **Banović Strahińa.**

Ima toga i u muslimanskim pjesmama:

Đulić **Nuhar** poside đogata. 3, 266.
Bosnić Meho po Kotarih hoda. 3, 529.
ne smije se **Smiljanić Tadija.** 3, 107.
i pobro mu **Vrhovac Alaga.** 3, 201.
ono je, sine, **Radić Mihailo.** 3, 568.
kod ńeg sidi **Cmiljanić Nikola.** 4, 16.
al' dočeka **Karlović Nikola.** 4, 233.

Razlog ovome prema običnom govoru izvrnutom redu jamačno stoji u analogiji s onim stihovima, u kojima ime stoji za prezimenom, jer tako hoće ili dopušta metrika (v. u § 83).

Kad se u kojem stihu i u pjesmama Vukovih kńiga (v. »metrika« 88) i u muslimanskima sastane ime i prezime, pa je ime dvosložno, i prvi mu je vokal kratak, onda mu je mjesto pred prezimenom. Primjeri:

a uleze **Mitre Latinine.** 1, 75.
pobratime **Petre Miljkoviću!** 1, 502.
do ńeg sjedi **Mitre Miljkoviću.** 3, 303.
pričekaj me, **Juže Brińanine.** 4, 198.
ufati Stipan **Juga Brińanina.** 4, 199.
onda veli **Juže Brińanine.** 4, 200.

Ovaj se namještaj lijepo slaže s namještajem u § 75, gdje se navode primjeri:

kad upade **pošta kńigonoša.**
da uhvati **pticu prepelicu.**
i t. d.

83. Ovdje će se govoriti gotovo samo o dvosložnim imenima, kojima je prvi vokal dug, i to ne samo o muškima, nego i o ženskima, ali najprije da kažem ovo: Ni jednoga stiha ne nađoh u muslimanskim pjesmama, u kojem bi dvosložno ime s kratkim prvim vokalom stajalo iza prezimena, a i u pjesmama Vukovih kńiga je to veoma rijetko (v. »metrika« 88):

pobaci ga **Crnojević Ivan.**
začu netko **Obrenović Jovan.**

Dvosložna imena, muška i ženska, s dugim prvim vokalom stoje dosta rijetko pred prezimenom (kao i u Vuka, »metrika« 88):

ļubu vjernu **Vuka Daničića.** 1, 132.
al' ne pjeva **Ajka Bojkovića.** 1, 509.
te ostavi **Jelu Końevića.** 2, 375.
našo bi ga **Tale Ličanine.** 3, 146.
nasmija se **Tale Ličanine.** 3, 178.
što ostavļaš **Talu Ličanina?** 3, 201.
al' pobiže **Jele Sužńevića.** 3, 229.
i u kuli **Jelu Końevića.** 3, 234.
pomoli se **Jela Końevića.** 3, 235.
ufatiše **Miļku Vladikića.** 4, 266.

Da ime stoji u prvom članku, a prezime u drugom, i među ńima je odmor, tome mislim da je samo ova potvrda:

te on **Marka Vladušića** viknu. 2, 459.

Rijetko je rastavļeno ime od prezimena onako, kako su rastavļene imenice u § 77:

jer on **Marka** vidje **Mandušića.** 2, 458.
ńemu **Stojan** veli **Maļkoviću.** 2, 471.
za se **Jelu** baci **Końevića.** 3, 240.
ti kad **Ajki** siđeš **Bajagića.** 3, 507.

Češće se ime nalazi iza prezimena:

nu da vidiš **Fazlagića Ibra.** 1, 54.
i sa ńime **Fazlagiću Ibro.** 1, 64.
ban besjedi **Daničiću Vuku.** 1, 130.
sve do kule **Daničića Vuka.** 1, 132.
onda reče **Petroviću Pavle.** 1, 242.
tu ga čeka **Henkalića Jele.** 2, 350.
diže glavu **Bunićanin Mujo.** 3, 103.
a pred ńima **Dizdarević Meho.** 3, 163.
i pred ńima **Merdanagić Mujo.** 3, 165.
a drugo je **Jelečković Mujo.** 3, 230.
sad mi zovi **Lipošića Janka.** 3, 279.
piće služi **Krčmariću Ramo,**
a liva ga **Memičiću Suļo.** 3, 353. 449.
na Udvinu **Ličaninu Tali.** 3, 505.
tebi laže **Dizdarević Meho.** 4, 11.
da vidimo **Hrńičića Ajke!** 4, 266.
dočeka ih **Hrńičića Ajka.** 4, 373.

U § 82 navedena su četiri primjera za trosložna imena i u sva četiri je imenu srednji vokal kratak; u muslimanskim pjesmama ne nađoh ni jednoga primjera za imena, kojima je taj vokal dug, kao što je za Vuka (»metr.« 87):

u onoga **Grčića Manojla.**
zarobili **Jakšića Stjepana.**
vino pije **Musiću Stevane,**

ne mogu dakle o ńima ništa ni reći.

84. Mjesto prezimena počesto se uzima prijedložni izraz, koji u Vukovim pjesmama (»metr.« 88) stoji obično pred imenom, ali i za imenom (osobito ako je dvosložnom imenu prvi vokal kratak). U muslimanskim pjesmama mislim da nema stiha, u kojem bi dvosložno ime, kojemu je prvi vokal kratak, bilo združeno s prijedložnim izrazom, a druga imena stoje (rekao bih) svagda iza prijedložnoga izraza. Primjeri:

a veli mu **od Avale Porča.** 1, 79.
ali žališ... **sa Kladuše Muja?** 2, 49.
drugo bješe **sa Kladuše Mujo.** 2, 79.
a sve gleda **od Orašca Tale.** 2, 158.
caru veli **s Višegrada Ahmo.** 3, 97.
onda veli **od Mostara Huso.** 3, 97.
ujagmio **od Kladuše Mujo.** 3, 224.
svojim pobrom **od Novog Alagom.** 3, 553.
kad to čuo **od Kladuše Mujo.** 4, 256.
evo pobre **od Kladuše Muje.** 4, 274.

85. S imenom ili (ređe) s prezimenom može da bude združena a p o z i c i j a. U tom slučaju vrijede pravila, što smo ih imali u §§-ima 75—77 i 82. 83.

Stihovima

tad upade **pošta kńigonoša** (§ 75),
pobratime **Petre Miļkoviću** (§ 82)

odgovaraju stihovi:

a kad vidje **Mitre neimare.** 1, 69.
a veli mu **Mijat harambaša.** 1, 155.
ovdje nema **brata Ibrahima.** 1, 159.

da uhvati **bega Ļubovića.** 1, 213.
vezir sjedi s **begom Ļubovićem.** 1, 215.
onda reče **vezir Ćuprilija.** 1, 247.
i daću ti **roba Dilavera.** 1, 255.
pošeta se **robe Dilavere.** 1, 257.
onda veli **uskok Radojica.** 1, 401.
dodijao **Kostreš harambaša.** 2, 175.
a na ruke **begu ĻubovićU.** 3, 82.
a do ńega **Diklić kapetane.** 3, 211.
kamo tebi **Ivan harambaša?** 3, 236.
sve nagoni **Višńić harambaša.** 3, 395.
a na ruke **bega Atlagića.** 3, 468.

Stihu

oko ńega **brijetkińa ćorda** (§ 76)

odgovara osamļeni stih:

te doziva **Huscina slugu.** 2, 147.

Stihovima:

udri dorat **putem čavlenikom** (§ 76),
Ļuba vjerna **Vuka Daničića** (§ 83)

odgovaraju stihovi:

ali ćemo **Anđi krčmarici.** 2, 301.
do pivnice **Anđe krčmarice.** 2, 464.
dočeka ga **Pava krčmarica.** 3, 176.
za to čuo **Lazo kapetane.** 3, 199.
ujagmi ih **Lazo kapetane.** 3, 202.
kad izišla **Pava krčmarica.** 3, 207.
uvrh stola **Janko kapetane.** 3, 211.
tad podviknu **Nakić kapetane.** 3, 269.
stane vika **Vuka kapetana.** 3, 374.
ńemu veli **Pava krčmarica.** 4, 378.

Stihu

ter on **Marka Vladušića** viknu (§ 83)

odgovaraju stihovi:

te on **Anđu krčmaricu** viknu. 2, 301.
ńega **Pava krčmarica** pita. 2, 337.
ńemu **Jela Latinkińa** kaže. 2, 345.

Osamljeni su stihovi (u jednoj istoj pjesmi):

da nam **beže Ljubovića** prođe. 1, 212.
hoće l' **beže Ljubovića** proći. 1, 212.
a sve **beže Ljubovića** viče. 1, 216.

Stihovima

u **travu** ga zgazi **djetelinu** (§ 77).
jer on **Marka** vidje **Mandušića** (§ 83)

odgovaraju stihovi:

u ńeg **Anđa** gleda **krčmarica.** 2, 304.
a kad **Pave** čula **krčmarica.** 2, 337.
tad mu **Anđa** veli **krčmarica.** 2, 446.
onda **Nakić** reče **kapetane.** 2, 490.
pa mu **Zlate** veli **divičica.** 3, 230.
sad ćeš **Anu** vidit **Maćaricu.** 3, 567.
Pava ńemu veli **krčmarica.** 4, 380.

U tim je stihovima ime pred apozicijom, ali se nalazi katkad i obrnuto:

jer on **sina** ženi **Matijaša.** 2, 299.
da mu **pobru** liči **Velagića.** 4, 70.

Izuzetno stoji četverosložna apozicija pred imenom u stihu:

pobratimu govorio **Ibri.** 3, 232.

Stihu

ńemu **sestra** veli **jedinica** (§ 77)

odgovaraju stihovi:

dokle **Gavran** stiže **kapetane.** 2, 309.
ńemu **Osman** veli **pašalija.** 3, 60.
onda **Gavran** veli **kapetane.** 3, 211.
ńemu **Petar** veli **generale.** 3, 266.
ńemu **Đulić** veli **barjaktaru.** 3, 267.

U tim je stihovima na prvome mjestu ime (prezime), a na drugom apozicija, ali ima i stihova, u kojima je na prvome mjestu apozicija, a na drugom ime (prezime) ponajviše četverosložno (u jednom stihu trosložno). Primjeri:

sve to **robe** sluša **Dilevere.** 1, 257.
Antun **brata** povika **Todora.** 2, 449.
pa mu **tèžâk** veli **Ibrahime.** 3, 34.
tu ih **beže** stiže **Ljubovića.** 3, 68.
brže m' **bega** zov'te **Ljubovića.** 3, 93.
al' se **paša** siti **Radoslija.** 3, 507.
kada **care** čuo **Sulejmane.** 4, 416.

Stihu

nu **da** vidiš **Fazlagića Ibra** (§ 83)

odgovaraju rijetki stihovi:

ondje sjedi **krčmarica Jańa.** 1, 519.
ńemu veli **krčmarica Mara.** 2, 145.
kad je došo **krčmarici Anđi.** 2, 464.

Namještaj pridjeva združenih s imenicama*

(»metrika« § 90—92)

86. Ovdje i u idućim §§-ima trebalo bi često uzimati glomazne izraze: »dvosložnica s kratkim prvim vokalom«, »dvosložnica s dugim prvim vokalom«, »trosložnica s kratkim srednim vokalom«, »trosložnica s dugim srednim vokalom«. Da bih se toj razvučenosti uklonio, uzimaću, kako je rečeno već u § 8, znakove: za prvi izraz: 2^k, a za drugi: 2^d, za treći: 3^k, za četvrti: 3^d. Još treba da istaknem, da ćemo se namjeriti ovdje i dalje na vrlo malo slučajeva, gdje je 2^k na kraju stiha, a to se lijepo slaže s onim, što smo vidjeli u § 8—10.

Namještaj $2^k + 2^d$ imamo u primjerima (u kojima je svima imenica pred pridjevom):

viditi će tvoju **knigu bilu.** 3, 38.
svak će reći, da si **junak pravi.** 3, 38.
Blejić Handan uze **knigu bilu.** 3, 70.
on zacvili uze **knige bile.** 3, 79.
tebe fale, da si **junak pravi.** 3, 119. 130.
dajde meni listak **knige bile.** 3, 171.
svak te fali, da si **junak pravi.** 3, 200.
cika g' stoji baš ko **zmije ljute.** 3, 216.
stade je cika ka i **zmije ljute.** 3, 249.

* ne samo pridjeva, nego i brojeva (na pr. **treći**) i zamjenica (na pr. **moj**)

zaspa aga kako **jagńe mlado.** 3, 307.
al' je vila, al' je **zmija ļuta.** 3, 484.
Meho ciknu kako **zmija ļuta.** 4, 13.
tebe fale, da si **junak pravi.** 4, 39.

Izuzetak je (t. j. $2^d + 2^k$):

za tri dana i tri **tavne noći.** 4, 280.

Namještaj $2^k + 3^d$ (ili 3^k):

pa izvede dva **sužńa nĕvō|na.** 3, 39.
držale se ka **sestre rođene.** 3, 210.

Izuzetak je:

davor Hanko, ko **rođena sestro!** 4, 94.

Namještaj $3^k + 3^d$ (u svim je primjerima pridjev pred imenicom):

a jastuci **studeno kameńe.** 1, 18.
zdravo nam je **lijepa djevojka.** 1, 23.
zaprosio **lijepu djevojku.** 1, 107.
i podaj mu **pretila đogina.** 1, 108.
snesi meni **svijetlo oružje.** 2, 230.
deder pravi **bijela fermána.** 3, 82.
i odnese **kićenu divojku.** 3, 109.
pa pojaha **velikog kuláša.** 3, 111.
a pobiže **kićena divojka.** 3, 117.
on oblači **kaursko odilo.** 3, 175.
u ńeg ima **kićena divojka.** 3, 177.
ban ustavi **velikog pŭtâļa.** 3, 239.
kamo tebi **kićena divojka.** 3, 267.
što mu čuva **drvena čȁrdāka.** 3, 390.
kad je tako, **kićena divojko.** 4, 55.
da mu predam **careva fermána.** 4, 421
ban ustavi **velikog pŭtâļa.** 4, 451.
na meni je **velika nèprâvda.** 4, 416.

Izuzeci su:

jer je Vratnik **vȑlêtna planina.** 3, 239.
a Vratnik je **vȑlêtna planina.** 4, 406.

87. Namještaj $2^k + 4$.

a) imenica je pred pridjevom:

na konima **rahti pozlaćeni.** 1, 18.
baš na Bišću **polju širokome.** 1, 108.
pa podviknu **grlom bijelijem.** 1, 156.
pa eto ih **pojem zelenijem.** 1, 158.
pa podviknu **grlom glasovitim.** 1, 223.
bješe Mujo **pojem zelenijem.** 1, 281.
da se igra s **bratom nejakijem.** 1, 281.
on poteže **sabju okovanu.** 1, 513.
pa ti hajde **pojem širokijem.** 2, 63.
hvatite se **poja zelenoga.** 2, 136.
pa je šaje **vrelu studenomu.** 2, 146.
i odvede **četu silovitu.** 2, 174.
lete koni **pojem zelenijem.** 2, 230.
pa potječe **pojem zelenijem.** 2, 600.
iz tophane **cara čestitoga.** 3, 70.
neg će sići **Bosna plemenita.** 3, 82.
kad kazaše **caru čestitome.** 3, 84.
evo mu je **vjera djevojačka.** 3, 151.
stigla mu je **knjiga djevojačka.** 3, 152.
a nosio **gusle javorove.** 3, 160.
jaš'te, djeco, **ate plemenite.** 3, 175.
pojahaše ate **plemenite.** 3, 204.
neka sađe **Senju kamenome.** 3, 229.
posidoše **ate plemenite.** 3, 244.
ona kune **sreću divojačku.** 3, 254.
da se fatim **vrila studenoga.** 3, 254.
da se fatim **bora zelenoga.** 3, 254.
a tako mi **Boga velikoga.** 3, 262.
ja sam jošte **momak neožењen.** 3, 301.
podranila **mati Alijina.** 3, 265.
a za ovu **knjigu divojačku.** 3, 440.
kako služi **cara čestitoga.** 4, 218.
vid' Ivana, **brata rođenoga.** 4, 238.
a sinu mu **pala golotrba.** 4, 257.
ali evo **jeda velikoga.** 4, 288.
Miho sađe **Zadru kamenome.** 4, 315.
tako tebi **sriće divojačke.** 4, 381.
davor, Ibro, **srce divojačko!** 4, 542.
Bože dragi, **čuda golemoga!** 4, 610.

b) imenica je za pridjevom:

on povika **svoju posestrimu.** 1, 70.
dvorio je **loša gospodara.** 1, 529.

rekoše mu **dvije posestrime.** 2, 9.
sad što ćemo, **moja posestrimo?** 2, 429.
Vladikiću, **mili gospodine!** 3, 149.
fala tebi, **mio gospodine!** 3, 151.
s Bogom, Maro, **moja posestrimo!** 3, 155.
da obidem **svoju domovinu.** 3, 157.
lipa Zlato, **moja posestrimo!** 3, 440.
svak okrenu **svojoj domovini.** 4, 219.
davor, Jele, **moja posestrimo!** 4, 239.
kad si bio **gorski harambaša.** 4, 571.

88. Namještaj 2^{d} + 4.

a) imenica je pred pridjevom:

što ne piješ **vina crvenoga?** 1, 529.
pa on siđe **lugu janočkome.** 1, 563.
ja otišo **Hlivnu bijelome.** 3, 384.
pošalji mi **sina jedinoga.** 3, 432.
u tavnici **bana zadarskoga.** 4, 306.
Halil ne će **vina rumenoga.** 4, 342.

b) imenica je za pridjevom:

vi od Bosne **mlade Sarajlije.** 3, 92.
a zavrni **sińu kabanicu.** 3, 151.
ne boj mi se **dragi pobratime!** 4, 239.
na ńu smoto **sińu kabanicu.** 4, 337.

Namještaj 4 + 2^{d}.

a) imenica je pred pridjevom:

a veli mu **krčmarica mlada.** 1, 563.
šut' Ajkuno, **kukavice crna!** 2, 144.
halkom tuče **kńigonoša mlada.** 2, 146.
a pred ńime **krčmarica mlada.** 2, 429.
pa podviknu **Sarajlije mlade.** 3, 90.

b) imenica je za pridjevom:

s dvanest hiljad' **ubojite vojske.** 1, 25.
i skupi se **silnovita vojska.** 1, 53.
ej konńicu, **sokolovo krilo!** 1, 123.
i dojezdi **silovita vojska.** 1, 142.

a za ńima **silovita vojska.** 2, 589.
vavik cvili **ostarila majka.** 3, 146.
da podigneš **silnovitu vojsku.** 3, 152.
Ćejvanaga, **budalasta glavo!** 3, 203.
baš ko gruda **proljitnoga sniga.** 3, 216.
o Jelice, **biserova grano!** 4, 465.

Izuzeci su u stihovima:

evo, sinko, **golemoga jada.** 1, 234.
ja ću onde **tutunluke svoje.** 3, 89.

89. Namještaj $3^k + 3^k$:

već je kńiga **od paše našega.** 1, 9.
nek se vidi **po polju zelenu.** 1, 12.
on pošeta **niz polje zeleno.** 1, 71.
on ga stjera **do vode studene.** 1, 123.
iz Stambola **od cara našega.** 1, 235.
kad izišli **u polje zeleno.** 1, 259.
daj ti skoči **na noge lagane.** 2, 160.
skoči Mujo **na noge lagane.** 2, 254.
i Golubić **kod vode studene.** 3, 63.
daleko je **u Bosnu ponosnu.** 3, 82.
da vadite **iz vode ledene.** 3, 95.
a kolani **od kore lipove.** 3, 102.
ban ga posla **u Mletke bijele.** 3, 144.
nek pričeka **u polju zelenom.** 3, 188.
ova j' kńiga **od Seńa kamena.** 3, 229.
stirali b' nas **do Seńa kamena.** 3, 238.
vojska pade **po polju zelenom.** 3, 284.
što si prešo **na Kotor kameni?** 3, 330.
pa pobiže **na polje zeleno.** 3, 375.
pobjegoše **niz polje zeleno.** 4, 289.
pa okrenu **kroz Zadar bijeli.** 4, 378.
pa ga goni **uz polje zeleno.** 4, 452.
kad sam sišo **na polje zeleno.** 4, 13.

Izuzetak je:

kad pogleda **uz zeleno polje.** 4, 308.
(mjesto **uz polje zeleno**).

Analogija je, što se broj *četiri* namješta kao pridjev 3^k:

tjeraću te **kroz gore četiri.** 1, 511.
štogod leti **na noge četiri.** 2, 325.
na dva końa, **na kopla četiri.** 4, 263.

Mislim, da u muslimanskim pjesmama nema stihova, u kojima bi prvo 3^k bilo prijedlog + pridjev, kako ih ima (ali vrlo malo) u pjesmama Vukovih knjiga (v. u »metrici« 90):

da je baci **u tiho Dunavo.**
pa on leže **u meke dušeke.**

Namještaj 3^k + 3^d sasma je rijedak, a što se i našlo primjera, u svima je pridjev (3^d) na kraju stiha; ta se malina lijepo slaže s primjerima za taj namještaj navedenima u § 86, gdje se kaže, da je pridjev svagda pred imenicom. Primjeri:

još me zove **na mejdan junački.** 1, 183.
nek izađe **na mejdan junački.** 3, 399.
al' te j' pušto **na vjeru junačku.** 4, 307.
pa poviknu **iz grla junačkog.** 4, 451.

Mnogo je češći namještaj 3^d + 3^k, a u svim je takvim primjerima na kraju stiha pridjev:

a djevojka **u bašču zelenu.** 2, 58.
da ja idem **u crkvu bijelu.** 2, 60.
Šimun dođe **do bašče zelene.** 2, 90.
Mujo sađe **pod jelu zelenu.** 2, 371.
je l' mu šenluk **kod kule kamene?** 3, 104.
osta Zlata **u kuli kamenoj.** 3, 118.
beg poteče na **kulu kamenu.** 3, 132.
ja pogiboh **od kule kamene.** 3, 163.
ucini je **za novce gotove.** 3, 186.
da je vrate **za novce gotove.** 3, 192.
pa mi prostri **pod jelom zelenom.** 3, 310.
dok ja dođem **iz kule kamene.** 3, 318.
uze robje **za novce gotove.** 3, 334.
ode beže **u Hlivno bijelo.** 3, 408.
kad me pitaš **u lugu zelenom.** 3, 443.
ode Stojan **u kulu kamenu.** 3, 444.
da je vratim **za novce gotove.** 4, 195.
kad stigoše **u Måltu kamenu.** 4, 281.
i on pade **u travu zelenu.** 4, 446.

Ovamo idu i primjeri, u kojima je broj *četiri* uzet iza 3^d (v. naprijed u ovome §-u).

odoše mu **na strane četiri.** 3, 95.
prosci t' išću **sa strane četiri.** 3, 116.

poliću Turci **sa strane četiri.** 3, 405.
gleda beže **na strane četiri.** 4, 263.

90. Namještaj 4 + 2ᵈ.

a) u prijedložnom je izrazu imenica.

kada bude **nasred poļa ravna.** 2, 166.
kad budete **usred poļa ravna.** 2, 192.
zgodi Muja **među oči crne.** 2, 278.
okrenuše **ispod vode hladne.** 3, 90.
bježi, brate, **uz Primorje ravno.** 3, 155.
i pobiže **priko vode hladne.** 3, 239.
kad sam pošo **od Glamoča bila.** 3, 388.
ode Meho **u tavnicu kletu.** 4, 316.

b) u prijedložnom je izrazu pridjev.

istrese ih **u zelenu travu.** 1, 15.
ne htje ići **do banove kule.** 1, 123.
posjedali **u zelenu travu.** 1, 155.
zabi kopļe **u zelenu travu.** 1, 220.
a dva leže **u zelenoj travi.** 1, 385.
Osman sjede **pod zelenom jelom.** 2, 80.
a ti lezi **pod zelenom jelom.** 2, 115.
i pogleda **pod zelenu jelu.** 2, 140.
nek ga prate **po širokoj Lici.** 3, 189.
od Gospića **sa široke Like.** 3, 192.
pa upade **u kamenu kulu.** 3, 256.
na dvojicu **po jalovu ovcu.** 3, 265.

Ovamo idu i primjeri, u kojima se broj *četiri* uzima kao pridjev (po analogiji, v. § 89):

diže s' larma **sa četiri strane.** 3, 403.
kńige šaļe **na četiri strane.** 4, 427.

Mećem ovamo i primjere, u kojima na kraju stiha stoji imenica *more*, za koju mislim da su je pjevači dotičnih pjesama izgovarali *môre*, kako se u nekim krajevima govori (na pr. u Hrvatskoj, vidi u akademičkom »Rječniku hrv. ili sr. jezika« kod te riječi):

ode care **preko sińeg mora.** 3, 85.
osta jedan **preko sińeg mora.** 3, 277.
pod naš Zadar **ukraj sińeg mora.** 3, 417.

91. U dobrom običnom govoru vrlo se rijetko rastavlja pridjev od imenice tako, da među ńima stoji druga kakva riječ (ili da stoje druge kakve riječi) osim enklitika, na pr. *kakvo* je Bog *čudo* učinio. Narodni se pjevači i kazivači u tome hotimice udaljuju, t. j. veoma često rastavljaju u stihu pridjev od imenice, tako, da se takav namještaj u narodnim pjesmama može upravo zvati stajaći, a izvor mu je u poznatoj težńi, da 2^k ne bude na kraju stiha. Uzmimo za primjer stihove:

pa on **svojoj sestri** govorio. 1, 81.
svaki **svoga końa** uzjahao. 1, 158.
kad **četvrto jutro** osvanulo. 1, 210.
ti ćeš **moje svate** dočekati. 2, 434.
Halil **svoga brata** poslušao. 2, 526.

Da je upotrebljen stajaći namještaj, bilo bi:

pa on **svojoj** govorio **sestri.**
kad **četvrto** osvanulo **jutro,**

ali bi onda riječ 2^k stajala na kraju stiha. — A sad evo i drugih stihova bez stajaćega namještaja:

namah **bilu kńigu** napravio. 3, 70.
da je **turski care** ne obljubi. 3, 93.
dok već **bila zora** prikučila. 3, 141.
kad već **peto jutro** osvanulo. 3, 244.
na **golemo čudo** nagazili. 3, 245.
na **dugu** se **pušku** podapire. 3, 281.
već se **tavna noćca** unoćala. 3, 303.
već mu **grozne suze** udariše. 3, 312.
ńemu **bio danak** osvanuo. 3, 328.
men' je **teška muka** dodijala. 3, 340.
kad im **treće jutro** osvanulo. 3, 344.
tu se **oba momka** sastadoše. 3, 407.
na **veliko čudo** nagazio. 3, 417.
svaki **svoje svate** podignuo. 3, 475.
evo t' **osma sestra** od meneka. 3, 527.
gdje si **toga ata** dobavio? 3, 562.
pa ga **tavna noćca** ufatila. 4, 43.
kad **rańena bega** opazio. 4, 212.
pa s' o **male puške** pojagmiše. 4, 261.
kada **peto jutro** osvanulo. 4, 267.
tu mu **bijel danak** zabilio. 4, 380.
pa se **tome čudu začudio.** 4, 400.

Mnogo su ređi stihovi, u kojima je među pridjevom i imenicom odmor, a imenica je 2^d, na pr.

kad je **prvi petak** osvanuo. 1, 141;

takovi su stihovi zato rijetki, jer se može uzeti stajaći namještaj, u kojima je 2^d na kraju stiha, t. j. može da bude i sasvim je obično:

kad je **prvi** osvanuo **petak**.

Drugi su primjeri:

tada **staroj majci** govorio. 1, 146.
on je **svoju glavu** naslonio. 3, 99.
da sam **tvoje lišce** ob|ubio. 3, 413.
među oči vrane po|ubiše. 3, 428.
moju **staru majku** ocvilio. 3, 540.
ja ću **svoju glavu** izgubiti. 4, 286.
ńemu **plačna ǰuba** govorila. 4, 311.

Nije mi jasno, zašto se u stihovima ovoga §-a rijetko, gotovo izuzetački, nalazi pridjev iza imenice:

pa on **grlom junačkijem** viknu. 2, 10.
tako **kuli b'jeloj** dojezdiše. 2, 381.
pa je **sestri svojoj** govorio. 4, 399.

92. Stajaćega namještaja riječi imali smo već u §-ima 73. 77. 83. 85, otkle se vidi, koliko je on omilio našim narodnim pjevačima i kazivačima, a sada evo potvrda za stajaći namještaj pridjeva i imenica. Prvi dio onoga, što se ima da rastavi, stoji u prvoj polovini stiha, tik pred odmorom, ređe podaļe od odmora, a drugi je dio na kraju stiha. Sasma rijetko u takvom namještaju svoji 2^k na kraju stiha:

da sam **turskog** prevario **cara.** 1, 121.
te nam **dobre** prihvatiše **końe.** 2, 186.
jesenski se prigodio **danak.** 3, 17.
kad se **tavna** unoćala **noćca.** 3, 127. 177.

Još se ređe događa, da je 2^k pridjev, kako je u stihovima:

(ni jedne ti ne bih poklonio)
kamo l' **Zlatu** na oǵaku **moju.** 3, 229.
gdje si **ata** dobavio **toga?** 3, 561.

Veoma su obični stihovi, u kojima je na kraju 2ᵈ:

golu nosi u rukama **ćordu.** 1, 45.
neka s **desne** caru ide **strane.** 1, 61.
je li **tvoja** izginula **vojska?** 1, 65.
crni su ga zagarili **brci.** 1, 92.
na **desnu** se podnimio **ruku.** 1, 103.
niže **moje** od kamena **kule.** 1, 108.
stara ńemu govorila **majka.** 1, 108.
volim **svoju** izgubiti **glavu.** 1, 109. i 3, 143.
ńima **stara** besjedila **majka.** 1, 170.
hoću **mnogo** obećati **blago.** 1, 174.
naša se je umorila **majka.** 1, 215.
n'jesam **tvoga** ja odnio **sina.** 1, 292.
kad se **žarko** pomolilo **sunce.** 1, 305.
on je **tvoga** pogubio **babu.** 2, 147.
jali **rusu** izgubiti **glavu.** 2, 167.
jer je **rujna** poželio **vina.** 2, 186.
kad li **žarko** otpočinu **sunce.** 2, 301.
da se **hladna** napojimo **vina.** 2, 541.
dok je **moja** na ramenu **glava.** 2, 544.
ja ću **tvoju** izbrojiti **vojsku.** 2, 592.
pa se **biloj** povratiše **kuli.** 3, 4.
stara viče Alijina **majka.** 3, 17.
Ale **mrke** obisio **brke.** 3, 23.
istom **žarko** ogrijalo **sunce.** 3, 35.
kad se **silna** ustavila **vojska.** 3, 85.
hladno piju u avliji **vino.** 3, 148.
već je **žarko** obasjalo **sunce.** 3, 152 i 4, 44.
na me ć' **mnoga** zakukati **majka.** 3, 153.
avlinska se otvoriše **vrata.** 3, 155.
zar bi **mojoj** kidisao **glavi?** 3, 156.
dok je **moja** na ramenu **glava.** 3, 306.
volim **svojoj** na ramenu **glavi.** 3, 309.
gdje si **moga** ostavio **sina?** 3, 312.
svi rekoše u mehani **Turci.** 3, 312.
sad ću **tvoju** odrizati **glavu.** 3, 343.
da mu j' **sida** do pojasa **brada.** 3, 527.
gdje se **svojim** zavadio **pobrom.** 3, 553.
ti si **moju** isprosio **Zlatu.** 4, 70.
a **ostali** udariše **Turci.** 4, 81.
desnu mu je odsikao **ruku.** 4, 123.
kad se **biloj** pomoliše **kuli.** 4, 246.
za **junačko** pitaju se **zdravje.** 4, 259.
da je **moja** isprosita **juba.** 4, 302.
ko će **bilu** uhoditi **kulu?** 4, 582.

I ovdje je rijedak pridjev na kraju stiha:

devletu je poklonio **svome.** 3, 36.
pašaliji kad dopade **carskom.** 3, 61.
kad si **Seńa** ostavio **svoga.** 3, 330.
pa je **bratu** govorio **svome.** 4, 368.

93. Namještaj 2^k ili $2^d + 3^d$ (rijetko):

a kad **treća** odape **lubarda.** 2, 347.
skide **lipu** sa końa **divojku.** 3, 158.
ja ću **onog** jahati **zelenka.** 3, 218.
gdje je **lipu** vidio **divojku.** 3, 300.

Namještaj 3^k (ili 3^d) + 3^k (ili 3^d) nalazi se rijetko:

proļetna ga uhvati **groznica.** 1, 261.
beg **gotova** pojaha **goluba.** 3, 133.
kad **četvrta** nastade **godina.** 3, 144.
kad **trinajsta** nastala **godina.** 3, 355.

Namještaj 2 + 4.

a) imenica je pred pridjevom:

da je **Fate** vidi **dizdareva.** 2, 380.
al' ću **Zadru** ići **kamenome.** 2, 393.
nek ti **Bosnu** diže **plemenitu.** 3, 82.
pa mu **čašu** pruži **nalivenu.** 3, 106.
ako s' **vesla** fatim **jasenova.** 3, 340.

b) pridjev je pred imenicom:

kad to **carske** čule **pašalije.** 3, 17.
to će **naša** čuti **kraļevina.** 3, 38.
dobra jesi steko **pobratima.** 3, 53.
plaho **carev** ide **pašalija.** 3, 62.
ti s' od **svake** lipša **sultanije.** 3, 75.
pa on **svojim** kriči **tobģijama.** 3, 86.
da su **nova** stekli **gospodina.** 3, 237.
jesi l' **begov** zdravo **bajraktaru?** 3, 428.
jesi l' **novi** zdravo **pobratime?** 3, 500.
iz ńih **modri** biju **plamenovi.** 4, 63.
zar tu **lički** ječiš **Mustajbeže?** 4, 226.
al' im **malog** nejma **Radovana.** 4, 317.

94. Plod je analogije, što se stajaći namještaj nalazi i takav, da je oboje, t. j. i pridjev i imenica, u drugoj polovini stiha, a isto je tako plod analogije i to, što su pridjev i imenica rastavljeni doduše odmorom, ali na kraju stiha ne stoji ni jedna ni druga od tih riječi.

a) car Sulejman **silnu** kupi **vojsku.** 1, 126.
tako begu **Bog** pomože **jaki.** 1, 192.
kad je Osman **svog** sjahao **đoga.** 2, 460.
kada care **te** razabra **riči.** 3, 15. 79.
ne bi li nam **Bog** pomogo **jaki.** 3, 30.
ali po ńemu **crne** pale čavke. 3, 55.
pod Prominom **sidu** steko **bradu.** 3, 80.
svak na miru **hladno** pijte **vino.** 3, 109.
vas dan ondi **hladno** pili **piće.** 3, 127.
u odaji **hladno** piju **vino.** 3, 138.
te on sjede **rujno** piti **vino.** 3, 237.
u avliji **jasne** gore **svića.** 3, 303.
u odaji **jasna** gori **svića.** 3, 435.
a kad vlašić **te** razabra **riči.** 3, 489.
s ńima stade **rujno** piti **vino.** 4, 13.
ne goni me **svom** na oči **begu.** 4, 264.
kad Mehmed beg **te** razumi **riči.** 4, 448.

b) kad **te** care **riči** razabrao. 3, 16.
tri je beže **kńige** opravļao. 3, 160.
grozne begu **suze** udariše. 3, 172. 292.
divno osta **kolo** u avliji. 3, 266.
tom se beže **čudu** začudio. 3, 272.
turska meni **vjera** omrznula. 3, 385.
grozne Husi **suze** udariše. 3, 396.
kada **takog** danas **zeta** stekoh. 3, 432.
kad **te** Meho **riči** razumio. 3, 550.
obi momka **puške** premetnuše. 4, 81.
grozne momku **suze** udaraju. 4, 191.
grozne begu **suze** udariše. 4, 209.
priku Mile **stazu** ujagmio. 4, 330.

95. Stajaćeg namještaja drže se muslimanski pjevači (i kazivači) i onda, kad se u stihu sastanu glavni brojevi sa svojim genitivom; te riječi mogu biti namještene onako, kako su namješteni pridjevi i imenice u §-ima 92. 93. 94. Napomenuti treba, da broj svagda stoji pred genitivom. A sad evo primjera:

ja ću **sedam** podignuti **krańa.** 1, 28.
pa mu **trista** dava **maǵarija.** 2, 434.

Ahmed **dvanest** brani **djevojaka.** 2, 484.
sedam caru **kńiga** opravio. 3, 6.
tu sam **sedam** bio **godinica.** 3, 14.
šest šahova sa **šest** bije **strana.** 3, 32.
bega **sedam** dvori **bajraktara.** 3, 132. 172.
za ńim **trista** pođe **końanika.** 3, 133.
beg mu **dvanest** dade **maǵarija.** 3, 137.
za ń'ma **sedam** ide **pobratima.** 3, 302.
za ńim **trista** jaše **końanika.** 3, 376.
gdje mu **sedam** nejma **pobratima.** 3, 498.
Mili **trijest** dade **maǵarija.** 4, 90.
da ga **sedam** tira **kraļevina.** 4, 153.
pred ńim **sedam** jaše **bajraktara.** 4, 215.

Glava V.

Anafora i hijazam

(»metrika« § 93—98)

96. O anafori i hijazmu u našoj narodnoj prozi što se može ukratko reći, to sam rekao u § 93 »metrike« i mislim, da mi to nije potrebno ponavļati.

Anaforu upotrebļavaju naši narodni pjevači i kazivači veoma često, mislim zato, što ona lijepo odgovara težńi za simetrijom ili pravilnošću. Anafora se može nalaziti među riječma jednoga stiha, a i među riječma dvaju ili triju stihova. Prema tome ću razdijeliti primjere.

a) kńigu uči, suze prolijeva. 1, 6.
mrka t'jela, krvavih očiju (t. j. ǵelati). 1, 36.
viju vuci, grakću gavranovi. 1, 56 i 4, 187.
broda nije, a ćuprije nema. 1, 79.
vojsku vodi, a topove vuče. 1, 206.
strk na nogam, širok u plećima. 1, 210.
prsten daje, svadbu ugovara. 1, 218.
vuci viju, gavranovi grakću. 2, 245.
il' vuk vije il' junak zavika? 2, 329.
krsti sina, a ženi sinovca. 2, 327.
sitno kuca, a jasno pop'jeva. 2, 479.
s ńega skida, na sebe oblači. 3, 111.
dan daniti, konak učiniti. 3, 127.
gusle gude, a slipac popiva. 3, 145.
vranac skače, momak podvikuje. 3, 161.
mlađi Muho, a stariji Meho. 3, 193.

razbit vrata, oteti divojku. 3, 199.
nazu čizme, a pripasa ćordu. 3, 233. 264.
sabļa sinu, a glave poliću. 3, 376.
bile svile, a crļenog zlata. 3, 446.
hitrim prahom i teškim olovom. 3, 478.
bubńi biju, a svirale svire. 3, 528.
razbij vrata, zgubi đuvegiju. 4, 4 i 371.
mlađi Osman, stariji Mujaga. 4, 72.
dvor pomela, vatru naložila. 4, 230.
bode (t. j. platno) iglom, a provlači zlatom. 4, 231.
digni glavu, pogledaj divojku. 4, 238.
ženi sina, a krsti sinovca. 4, 462.

*

b) iz brda se magla pomolila,
a iz magle kiša udarila. 1, 111.
tutunģija čibuk zapalio,
kahveģija kahvu utočio. 1. 313.
žao nam je vjeru prevrnuti,
mi volimo glavu izgubiti. 2, 169.*
a b'jeli ih danak ostavio,
a mrkla ih noćca prihvatila. 2, 245.
more l' mu se porobiti kula,
more l' mu se izvesti djevojka? 2, 427.
na Mrsińu zavijali vuci,
a na granam grakću gavranovi. 2, 443.
obdan zara meće na ģamiju,
obnoć zara snima sa ģamije. 3, 84.
dižu carskih trista lubarada,
a arapskih stotinu topova. 3, 85.
jedan bio od Mostara Huso,
drugi bio s Višegrada Ahmo. 3, 87.
al' si Maru u zemļu zakopo,
al' si Maru u vodu bacio? 3, 92.
Radoslija od Hlivna bijela,
Fazli paša od Kńina kamena. 3, 116.
ko bi ńenu Maru izbavio,
da bi ńemu mene poklonio. 3, 119.
al' si gladan mesa debeloga,
al' si žedan vina rumenoga? 3, 170.
Đulić ode na Vrhove crne,
ban pobiže na ćupriju kletu. 3, 239.
a u desnu ruku okļastio,
a u livu nogu ohromio. 3, 319.

* U tom primjeru, a i u nekima drugim, što dalje dolaze, anafora obuhvata samo drugu polovinu stihova.

ode Stojan na Smrčane ravne,
osta Jovan u poļu zelenom. 3, 394.
po gradovih pucaju topovi,
po kulama plamte možarovi. 3, 415. 538.
ban dopade Zadru na kapiju,
za ńim Ajka gradu na ćupriju. 3, 521.
do pole ga sedlo zaklopilo,
od pole ga kapa poklopila. 4, 134.
al' si gladan hļeba bijeloga,
al' si žedan vina rumenoga? 4, 136.
ode beže do oǵaka svoga,
osta Osman u kuli kamenoj. 4, 171.
s desne strane na kulašu Tale,
a iz live na gavranu Rade. 4, 215.
duši svojoj mjesto uvatiti,
Jeli sestri voļu napuniti. 4, 322.
ko je žedan, neka vode pije,
ko je gladan, neka voće jede. 4, 453.*

*

jedni jadi: zarobi mi ļubu,
drugi jadi: salomi mi baba,
treći jadi: is'ječe mi sluge. 2, 91.
po gradovih pucaju topovi,
po kulama trgaju prangije,
po brigovih plamte mužarovi. 3, 291.
al' si końa na domu žđribio,
al' si ńega za novce kupio,
al' si ńega u boju dobio? 4, 149.

97. Hijazam je u našim narodnim pjesmama dvojak: jednome je izvor u tome, što pjevačima i kazivačima nije dvosložnica s kratkim prvim vokalom (t. j. 2^k) mila na kraju stiha, kako je to do sad obilno pokazano u ovoj radńi, t. j. gdjegod bi se na tome mjestu našla riječ 2^k, pretvori se anafora u hijazam. To se nalazi i u hrišćanskim (kršćanskim) pjesmama (vidi potvrda u »metrici« 95) i u muslimanskima. Za ove druge razdijeliću građu u dvoje; ispor. diobu za anaforu u § 96:

a) Orhan pije, a **toči** Anica. 1, 270.
su dva hica, a **zrna** četiri. 1, 284.
Ajku ļubi, a **suze** proļeva. 1, 553.

* Ovo je jedini primjer, u kojemu anafora na kraju stiha ima dvosložnicu s kratkim prvim vokalom.

*

sina krsti, a **ženi** sinovca. 2, 322.
Đulić pije, a **toči** Jelica. 2, 390.
kńiga tvoja, a **moja** djevojka. 2, 416.
Nakić pije, a **gleda** Zlatija. 2, 488.
zdile stružu, a **pletu** čorape. 3, 41.
sestro moja, **moja** jedinice! 3, 116.
mlada Hanka, a **Zlàtka** starija. 3, 215.
Jelu ļubi, a **jaše** zelenka. 3, 227.
spade s konja, u **begluk** uniđe. 3, 242.
od dva grla, od **zrna** četiri (t. j. puška). 3, 257.
duga vrata, a **oka** krvava. 3, 338.
al' vuk vije, al' **čoban** pop'jeva? 3, 405.
pobru liči, a **čini** veseļe. 4, 84.
klańali akšam, večer večerali. 4, 98.

b) stid je mene i gledati u te,
a kamoli *s* **tobom** besjediti. 1, 113.
nije l' majka rodila junaka,
a sestrica **brata** odgojila? 1, 210.
ili ćemo Stambol isprazniti
ili ćemo **kŭpit** carevinu? 1, 247.
pa ispaneš iz zelenog luga,
pa ispaneš u **poļe** široko. 2, 166.
al' si gladan **hļeba** bijeloga,
al' si žedan rumenoga vina? 2, 236.
pa otale pokrenuše vojsku,
a svatovi **goru** pregaziše. 2, 420.
beg ih vodi sadrazemu carskom,
a sadrazem **caru** čestitome. 3, 87.
ode Jańa u svoju odaju,
krčmarica u **krčmu** kamenu. 3, 154.
drže Dedu ka i babu svoga,
a punicu ka i **svoju** majku. 3, 350.
nije l' majka rodila junaka,
a sestrica **brata** othranila? 3, 370.
al' im puče u planini grana,
a zapjeva **vlašče** u planini. 4, 163.

Pošto se ovim načinom našlo mnogo primjera s hijazmom, onda su pjevači (i kazivači) pomalo zaboravili pravi razlog hijazmu, pa su ga počeli uzimati i ondje, gdje takvoga razloga nema. Takvoga neopravdanog a n a l o g i č k o g hijazma ima dosta u pjesmama Vukovih kńiga (v. »metrika« 96), a ima ga i u muslimanskima:

a) mandal digoh te otvorih vrata. 1, 146.
sabļa sinu, poletje mu glava. 2, 47.

čizme skide, pa otpasa ćordu. 2, 459.
gdje mač siva, a poliću glave. 3, 45.
diže zara, šehislama viknu. 3, 80.
selam nazva, odjaha kobilu. 3, 102.
pomoć (t. j. Božju) nazva, odjaha kobilu. 3, 106.
to mu reče, otišće dorata. 3, 112.
štrk na nogu, u pasu potanak. 3, 338.
piće pio, zobio mrkana. 3, 352.
glavu podaj, a ne daj obraza. 3, 368.
a ja sam čuo, a vidio nisam. 3, 391.
sablja siva, a poliću glave. 3, 406.
momke siče, odvodi divojke. 4, 454.
muńa siva, pucaju gromovi. 4, 201.
već dan svanu, a granulo sunce. 4, 485.
jesam zdravo, a veselo nisam. 4, 579.

b) ode gonit **Jajčanina Vuka;**
kad dostiže **Vuka Jajčanina.** 1, 81.
pokloni mu šarca debeloga
i Markovu okovanu ćordu. 1, 187.
il' je tebe glava zaboljela?
il' je tebe ustavila majka? 1, 295.
je li prošo Ličanine Tale? (pitańe).
jeste prošo Tale Ličanine (odgovor). 2, 95.
a obuče kotarsko odilo,
a uzjaha dora velikoga. 3, 152.
završe se larma po Kotaru,
podiže se uz Kotar poćera. 3, 155.
od kočila penger otvorila,
na parmake naslonila dojke. 3, 272.
ti pojaši velikog putalja,
ja ću, bane, đoga velikoga. 3, 276.
vakat, dajo, podizati vojsku,
na čardake vojsku narediti. 3, 284.
nek je vrati za gotove novce,
ako ne će za novce gotove
(nek je meni za junaštvo vrati). 4, 448.
koji tebe vrazi donesoše,
koje tebe dovijaše vile? 4, 465.

Ovamo pristaju i primjeri, gdje je pjevač (kazivač) u drugom stihu vrlo lako mogao uzeti anaforu, a nije htio:

pa ga (t. j. bajrak) nosi u polje zeleno,
pobijte ga u zelenu travu. 1, 53.
izińoše u polje zeleno

pa sjedoše u zelenu travu. 1, 518.
jal' ću svoju sestru izbaviti
jal' ću svoju izgubiti glavu. 2, 121.
al' si gladan hljeba bijeloga
al' si žedan rumenoga vina? 2, 236.

Vrlo je neobičan hijazam uzet u primjeru, premda je na kraju stiha 2^k:

(Mujo) lica b'jela, a široka čela. 1, 259.

U »metrici« 98 navodi se nekoliko primjera, u kojima se hijazam nalazi među riječima prve polovine dvaju stihova, što stoje jedan za drugim:

kńigu gleda ģeneralovica,
šalje blago od Prilipa Marku.
plače Bogdan kao dete malo,
Bogdan plače, a sestra mu peva.

U muslimanskim pjesmama našao sam dva takva primjera:

ńiha šalje od Semendre bane,
šalje ńiha Zadru kamenome. 2, 503.
lipa Zlatka ńojzi skute nosi,
Hanka lipa od zlata elpezu. 3, 219.

Za građu stihova nema takav hijazam nikakve važnosti, t. j. ništa se ne gleda na pravilo o namještaju riječî 2^k i 2^d, zato pišući ovu radńu slabo se obazirah na takve stihove te ih više ne zabilježih, a možda ih ima poviše. Isto tako nema za građu stihova nikakve važnosti ni anafora među riječima prve polovine dvaju zasobičnih stihova, čemu ima u »metrici« podosta potvrda, na pr.

ode Marko uz kršno primorje,
osta Bogdan ukraj vinograda.
care svraća Juga na večeru,
Lazo svraća devet Jugovića.

Jamačno ima takvih primjera i u muslimanskim pjesmama, ali ja pišući ovu radńu držah da mi nije potrebno bilježiti ih.

Glava VI.

Slik i asonancija

(»metrika« § 99—105)

98. Osobina je naše narodne poezije, što se u ńoj nalazi podosta n e p r a v i h slikova, t. j. tako namještenih, da među ńima nema onoga sklada, što imaju p r a v i slikovi, t. j. koje čine riječi na svršetku prvoga i drugog članka (to su t. zv. leoninski slikovi) ili riječi na svršetku dvaju zasobičnih stihova. U »metrici« 99 navodi se podosta primjera nepravih slikova, kakovi su na pr.

mi sidesmo i mi **pismo** vino,
o svačemu, Leko, **besjedismo.**
dan **osvanu** i **ogranu** sunce.

Prilično ima takovih slikova i u muslimanskim pjesmama:

(al' Marijan po Morinam znade)
po Morinam **staze** i **bogaze.** 1, 112.
a kad **svanu** pa **ogranu** sunce 1, 244.
dok se **svanu** i **ogranu** sunce. 2, 143.
sad ja **znadem,** da **imadem** sina. 2, 318.
niti ima **vuka** ni **hajduka.** 2, 529.
odbio ih **vuku i hajduku.** 3, 114.
što t' je jutros **danku na podranku?** 3, 170.
on ne pazi **mraka ni oblaka**
nit' se boji **vuka ni hajduka.** 3, 257.
Halil pade **u travu na glavu.** 4, 308.
i priskače **staze i bogaze.** 4, 338.
ti ih nosi **na Bosnu ponosnu.** 4, 419.
dušman pade **u travu na glavu.** 4, 610.

99. Razlika je u slikovima među pjesmama Vukovih zbornika i među muslimanskima u tome, što se u ovima nalazi z n a t n o v i š e potpuno čistih slikova, t. j. takovih, gdje se u riječma od dva, od tri ili od četiri sloga počevši od prvoga naglašenoga vokala sve slaže, t. j. i glasovi i akcent i kvantiteta (»metrika« 101).

a) tuđi **ljudi,** ne znamo im **ćudi.** 1, 21. 99.
kad **svanulo,** sunce **ogranulo.** 1, 33. 65.
sve **Bošńaka**̂ po izbor **junáka**̂. 1, 50.
nek se **hrane** i oda zla **brane.** 1, 57.
neka **znade,** da sina **imade.** 1, 58.

sva se **sila** kraj Orlova **zbila.** 1, 58.
Bože **mio,** koj' bi junak **bio?** 1, 66.
malo **treno,** al' se brzo **preno.** 1, 102.
već si **mio** (t. j. meni), ko si do sad **bio.** 1, 136.
pa **podviknu,** ko da jelen **riknu.** 1, 172.
sve **momaka,** od boja **junaka.** 1, 177.
brez **testira** pade pred **vezira.** 1, 213.
kaž' se **pravo,** tako bio **zdravo!** 1, 271.
nego **Ano,** nelomljena **grano!** 1, 272.
da si **vila,** pa da imaš **krila.** 1, 284.
nego **viknu,** ko da ļeļen **riknu.** 1, 284.
oj **Anice,** na srcu **ranice!** 1, 285.
dora **jašem,** oštru ćordu **pašem.** 1, 339.
ići **blago,** kol'ko tebi **drago.** 1, 354.
uči **pravo,** tako bio **zdravo!**
nemoj **krivo,** tako bio **živo!** 1, 389.
od **lakata** taman do **nokata.** 1, 391.
Bože **mio,** ko li bi to **bio?** 1, 407.
stala **Fata** pred odajska **vrata.** 1, 432.
Mujo **jeknu,** a sva gora **zveknu.** 1, 447.
malo **trenu,** al' se brzo **prenu.** 1, 517.
sva se **sila** ispod kule **zbila.** 1, 541.
Mujo **hoda,** oba konja **voda.** 1, 544.
pa ti **hodaj** i đogata **vodaj.** 2, 9.
Bog ti **mio** na pomoći **bio!** 2, 14.
kaži **pravo,** tako bio **zdravo!** 2, 31.
zelen **luže,** moj vijerni **druže!** 2, 101.
proď' se **Muja,** ujela te **guja.** 2, 102.
kad **vaļádē,** tebe ne **imádē.** 2, 119. 196.
neka **banu** stane na **mejdanu.** 2, 149.
sablje **zveče,** rańenici **ječe.** 2, 174.
dao **Zlatu** za ńegova **Matu.** 2, 299.
dok je **sv'jeta** i po zemļi **cv'jeta.** 2, 378.
kad dan **prođe,** tamna noćca **dođe.** 2, 393.
to **imamo,** da t' u zajam **damo.** 3, 34.
momak **hoda,** a dorata **voda.** 3, 44.
drž' se, **bane,** za jelove **grane.** 3, 69.
malo **trenu,** al' se brže **prenu.** 3, 99.
Simo **hoda,** a goluba **voda.** 3, 132.
kad dan **prođe,** tavna noćca **dođe.** 3, 140
ja **hodio,** Rade me **vodio.** 3, 145.
kad **rečémo,** da ga **donesémo.** 3, 168.
da je **vila,** pa da ima **krila.** 3, 259. 280.
vavik **pili,** a veselo **bili.** 3, 290.
s ńime **bila** i s ńim vino **pila.** 3, 306.
Osman **hoda,** a đogata **voda.** 3, 309.

aga **ječi,** sva odaja **zveči.** 3, 483.
on **podviknu,** konda jelen **riknu.** 3, 503.
da si **vila,** pa da imaš **krila.** 3, 540.
sad ja **znadem,** da pobra **imadem.** 3, 547.
kaž'te **pravo,** tako bili **zdravo!** 4, 60.
aga **hoda** i alata **voda.** 4, 254.
Jovan **pade,** dobar putaļ **stade.** 4, 264.
ona **prosi,** ciganinu **nosi.** 4, 304.

b) u jabuci dragi **kamenovi,**
iz ńih biju mavi **plamenovi.** 1, 12.
vojsku vodit, a topove **vući,**
redom turske sve gradove **tući.** 1, 28.
nek se bajrak na livadi **vîjâ,**
nek s' oko ńeg silna vojska **zbijâ.** 1, 53.
sunce žarko, popusti se **niže,**
a moj brate, primakni se **bliže!** 1, 77.
to je v'oma od Boga **grjehota,**
a od ļudi velika **sramota.** 1, 164.
paša puši iz lule **duhana,**
slatku srče kahvu iz **filģana.** 1, 177.
u čelenci dragi **kamenovi,**
iz ńih biju mavi **plamenovi.** 1, 259.
ja pobjegoh s glavom po **svijetu,**
baš ko ļeti pčela po **cvijetu.** 1, 372.
je l' ti žao ovoga **svijeta,**
po svijetu svakoga **cvijeta?** 2, 49.
a ja bježim jadan po **svijetu**
kajno pčela po mednu **cvijetu.** 2, 111.
crn mu obraz Bogu na **divanu,**
kao što je danas na **mejdanu!** 2, 112.
daj, tako ti dina i **imána**
i našega posta **ramazána.** 2, 164.
odmah smaknu Gavran **kapetana,**
uhvati mu vranca od **mejdana.** 2, 194.
a ispali do dva **vedeníka,**
koji žderu litru **tučeníka.** 2, 506.
koje robļe potļe **dovedeno,**
ono robļe danas **odvedeno.** 2, 512.
hoću, Petre, ne brini se s **ńime,**
ima glava, ko se stara s **time.** 3, 266.
ti spomińeš Kurtagića **svoga,**
evo mene kod peńgera **tvoga.** 3, 436.
bi li meni tvrde vire **bio,**
bi l' mi kńigu na Udbinu **snio?** 3, 489.

u pločama mavi **kamenovi,**
iz ńih modri biju **plamenovi.** 4, 63. 245
pod ńim dobar kulaš **pokasuje,**
ditelinu travu **popasuje.** 4, 178.

100. Sámo se sobom razumije, da ni u muslimanskim pjesmama nijesu svi slikovi potpuno čisti, kako nijesu ni u pjesmama Vukovih kńiga (»metrika« 102. 103), t. j. ne slažu se ili u glasovima (počevši od prvoga naglašenog vokala) ili u akcentu ili u kvantiteti. Evo primjera nepotpuno čistih slikova:

a) svakog **drûga** tuj uhvati **túga,** 1, 56.
tu **izusti,** pa dušicu **pusti.** 1, 107.
dragi **Lûka,** moja desna **rúka!** 1, 153.
jal' bèz **vûka** jali bez **hajdúka.** 1, 162.
kńigu **štîjê,** pa se na ńu **smìjê.** 1, 178.
ište **môga** od mejdana **đóga.** 1, 180.
ko **dòbije,** neka vodi **dvije.** 1, 322.
same **tôke** od četiri **òke.** 1, 474.
sve on **pîjê,** ni mukajet **nìje.** 1, 564,
sve **bàjraci** kano i **ôblâci.** 2, 52.
kńigu **štîjê,** na kńigu se **smìjê.** 2, 64.
ali **vûka,** al' gorskog **hajdúka.** 2, 75.
a dva **mâča** od jednog **kováča.** 2, 156.
s kim se **bîjêm,** s onijem nè **pijêm.** 2, 422.
oni **viču,** a blago **obriču.** 3, 8.
ona **zîvâ,** baš kanda je **žíva.** 3, 12. 248.
Turci **pîjû,** grohotom se **smìjû.** 3, 103.
to **rekoše,** pa se **rastadoše.** 3, 123.
stade **bîlâ** dozivati **víla.** 3, 136.
vodu **lîvâ,** a lišce **ùmîvâ,** 3, 154.
pod **mùšketi** *i pod* **bajunéti.** 3, *216.* 559.
ja brèz **vûka** ja gorskog **hajdúka.** 3, 224.
čuj, **dîzdâru,** grada **pôglavâru.** 3, 227.
kad ću **mríti,** ne ću vino **pîti.** 3, 246 i 4, 260.
dopast **mûkê** i dušmanske **rúkê.** 3, 313,
Osman **pîjê,** ni mukajet **nìje.** 3, 316.
ćorda **sîvâ,** a krv se **pròlîvâ.** 3, 465.
kuda **šîbâ,** tu zavoj nè **tribâ.** 3, 537.
tamo **stàze** znade i **bògaze.** 3, 555.
što mu **lâžêš,** a pravo nè **kâžêš.** 4, 37.
rańeni **ječê,** jer ih zdravi **gńêčê.** 4, 81.
kad je **dânku** bilo na **ùrânku.** 4, 102.
tužne **mûkê** i dušmanske **rúkê.** 4, 141.
sve mi **lâžêš,** a pravo nè **kâžêš.** 4, 177.
sabļa **sîvâ,** a krv se **pròlîvâ.** 4, 262.
sad ja **znàdoh,** da brata **ìmadoh.** 4, 280.

hajte tâmo, ne bilo vas âmo! 4, 290.
što ti mîlo, suđeno ti bílo! 4, 334.

b) tad on ciknu kajno kûkavica,
a prevrće kajno lâstavica. 1, 117.
doklen dođe Duvnu širokôme,
a iz Duvna Livnu dùbokôme. 1, 151.
a trava im raste na závôjke
kano dojke u dilber djèvôjke. 1, 295.
ne pita se, ko je pòginuo,
već na kom je mejdan òstanuo. 2, 203.
neka bježi i nosi Ânicu,
da ti sade kažem za bànicu. 1, 281.
tri puta je utegnuo pâsom,
a četvrti od sablje kajásom. 1, 354. 391.
bia, ovce, poklali vas vûci,
ja vas gorski pojeli hajdúci! 3, 57. 60.
lako j', gospe, kolo òkrećati,
pod Jošanom kavgu zamèćati. 4, 180.
ta da Bog da, ujeli te vûci,
ja te gorski odveli hajdúci! 4, 457.
tu imade kolo dìvojâkâ,
oko kola još više momákâ. 4. 536.

101. Asonancija ima u muslimanskim pjesmama podosta kao i u pjesmama Vukovih kńiga (»metrika« 105) i isto su onakove građe. Primjeri:

a) kratki danci, a dugi konaci. 1, 99. 313.
što me ljubiš, kadgod se probudiš. 1, 139.
idi mudro, ne pogini ludo. 1, 175.
kratki danci, dugački konaci. 2, 212 i 3, 266.
baš ko svila oko kite smilja. 2, 303. 487.
proď se vraga i Korlata grada! 2, 523.
svak se fali, da je junak pravi. 3, 45.
pa mu vince udrilo u lišce. 3, 211. 419.
jaše đače uz ńega Jovanče. 3, 223.
izliću Turci ka i mrki vuci. 3, 268.
od Udvine niz ravne rudine. 3, 556.
ovi su Turci baš ko mrki vuci. 4, 419.
b) haj Maģare, posjekli te Turci,
a đogata zaklali ti vuci! 2, 186
o putalu, ujeli te vuci!
nikad tebe ne jahali Turci! 2, 483.
sve izlaze na alaje Turci,
sve krvavi ka planinski vuci. 3, 378.

SADRŽAJ

(U »Radu« 253)

	Strana
GLAVA I.	
Članci i njihovo raspadanje u pojedine riječi	182 (2)
GLAVA II.	
Odmori metrički i prirodni	209 (29)
GLAVA III.	
Broj slogova. Pokraćivanje i produljivanje stihova	218 (38)
A. Prekobrojni i ispodbrojni stihovi	218 (38)
B. Pokraćivanje stihova	221 (41)
Elizija	221 (41)
Afereza	230 (50)
Sinkopa	231 (51)
Siniceza	232 (52)
Drukčije pokraćivanje riječi	233 (53)
Nesklapanje imenice i pridjeva	235 (55)
Izostavljanje prijedloga i veznika	242 (62)
(U »Radu« 255)	
C. Produljivanje stihova	1 (63)
Rastezanje kratkoga *i*	1 (63)
Drukčija rastezanja riječi	2 (64)
Superlativ mjesto pozitiva	2 (64)
Genitiv mjesto akuzativa	3 (65)
Vokativ mjesto nominativa	4 (66)
Deminutivi	6 (68)
Trajni glagoli mjesto trenutnih	8 (70)
Udvajanje prijedloga	10 (72)
Uzimanje različnih nepotrebnih riječca	10 (72)
Artikul	15 (77)
Tri pleonazma	16 (78)
Ponavljanja riječi u zasobičnim stihovima	20 (82)
GLAVA IV.	
Red riječi	28 (90)
Red riječi u pjesmama prema običnom govoru	28 (90)
Kraća i duља riječ jedna do druge	32 (94)
Po dvije imenice jedna do druge	38 (100)
Namještaj »prijedložnih izraza«	42 (104)
Imena i prezimena (ili ono, što služi kao prezime)	47 (109)
Namještaj pridjeva združenih s imenicama	53 (115)
GLAVA V.	
Anafora i hijazam	65 (127)
GLAVA VI.	
Slik i asonancija	71 (133)

Jezik pjesama Rańinina Zbornika

Napisao pravi član
Milan Rešetar

Primljeno u sjednici historičko-filologičkog razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 20. februara 1934.

Uvod

1. — Pjesmama Rańinina Zbornika zovem pjesme što ih je god. 1870 izdao Jagić u II. knizi *Starih pisaca hrvatskih* pod imenom Šiška Menčetića i Ġore Držića, a koje se gotovo sve nalaze u zborniku dubrovačkih pjesama što ga je pisao od g. 1507 dalje mladi dubrovački vlastelin Nikša Rańina. Kad su naime sve te pjesme izdane zajedno na svijet, mislilo se je da su s v e ili Mćeve ili Dćeve, pa kako se za mnoge između ńih nije moglo kazati čije su, to jest, po ondašńemu mišljeńu, jesu li Mćeve ili Dćeve, tako su se mnogi bavili tim pitańem i iznosili razne razloge s kojih su mislili da se neke od tih pjesama imaju pripisivati Mću ili Dću. Većinom se je pri tome uzimao u obzir metar pjesama, a svi su istraživači do najnovijega vremena polazili s toga pogrešnog stanovišta da su sve te pjesme ili Mćeve ili Dćeve, pa stoga i dolazili do krivih rezultata, dok nisam ja pokazao[1] da u Rańininu Zborniku ima mnogo pjesama za koje treba pitati — ne jesu li Mćeve ili Dćeve, nego upravo čije su, a prof. M. Medini pak dokazao[2] da u Rańininu Zborniku imaju bar četiri grupe pjesama od četiri razna pjesnika, od kojih ni jedan nije ni Mć ni Dć.[3]

Kako se je doslije najviše pazilo na metriku ovih pjesama — to naročito vrijedi za Medinijev članak što je najvažniji dosadašńi prilog u ovoj stvari, — a malo ili nimalo na jezik, to sam

---

[1] U Jagićevu A r c h i v-u XXII (1900), 215—230.
[2] U R a d u 153 (1903), 98—114.
[3] Historijat i rezultate toga istraživańa prikazao sam i ocijenio u R a d u 267, 99 i d.

mislio da treba proučiti, poslije metra, i jezik ovih pjesama zato da bi se našle koje jezične osobine po kojima bi se moglo kazati je li Mćeva ili Dćeva neka pjesma za koju s drugih razloga možemo s pravom uzimati da pripada jednom od te dvojice pjesnika, i zato da se vidi mogu li se naći kakve karakteristične jezične osobine za neke pojedine pjesme ili cijele grupe pjesama za koje opet imamo pravo misliti da nisu ni Mćeve ni Dćeve. Nego u pogledu opsega ove moje radńe treba da rečem dvije stvari: prvo, ja se u ńoj obazirem samo na g r a m a t i č k e osobine, ostavljajući leksikalne i stilističke za drugi put ili drugomu istraživaču; a onda i u tim užim granicama ja se rijetko upuštam u sitniji detalj, to jest ne navodim s v e, po broju primjerâ, ređe osobine, jer ako se u jednoj partiji pjesama nađu po 2—3 primjera kakve, inače dobro poznate pojave, a u drugoj kojoj ne nađe ni jedan, to može vrlo lako biti, a bez svake sumńe često i jest, samo puki slučaj, pa bi bilo metodološki sasvim krivo uzimati tu osobinu kao nešto čim se prva partija razlikuje od druge. Zato sam baš najviše gledao na one osobine koje se često javljaju, kadgod i u jednoj istoj pjesmi, te tako mogu lako pokazivati neku razliku u jeziku raznih partija koja ne može biti i nije slučajna, nego zavisi o ličnom govoru ili, kadgod, i o samovolji pjesnikovoj. Koliko se rezultati ove moje studije slažu ili ne slažu s onima dosadašńega raspravljańa o ovome pitańu, kazano je u § 96 i dalje.

Treba napokon da rečem da je ova studija izrađena na temelju rukopisa novoga izdańa ove knńige *Starih pisaca* što sam ga ja priredio i što ga je Jugoslavenska akademija preuzela za svoje publikacije; morao sam to učiniti, jer sam se, priređujući novo izdańe, uvjerio da Jagić nije uvijek tačno i dobro udesio svoj tekst, čime neću nikako da rečem da ńegovo izdańe nije dobro ni kritičko — naprotiv, Jagić je uglavnome dao vrlo dobar tekst, i on je na vrlo mnogim mjestima vrlo oštroumno ispravljao rukopise, ali često u kritičkim napomenama nije kazao kako piše u rukopisu a kako on ispravlja, dosta često u sitnicama mijeńa nešto što nije trebalo mijeńati, a katkada — ali to biva vrlo rijetko! — pogrešno mijeńa, ili ne ispravlja gdje je očevidno da je i kako je to trebalo činiti. Već stoga će dakle novo izdańe dobro doći, jer će se po ńemu uvijek i svuda vidjeti kako je u kojemu rukopisu, gdje se rukopisi među sobom ne slažu, ili kako u ńima piše gdje se oni u tekstu izdańa ispravljaju.

2. — Nego ja se držim ne samo teksta novoga izdańa[4] već i ńegova rasporeda pjesama. Jagić je naime bio, bez pravoga razloga, ıspremiješao pjesme iz raznih rukopisa, tako da nije bilo ni prave cjeline u ńegovim »knigama« pjesama ni jasnog pregleda; ja sam naprotiv ostavio na okupu pjesme koje su na okupu u rukopisima a i u istome redu kako u ńima pjesme idu jedna za drugom. Da se to bo|e razumije, treba kazati bar par rieči o rukopisima iz kojih su vađene ove pjesme (kao skraćenicu za s v e ove pjesme uzim|em siglu Zk), a inače o ńima se mnogo više kaže u uvodu k mojemu izdańu. Svaka se od ovih pjesama nalazi bar u jednome od tri glavna rukopisa, a to su: Menčetićev rukopis (M) Jugoslavenske akademije iz sredine XVII. vijeka; Držićev (u Jagića Pucićev) rukopis (D) moje »Dubrovačke biblioteke« iz druge polovice XVII. vijeka, i Rańinin zbornik (R) zadarske gimnazije. M sadržava 512 pjesama koje su bez sumńe sve Mćeve, a razdije|en je u dva dijela (MI i MII), u prvome od kojih ima 366 pjesama bez da|e razdiobe, dok su pjesme drugoga dijela razdije|ene na tri knige. D je nedovršen i nepotpun te broji samo 48 pjesama koje su po svoj prilici sve Dćeve. Kako je sastav|en R zna se tačnije tek poslije spomenutoga mojega članka o ńemu: i u ńemu su dva dijela (RI i RII): u prvome su dijelu gotovo sve one pjesme što su u M i u D, i još ktomu 75 kojih nema u ta dva rukopisa, a pjesme su poredane azbučnim redom prvoga slova svake pjesme, i to tako da redovno idu prije pjesme koje se nalaze i u M, koje su dakle Mćeve, a onda druge koje su i u D, koje su dakle Dćeve, ili se ne nalaze ni u M ni u D, ali će biti, već po metrici a donekle i po ortografiji, također Dćeve;[5] u RII naprotiv 215 je pjesama, od kojih se samo gdjekoja nalazi i u M, dvije su s par stihova što su i u D, a sve ostale su sasvim nove.

Koliko je bio nezgodan Jagićev raspored pjesama, vidi se po tome što sam tek u prije spomenutom mojem članku o R mogao konstatovati da u RII ima neprekinut niz od 56 pjesama od kojih svaka ima neko žensko ime (ponajviše *Kata*) kao akrostih; ali baš način kako pjesnik gradi akrostih *Kata* (što ga i Mć u M često ima) jasno dokazuje da taj pjesnik nije bio Mć, jer ovaj za slovo *K* od akrostiha *Kata* uzim|e samo tako slovo *c* koje, po našoj staroj pri-

[4] Samo za neke citate što sam naknadno unio u ovu radńu, pošto sam već predao svoj rukopis Akademiji, uzim|em — naročito u sintaksi — tekst kakav je u Jagićevu izdańu.

[5] V. u Radu 247, 120 i d.

morskoj ortografiji, glasi kao *k*, dok pjesnik te grupe u RII uzimle u istu svrhu slovo *c* bez obzira kako glasi, dakle i kada glasi kao *č* i kao *ć*; pa kako sam u toj grupi našao i dvije pjesme koje dubrovački pjesnik Antun Sasin u drugoj polovici XVI. vijeka pripisuje Andriji Čubranoviću, izrekao sam mišljenje da će i cijela ta grupa biti njegova. Na temelju te moje rekonstrukcije originalnoga rasporeda pjesama u R prof. M. Medini pak u spomenutom svojem članku, s obzirom na metriku, mogao je u RII odrediti još tri zaokružene grupe pjesama, prvu od kojih on pripisuje Marinu Kristićeviću, jer se za jednu pjesmu, koja je u toj grupi pisana drugom rukom, izrijekom kaže da je njegova, dok za ostale dvije uzimle da su od dva različita, nama nepoznata pjesnika. Ima dakle dovoljno razloga da se u novome izdanju vrati red pjesama što je u samim rukopisima, i ja sam to i učinio — dokle se je moglo, jer M i D s jedne strane a RI s druge imaju uglavnome iste pjesme, ali sasvim drugi red pjesama: u M i D Mićeve i Dićeve pjesme su odvojene i idu nekim svojim redom, a u RI su pod svako azbučno slovo sabrane pjesme obojice pjesnikâ. Trebalo se je dakle odlučiti ili za red kakav je u M i D ili kakav je u RI; pa i u tome pogledu nije trebalo dugo razmišljati: M i D, premda su mlađi od R, bolji su od njega i, što mnogo više vrijedi, naročito M je vrlo dobar svjedok u pitanju što jest Mićevo a što neće biti njegovo. Ja sam stoga uzeo najprije sve pjesme iz M, pa onda pjesme iz D, nadalje pjesme iz RI koje se ne nalaze ni u M ni u D, te napokon pjesme iz RII, a u svakom sam od ta četiri dijela ostavio bez ikakve promjene isti red pjesama kakav je u odnosnome rukopisu. Napose ističem da nisam dirao ni u red pjesama što su uzete iz RI (a ne nalaze se ni u M ni u D), premda su neke od njih sigurno Dićeve, jer imaju u akrostihu njegovo ime, i premda su druge tri po svoj prilici Mićeve.[6] U novome je izdanju dakle 847 pjesama koje su ovako porazdijeljene: 1) pjesme iz M pod br. 1—512; 2) pjesme iz D pod br. 513—560; 3) pjesme iz RI, koje se ne nalaze ni u M ni u D, pod br. 561—638[7] i 4) pjesme iz RII pod br. 639—847. Raspored je dakle sasvim drukčiji negoli je u prvome izdanju, pa zato, budući da se ne može znati kada će novo izdanje izaći na svijet, — dajem u prilogu pregled svih pje-

[6] V. u Radu 267, 126.

[7] Da se očuva potpun broj što ga pjesme imaju u RI, uzeo sam u ovaj otsjek i pjesme pod br. 563, 592 i 609, premda su prve dvije uzete iz Mićevih pjesama pod br. 311 i 438 a treća je jednaka Mićevoj pjesmi pod br. 64, tako da je u RI novih pjesama samo 75.

sama po brojevima novoga izdańa uz naznaku broja, pod kojim je pjesma u odnosnome rukopisu, i strane na kojoj je cijela ili sa svojim početkom u Jagićevu izdańu, tako da ko god to zaželi, moći će lako naći u tome izdańu pjesmu ili stih na koje se ja pozivļem u ovoj radńi po brojevima novoga izdańa; tako će svak moći i kontrolirati moj rad, samo što treba paziti da u detaļu moj tekst, kojega se ja držim, vrlo se često razlikuje od Jagićeva, ne smije se dakle misliti da su to u mojim citatima kakve štamparske ili druge kakve pogreške.

I. Glasovi: A. Vokali

1. Praslav. vokal *ě*

3. — Za praslav. vokal *ě*, kod kojega najviše izbijaju razlike u starim dubrovačkim djelima i rukopisima, treba najprije da rečem da se ja po pravilu obazirem samo na one slučajeve gdje refleks vokala *ě* nije u sroku (u rimu), gdje je dakle pjesnik po svojemu izgovoru, ili po svojoj slobodnoj voļi mogao uzimati ili ikavki ili jekavski oblik, a katkada i ekavski, dok ne uzimļem u račun slučajeve gdje je ikavski refleks u sroku s drugom riječi koja prema *ě* ima etimološko *i*, ili gdje se jekavski refleks sriče s riječju što prema ńemu ima etimološko *e*, kao što ne brojim one, inače rijetke slučajeve u kojima je dvosložno jekavsko *ije* (ponajviše kod *nije*) uzeto zbog metra zato da u stihu bude jedan slog više, jer ikavski oblik *nî* od jednog je sloga, — drugim riječima uzimļem u obzir samo primjere gdje je izbor refleksa za *ě* fakultativan a ne one gdje je obligatan. Gledajući stvar s toga stanovišta, može se za naša tri rukopisa reći ovo: relativno D ima najviše ikavskih oblika, M najviše jekavskih a R stoji po srijedi među ńima — ima mańe ikavskih oblika od D a više ńih od M. Kako su baš pisali sami pjesnici, ne znamo, jer nemamo ni ńihovih autografa ni izdańâ što bi oni sami bili priredili — jedini je autograf možda ona jedna pjesma u RII (br. 730)[8] koja nosi Kristićevićevo ime;[9] ja sam se za tekst držao ovoga pravila: mijeńao sam jekavski oblik rukopisa na ikavski, i obratno, samo u onim ne baš rijetkim pri-

[8] Pod »br.« razumijem uvijek broj što ga svaka pjesma nosi u novome izdańu.

[9] V. u Radu 247, 133.

likama gdje je to bilo potrebno zbog sroka; a gdje se rukopisi ne slažu, davao sam prednost ikavskomu obliku, jer to stoji da je kod dubrovačkih pjesnika XVI. vijeka ikavski izgovor smatran kao književniji od jekavskoga; s istoga sam razloga davao prednost i nekim književnim ekavizmima (*venac, veran*) i nekim starijim jekavskim oblicima (*menije* itd., *smijejati se, -rje-*), ako je u jednome rukopisu bilo tako a u drugome drukčije (*vinac* ili *vijenac, meni* itd., *smijati se, -re-*). Samo se sobom razumije da sam u v i j e k u kritičkim napomenama naveo kako je baš u rukopisima; ali po pravilu u ovaj račun uzimljem i one oblike što sam ih vratio, odnosno izabrao za tekst pjesme, tako da broj ikavskih oblika što navodim prikazuje, za rukopise, njihov m a x i m u m a broj jekavskih njihov m i n i m u m.

Tako izlazi da po našim rukopisima, odnosno po utvrđenome tekstu novoga izdanja, Mć je po M samo pretežno ikavac (biće za $^2/_3$ svih primjera sa *ě*), Dć je po D gotovo čist ikavac, dok po R Mć ima dosta više ikavizama negoli po M a Dć nešto više jekavizama negoli po D. To biva odatle što R vrlo često ima ikavski oblik gdje je u M jekavski (676 puta, ali ima i 180 puta gdje je u M ikavski a u R jekavski), a R ima često jekavski oblik gdje je u D ikavski (60 puta, ali i 22 puta obratno); to su ti slučajevi gdje se rukopisi ne slažu i gdje sam ja u tekstu dao prednost ikavskomu obliku, iako se može samo misliti, ali ne može dokazati, da je bar u većini slučajeva R prema mlađemu M zadržao stariji (pjesnikov) ikavski oblik što ga je, prema starijemu R, zadržao i tačniji, iako mlađi D.

4. — Ako ne možemo znati koje su reflekse uopće uzimali naši pjesnici za praslav. *ě*, ima brojna kategorija slučajeva gdje to možemo znati, a to su slučajevi gdje je refleks vokala *ě* u sroku s riječju što prema *ě* ima etimološko *i* ili *e*. Ali odatle vidimo samo to da su pjesnici, prema potrebi, uzimali sad ikavski a sad jekavski oblik, tako da nam srok za same pjesnike ništa ne dokazuje; jedino se može reći da Dć, koji je inače gotovo čist ikavac, u sroku ima više putâ jekavske oblike.[10] Mnogo je važnije pak što po tim primjerima sa *ě* u sroku možemo konstatovati da su prepisivači dosta često mijenjali što je pjesnik napisao, uzimljući jekavski oblik gdje

[10] U 516, 27. 524, 2. 526, 11. 527, 8. 530, 2. 64. 536, 4. 537, 12. 538, 17. 550, 11. 558, 17. 559, 2; kod citata prvi broj kaže broj pjesme a drugi broj stiha.

srok ište ikavski, i obratno. Ponajviše biva ono prvo, ali kod tri prepisivača u raznoj mjeri: u D samo jedan put (519, 12), u M već 25 puta,[11] a u R čak 209 puta![12] Mnogo ređe naprotiv nalazimo u rukopisima ikavski oblik gdje srok traži jekavski: u D opet je samo jedan siguran primjer — *strile* × *jele*[13] 536, 4, dok drugi primjer *besidom* × *pogledom* 526, 11 nije siguran, jer tako je samo u R, a u D je na istome mjestu *besidom* × *poglidom*, pa bi moglo biti da to nije pogreška, nego da je Dć zbiļa stvorio taj oblik *poglidom* da bi mu se sricao sa *besidom*; i u M su dva ovakova primjera (209, 44; 305, 1), a R, koji preko 200 puta ima u sroku grieškom jekavski oblik mjesto ikavskoga, samo 37 puta ima ikavski mjesto jekavskoga.[14] Pogrešaka protiv sroka ima dakle najmańe D, dosta ih ima M a vrlo mnogo R. Nego u pogledu ova dva posļedńa rukopisa treba istaknuti da u oba ima mnogo više pogrešnih jekavskih oblika negoli ikavskih (u M samo dva!), odakle slijedi da je obojici tih prepisivača (nepoznatomu pisaru M, mladomu vlastelinu Nikši Rańini!) jekavski izgovor bio obični̇i od ikavskoga;

[11] U 3, 1. 8, 5. 46, 9. 51, 11. 74, 10. 144, 3. 233, 7. 247, 6. 250, 49. 304, 7. 305, 2. 358, 4. 368, 6. 384, 8. 400, 8. 408, 11. 415, 3. 435, 2. 439, 5. 455, 2. 244. 459, 34. 100. 478, 67. 485, 19.

[12] U 3, 1. 14, 5. 15, 1. 18, 45. 19, 4. 23, 22. 29, 8. 34, 15. 35, 6. 37, 5. 43, 7. 65, 16. 66, 1. 67, 8. 9. 73, 5. 74, 9. 80, 5. 86, 11. 97, 7. 103, 9. 107, 3. 119, 19. 125, 28. 31. 134, 18. 140, 7. 144, 3. 15. 148, 7. 149, 6. 150, 1. 151, 5. 155, 15. 156, 14. 159, 11. 168, 4. 172, 7. 178, 5. 180, 2. 187, 7. 198, 3. 203, 7. 209, 8. 217, 13. 15. 223, 3. 224, 2. 226, 4. 234, 9. 238, 1. 239, 6. 245, 10. 247, 6. 248, 25. 32. 48. 104. 250, 16. 49. 78. 259, 21. 30. 262, 3. 5. 273, 14. 276, 9. 17. 277, 7. 13. 287, 11. 290, 4. 296, 24. 309, 10. 311, 5. 128. 186. 266. 317, 5. 374, 28. 384, 7. 386, 6. 393, 11. 397, 17. 400, 8. 404, 2. 408, 11. 409, 8. 415, 19. 417, 1. 5. 418, 28. 51. 455, 26. 41. 69. 137. 179. 182. 243. 245. 279. 296. 302. 348. 350. 356. 438. 482. 515. 537. 459, 33. 69. 88. 163. 460, 35. 43. 462, 1. 473, 13. 30. 474, 3. 480, 5. 483, 2. 18. 484, 16. 490, 15. 25. 491, 2. 3. 497, 9. 516, 3. 519, 11. 524, 21. 531, 20. 561, 10. 32. 562, 26. 27. 47. 59. 105. 132. 146. 565, 7. 566, 8. 575, 7. 591, 3. 594, 65. 599, 11. 603, 3. 28. 605, 3. 608, 14. 617, 6. 623, 4. 630, 3. 634, 8. 637, 29. 638, 1. 33. 640, 10. 14. 641, 108. 697, 1. 717, 1. 726, 9. 10. 727, 3. 24. 729, 25. 731, 27. 732, 3. 743, 17. 758, 8. 768, 36. 79. 108. 234. 778, 19. 31. 783, 2. 5. 788, 5. 797, 14. 798, 11. 803, 19. 804, 2. 21. 805, 4. 10. 13. 23. 24. 28. 29. 806, 22. 807, 18. 37. 808, 18. 810, 15. 811, 14. 32. 37. 813, 7. 26. 822, 5. 824, 5. 826, 7. 829, 7. 837, 2. 838, 9. Naveo sam sve primjere iz R zato da se vidi da su ove tako česte pogreške protiv sroka prilično pojednako razasute po cijelome rukopisu, po čemu se vidi da one idu najviše na račun prepisivača rukopisa (Nikše Rańine) a ne na račun jednoga ili drugoga pjesnika.

[13] Kosi križ × znači da obje riječi, među kojima se on nalazi, treba da se među sobom sriču, a ako je on za jednom riječi bez druge za ńim, da je ta jedna riječ u sroku.

[14] U 18, 34. 20, 38. 25, 1. 35, 15. 98, 22. 127, 6. 131, 12. 186, 12. 209, 44. 229, 1. 11. 331, 8. 344, 14. 359, 13. 17 (2). 383, 6. 455, 24. 454. 465, 3. 478, 19. 489, 2. 490, 67. 491, 1. 496, 2. 536, 4. 562, 104. 634, 2. 637, 9. 706, 1. 9. 709, 15. 716, 21. 717, 5. 725, 14. 728, 15. 731, 3. 774, 21.

*

a što je Rańina ipak dosta često griješio i na protivnu stranu, to treba odbiti na to što je i ńemu bio poznat, već iz pjesama što je prepisivao, kńiževni dubrovački izgovor. Svakako u pogledu srokova s vokalom *ě* D je najtačniji od ńih trojice, M već nešto popušta, a R je i u tome prilično nekorektan, jer je on između ńih uopće najslabiji prepisivač. Nego, kad se govori o broju primjerâ za neku osobinu u naša tri rukopisa, — a to će se i daļe često činiti, — treba istaknuti i pamtiti da, prema opsegu sva tri rukopisa, najviše ih mora biti u R, znatno mańe u M a vrlo malo u D: ovaj posļedńi broji naime samo nešto malo preko tisuću stihova (1124), u M ih je gotovo 9000 (8.964) a u R ih je oko 14.500. Za pogrešne srokove ove vrste može se napokon spomenuti i ovo: katkada po dva rukopisa imaju istu pogrešku na istome mjestu: jekavski oblik mjesto ikavskoga imaju zajedno M i R u 3, 1. 144, 3. 247, 6. 250, 49. 400, 8 i 408, 11, a ikavski mjesto jekavskoga D i R u već spomenutom primjeru *strile* × *jele* 536, 4, pa može lako biti da je bar koja od tih pogrešaka bila i u matici iz koje su, kako dokazujem u uvodu k novomu izdańu, uglavnome potekla sva ova tri rukopisa.

5. — Imaju još dvije stvari po kojima se vidi kako su prepisivači, u pogledu refleksa za *ě*, mijeńali tekst svoje matice. Jedno je što se katkada jedan izgovor ispravļa na drugi; tako M 11 putâ, gdje je bio napisao *ie*, prevlači to *e*, tako da od jekavskoga oblika bude ikavski,[15] a naprotiv 2 puta, gdje je bio napisao samo *i*, meće nad ńega *e*, da oblik bude jekavski (171, 6 i 294, 71); mnogo nemarniji Rańina ima relativno mnogo mańe ispravaka ove vrste, i to jekavske oblike ispravļa na ikavske u 2, 1 × 2. 85, 2. 561, 1 i 562, 54, a ikavske na jekavske u 20, 21. 362, 7 × 8. 741, 6. 804, 1 i 815, 11, pa jedanput ikavski na ekavski: *virna* na *verna* (× *čemerna*) 751, 4. Akuratni D ovakih ispravaka nema, pa se može misliti da on nije ni imao ovakih pogrešaka, dok se za M, a naročito za nemarnoga R, može slobodno uzeti da su ispravļene samo pogreške što ih je prepisivač zapazio, a da ih je po svoj prilici mnogo više gdje je u matici bilo drukčije negoli je prepisivač uzeo u svoj tekst.

U drugom redu može se konstatovati, kako su prepisivači mijeńali pojedine oblike, po onim ne baš rijetkim slučajevima gdje

[15] U 85, 23×24. 114, 8. 214, 10. 224, 2. 248, 15. 268, 8. 298, 12. 323, 31×32. 325, 16.

se prepisuje po dva puta, izuzetno i po tri puta isti tekst. Ni toga u D nema, a i u M ima ga samo utoliko što on u popisu pjesama na kraju od MI i MII još jednom piše cijeli stih svih svojih 512 pjesama, pa tako nalazimo u br. 76, 267 i 503 u M (to jest u tekstu cijele pjesme) *prisvitla - cvite - smirno* a u M^{p} (to jest u popisu) *prisvijetla - cvijete - smjerno,* naprotiv u br. 229 i 501 u M *človjeku - razdijeļen* a u M^{p} *človiku - razdiļen.* Mnogo više takog teksta što se ponavļa ima R, jer on ne samo ponavļa u svojemu popisu prvi stih svojih pjesama nego još dosta veliki broj pjesama još jednom prepisuje, što cjelinom a što samo djelomice, u daļemu dijelu svoga Zbornika. U tim prilikama, — gdje među pjesmom i popisom, ili među pjesmom koja je (pod nižim brojem) prije zapisana i onom što je (pod višim brojem) kasnije prepisana ima koja razlika, — ponajviše u tekstu ili u pjesmi pod nižim brojem nalazi se ikavski oblik a u popisu ili pjesmi pod višim brojem jekavski; tako je u 38, 1. 41, 1. 2. 3. 3 × 4. 5. 7. 44, 1 × 2. 3 × 4. 7 × 8. 48, 1. 66, 6. 8, 11. 77, 1. 93, 1. 7. 8. 96, 19. 130, 6. 152, 2. 5. 151, 5. 154, 1. 157, 1. 167, 1. 172, 14. 177, 1. 184, 1. 199, 1. 226, 1. 228, 2. 4. 8. 301, 1. 311, 42. 47, 48. 53 × 54. 75. 328, 1. 12. 354, 1. 358, 1. 408, 1. 418, 3. 10. 12. 540, 4. 558, 1 × 2. 3 × 4. 565, 7. 585, 1. 632, 1. 829, 1; mnogo je redi slučaj da je u tekstu ili starijoj pjesmi jekavski oblik a u popisu ili poznijoj pjesmi ikavski, kako što je u 85, 1. 90, 5. 100, 1. 144, 1. 172, 13. 200, 1. 328, 11. 328, 11. 463, 1. 630, 28. 30. 31. 33. 562, 34. 565, 4. 693, 1 i 831; najviše se od br. 630 tako razlikuje br. 775 koji u stih. 28. 30. 31 (2). 33 (2) ima same ikavske oblike. Napose spomińem stih 172, 13 gdje tekst po R. 179 ima *ljepotom* a po R. 322 *lipotom,* pa se u R 322^{p} opet vraća *ljepotom.* Pa i gdje se ovako u M i R nešto ponavļa nastaje katkada pogreška protiv sroka, i to opet u smjeru da se u popisu ili poznijoj pjesmi uzimļe nepravilni oblik mjesto pravilnoga ikavskoga, tako u 96, 19. 151, 5. 167, 1. 184, 1. 228, 8. 311, 42. 565, 7. 630, 28 i 33; mnogo ređe pogreška protiv sroka ide u protivnom smjeru, tako u 501, 1 *(razdijeļen* M — *razdiļen* M^{p} × *rascvijeļen*), 228, 1 *(človjeku* M — *človiku* M^{p} [i R 153] × *reku*).

6. — Te pogreške protiv sroka i ti ispravci dokazuju dakle s jedne strane da je našim prepisivačima bio poznat i ikavski i jekavski izgovor, a s druge strane da im je svakako bio običniji ovaj drugi,

kad uzimlu u sroku jekavski oblik mjesto ikavskoga, ispravljaju jekavski oblik na ikavski i pri ponavljańu istoga teksta zamjeńuju jekavskim oblikom ikavski, pa sve to čine mnogo češće negoli kad u tim istim prilikama imaju ikavski oblik mjesto jekavskoga. Nego nam time isti rukopisi dokazuju još nešto što je za nas mnogo važnije, to jest da su oni slabi svjedoci za to kako su naši pjesnici pisali vokal *ě*, a baš nikakvi za to kako su ga izgovarali. Za pisańe ńihovo rukopisi se naime ne slažu među sobom! može se doista razumjeti i odobriti što je u mlađemu M znatno više jekavskih oblika negoli u starijemu R, jer se obično misli da koliko je stariji koji dubrovački rukopis pjesama, toliko više ima u ńemu ikavskih oblika. Ali eto ta regula ne vrijedi za D! On je najmlađi od ova tri rukopisa a opet je najčišći ikavac među ńima. Što to znači za oba najstarija pjesnika? da je zar i Dć u pismu, a možda i u govoru, bio jači ikavac od Mća? ili znači li samo da je mlađi D bolje sačuvao gotovo čisti ikavizam najstarijih dubrovačkih pjesnika negoli nešto stariji M a dosta stariji R? Za ovaj specijalni slučaj ja sam uvjeren da će biti ovo drugo, jer ne mogu vjerovati da su se Mć i Dć — pa makar koji od ńih bio prvi što je propjevao našim jezikom, — znatno razlikovali u pisańu (a razlika u refleksu za *ě* vrlo jako udara u oči!), a potpuno sam uvjeren, po svemu onome što znamo o dubrovačkom dijalektu ńihova i starijega vremena, da se nisu razlikovali ni u govoru, napose baš ni u izgovoru vokala *ě*. Svakako, kako su nam sačuvane ńihove pjesme, izlazi da je građanin Dć jači ikavac od vlastelina Mća, a to sasvim jasno i odlučno govori protiv mišljeńa da je ikavizam dubrovačkoga kńiževnoga, ili tačnije pjesničkoga jezika do Gundulića, uz druge neke ńegove osobine, ostatak starijega dubrovačkog govora koji se je u to doba držao još kod vlastele.[16]

7. — Kako su dakle najstariji pjesnici baš sami pisali, ne možemo znati, pa treba da se zadovoljimo time da vidimo kakvi su refleksi za *ě* u sačuvanim rukopisima. To ćemo sada pregledati, i to najprije za Mća i Dća, obazirući se zasada samo na one pjesme koje su sigurno ńihove, a to su pjesme u M za Mća a pjesme u D za Dća; upravo za Dća mogle bi se uzeti i pjesme iz RI što u akrostihu imaju ńegovo ime, ali kako su one u sasvim drugom rukopisu negoli je D, biće bolje da se one uzmu kasnije napose (v. § 19).

[16] Tako misli Ivšić u Građi XI, 10.

Veliku masu oblikâ gdje se u našemu jeziku može naći refleks praslav. vokala *ě* biće dobro da razdvojimo na dvije opet velike kategorije — na kategoriju završetaka i na kategoriju osnovâ (korijenâ). U onoj prvoj treba nadalje da razlikujemo ove tri grupe: *a)* završetke u deklinaciji (*-ěh* u lok. pl. imenicâ s osnovom na *o;* *-ě* u dat.-lok. sing. zamjenicâ bez roda; *-ěm, -ěh, -ěmi* kod svih ostalih zamjenica i kod pridjevâ); *b)* završetke u konjugaciji (infinitivne osnove I^ve i III. vrste na *-ěti* s oblicima od ńih građenim, pa prezent na *-ěm* i imperativ na *-ěj* 1. razreda III. vrste i nekih atematskih glagola, i napokon razni oblici imperfekta na *-ěh* itd. nekih glagola ponajviše I. vrste); *c)* završetke nekih priloga i prijedloga na *-ě;* oblici grupe *a)* i *b)* dakle su fleksivni a oni grupe *c)* nisu. Pa premda grupe *a)* i *b)* spadaju u istu (fleksivnu) vrstu, ipak je dobro razlikovati ih, jer u grupi *b)* ikavski su oblici sigurno ikavski a jekavski sigurno jekavski, a i u grupi *a)* jekavski su oblici isto tako sigurno jekavski, ali za ńene oblike gdje za praslav. *ě* stoji *i* ne može se reći da su ikavski, nego su završeci odnosnih oblika s mekom osnovom gdje i u praslav. imamo *i* (*těmь* a *mojimь*), pa zato tu imamo *i* i u našemu ekavskom dijalektu.

U grupi *a)* (ukratko »zamjeničnoj«) obojici je pjesnikâ pravilo *i*, a *ije* (jer su svi ti završeci dugi) rijedak izuzetak što ga Mć ima samo 10 puta a Dć 4 p.[17] I u grupi *b)* (»glagolskoj«) obojica imaju složno i redovno ikavski refleks, pa tako od oblikâ što su u ovoj grupi najbrojniji, to jest od onih što su građeni od infinitivnih osnova na *-ěti*, vrlo ih je malo jekavskih — u Mća 14 a u Dća 3;[18] prezentske oblike na *-ěm* imaju samo ikavske (*umim, razumim, smim, dim, vim*), a samo se par putâ kod ńih nalaze jekavski oblici *smijem* i *vijem* zato da se dobije jedan slog više (v. § 16); osim toga u RII ima jedanput i *razumijem* 768, 36 (pa i to je tako samo napisano u R protiv sroka koji traži *razumim*); u imperativu pak imaju Mć i Dć samo *-ij* za *-ěj* (v. § 11), pa i tu tek u RII nalazimo nekoliko primjerâ na *-jej* (v. § 23); samo kod imperfekta nalazi se u Mća uz redovno *-ih* itd. dosta često i *-ijeh* itd., naročito *bijeh* itd. (v. § 75—76), Dć naprotiv i tu je jači ikavac od Mća, jer ima same imperfekte na *-ih* (10 primjera, od kojih 2 puta *bih* a 3 p. *biše*).

[17] Mć u 143, 7. 145, 11. 169, 2. 258, 5 × 6. 416, 9. 417, 14. 480, 4. 493, 2. 498, 4; Dć u 516, 3. 522, 21. 544, 7. 556, 38; osim toga se katkada nalazi *-ije* i u dat.-lok. sing. zamjenicâ bez roda (v. § 61).

[18] U Mća u 16, 2. 20, 21 × 22. 173, 12. 175, 4. 350, 22. 390, 6. 437, 26. 438, 19 × 20. 44, 5 × 6. 459, 9 × 10; u Dća u 538, 13 × 14. 556, 10.

U ovu grupu »glagolskih« završataka treba uzeti i *dvě* i *obě*, premda su to zamjenični oblici, ali u *dvi* i *obi* su pravi ikavski završeci kao kod glagolâ: *dvi* 318, 1 (*dvije* nema); *obidvi* 456, 5 (*dvi* je u sroku kao što je *obi* u 644, 7); *objestran* 119, 13. 438, 38; za kose padeže v. § 69.

8. — U grupu *c)* (ukratko »priložnih« završetaka) idu prije svega neki prilozi za mjesto koji pri kraju imaju redovno *i* za praslav. *ě*: tako se vrlo često nalazi *gdi* sa svojim složenicama *(nigdi, něgdi, igdi)*, a samo R ima nekoliko putâ za Mća i Dća *gdje* gdje M i D imaju *gdi* (za Mća u 16, 26. 452, 1. 455, 439 a za Dća u 544, 8 i 556, 46), pa još *igdjer* 545, 67 mjesto *igdir* u D; po tome se dakle vidi da je Rańini bio poznat i izgovor *gdje*. Redovno se, i dosta često, nalazi i *ovdi-ondi*, a samo u M ima *ovdje je* 20, 36 (R nema toga stiha) i *ovdje jest* 123, 30 (*ovdi je* R) i još u R *ovdje* 165, 13 (koje je možda griješkom napisano za *ovdi je*, u M je *ovdi*); a redovno je i *gori* (više putâ) i *doli* 408, 5. Amo uzimļem i riječcu *godi - godir* (za *godě*), koja se vrlo često nalazi, i uvijek tako sa *i* na kraju, izuzevši *godijer* 562, 13 (koja je pjesma Dćeva, v. § 18) iz RI i 768, 50 iz RII. Inače u Mća i Dća nema nikakvih drugih priloga koji bi se svršavali na *-je* ili *-ije*.

U ovu grupu uzimļem napokon i prefiks *prě-* a u vezi s ńim i prijedloge *prěd* i *prěko*. U obojice pjesnikâ redovno je, i vrlo često, *pri-* i *prid*, a ima i *priko* 483, 21. Vrlo je rijedak izuzetak u Mća *pre-: predam (× gledam)* 131, 12; *preručit* 218, 6; *prečudno* 313, 15 M;[19] *predaju* 455, 473 R (*pridaju* M), a ima jedanput i *prjed* 16, 1 M (*pred* M^{p}, *prid* R^{p}, dok u R stih drukčije glasi); naprotiv sasvim je normalno što se u cijelome Zku vrlo često nalazi glagol *prědati* (‚tresti se od straha') uvijek tako sa *pre-*, jer tu nemamo prefiks *prě-* već korijen *prędь-*. Više primjerâ sa *prje-* za *prě-* ima u RII (v. § 23).

9. — Kako su Mć i Dć najstariji dubrovački pjesnici, te se najprije kod ńih može konstatovati u pogledu izgovora vokala *ě* vrlo znatna razlika među mrtvim pjesničkim jezikom i živim narodnim govorom, to treba da se u detalju vidi koje reflekse za *ě* oni imaju u raznim osnovama (korijenima) što ostaju bez promjene u

[19] Kada se uz broj pjesme i stiha nalazi sigla jednog rukopisa znači da se taj oblik nalazi (samo) u tome rukopisu.

raznim oblicima jedne iste riječi, pošto se odbiju završeci o kojima je bilo već govora. Nego, kako je već kazano, ja ću uzeti u obzir samo fakultativne slučajeve, koji nisu vezani srokom, a osim toga neću uzeti u račun ni neke ikavske oblike koji utoliko nisu fakultativni što se oni tako upotrebljavaju od najstarijih vremena u dubrovačkom književnom jeziku, a donekle i u narodnom sve do sadašńega vremena. Amo idu ovi oblici: *sidjeti* (× *vidjeti*) 3, 7 M (*sjediti* × *viditi* R); *posidjet* 455, 243 R (protiv sroka; *posidit* M), ali normalno *sjedaše* (prema *sjedim*) 590, 13; *spovidil* (s prvim *i*) 248, 66 i *vide* (‚zaista' = praslav. *vědě*) 108, 9. 311, 25 i okrńeno *vid'* 300, 9. 586, 2 (ako se je ta riječ govorila u Dubrovniku); i za *bělěg* u svih je jekavskih pisaca *bilég*, pa tako i u Mća 8 puta + *bilig*[20] a 1 p. u Dća, a tek u Vukovu rječniku ima *bjeljeg* iz Crne Gore; i za praslav. *dělа* ‚zbog' u svih naših starijih pisaca, i ikavskih i jekavskih, nalazi se samo *diła - dił - dil*, pa tako i u Mća i Dća ona prva dva oblika rijetko a treći vrlo često; napokon i nefleksivan oblik *strěl* za *strěla* (v. § 55) u ńih je uvijek u ikavskom obliku *stril*.

Sve ostale riječi što se nalaze kod Mća i Dća s fakultativnim ikavskim ili jekavskim refleksom u osnovi (u korijenu) navode se u sljedećemu azbučnom popisu; ali da taj popis ne bude predug, za svaku se riječ donosi samo jedan oblik (nom. sing. ili infinitiv), a samo se za neke rеđe oblike naznačuje pjesma i stih gdje se nalaze, a tako isto postupam s primjerima o refleksima vokala *ě* u § 10, 12 i 23. S istoga razloga samo dijelim okomitom crtom (|) broj Mćevih primjera od broja Dćevih a kod obojice dijelim vodoravnom crtom (-) broj ikavskih primjera od broja jekavskih; gdje pak Mć ili Dć za koju riječ nema primjera, tu pred okomitom crtom, odnosno poslije ńe nema ništa, a gdje pak kod koje riječi nema ikavskih ili nema jekavskih primjera, tu opet pred vodoravnom crtom, odnosno poslije ńe nema nikakva broja. Ovo su dakle riječi s vokalom *ě* u osnovi koje se u Mća i Dća nalaze izvan sroka:

běl 33-18|5-516, 27;[21] *běli* 3-202, 4|; *bělost* 1-|; *běloća* 1-1|; — *bělěg* (s drugim *ě* a za prvi v. gore): *bilig* 8 (ali R *biljeg* 455, 203. 482, drugi put protiv sroka) -|1-; — *běsan* 415, 36-6|; *uzběsněti* -6|1-; — *běžati* -350, 32|; — *blěd* 1-|2-; *blěděti* 2-|; — *boležan*

[20] Ravni križ + pred kojom fleksivnom riječi kaže da se ona nalazi u raznim svojim oblicima a ne samo u nom. sing. ili u infinitivu pod kojim se navodi.

[21] Ovi brojevi dakle znače da se od pridjeva *běl* u Mća nalazi 32 ikavska a 18 jekavskih oblika, a u Dća 5 ikavskih i 1 jekavski u 516, 27.

(supst.) 415, 35-7|1-; *bolězan* (adj.) 460, 70 M -|; *boležljiv* |3-; *bolězniv* 1-|; — *brěme* -361, 9|; — *cěć* 33-19|29-; — *cěl-: cjeļe* 228, 15. 493, 8|; *začęļati* 1-|; — *cěna* 1-|; *cěniti* 2-|; *procěniti* 4-|; *scěna* 1-|; *scěniti* 20-23|; *nescjena* 478, 53; — *cěp-: rascěpiti* 1-|; — *cvěliti* (tranzit.) 4-|; *ucvěliti* 11-|; *rascvěliti* 4-358, 6. 501, 2|; *rascvěļati* 7-|; *ucvěļati* 1-|; — *cvět* preko 133-60, 2. 290, 1|10-; *cvětje* 22-|9-; *cvětak* 21-|3-; *procvětati* (perf.) 2-|; (imperf.) 1-|; — *člověk* preko 68-485, 19 (R *človjeka* 125, 28 protiv sroka) |3-; — *děl* 2- *dijela* (gen. sing.) 420, 8|2-; *děliti* -51, 5. 356, 1. 419, 154|2-; *naděliti* 8-449, 2|2-; *oděliti* -393, 19|; *razděliti* 11-358, 5. 374, 14. 470, 19. 501, 1|; — *dělo* 2-284, 15. 437, 25. 466, 2|1-; — *děļati* |1-; — *dětе: djeteta* 143, 3|; *dětece* |1-; *djetence* 311, 129|; — *děvica* |4-; — *drěvce* |1-; — *gněv* 3-2|2-; *gńiv* 396, 5 M|; *gněvan* |1-; *gněvati* 1-|; — *gnězdo* 1-|; — *grěh* 6-|; *grješnik* 503, 9 M. 505, 4 M |; *zgrěšenje* 3-|1; — *jěd: jid* 455, 237|; *id* 486, 16; *-ijed* 466, 10|; — 3. sing. *ije* 469, 10|; — *jelěn* 1-|7-; *jelěnak* 3-|2-551, 10; *jelěnčac* 2-|; — *korěn* 1-|; — *krěpak* |1-; *krěpost* 81-55|17-; *krěpostan* -85, 13|2-; *pokrěpiti* 4-33, 16|2-; *ukrěpiti* 3-|; — *lě* 46-78, 93|-; — *lěk* 65-18, 48|17-; *zalěčiti* 1-|; — *lěp* 30-15|9-; *lěpši* 16-53, 8|21-; *lipļi* 1-|; *lěpost* 145-168|31-; *lěpostan* 1-|; *lěpota* 23-50|4-; — *lěr* 439, 31-|; — *lět-: nalětati* 1-|; *zalětati* 1-|; — *lěto* 3-60, 1. 323, 31|1-; *lěti* -250, 39. 48. 311, 206|; *lětńi* -1|2-; *prolětje* 7-|5-; *prolětńi* |1-; — *lěv* -203, 3|; — *lěvati: polěvati* 1- (R 223, 3 protiv sroka) |; *prolěvati* -178, 35. 203, 4 (R i 455, 300 protiv M i sroka) |; — *měn-: zaměniti* 3-|; — *měra* 3-485, 4|1-; *měriti* 1-1|1-; *izměriti* 1-|1-; *naměriti* 9-|; *zaměriti* 8-|; *naměra* 1-|; *zaměra* 1-|; *směran* 3-|; *nesměran* 5-|; *naměrati* 1-|; *priměrati* 1-|; — *měsec* 2-7|1-; *měsečac* 1-3|3-543, 12. 553, 7; — *město* 8-8|2-; *mješte* -2|; — *měš-: izměšati* 2-1|; *směšati* 1-1|; — *nalěp* 8- (69, 11 R) |2-; — *něki* 41-24|4-; *někoji* 9-5|; *nětko* 4-1|; *něšto* 2-|; *nęgda* 9-455, 521. 522. 527|; *někada* 1-|; *někako* 1-|; *někud* 2-1|; *někuda* 1-|; — *nęsam* itd. preko 191-79, 4. 89, 13. 119, 10. 157, 7. 185, 8. 488, 11|19-; — *obět* 2-3|; *obětati* 2-3|; — *oděća* -80, 5. 478, 57|; — *oděvati* -185, 12|; — *odvět* 5-|; — *osvěn* -415, 100|; *pěna* -250, 41|; — *pěnez* 461, 1-4|; — *pěsan* 368, 2. 376, 7 M-28|5-516, 37; *pěsanca* -9|; *pěsnivac* 359, 4. 370, 3. 378, 7-|; — *pěvati: pripěvati* 2-|; *spěvati* 14-25, 7. 419, 2. 430, 12. 490, 6. 22|2-; — *plěn* 1-|; *zaplěniti* 1-|; — *podrět* 1-|; — *poslě* 7-|; — *prě* (prije) 47-|11-; *prěde* 10-308, 1 R (*prije* M). 343, 1|10-; — *prěčati* -392, 8|; *prěčiti* -469, 4. 483, 4|; *pripręčiti* -344, 18|; — *pręd-: napręd* 14-|;

napréda 2-|1-; *sprid* 7-|; — *préki* 1-|; *préko* 1-|; *najprječe* 485, 20|; — *préstol* 1-; *préstolje* 2-|; — *préšiti* -490, 63|; — *préz* 1-|1-; *préza* |1-; — *réč* 116-11|10-; — *réd-*: *ritko* 1-|; *riđe* 1-|; *ritkovja* 1-|; — *réš-*: *zdréšiti* |-516, 24; — *rézati* 1-|; — *sédati* -338, 3|; *zasédati* -466, 9|; *sésti* -415, 103. 455, 12|; — *sék-*: *osječen* 344, 64|; — *séme* -469, 19|; — *sén* 1-|; *sénca* 1-|; *zasèniti* -250, 41|; — *dosévati* 2-|; *obsévati* 2-|; *prisévati* 3-|; *prosévati* 2-|; — *sléd* -455, 2|; *sléditi* 24-1|5-; *slédnik* |1-; *poslédńi* 1-|1-; — *slép* 1-|; *slépost* 2-1|; — *smèh* 15-454, 10. 15. 459, 67|4-; — *smélost* 1-|; — *směrati* 1-|; *prisměrati* 1-|; — *sněg* 7-|2-; — *spéh: pospjeh* 256, 5|; *napospih* 2|; — *sréća* 5-14|4-540, 7; *nesréća* 2-31|7- 527, 8. 556, 54; *srećnija* 1|; *nesrićan* |2; — *sréd* 7-|4-; *srédu* 490, 25-|; *sréda* 4-470, 73|; — *srét-*: *srésti* 2-|; *srétati* 1-185, 25|; — *stég* 4-|1-; — *Stépo* -437, 1 i 35 R; — *stréla* 6-426, 16|2-; *strélica* 1-|5-543, 9; *strélac* 1-|1-; *prostréliti* 1-|1-; *ustréliti* 3-|; *strélјati* 1-|4-; *prostréljati* 1-|; — *svédok* 2-|; *svédočiti* 6-|; — *svést* 48-|; — *svét* (svijet) preko 191-90, 2 36-; *svitovni* 3|2; — *svét* (svjet) 18-|; — *svétal* preko 61-367, 10 18-; *svétli* 7-|; *svétlost* preko 19-93, 6|5-; *svétloća* 3-|; — *těcati: natjecati* - 209, 16. 325, 8. 350, 1|3|; *obtěcati* -179, 21|; *stěcati* -2|; *utěcati* -258, 8|; *zatjecati* -1; — *těk: tijekom* 455, 88; — *tělo* -6; — *těrati* 7-3; *těriti* 13-|1-; *dotěriti* 1-|; *istěriti* 1-|; *protěriti* 1-|; *potěr* 1-|; — *těšiti* 1-|; *utěšiti* 1-248, 81. 490, 64|; — *trěb* 1-; — *trěbi* 1-|; *trěbovati* 1-|; *potrěban* 1-|; — *trěs(k)* 1-|; — *uvět* 3-|; — *věd-*: *ispověd* 14-|; *spovědati* 1-; — *věk* 29-|12-; *dověk* 6-455, 64|; *dověka* 26-4|; *odvěka* 3-|; *uvěk* 24-|1-; *uvěke* |1-; *vavěk* 1-|; *věčan* 16-384, 4. 459, 100|; — *věnac: venac* 29, *vinac* 397, 1, *vijenac* 82, 3| *vinac* 1; *venčac* 24, *vjenčac* 4| *vjenčac* 1; *venačac* 6, *vinačac* 451, 2, *vjenačac* 3| *vinačac* 4; *venčati* 2, *vinčati* 3|; — *věra* 15-63, 10|; *věran* 22-162, 8. 241, 2. 485, 3|5-; *věrnost* 1-|; *věrovati* 13-4|3-; *iznevěriti* 1-|; — *věst-*: *ispovést* 1-|; *zapovést* 1-|; *navěstiti* |1-; — *vést* -359, 6|1-; — *větar* 6-112, 27|1-; — *vréd* 11-|; *povréd* 2-|; *vréditi* 2-1|; *vrédati* 1-|; — *vrédan* 1-|1-; *vrédnost* |1-; — *vrélo* |1-; — *vréme* 20-4|4-; *brijeme* 361, 18|; — *zvér* 23-471, 5|9-; — *zvézda* 9-|10-; — *ždrélo* 1-|.

10. — Fakultativnih (srokom nevezanih) ikavskih oblika ima u osnovama (u korijenima) u Mća preko 2200 primjera (jer nisam brojio sve primjere za *cvit, človik, nî, svît, svital, svitlost)* a u Dća oko 450, dok jekavskih ima u prvoga 577 a u drugoga 10. I kod

ove kategorije Dć je dakle gotovo čist ikavac, a svakako, i relativno, mnogo jači od Mća, jer kod ńega jekavski su oblici jedan 44.ti dio od ikavskih, dok su kod Mća otprilike jedna četvrtina. Iz tako slabog miješańa ikavskih i jekavskih oblika kod Dća ne da se dale ništa zaključiti, jer su ńegovi jekavski oblici svi pojedinački, osim što ima 3 puta *nesrjeća* (a 7 puta *nesrića)* a 2 puta *mjesečac* (a 3 puta *misečac*). Naprotiv za Mćeve primjere, koji su u tolikom broju, može se nešto kazati. Prije svega, ako se obaziremo samo na običnije riječi od kojih ima preko 5 primjera, izlazi da on kod mnogih ima gotovo uvijek ikavske oblike (broj primjerâ bilježim kako gore u § 9): *biľěg* (8-), *-cvěliti* (19-2), *-cvěľati* (8-); *cvět* (preko 133-2), *cvětje* (22-), *cvětak* (21-); *člověk* (preko 68-1); *grěh* (6-); *lě* (46-1); *lěk* (65-1); *prolětje* (7-); *-měra* (5-1), *-měriti* (19-1); *naľěp* (8-1); *něsam* itd. (preko 191-6); *poslě* (7-); *prě* (47-); *prěde* (10-3); *na-prěd* (16-); *rěč* (116-11); *slěditi* (24-1); *směh* (15-3); *sněg* (7-); *sred* (7-); *strěla* (6-1); *svědok-svědočiti* (8-); *svěst* (48-); *svět* (svijet, preko 191-); *svět* (svjet 18-); *světal* (preko 61-1), *světlost* (preko 19-1); *těrati* (7-3); *-těriti* (16-); *ispo-věd* (14-); *věk* (29-), *dověk* (6-1), *dověka* (26-4), *uvěk* (23-), *věčan* (16-1); *věra* (15-1), *věran* (22-3); *větar* (6-1); *vrěd* (11-); *vrěme* (20-5); *zvěr* (23-1); *zvězda* (9-). U nekim drugim riječima pak Mć jače miješa oboje oblike: *běl* (33-18); *cěć* (33-19); *-cěniti* (26-23); *-děliti* (19-9); *krěpost* (81-55); *město* (8-8); *lěp* (30-15), ali *lěpši* (16-1); *ně-* (70-34); *-pěvati* (16-5). Vrlo je malo riječî gdje u Mća prevladuje jekavski izgovor: *-běsněti* (1-12) uz *běsan* (-2); *bolězan* (1-7); *lěpost* (145-168), *lěpota* (23-50); *mjesec* (2-7) uz *mjesečac* (1-3); *pěsan* (2-28), *pěsanca* (2-31). Ne možemo znati kako su postala kod Mća ova 3 niza riječî — ukratko — ikavskih, mješovitih i jekavskih; da bi to odgovaralo izgovoru samih pjesnika ili ńihovih prepisivača, ne može naravski vjerovati ko uopće ne vjeruje ikavizmu ńihovih pjesama; ali ne možemo ni to znati koliko ta miješanija ide na račun pisańa pjesnikâ ili prepisivačâ, jer protiv pjesničkoga ikavizma mogli su griješiti, iz nemarnosti, samovolje ili iz neznańa, isto tako lako pjesnici kao i prepisivači. Zaludu bi pak bilo izpoređivati u tome pogledu Mća s Dćem: gdje god Mć ima »mješovite« ili »jekavske« riječi, tu Dć, ako ih i on ima, podmeće svoje »ikavske«, pa se s te strane može samo to spomenuti da prema Mćevim »jekavskim« riječima *nesrjeća* i *mjesečac* i Dć ima po 2 puta jekavski oblik; a upada u oči da prema *pjesan* (28 puta) a jedanput *pisan* u Mća Dć

ima 5 puta ovaj drugi oblik a samo jedanput onaj prvi, odakle mislim da bi se moglo vjerovati da bar ta razlika među oba pjesnika ide baš na ńihov račun.

11. — Stari su ikavizmi u jekavskom dijalektu slučajevi kada *ě* stoji pred *j* ili pred *o*. Pred *j* Mć i Dć imaju redovno, kao i sada, *i*: *ogrijat* 341; *zgrija* 455, 79; *sije* 323, 20; *slelija* 60, 10; od *smjeti: smijem* 455, 56; *smiju* (1. sing.) 323, 27. (3. pl.) 362, 8; od *smijati se: smiju* (1. sing.) 362, 7; *nasmije* 323, 19; *nasmija* 219, 7; *nasmijav* 246, 38; *umiju* (1. sing.) 323, 28. (3. pl.) 323, 20, pa redovno u imperativu na *-ěj* (gdje samo u RII može biti i *-jej*, v. § 23): *hotij* 26, 5. 74, 5. 218, 12. 230, 21. 394, 29. 311, 176, 415, 6; *htij* 183, 15. 294, 35. 516, 5. 26. 36; *razumij* 125, 11 183, 13. 455, 504 i (iz drugih pjesama) u gen. duala *obiju* 561, 32. 594, 106. 756, 26. Nego R ima nekoliko putâ jekavski oblik: *nasmijejav* 246, 38 (*nasmijav* M), *obijeju* 561, 32 (protiv sroka), u primjeru *se smiju* (smijem se) × *smiju* (3. pl. od *smjeti*) 362, 7 × 8 i on je bio napisao, ‚ʃmju' × ‚ʃmju', pa je nad oba *j* dodao *e*, tako da bi se imalo čitati *se smijeju* (jer je u Dubrovniku slog dug) × *smjeju*. Oblici *smijejati se* i *obijeju*, gdje je slog sa *ě* dug, bili su u starom dubrovačkom govoru (onaj prvi čuje se još u okolici), ali oblik *smjeju* s kratkim *ě* sumńiv mi je, premda Rańina i u svojemu Lekcionaru ima nešto slično.[22] A što R ima i ‚hotje' 26, 5 gdje M ima *hotij*, pa bi trebalo to čitati *hotje'*, može lako biti da je on to shvatio kao 3. sing. aorista te pojekavio ‚hoti' svoje matice.

Pred vokalom *o* može se u svim pjesmama Zka *ě* vrlo rijetko naći, budući da u toj prilici *o* postaje od *l* na kraju sloga, koje u ńima redovno ostaje bez promjene; Mć ima samo *vidio* 455, 315. 478, 98, i to oba puta u sroku s participom koji na kraju ima etimološko *-io*, i *dionik* 251, 16. 328, 15. 415, 66, gdje mu treba trosložna riječ. U Dća nema primjera, ali ih ima u RII, pa uvijek od *-ěo* bude *-io* (v. § 38). Možda se inače redovno svuda piše *-il* a ne *-jel* zato što su pjesnici izgovarali *-io* a ne *-jeo;* samo jedanput ima u RII *hotjel* 812, 9.

12. — Stari je pak jekavizam u jekavskom govoru što se praslav. *rě* u kratkim slogovima drži kao *rje* a ne prelazi u *re*. Mć i Dć, ukoliko nemaju *ri* (a to se vidi iz popisa u § 9), redovno

[22] Rad 134, 111.

zadržavaju starije *rje*; uz ńihove primjere uzimļem odmah i one iz ostalih pjesama Zka, te i za ńih zajedno navodim samo jedan oblik (nom. sing. ili infinitiv): *brjȇmena* 361, 9 (R griješkom *vrjemena*); — *drjeven* 709, 14; — *grješnik* 503, 9 i 505, 4 M; *zgrješenje* 311, 136 R. 459, 56 R. 540, 15 R; — *krjepko* 525, 9 R. 641, 24; *krjepčiji* 641, 72. 676, 7. 693, 10; *najkrjepše* 641, 54; *krjepost* Mć 55 puta; *krjepostan* 85, 13; *nekrjepostan* 676, 6; — *naj-prječe* 485, 20; — *prjeđe* 82, 1 i 299, 8 i 302, 7 R (*priđe* M). 308, 1 R (*prije* M). 343, 1. 418, 80 i 81 R (*priđe* M). 601, 2. 778, 7; — *prješiti* 490, 63; — *prjez* 464, 1 R (*priz* M); — *rȇz-: rježe* 65, 16 R (protiv sroka); *razrježem* 631, 2; — *srjeća* Mć 14 puta, Dć 540, 7 a u ostalim pjesmama 8 puta; *nesrjeća* Mć 31 put, Dć 527, 8. 537, 12. 556, 4, pa R u 556, 10. 33 i 40 gdje D ima *nesrića*, i 556, 20 gdje D ima *srića*, a 29 puta u ostalim pjesmama; *nesrjećan* 554, 14 R (*nesrićan* D) i 11 puta u ostalim pjesmama; — *srjed* 551, 16 R; *usrjed* 558, 3 R;— *srjetati* 185, 25; — *strjelica* 543, 3 R (*strilica* D) i 10 puta u ostalim pjesmama (829, 1 *strjelica* R, *strelica* R^{p}); — *trjeba* 485, 11 R; *potrjebe* 287, 11 R (protiv sroka). 661, 6; *potrjebno* 18, 39 i 241, 3 R, pa 19, 4. 455, 32 i 459, 33 R (sva 3 puta protiv sroka); — *vrjelo* 562, 105 R (protiv sroka); — *vrjemena* 221, 9. 248, 17. 277, 20. 319, 8. 641, 31. 805, 9. 813, 5, pa tako R i u 307, 1. 311, 55. 321, 1. 478, 29, gdje M ima *vrimena;* u 367, 1 R ima *brjemena,* R^{p} *vrjemena* a M opet *vrimena*; *brjemenom* br. 745 10 puta, 772, 5. br. 836 10 puta i 2 puta *brjemena*; — *zrȇti*: *pozrjeti* 60, 23. 161, 54. 408, 11 R (protiv sroka). 737, 16. 789, 2. 791, 10. 794, 12. 804, 2 R (protiv sroka). 14. 807, 33. 817, 6; *pozrjenje* 20, 21; *zazrjeti* 238, 1 R (protiv sroka). 582, 2. 811, 41. 817, 1.

13. — Upada uoči da R često ima *rje* gdje M i D imaju *ri* (34 puta, jer i u 325, 14 on ima *krjepostju* a M *kripostju*), i to 8 puta protiv sroka, a tako je u R protiv sroka još *pozrjeti* 804, 2. Ja to ističem, jer se po tome vidi koliko je Rańini bio običan izgovor *rje,* pa to je opet nov razlog s kojega ne vjerujem da je »sigurno« da se je u dubrovačkom govoru »bar od sredine XVI. vijeka« *rje* bilo već sasvim pretvorilo u *re,* i da je »čisto ortografska stvar« što D. Zlatarić piše još često *rje,* opravdavajući tako dubletu n. pr. *mreža - mriža,* koju je nalazio u pjesničkoj tradiciji, svojom grafijom *mrieža.*[23] I N. Rańina i Marin Držić živjeli su preko sredine

[23] Vaillant A., La langue de D. Zlatarić I, 209. 213.

XVI. vijeka, pa ipak obojica drže *rje*, tako da se samo može pitati koji su od dubrovačkih pjesnika u drugoj polovici XVI. vijeka zbiļa još izgovarali *rje*, a kojima je to bio pjesnički arhaizam što su ga preuzeli, kao i druge stvari (ikavizam itd.) od starijih pjesnika; svakako i kod ńih to *rje* nije nikako puka ortografska stvar, niti mu je dala povoda dubleta *re - ri*.

Uz redovno starije *rje* pojavļa se već pomalo i novije *re*. Čudno je da u tri primjera gdje M nema običnoga *pri-* oba rukopisa M i R imaju složno *pre-*: *predam* 131, 12; *preručiti* 218, 6; *prečudno* 313, 15 a kao četvrti pridolazi *predaju* 455, 473 R; slažu se i DR za *sred* 534, 2 i *strelica* 543, 9; ali se inače rukopisi razilaze: u 51, 14. 430, 7 i 483, 10 R ima *sreća* a M *srjeća*, u 18, 34 i 496, 2 M ima *nesreća* a R *nesrića* (protiv sroka!), u 543, 1. 3. 7. 11 R *strelica* a D *strilica*; samo pak M ima *grešnik* 505, 35. I u ostalim pjesmama Zka vrlo je malo primjerâ za *re: nesreća* 634, 6. 9. 748, 1 (*nesrjeća* R[D]); *srećniji* 776, 9; *strelica* 590, 13. 596, 10. 798, 1. 3. 5. 834, 1. — Vrlo je čudan oblik *propral* u rečenici *da me ne bude propral* 354, 31; iz smisla se jasno vidi da stoji mjesto *propřěl* od *přěti* (tužiti) što ga Mć ima 2 puta: *za ki se neću prit* 314, 12 i *zače mene prit* 354, 20 (oba puta u sroku sa *rit*), pa mislim da je Mć samo zbog sroka sa *obral* napisao *propral*.

14. — Osim već spomenutih starih dubrovačkih i pjesničkih ikavizama (v. str. 88—89) treba napose spomenuti iz popisa §-a 19 *priđe* (uz *prjeđe*), gdje *i* po svoj prilici nije običan književni ikavizam, već se je fonetskim putom razvilo iz *ě* pred palatalnim *đ*, kao što se je možda razvilo i u *diļa* < *dę̌la*; u dubrovačke ikavizme može se pak brojiti *primalitjem* 766, 6. 836, 9, jer se i dandanas uz *prema* govori i *prima*. Neobičan je pak oblik *spil* (spjevao) 567, 4, a naročito treba istaknuti *plakir* 713, 13 (od lat. *placere* s još sačuvanim guturalom pred palatalnim vokalom), koja se riječ nalazi i u tome obliku i u obliku *plakijer* i kod drugih starijih pisaca, naročito kod Marina Držića, a izvan Dubrovnika nije nikako poznata, pa bi se po tome moglo reći da bar taj ikavski oblik *plakir* Dubrovčani nisu mogli preuzeti iz dalmatinskih knjiga i govora. Ali ni to nije tako: *plakir* nije postalo izravno baš iz lat. *placere*, nego od starog dalmatskog **plakir*, kao što je od lat. *facere* u Dubrovniku postalo dalmatsko *fakir*,[24] pa se je to *i* pred završnim *-r* pretvorilo u sekun-

[24] Bartoli M., Das Dalmatische II, 400; Akad. Rječnik nema ovoga primjera, nego tek one iz M. Držića.

darno *ě* kao u *pastijer, manastijer, Trogijer* itd. Tako je sekundarno *ě* i u poznatim primjerima *jelěn - korěn* što ih nalazimo i u Mća i Dća (v. popis u § 9).

Vrlo je neobičan »ikavizam« *nidan* i *idan* mjesto *nijedan* i *ijedan*; za prvi Mć daje ove primjere: *nidan* 123, 7, *nidnoga* 337, 15; *nidne* 287, 12 R (*nijedne* M), *nidnu* 305, 17 M (*nijednu* R); više ih je u Dća: *nidan* 548, 4 M (*nijedan* R), *nidna* 550, 16; *nidne* 531, 74. 546, 11 D (*nijedne* R). 555, 18 D (*nigdar* R). 556, 42; *nidnu* 539, 1; *nidno* 542, 5. 559, 21 a onda *idnoj* 545, 61 i *idnu* 545, 45, iz ostalih pjesama Zka imamo samo *nidan* 594, 42. 101; *nidno* 588, 16 i *nidnim* 578, 13, a i to su pjesme koje će biti Dćeve a br. 588 sigurno je ńegov (v. § 18). Nego veći broj primjerâ toga ikavizma kod Dća zavisi o tome što on te oblike relativno češće upotrebļava negoli Mć koji, osim ta 4 »ikavska« primjera, ima još samo *nijedan* 361, 19 i *nijedne* 131, 7 gdje i M i R imaju tako a ono *ije* vrijedi kao j e d a n slog; Dć nema inače (po D i R!) ni jednog primjera sa *ije*, ali ga (po R) nalazimo u *nijedno* 603, 5 gdje je *ije* za metar dvosložno, dakle obligatno, pa u *nijedna* 636, 1, gdje je *ije* jednosložno, a to su pjesme koje će također biti Dćeve. Ostale pjesme imaju uvijek samo + *nijedan* 640, 16. 651, 3. 666, 6. 708, 10. 718, 10. 741, 3. 804, 11. 807, 9. 808, 7. 816, 8. 845, 5.

Za te oblike *nidan* i *idan* ja sam nekad mislio da su ih Mć i Dć načinili od *nijedan* i *ijedan* krivom analogijom, to jest da su, okrećući (dubrovačke) jekavske oblike na (dalmatinske) ikavske, na pr. *svijet - vijek* na *svit - vik*, griješkom okrenuli i *nijedan - ijedan* na *nidan - idan*,[25] ali je mnogo vjerovatnije da su oni oblik *nidan* uzeli ili iz čakavskih crkvenih knjiga i pjesama, odakle su i uzeli svoj ikavizam, ili da su ga slušali od ikavaca na dubrovačkom poluotoku Ratu gdje se i dandanas čuje;[26] iz metričkih razloga nije im trebalo tu zamjeńivati dvosložno *ije* jednosložnim *i*, jer su oni inače više putâ dvosložnu grupu *ij* i vokal brojili kao jedan slog. Naprotiv za *idan* što se, bar po AR,[27] nalazi samo ona oba puta kod Dća, sva je prilika da je to sam Dć udesio prema *nidan*.

15. — Kao nekakav ikavski oblik izgleda i *nimati* prema *ne imati* (ili *nemati*); ńega od ovih pjesnika Zka ima samo Dć: *nima* 524, 15. 539, 2. 558, 29; *nimaš* 527, 5. 539, 3; *nimaju* 538, 23;

[25] Jagićev A r c h i v XIII, 380.
[26] M. Milas u R a d u 103, 69.
[27] AR je skraćenica za Rječnik Jugoslavenske akademije.

nimaje 531, 74; *nimavši* 532, 18, a osim toga ima još *nimam* 620, 5, koja će pjesma biti također Dćeva (v. § 18). Mć ima samo *ne imati* 37 puta, ali *ne i-* on ponajviše broji kao dva sloga (samo u 293, 2. 311, 96. 276. 468, 2 jednosložno mu je), tako da se razumije zašto tada ne može trebati oblika *nimati*; jednosložno *ne i-* nalazi se više putâ i kod Dća (516, 34. 529, 14. 75. 559, 12. 26, pa 562, 88 i 580, 4 koje su obje pjesme sigurno ńegove, i 561, 9. 15. 598, 1. 632, 8. 633, 3. 636, 1, koje će biti ńegove), a par putâ i dvosložno (535, 17. pa 585, 9 i 623, 4). Ostali pjesnici Zka imaju, kao i Mć, samo *ne imati* (37 puta — 18 jednosložno a 19 dvosložno). Novijega oblika *nemati* nema u Zku nikako. Treba spomenuti da se u pogledu oblika *nimati* D i R potpunoma slažu, tako da je sva prilika da je Dć zbiļa tako pisao. Otkle je on uzeo taj oblik, ne znam, jer je vrlo rijedak: AR (VII, 899[b]) navodi iz starijih spomenika samo 3—4 primjera (od Dćevih samo *nimavši*) a iz današńega (čakavskoga) govora ni jednoga, a nema ga ni Milas s Rata. A teško je i protumačiti to *nimati* — da nije nekakva analogija prema *nî* (*nije*)? Svakako vaļa da je postalo kao i anormalno *nimam* u slovenskom i poļskom jeziku, nego je nevoļa što u čakavskom i u slovenskom ima *nî*, ali nema u poļskom.

16. — Osim slučaja gdje smo našli *rje* za praslav. *rě* (v. str. 93), malo je jekavskih oblika koji bi sada bili neobični. Takav je prije svega neodređeni prefiks *ně-* u *něki* itd. gdje, uz ikavske oblike, nalazimo, mjesto sadašńih ekavskih *neki* itd., samo jekavske *njeki* itd. (v. str. 90); jedini bi izuzetak bio *neka* 367, 3 R (*njeka* M), ali će i to biti puka pogreška kojoj je dalo povoda to što se tu zamjenica sriče s veznikom *neka*. Nekoliko je putâ sačuvan i stariji jekavski završetak u dat.-lok. sing. zamjenicâ bez roda (v. § 61); nalazi se i poznati dubrovčanizam *lijevati* za *livati* (§ 9), pa oblik *osvjeń* 415, 100 M (*osveń* R), što ga AR ima samo jedanput iz Rańinina Lekcionara, a može se spomenuti i *prijekor* (griješkom mjesto *prirok*) 805, 4 uz obični oblik *prikor*. Pogreška će pak biti *slidjet* (× *vidjet*) 551, 20 R, gdje D ima tačno *slidit* (× *vidit*), a tako i *tolje* (× *odolje*) 455, 356, gdje opet M ima *toli* × *odoli*, pa i *prijeđe* 585, 1. 760, 6. 799, 2. 804, 18 koje nije od *prěde*, nego stoji mjesto *priđe*.

Vrlo je važno što se već kod ovih pjesnika nalazi da jekavski refleks za *ě* važi katkada u stihu kao d v a sloga, ali to samo ako

je *ě* u dugom slogu, odakle se mora zaključiti da su pjesnici u tim prilikama dugo *ě* izgovarali zbilja dvosložno (kao *ije*). Najviše to biva kod *nije* — 31 put[28] —, dakle u vokalnom završetku riječi, pa tako je i u *prije* 397, 9 (× *da ti je*). 706, 9 (R protiv metra *pri*). 716, 29. 748, 2. 763, 8; *zanije* (× *vije* ‚zavija') 402, 3; *umije* (× *zmije*) 418, 113; *tebije* (× *vije* ‚zna') 459, 27; *smije* 98, 3. 367, 4; *vije* (‚zna') 40, 13. (× *tebije*) 459, 28; pa u završetku *-ijeh* kod zamjenica i pridjeva: *svijeh* 562, 59; *dobrijeh* × *zalijeh* 258, 5 × 6 M (‚dobriih' × ‚saliih' R); napokon u slogovima pod silaznim akcentom: već spomenuti primjeri *smȉje* i *vȉje*, pa *smȉjem* (× *vijem*) 455, 56; *vȉjem* (‚znam') 455, 55 (× *smijem*). 603, 3. 28. 789, 16; *grȉjeh* × *smȉjeh* 558, 21 × 22. Uglavnom se dakle i kod ovih pjesnika dugo *ě* broji, to jest izgovara dvosložno u istim prilikama u kojim to biva kod Marina Držića, samo što to kod ovoga mnogo češće biva negoli kod ńih.[29]

17. — Ekavskih oblika ima vrlo malo: *celov* itd., *zled*, *obećati* kod nas su od starine, pa su i kod naših pjesnika; Mć pak, kao i svi drugi stariji dubrovački pisci, ima doista u sing. *tijelo* (6 puta), ali u plur. *telesa* 78, 8. 480, 4. Pjesnički su pak ekavizmi, preuzeti iz čakavskoga govora, *venac* i *veran*: od prvoga najobičniji je vok. sing. *venče* što ga Mć po M ima 18 puta, ali od ńih u 94, 1. 153, 1. 155, 19. 186, 11. 248, 77 u R stoji *vinče* a u 268, 1 i 311, 200 *vijenče*; i u 397, 1 R ima *vinče* a M *vijenče*; u R je i *vijenče* 82, 3 gdje M ima *cvijete*; osim toga ima Mć i ak. pl. *vence* 311, 130. Mnogo češće se u Mća nalazi + *venčac* (po M 33 puta), ali i tu R mjesto toga ima nekoliko puta *vinčac*,[30] a izuzetno ima u Mća i *vjenčac* (323, 5. 420, 2. 436, 3); troji se izgovor miješa i kod *věnačac:* + *venačac* 209, 4. 50, pa 248, 12. 402, 4. 419, 14, gdje na sva 3 mjesta R ima *vjenačac*; *vinačac* 451, 2; + *vjenačac* 112, 3. 250, 84. 455, 497; Mć ima i *venčat* 256, 6. 259, 5. Od svega toga Dć ima vrlo malo: *vinče* 513, 18; + *vinačac* 517, 18. 525, 2. 550, 4. 553, 5, pa *vjenčca* (× *mjesečca*) 545, 12. Upada uoči da Dć nema, istina u tome malom broju primjerâ, ni jednoga sa *ven-*, nego svi

[28] U 140, 1. 2. 144, 8. 157, 9. 282, 1. 306, 3. 311, 209. 350, 2. 359, 28 (*.niče*[c] R). 400, 2. 3. 403, 1. 438, 17. 455, 41. 230. 466, 11 (2). 476, 2. 520, 11. 537, 12. 544, 8. 557, 2. 559, 29. 562, 12. 583, 54. 641, 108. 704, 10. 768, 169.* 195. 817, 9. 825, 16.

[29] Rad 233, 162-163.

[30] U 159, 2. 209, 36. 220, 9. 250, 75. 259, 28. 265, 2. 455, 256. 476. 459, 146. 470, 62, a u 378, 8 ima R *vinčac* (× *pisnivac*) a M *vinac*.

imaju *vin-* osim posljednjega, jekavskoga, što ga srok zahtijeva, po čemu bi se reklo da (bar po M je tako) kod Mća odlučno prevlađuje *ven-*, dok (po D i R) Dć ima samo *vin-*; da se u pogledu Dća R slaže sa D, lako razumijemo, jer R i za Mća ima često *vin-* a rede *vjen-* mjesto *ven-* što ga ima M. Za ostale pjesme Zka i za *veran*, kojega nema ni Mć ni Dć, v. § 23. U stare ekavizme možemo brojiti i *vide* ‚zaista' (praslav. *vědě*) 108, 9. 311, 25.

Premda je u *jelěn* (v. § 9) *ě* sekundarno te se je tek u našemu jeziku razvilo od praslav. *e*, opet ne mislim da se je sačuvalo starije to *e* u oblicima *jelen* (× *zelen*) 438, 23 M (R nema te pjesme) i 756, 8; *jelenčac* (× *venčac*) 209, 11 M (*jelinčac* × *vinčac* R). 408, 6 M (*jelinčac* R); naprotiv to je opet noviji dubrovački oblik koji se je razvio od *jelěn* a ovdje je uzet zbog sroka. Pisarske su pogreške sigurno *prisvetal* 551, 21 R (*prisvital* D) i ‚ſueſda' (za *zvijezda*) 575, 7, a po svoj prilici i *bolezni* (× *ļubezni*) 538, 37 i 594, 13, premda se ovaj drugi oblik u 538, 37 nalazi i u D i u R; naprotiv *osveń* 415, 100 R (*osvjeń* M) nije pogreška, nego novo svjedočanstvo za taj oblik što ga AR ima samo iz dvojice mlađih dubrovačkih pisaca.

18. — Tako smo vidjeli koje reflekse za praslav. *ě* imaju Mć i Dć, ali je za neke pojedine pojave, koje se rede nalaze, kazano kako je i u ostalim pjesmama Zka, da tako budu na okupu svi primjeri što nam ih davaju naša tri rukopisa. Sada ćemo pak da gledamo kako stoji s refleksima vokala *ě* u pjesmama što se ne nalaze ni u M ni u D, a to je 75 pjesama prvoga dijela Rańinina zbornika (RI) a gotovo sve pjesme njegova drugoga dijela (RII). Nego, čim se hoće govoriti i o jeziku tih pjesama, treba ih svakako nekako grupirati, da uzmognemo vidjeti ima li među svim tim pjesmama kakvih razlika u jeziku, po kojima bi se moglo i konstatovati da i odnosne pjesme pripadaju raznim autorima. Te »bezimene« pjesme, kako ih ja ukratko zovem, iako nisu baš sve bezimene, mogu se u RI grupirati ovako: 1) D^2 = 14 pjesama što imaju kao akrostih Dćevo ime u raznim oblicima, koje su dakle sigurno njegove, a to su br. 562. 579-581. 583-588. 610. 615. 627. 637; 2) M^2 = 3 pjesme koje su već po mjestu što ga imaju u R po svoj prilici Mćeve, a to su br. 567. 629. 630;[31] 3) Na = 6 pjesama »na narodnu«, koje je vjerovatno Dć prekrojio, a to su br. 571-573.

[31] Rad 247, 126.

591. 601. 635; 4) R^1 = sve ostale pjesme od RI (ńih 52) što se ne nalaze ni u M ni u D, a koje su također sve po svoj prilici Dćeve.[32] — RII je u svojoj kompoziciji još više komplikovan: on se sastoji od 5 mańih skupina (A^1 do A^5), od kojih po svoj prilici ni jedna ne pripada cijela jednomu istomu pjesniku, a među tim skupinama 4 su grupe (Č, K, N i J) što se već metrom razlikuju među sobom a svaka ima svoga pjesnika (v. str. 77). RII je dakle ovako raščlańen[33]: 1) A^1 = br. 639-641; 2) Č = Čubranovićeva grupa, br. 642-698; 3) A^2 = br. 699-712; 4) K = Kristićevićeva grupa, br. 713-743; 5) A^3 = br. 744-758; 6) N = grupa pjesnika s veznikom *nu*,[34] br. 759-769; 7) A^4 = br. 770-786, od kojih su br. 773 i 778 Vetranovićevi; 8) J = grupa pjesnika jekavca, br. 787-822; 9) A^5 = br. 823-847.

19. — Pogledaćemo sada kakvi su refleksi vokala *ě* u tim raznim partijama, a prije svega kako stoji D^2 prema D i što se može reći na temelju tih refleksa za R^1. Nego ako hoćemo ispoređivati D^2 sa D, ne smijemo uzeti D po rukopisu D, već ga treba uzeti po rukopisu R u kojemu je i D^2. Kad se tako računa, onda izlazi da u D po rukopisu R procenat jekavskih oblika dosta je jači negoli po rukopisu D: uz već spomenuta 4 zamjenična završetka sa *-ije* (v. str. 87, napom. 17) pridolaze još 3 (516, 31. 548, 8. 560), ali velika masa (108 primjera) ostaje sa *i*; ostaju bez promjene i glagolski završeci sa *ě* (73 primjera) a uz već spomenuta 3 jekavska primjera (v. str. 88, nap. 18) pridolazi još samo *živjenje* 519, 11, i to protiv sroka; sasvim se izuzetno i kod priložnih završetaka pojavļa jekavski izgovor: *gdje* 544, 8. 556, 46 (a 92 puta *gdi*), *igdjer* 545, 67 (a jedanput *igdir* 545, 9). Prema tome kod završetaka nema znatne razlike među D i R, a ima je kod osnova: od ukupno 450 oblika sa *ě* u rukopisu D samo su 32 jekavska, dok ih je u R 69, dakle baš dvaput toliko, tako da je u D ikavskih oblika za 14 puta toliko koliko je u ńemu jekavskih, dok je u R samo $6^1/_2$ puta toliko.

Budući da su pjesme D^2 bez sumńe Dćeve, kad imaju ńegovo ime kao akrostih, to možemo a priori misliti da će i u ńima

[32] O. c. 120 i d.

[33] Ja sam nešto malo promijenio 3 prve Medinijeve grupe: u prvu Č ne uzimļem 699—703, za koje on misli da bi mogle ńoj pripadati; naprotiv u drugu K mećem 713—743, dok joj Medini doznačuje samo 720—739; od treće ńegove grupe 759-771 ja odbijam posledńe dvije pjesme. Specijalno za drugu grupu mislim da će tako biti bolje negoli da joj se doznače samo 722-739, kako sam uzeo u Radu 267, 131.

[34] Rad 247, 133.

refleksi vokala ě biti kakvi su u D^1, to jest u Dćevim pjesmama što se nalaze u D, ali onako kako su zapisane u R, — a možemo to misliti tim više što nema sumńe da je Rańina D^1 i D^2 prepisivao u isto vrijeme i po svoj prilici i iz iste matice. I doista D^1 i D^2 uglavnome se slažu: i u D^2 ikavski su oblici u odlučnoj većini: od zamjeničnih završetaka 31 je ikavski a 11 jekavskih, glagolskih je 42 ikavska a 13 jekavskih, priložnih je 36 ikavskih a 3 su jekavska (*gdje* 562, 123, 132, *godijer* 562, 14), u osnovnim je pak slogovima 169 ikavskih a 26 jekavskih refleksa. Razmjer kod osnovnih slogova gotovo je sasvim isti (i u D^2 gotovo 7 puta ikavskih koliko jekavskih), ali od završetaka zamjeničnih i glagolskih u D^2 više je jekavskih oblika negoli u D^1, a još više ih je relativno, jer u D^2 ima malo više od polovice broja stihova što ih ima D^1 (594 D^2 a 1124 D^1). To ide, bar djelomice, na račun jedne pjesme u D^2, a to je br. 562, koja je najduža pjesma u toj partiji (160 stihova) i ima najjači procenat jekavskih oblika: od ukupnoga broja u D^2 ona ima od 11 jekavskih zamjeničnih završetaka ńih 3 (a 5 ikavskih), od 13 glagolskih ńih 12 (a samo 6 ikavskih i dvaput *vim*), od 3 priložna završetka sva 3 ona (a 10 ikavskih), od 26 u osnovama ńih 18 (i 21 ikavski). Taj jači procenat jekavskih oblika u br. 562 ne mislim da je samo slučajan, naročito upada uoči da su u osnovama jekavski i ikavski oblici gotovo u istome broju (18 a 21), što nisam opazio ni u jednoj drugoj povećoj pjesmi u RI, osim onih »na narodnu« Na. Omańe pjesme s par primjerâ jednoga ili drugoga izgovora ne znače dabome ništa; ali ne mislim da je slučajno ni to što u br. 615 ima samo 18 ikavskih oblika a nema ni jednog jekavskog! Kako je do toga došlo da se br. 562 odvaja od ostalih pjesama u D^2 u jednom smjeru a br. 615 u drugome, ne umijem kazati, ali se svakako odatle vidi da se ne smiju vaditi pojedine pjesme, već treba uzimati cijele partije zajedno.

20. — Pretežno ikavske su i pjesme R^1, što su po svoj prilici također Dćeve, ali je kod ńih procenat jekavskih oblika jači negoli u D^2, naročito u osnovama: od zamjeničnih završetaka 32 su ikavska a 10 ih je jekavskih; od glagolskih ima 31 ikavski a 9 jekavskih; od priložnih samo su 2 jekavska (*gdje* 638, 25. 32) a 17 je ikavskih; ali u osnovama prema 138 ikavskih oblika stoje 102 jekavska — kod ńih je dakle procenat jekavskih oblika jači negoli je i u D^1 (po rukopisu R) i u D^2, ali opet nije toliki koliki je u

br. 562, koja je pjesma sigurno Dćeva. I u ovoj skupini neke pjesme idu preko razmjera što daju ti brojevi za cijelu skupinu. Ovdje najduža pjesma (br. 594 sa 110 stihova) — baš nasuprot najdužoj pjesmi u D^2 — gotovo je čisto ikavska: uz 68 ikavskih oblika ima samo 5 jekavskih. Napomińem da i br. 582, — za koji već ńegov položaj među br. 579-581 i 583-588, što su svi Dćevi, govori za to da je i on Dćev, — ima samo 10 ikavskih oblika, a i br. 619 ima samo 9 ikavskih. S druge strane br. 599 ima samo 7 jekavskih a br. 625 ima 8 jekavskih i po jedanput stare dubrovačke ikavizme *gdi* i *gdigodir*. I te nam omańe pjesme dakle kažu kako može biti šarena i raznolika slika refleksâ vokala ě kod istoga pjesnika.

Za M^2 ne može se ništa izvoditi odatle što je u ńemu svega 21 ikavski oblik a 14 jekavskih, jer su to 3 male pjesme s ukupno 58 stihova, pa bi moglo biti slučajno da je on po broju jekavskih oblika u osnovama (11 a 13 ikavskih) svakako bliži Mću negoli Dću. Naprotiv treba sigurno pripisati uticaju živoga narodnoga govora, koji se tako jako osjeća u pjesmama »na narodnu« Na (br. 571-573, 591, 601, 635), što je to jedina partija u RI koja je odlučno jekavska: 3 su zamjenična završetka doista »ikavska«, ali su zato 3 glagolska jekavska, a u osnovama ima 36 jekavskih oblika a samo je 8 ikavskih; pa treba naročito istaknuti da *djevojka* (*djevojčin, djevojčica*), kako se u Na zove draga (u pjesnikâ je *vila, gospođa, dikla*), uvijek je (14 puta) u jekavskom obliku.

21. — Za pjesme što se nalaze u rukopisima M i D, pa u RI stvar je utoliko jednostavna što su sve po svoj prilici Mćeve ili Dćeve, osim što je dobro da se odvoje pjesme »na narodnu«, kako se vidi po tome što samo ove posledńe principijalno se razlikuju od svih ostalih u RI svojom pretežnom jekavštinom. Sasvim je drukčije s pjesmama u RII, jer tu, kako smo vidjeli (v. str. 100), treba razlikovati 9 raznih partija za koje je već utvrđeno da 4 razne grupe pripadaju četvorici raznih pjesnika, od kojih ni jedan nije ni Mć ni Dć, dok za ostalih 5 skupina ne možemo, bar zasada, kazati ni kojim ni kolikim pjesnicima ih treba pripisivati. Zato mislim da je najbolje da se dade prije svega pregled broja ikavskih i jekavskih oblika u svakoj partiji, i to u formi tabele, u kojoj, da stvar bude preglednija, navodim napose zamjenične završetke, gdje se radi o nepravim ikavizmima, a uzimłem zajedno glagolske završetke i osnove, gdje imamo prave ikavske oblike; navešću pak poslije toga

primjere gdje izuzetno i u RII nalazimo priloge s jekavskim završetkom. Nisam pak uzimao u račun one pjesme u RII što se nalaze i u M, jer su one sigurno Mćeve.

Partija	Brojevi pjesama (u novom izdańu)	Glag. završeci i osnove		Zamjenični završeci	
		ikavski	jekavski	ikavski	jekavski
A^1	639—641	29	45	6	—
Č	642—698	66	162	13	13
A^2	699—712	47	27	3	2
K	713—743	149	77	14	1
A^3	744—758	93	49	4	1
N	759—769	89	87	20	20
A^4	770—786	58	66	10	9
J	787—822	34	321	7	25
A^5	823—847	36	103	1	5

22. — Kako se vidi iz ove tabele razmjer se među ikavskim i jekavskim oblicima u raznim partijama od RII jako koleble: u skupini A^1 jekavski su neznatno jači od ikavskih, Čubranovićeva je grupa (Č) odlučno više jekavska,[35] skupina A^2, Kristićevićeva grupa (K) i skupina A^3 pretežno su ikavske, grupa N i skupina A^4 podjednako su ikavske i jekavske, a posljedńe 2 partije J i A^5 odlučno su jekavske, naročito grupa J, gdje je gotovo 10 puta toliko jekavskih oblika koliko ih je ikavskih. Stoga što su odlučno jekavske partije baš pri kraju cijeloga rukopisa R, a osim toga znamo da je Rańina u pjesmama što je k a s n i j e po drugi put prepisivao katkada uzimao jekavski oblik mjesto ikavskoga — ali je činio, ređe, i obratno (v. str. 85), — moglo bi se misliti da je Rańina

[35] Obje pjesme br. 673 i 683 iz ove grupe što ih Sasin navodi kao Čubranovićeve (v. str. 80) ne pomažu mnogo u ovome pitańu, jer je rukopis iz kojega su vađene sasvim mlad — nije stariji od druge polovice XVIII. vijeka (S t a r i p i s c i h r v. XVI, str. XVII), a broje zajedno samo 12 stihova (od druge Sasin navodi samo prva 4 stiha). Može se ipak spomenuti da oba teksta imaju složno ove jekavske oblike: *nijesi* 673, 3; *pjesni* 683, 1, ali Sasin ima ove ikavske oblike mjesto jekavskih u Č: *kripos* 673, 1, *lipos* 2, *lik* 8, ali zato i *gde* (sic) 673, 3 i *gdje* 683, 1 mjesto *gdi* u Č, nadalje ove svoje jekavizme: *poviješ* 673, 5 (*praviš* Č) i *vjeru* 683, 4 (*trudi* Č), a mjesto *pjesni* 683, 4 Č ima *satrti*. I Sasin dakle ima 6 jekavskih oblika a samo 3 ikavska.

postajao sve jači jekavac i u pisańu, pa da je to šarenilo u refleksima vokala *ě* u RII ńegova samovolja. Nešto će biti i toga — dosta je spomenuti da i u RII Rańina više puta ima jekavski oblik p r o t i v s r o k a (v. str. 83), — ali neće to biti glavni uzrok tomu kolebańu, jer bismo inače imali u RII u svakoj daļoj partiji i sve jači procenat jekavskih oblika, a to nikako nije, jer eto poslije pretežno jekavske Čubranovićeve grupe ide pretežno ikavska Kristićevićeva, a posļedńa partija (A^5) mańe je jekavska od pretposļedńe (J). Ja zato mislim da je ta mješanija u RII najviše odatle što su u g l a v n o m e tako pisali razni pjesnici kojih je pjesme Rańina malo pomalo prepisivao, pa je tako tek slučajno grupa Č došla preď grupu K a grupa N poslije ńe, pa grupa J za ńima svima, ali ipak pred A^5. Razmjer pak kakav je u skupinama A^1-A^5 ne znači mnogo, jer nikako ne znamo pripadaju li sve pjesme svake skupine jednomu istomu pjesniku, a znamo jedino da u skupini A^4 samo su 2 pjesme sigurno Vetranovićeve (br. 773 i 778) dok ostale sigurno nisu ńegove. Kako znatnih razlika može pak biti među pjesmama jedne iste skupine, jasno nam pokazuje baš A^2: u ńoj su otprilike podjednako podijeļeni ikavski i jekavski oblici, ali kad uzmemo napose obje Vetranovićeve pjesme, onda stvar izgleda sasvim drukčije: te su obje pjesme gotovo čisto jekavske, jer imaju u osnovama i glagolskim završecima 32 jekavska oblika a samo 3 ikavska, a u zamjeničnim završecima 5 jekavskih a 2 »ikavska«, dok ostale pjesme te skupine broje 55 ikavskih a 34 jekavska, odnosno 8 »ikavskih« a 4 jekavska. Svakako i to potvrđuje da je Rańina reflekse vokala *ě* uglavnome ostavļao kako ih je nalazio u svojim maticama. A treba istaknuti i to da jekavizam ovih dviju Vetranovićevih pjesama u R vrlo se lijepo slaže s jekavizmom u rukopisu Vetranovićevih lirskih pjesama. Napomińem još i to da Kristićevićeva pjesma br. 730 utoliko se slaže s pretežnim ikavizmom svoje grupe što ima samo 4 fakultativna slučaja i sva su 4 ikavska, ali zbog malog broja primjerâ ne može se pak reći da je ta pjesma ikavska ili čak Kristićević ikavac; naprotiv može se zvati ikavskom u A^3 pjesma br. 754, kad ima 14 fakultativnih ikavskih oblika i 3 u sroku, a nema ni jednoga jekavskog, pa se tako vaļada može zvati i u A^4 br. 779 sa 27 ikavskih oblika (i ktome 6 ńih u sroku), a samo 4 jekavska (uz 2 ekavska).

23. — U detaļ se za ove pjesnike ne mogu više upuštati, tim više što nam isporeďivańe oblikâ, što se u raznim partijama nalaze

samo po nekoliko putâ, ne bi mnogo pomoglo. Ali kod nekih riječi što se češće ponavljaju vidi se jasno koji izgovor kod kojega pjesnika prevlađuje: Č ima 16 puta *cić* a 6 p. *cjeć*, ali *cvijet* 19 p., *ljepost* 16 p., *svijet* 20 p. a po 6 p. *cvit*, *lipost*, *svit*, po 14 p. *krjepost* a 1 p. *kripost* a samo 13 p. *pjesan;* K 13 p. *cić* a 1 p. *cjeć*, 11 p. *cvit*, 4 p. *cvitak*, 2 p. *cvitje* a 1 p. *cvijet*, 10 p. *vik* a 10 p. *nesrjećan;* N 12 p. *cić*, 10 p. *lipost* i 10 p. *ljepost*, 13 p. *svit* a 7 p. *svijet;* u J su gotovo samo po jekavskom izgovoru i sve ove običnije riječi: *cjeć* 33 p., *lijek* 21 p., *prije* 16 p., *strjelica* 12 p. (3 p. sa *stre-*), *svijet* 12 p., *vijek* 24 p., a ńegovi su ikavski oblici ponajviše sasvim pojedinački, samo što uz 18 p. *cvijet* ima 4 p. i pjesnički *cvit* a uz 6 p. *nije* (1 p. dvosložno) ima 5 p. i jednosložno *ni* koje je u Mća i Dća obično.

Kako što, po rukopisu R, i kod Mća i Dća ima po gdjekoji jekavski oblik kod prilogâ sa starim dubrovačkim ikavizmom (v. str. 88), tako ih ima, relativno više, i u RII: *gdje* 641, 18. 23. 47. 79. 80. 81. 678, 2. 4. 788, 3. 16. 789, 2. 799, 5. 7. 801, 4. 825, 16; *nigdje* 641, 110. 695, 9; *svudje* 826, 11; *indje* 717, 13; *godijer*, a može se ovdje spomenuti i *zlje* 838, 4 (ali u Dća *zli* 556, 63). Specijalno pak u J nalazimo i nekoliko puta *prje-* mjesto običnoga *pri-* (isp. str. 88); *prjegrdo* 792, 7; *prjetužno* 797, 1; *prjedobi* 800, 7; *prjehudu* 805, 16; *prjehudi* 806, 11. U J i u A^5 nalazimo redovno i jekavski završetak *-jej* kod imperativa: *hotje'* 797, 4. 806, 40; *htje'* (‚thje' R) 811, 42; *ktje'* (‚tchje' R) 817, 2; A^5: *hotje'* 829, 6; *razumje'* 840, 6; inače je u RI redovno *-ij* (v. str. 93) a i A^3 ima *htij* 756, 51. 757, 3 a A^4 *htij* 771, 16 i *hotij* 774, 1; J i A^5 slažu se i u tome što samo kod ńih mjesto redovnoga *gniv* ima *gnijev:* + *gnijev* 805, 16. 19. 26. 806, 34. 49. 807, 4; *gńijev* 805, 10; *gnijevaj* A^5 837, 1; ali i Č ima *gnijevaj* 664, 1.

Ekavski oblik *venac* ima često Č: *venče* 642, 3. 665, 3. 674, 4. 677, 5. 679, 3. 685, 1. 687, 7. 692, 1. 694, 6; i br. 699 ima nekoliko puta *venče* 699, 1. 8. 14. 20. 26, pa ne mislim da se jedino zbog toga može reći da i ta pjesma, koja je prva poslije grupe Č, pripada toj grupi, kad nema akrostiha kao što ga imaju s v e pjesme te grupe; pa isti oblik *venče* nalazimo i u 779, 1. 834, 13 i 838, 9 a *vence* u 716, 27, pa *venčac* u 779, 20 i *venačac* u 641, 47. Novi je ekavizam, što ga ima samo u RII, *veran: vernu* Č 652, 6; *verno* (R ‚verno' sa *e* preko *j*) × A^3 751, 4; *verni* K 718, 2. *verno* 738, 7. *neverna* (R protiv sroka *nevirna*) × 731, 37. *privernu* 720,

15; *priverno* 728, 12, a u K još samo *virna* 735, 15; *vernomu* J 822, 8; *verno* A^5 824, 2. I po ovome ekavizmu *veran*, što ga Rańina nije mogao naći kod Mća i Dća, jer ga u ńih nema, vidi se da je on ipak dosta »verno« čuvao neobične oblike svojih matica, pa — kako se i ovdje vidi iz primjera u 751, 4 — i ispravljao kad bi se sjetio da je pogriješio.

2. Poluglas

24. — Čakavizam *vazeti - vazimati* uveli su u dubrovački književni jezik svakako prvi pjesnici, dakle, koliko doslije znamo, Mć i Dć; prvi ima ponajviše *vaz-:* + *vazeti* 46 puta i 2 puta M^2, +*vazimati* 17 puta i 2 puta M^2, a mnogo je ređe u ńega štokavsko *uz-: uzeti* 11, 4; *ŭzēt* 502, 3; *obuze* × 418, 31; *priuze* × 305, 15; Dć ima rijetko ovaj glagol (odavle dale uzimlem zajedno primjere iz D i iz D^2): *vazeli* 615, 20; *vazima* 539, 4. 585, 10; *uzvazima* 533, 23 — *uzet* 531, 93. 615, 10; *uzela* 556, 35. 577, 8; *uze* 584, 10, a i u R^1 imamo + *vazeti* 566, 3. 594, 27. 638, 20. U RII više puta se glagol nalazi samo u Č i u J: prvi ima 9 puta + *vazeti* a uz to samo *uzmi* 688, 5,[36] drugi naprotiv 2 puta + *vazeti* a 5 p. *uzeti;* inače su sami pojedinački primjeri: + *vazeti* 640, 7. 9. 704, 4. 761, 8. 826, 6 a + *uzeti* 705, 7. 706, 6. 716, 15. 759, 12. 828, 3. 834, 7; + *vazimati* 729, 28. 768, 128. 786, 1. 787, 9. 808, 16. 847, 7; *uzimati* nema niko!

Od druge dublete *vapiti - upiti* ovaj je drugi oblik sigurno štokavski, dok je oblik *vapiti* po svoj prilici čakavizam koji je iz crkvenih knjiga, gdje se ta riječ često nalazi, prodro i u dubrovački govor, pa se rano javlja i u dubrov. prozi.[37] Mć ima često i ovaj glagol, i to otprilike podjednako i jedan i drugi oblik: + *vapiti* 16 puta, + *svapiti* 8 p., + *zavapiti* 4 p. — + *upiti* 8 p., *doupiti* 418, 53; *uzupiti* 321, 9; + *zaupiti* 22 p., ali od + *upiti* 6 je primjera u sroku a od + *zaupiti* ih je 7; osim toga od tih primjera u 454, 17 R ima *svapi* a M *zaupi*, naprotiv u 248, 8 i 270, 5 R *zaupi* a M *svapi*, u 409, 3 R opet *zaupi* a M *zavapi*. Dć ima samo 2 puta + *vapiti* 579, 4. 581, 26 i *zaupih* × 590, 18; u R^1 ima *vapiti* 561, 31. 39 a u RII + *vapiti* 11 puta, ali *upivaj* 709, 1. 5.

[36] U R piše ‚uimj', pa je mlađa ruka to ispravila na ‚usmi', i tako i treba, jer ne može biti da se ima čitati *ujmi* kad je rečenica *uzmi na znanje.*

[37] Rad 134, 105.

Gotovo samo u Mća nalazimo još neke primjere sa *va* mjesto *u*: prijedlog *va* 300, 5 M (*u* R). 311, 244 M (*vas* R). 372, 2. 453, 2. 463, 7 i *vavik* 68, 15, gdje je *va* sigurno postalo od praslav. *vъ* i što je oboje Mć mogao preuzeti iz čakavskoga govora, premda bi *vavěk* moglo lako biti i iz crkvenoga jezika. Naprotiv u *vadri* 20, 8. 60, 28; *vadriš* 106, 8. 489, 3; *vadre* × 408, 2. 455, 592 *va-* stoji prema praslav. *u-*, ali je oblik koji se može naći u čakavaca[38], ja mislim da treba tako shvatiti i *vamni* (× *potamni*) 438, 33 u značeńu ‚pomisli', premda glagola *umьněti* nema ni u jednom slavenskom jeziku, ali nema ni *vъmьněti*. pa je to po svoj prilici jedini primjer i u našoj literaturi što ga je Mć skalupio zato da mu se sriče s *potamni*. Iz čakavskoga govora je preuzeto kao *vadriti*, ili je skalupljeno kao to *vamni*, u Dća *vamrit* 599, 10 R (M nema). I Č ima jednom *vavike* 642, 1 a taj se oblik nalazi i u 699, 18, a to je ona pjesma odmah poslije Č u kojoj ima i *venče* (v. str. 98), u J pak ima jednom *vadriš* 795, 2. Vrlo je neobično što Mć ima za prijedlog *vъ* i dvaput *f* (mjesto *v*): *f toj* 352, 3; *f žalosteh* 509, 34, ali to je tako samo po M: na prvome mjestu R nema uopće prijedloga nego lokativ bez ńega (isp. § 86), a druge pjesme u R nema; i to *f* može biti samo čakavskoga porijekla.[39]

25. — Teško je protumačiti naše *e* za praslav. *ь* u završecima *-em* i *-eh* kod imenica s osnovom na *i* (v. § 60), zatim kod *pravedan*, a onda kod imenice *ľubezan - ľuvezan* (oba oblika često u Zku), a normalni oblik *ľubazan* (kao pridjev) s našim *a* nalazi se tek od XVIII. vijeka amo. Sasvim je osamljeno u Mća *o* za praslav. *ъ* u *ľubov* (ak. sing.) × 418, 23 i *ľubovno* × 165, 3. × 172, 18. 311, 165; pa ako se za oblike *ľubovni* i *ľubovnik* može misliti da su u nas postali tako da je sufiks *-ъvьn-* zamijeńen sufiksom *-ovьn-*[40], ne može se to misliti za *ľubov*, iako je u Mća u sroku, nego će to ipak biti iz crkvenoga jezika kao i participi na *-ušti* i *svemogi* (v. § 74). Poznati su stariji oblici od *tama: tmi* 545, 53. 61. 65, *tmu* 700, 10; *tmom* 551, 16. 556, 39, a za instr. sing. *misalju* a *boliznju* v. § 59. Nesumńivo je čakavizam *zalijeh* 258, 6. 579, 32 mjesto *zlijeh*.[41] Na kraju riječi pak nalazi se često neobična

[38] Rad 134, 105.
[39] Rad 134, 104.
[40] Nastavni Vjesnik II, 355.
[41] Rad 134, 102.

konzonantska grupa (bez poluglasa po srijedi) samo kod *gork* 93, 10, 143, 4. 244, 7. 248, 90. 344, 52. 64 M (R *gorak* protiv metra). 375, 8. 396, 8. 455, 225. 478, 101. 486, 13. 537, 3. 9. 15. 21. 694, 6. 713, 14. 751, 3; to će biti kao što je u starije vrijeme mogla i inače biti na kraju riječi konzonantska grupa sa *-k* kao *vosk, mosk* (mozak), *trěsk* itd.

Uz konzonantski prefiks razvija se *a* ponajviše samo pred korijenom sa *b*,[42] n. pr. *bbr-*: *izabrana* 299, 1 R protiv metra (*izbrana* M); *gbn-*: *izagnan* 126, 14; *pbn-*: *razapet* 504, 4 (*raspet* 505, 4), *razapnu* 510, 11; *sbja-*: *obasja* 228, 10. 311, 79. 320, 4. 418, 38. 771, 7 (*obsja* 475, 6); *tbr-*: *satrt* 455, 310 (*strt* 455, 316), *satre* 213, 11; *satri* 466, 16; *satrla* 250, 13; *vbr-*: *uzavri* 408, 8; *zbr-*: *nadazre* 519, 24; *obazrit* 166, 8. 12. 186, 8; *obazre* 123, 41. 330, 15. 344, 68. 519, 23; *obazru* 344, 68; *obazri* 60, 27. Uz to se još nalazi samo *sa* (gotovo uvijek pred konzonantskom grupom) n. pr. *sabļusti* 449, 6; *sadružiti* (često, uz također često *združiti*); *sahrani* 361, 18. 455, 334. 785, 5 (uz *shraniti*); *sakrati* 675, 8; *sakriva* 173, 2 (*skrije* 173, 13); *sakrivit* 756, 61; *samiri* 7, 4; *satvoriti* (često, uz također često *stvoriti*); *savezan* 703, 18; *sazda* 342, 6; može se amo uzeti i *sađe* 743, 28, jer bi prema običnome dubrov. govoru bilo *siđe* ili *side*; vrlo je neobičan oblik *satvor* 768, 6 (uz normalno *stvor* 768, 64).

Uz konzonantske prijedloge *a* se redovno nalazi pred jednosložnim zamjeničnim oblicima (*me*) *te, se, mnom*, gdje je i dandanas pravilo: *prida te* 38, 12. 68, 9. 343, 10. 715, 2; *kroza te* 565, 2. 793, 9; *uza te* 834, 9; *prida mnom* 743, 35. 806, 37; *sa mnom* 101, 2. 3. 407, 5; *niza se* 60, 26. 478, 38. 519, 20. 554, 10. 562, 46; *poda se* 436, 1; *prida se* 641, 92; može biti i pred jednosložnim oblicima *ńu* i *ńe*: *prida ńu* 260, 7; *niza ńe* 221, 31 a, razumije se, mora biti pred *ń*: *kroza ń* 250, 44. 259, 23; *prida ń* 65, 6. 66, 13; s istoga razloga mora biti *krozač*, ali ima i *krozašto* (v. § 67) gdje *a* ne bi trebalo. Nema pak ni jednoga primjera gdje bi se *a* razvilo uz prijedlog pred kojim dvosložnim oblikom ovih istih zamjenica. Inače se samo katkada nalazi ovako *a* pred konzonantskom grupom: *iza sna* 359, 33. 460, 10; *nada sve* 68, 4. 193, 8. 269, 4. 325, 17. 437, 40 (*nad sve* 246, 6); *nada svu* 531, 58; *oda psa* 68, 5. 590, 5; *oda sna* 799, 22; *oda svake* 531, 47; *odasvud* 459, 133; *oda zla* 455, 182. 571, 10; *priza svu* 519, 8; katkada se

[42] Revue des Études slaves III, 209 i d.

nalazi i *sa* pred sibilantom: *sa sobom* 401, 4; *sasvim* (*sasvijem*, često); *sa svom* 311, 205. 524, 14; *sa svakom* 779, 48; *sa zlatom* 808, 6, ali redovno se pred sibilantom prijedlog *s* i ne piše. A što Mć nekoliko putâ ima *ka* (uz obično *k*) u primjerima *ka zvizdam* 376, 4; *ka tvojim* 418, 124; *ka zlatu* 435, 18; *ka drijevu* 509, 26, to neće biti zbog konzonantske grupe nego zbog metra (da bude jedan slog više), a to je još vjerovatnije za primjere u RI *ka Bogu* 561, 29 i *ka smrti* 561, 33 i u osamljenom primjeru *sa bora* 250, 94.

3. Ostali vokali

26. — *Vokal ę.* — Ako je *vazeti* za dubrovački govor čakavizam, nije *(pri)jati* od praslav. *(pri)jęti*, jer se to nalazi u dubrovačkim nekniževnim spomenicima starijim od Mća i Dća.[43] Ovi su dakle oblike *-jati, -jal* mogli čuti i u Dubrovniku, možda samo od starijih ljudi. Svakako ti se oblici u Zku često nalaze u svim ńegovim partijama. Naprotiv još uvijek mislim da su tek naši pjesnici od toga infinitiva skalupili i prezenat *prijam* koji se u Mća dosta često nalazi, n. pr. + *prijam* 7, 12 R (*parja* M). 50, 4. 74, 16. 229, 2. × 415, 34. × 78. 437, 14. 455, 53; osim Mća još u R[1] *prijaš* 619, 5, pa u Č *prija* × 643, 3. × 654, 5, gdje ima i imperativ, načińen od toga prezenta: *prijaj* 656, 8. Osim toga *prijati* u Mća ima i *objat* 60, 14, pa opet prezenat *obja* × 13, 7.

Vokalno l. — Samo u Mća i Dća, i to samo kod riječî *sunčan, suzan* i *prosuziti*, i samo u sroku sa *skončan, grozan* i *zgroziti*, može se, mjesto sadašńega našega *u*, naći *o* ili *uo*: *sončan* (× *skončan*) 62, 4. 88, 6 M. 459, 166. 552, 10; *sončana* (× *skončana*) 34, 4. 79, 3. 118, 6.*[44] 240, 3. 347, 7. 418, 137. 513, 19*; *sončane* (× *skončane*) 55, 6; *sončanje* (× *skončanje*) 72, 5. 138, 8. 221, 23*; *sonča* (× *skonča*) 615, 2; *sozno* (× *grozno*) 311, 37. 509, 8; *prosozil* (× *zgrozil*) 463, 1. 478, 42; izvan sroka je samo *sončano* (u sroku mu odgovara *srčano*) 415, 38. Ali tu R više puta otstupa od M; mjesto *o* R ima *uo: suončanja* 347, 7 (*sončana* M); *suončanje* 72, 5 i 138, 8 (*sončanje* M); *suončana* 118, 6 (*sunčana* M); *suončanje* 221, 23 (*sunčanje* M); u 62, 4 pak bilo je u R *suončan* (*sončan* M), pa je mlađa ruka to ispravila na *sunčan*, a u 33, 4 sâm je Rańina

[43] V. moj Дубров. зборник од год. 1520, str. 181 i d

[44] Zvjezdica uz neki oblik ili broj znači da je odnosna riječ tek u izdańu tako ispravljena.

sončana (kao u M) ispravio na *sunčana*; napokon u 79, 3. 240, 3 i 418, 137 (gdje M ima tačno prema sroku *sončana*) R je napisao *sunčana*. S ono par primjerâ iz D dobro se R slaže, ima čak s ńim zajedno istu pogrešku: u 513, 19, u sroku sa *skončan*, smisao traži *sončan*, a u oba rukopisa mjesto toga, ili još prije mjesto *suončan* u matici, stoji opet *skončan*. Iako je malo primjerâ, iz ńih izlazi da se je u doba prvih pjesnika mjesto običnoga *u* čulo i *o*, a da je sâm Rańina izgovarao, bar djelomice, i *uo*, što nam u mnogo većoj mjeri potvrđuje ńegov Lekcionar.[45] Istina, moramo se čuditi zašto su i pjesnici svoje *o*, a Rańina (u R) svoje *uo*, uzimali samo u sroku i samo kod nekih riječi — za mene je to dokaz da su i oni pisali držeći se katkad nekih pravila. Vidi se nadalje da mlađi M nema nikada *uo*, a da i on i R katkada, protiv sroka, mijeńaju starije *o* na mlađe *u*. U RII imamo samo jedan primjer koji spada amo — ako nije pogreška: *moče* 728, 1 (ali R[p] *muče*) ‚mučeći'.

27. — *Vokal a.* — Neki prilozi, koji se sada obično svršavaju na *-d* ili *-da*, mogu se često u Mća i Dća svršavati na *-de*: *kade* × 30, 8. 156, 2. 429, 1. 459, 124. 125; 523, 10. 524, 10. 525, 18. 538, 6. 558, 7. 559, 27; *sade* 91, 7. × 121, 15. 257, 15. × 319, 12. × 470, 78; *tade* × 311, 91. × 455, 57. × 478, 56; *nikade* × 460, 129; *odsvude* × 487, 8; katkada se tako nalazi i u RII: *kade* 724, 7; *sade* 768, 175. 227. 234. 239. Primjerâ ima dakle toliko i izvan sroka da je potpuno sigurno da su pjesnici tako pisali a po svoj prilici i govorili, pa je zato nezgodno što u AR ima onaj jedan primjer za *nikade*, ali nema onaj za *odasvude* (uopće toga oblika u AR nema) a ni jedan za *kade*. Nije sigurno kako se ima tumačiti to *-e*; ako je tačan Vukov akcenat *kàde* (i *kàda*) s kratkim *-e* (i *-a*), onda bi stvar bila prilično jednostavna, moglo bi se naime kazati (a tako se u AR i kaže) da uz *kad* pristaje *-e* prema alternaciji *ter - tere*, *jer - jere* itd.; ali Budmani u AR bilježi akcenat *kàdē*, a izrijekom tvrdi da je on uvijek slušao *kàdā*, pa sam tako i ja uvijek čuo izgovarati. Ako je dakle u krajevima gdje se govori *kade* zbilja *-e* dugo, onda bi ipak trebalo misliti na nešto drugo, jer tada to *-ē* ne bi bilo ono isto kratko *-e* od *tere* itd.; ja zato mislim da će *kàdē* itd. biti postalo od *kàdā* itd. prema *doklē*, *dotlē* itd. — Uz obični oblik *dosta* nalazi se često i *dosti*, *zadosti*

[45] Rad 134, 142 i d.

(s priložnim završetkom -ě), istina ponajviše u sroku, ali katkada i izvan ńega, n. pr. *dosti* 249, 12. 314, 13. 389, 2. 418, 146; *zadosti* 354, 8; tako je i *vazdi* 446, 11 M prema normalnome *vazda*, pa i to će biti čakavizam, jer starija dubrov. proza ima redovno *dosta*, *vazda*.

Sigurno je samo samovoļa Mćeva što u sroku nekoliko puta u korijenu *kras-* mijeńa *ra* na *re*: *ukresno* 250, 102; *ukresi* (3. sing. prez.) 316, 1; *ukresen* (part. pas.) 316, 3; *ukresa* (3. sing. prez.) 323, 32; to dakle nema nikakva posla s poznatim čakavizmima *krasti* > *kresti*, *rasti* > *resti*, *vrabac* > *vrebac*.

28. — *Vokal e.* — Najobičnija je promjena da od *evo - eto - eno* biva *ovo - oto - ono*; Mć voli oblike sa *o-* (*ovo* 52 puta, *oto* 8 p., *ono* 3 p.) a ređe ima oblike sa *e-* (*evo* 6 p., *eto* 11 p.); Dć naprotiv voli ove druge (*evo* 9 p., *eto* 8 p.) a ređe uzimļe one sa *o-* (*ovo* 4 p., *oto* 1 p., *ono* 3 p.); RII pak slaže se više s Mćem (*ovo* 11 p. a *evo* 2 p., *oto* i *eto* po 4 p., *ono* 1 p.); nego gdje se za neke oblike nalazi samo malo oblikâ, to razlikovańe među *e-* i *o-* može biti sasvim slučajno, pa zato može biti i slučajno što u cijelome Zku ima 7 puta *ono* a nema ni jednoga *eno*. To je *o-* udešeno prema *ov(aj) - on(aj)*. Sasvim je drugo što se u Mća nalazi i *avo* 13, 2. 26, 3. 306, 3 i *avoj* 362, 3. 407, 3; za te je oblike Daničić u AR dobro kazao da su postali, kako se po smislu vidi, iz *a ovo*, samo što ja ne bih rekao da je to *ovo* zamjenica srednega roda nego baš taj uzvik *ôvo* što se kod Mća tako često nalazi. To je *a* dakle postalo sažimańem od *a* + *o*, pa stoga Daničić tačno pretpostavļa da mu je akcenat bio *âvo*.

Po svoj prilici i *bolost* (mjesto *bolest*) ‚duševni bol (ne tjelesna bolest)' postalo je analogijom prema mnogim imenicama na *-ost*, naročito prema *žalost*, s kojim se obično i sriče: + *bolost* 534, 8. 546, 12. 549, 10. 551, 22 D (R protiv sroka *bolesti*). 581, 18. 585, 8. 627, 11. Svi su ti primjeri u Dća, i svi su u sroku osim posļednega; Mć ima samo jedan primjer *bolos* 471, 12, a i taj jedan uzeo je samo zbog sroka s *oholos*; jedan je primjer i u R[1]: *bolosti* × 611, 1 (R protiv sroka *bolesti*), a više ih je u RII: *bolos* 789, 13. 794, 15 i, u sroku, *bolosti* 768, 204. 790, 7. 794, 3. 802, 7. Iako je velika većina primjerâ u sroku, ne mislim da je to *-ost* pjesnička licencija.

U Mća nalazimo nekoliko putâ i neke priloge s *-a* na kraju mjesto sada običnoga *-e*: *dokola* × 305, 5 (u AR samo iz Lucića); *odkola* × 396, 1; *odsela* × 214, 15. 478, 2. 490, 24; *odcela* × 255, 5. × 460, 91; *dosla* 324, 4; osim toga ima još samo u RII jedanput *odsela* × 757, 3. To nije fonetska promjena nego alternacija vokalâ još iz praslav. doba.

29. — Više putâ u deklinaciji tvrdi završeci sa *o* zamjeńuju meke sa *e*: instr. sing. *pokojom* 248, 115. × 319, 12. 455, 79; *rajom* 520, 12 (*rajem* 531, 19); *ǵiļom* 202, 6. 311, 9; *koraļom* 202, 7. 330, 18; *mačom* 466, 92; *plačom* × 594, 92; *tancom* 250, 11. 273, 10; dat. plur. *slavicom* 572, 9; *vladaocom* 768, 10; *ličcom* 311, 262; ne znam može li se vjerovati jedinomu primjeru u protivnome smjeru: instr. sing. *mramorem* 638, 24; uvijek su sa *-o* oblici *tašto* i *navlašto*, koji se među sobom sriču u 57, 7 × 8. 108, 7 × 8. 360, 5 × 6. 363, 1 × 2; a u 123, 5 sriče se *navlašto* sa *zašto*.

U obliku *krivedne* (× *pravedne* 579, 29) u Dća (AR ga ima tek iz Zlatarića) ono (prvo) *e* treba tumačiti kao u *pravedan*, prema čemu je vaļada i postao, možda samo u pjesničkom jeziku. — Čakavizam je u Mća *prija* (mjesto *prije*) 248, 116. 455, 54. 80; *najprija* 173, 13. 311, 104. 455, 105. 297; svi su ovi primjeri, osim 2 posļedńa, vezani srokom. — U tuđici *smiriļ* (od tal. *smeriglio*) 159, 6 vaļada je *e* asimilirano na *i* drugoga sloga.

Za *vokal i* može se samo spomenuti da je tuđica + *serena* 18, 8. 70, 28. 104, 7. 106, 5. 714, 5 postala od starijega talijanskog oblika *serena* a ne od sadašńega *sirena*, dakle nema tu nikakve naše promjene.

Za *vokal o* treba prije svega navesti da Zk ima uvijek za *oholost* dubrovački oblik *oholast*, osim *oholos* 471, 11 gdje je Mć trebao taj završetak zbog sroka sa *bolos*. — Dubrovačka su osobina i *odizdal* 727, 9; *odizgar* 794, 14 s onim zagonetnim *a* u posļedńemu slogu mjesto *o*. — Za osamļene pak oblike *uskore* × 309, 8. × 311, 31 i *uskora* × 482, 8 ne može se uzeti da je tu na kraju prastara alternacija među *o* i *a* — bez sumńe to su pjesničke samovoļe za ļubav sroku.

4. Opće pojave

30. — *Sažimańe.* — Primjer *avo* < *a ovo* već je spomenut (v. str. 111) a za sažimańe kod posesivnih zamjenica v. § 63. Du-

brovačka je osobina sažeti oblik *stât(i)* za *stojati* n. pr. *stát* 455, 41. 545, 38; *státi* 579, 37; pa zato i 3. sing. imperf. *staše* 418, 45 i prilog sadašńi *steći* 531, × 31. × 57. 573, 7. 579, 15. 48, ali se nalaze i nesaženi oblici, n. pr. *stojati* 317, 2. 711, 15. 720, 23; *stojaše* 418, 111. Nije jasno kako treba shvatiti oblik *ko* u ova dva primjera (kojih nema u AR): *tko more razumiti ko sam ja uhiļen* 561, 10* i *da je li veće toj sad ko vam pravim ja?* 654, 6; najlakše je kazati da na oba mjesta *ko* je *kô*, to jest saženo *kao*, ali se tomu protivi što u cijelome Zku nema ni jednog primjera za *kao*, a osim toga u prvome primjeru i samo *ko* nije sigurno, jer u rukopisu piše ‚tcho', to jest *tko*, pa ne samo što u Zku nema *kao* nego ni za *kô* nema s i g u r n i h primjera prije početka XVII. vijeka. Zato ja volim dovesti ovo *ko* u vezu s veznikom *odko* ‚otkad' što se nalazi u Mća u 7, 20. 32, 15. 46, 17. 68, 15. 85, 20, pa po jedanput u Rańininu Lekcionaru i u Marulića (AR IV, 832.[a]), a sve to opet dovodim u vezu s veznikom *ko*, što se u značeńu ‚kao' nalazi u čakavskom glagoļskom rukopisu od g. 1496 (o. c. V, 131.[b]). Maretić za to *odko* uzimļe da je postalo sažimańem od *odkao* (zato on i navodi sve primjere iz Mća tek pod *otkao*), ali kad imamo *odko* i *ko* u čakavskom, gdje od *kako*, bar u starije vrijeme, nema *kao*, a kad ima također i *ko* i *odko* i u Mća, koji također nema *kao*, to treba reći da tu imamo posla s veznikom *ko* s etimološkim *o* na kraju. Ali je nevoļa što za tako *ko* nemamo paralele ni u jednom drugom slavenskom jeziku, a ne može se dovesti u vezu s čakavskim *kol* u *dokol*, *odkol*, *pokol*, jer se onda *-l* u Mća ne bi gubilo; biće dakle načińeno od zamjeničnog korijena *k-*, kao što je i drugi veznik *kom* ‚čim', koji se nalazi kod starijih dubrovačkih pisaca, te tako neće biti postalo preko *odkol* od *odkola*, što ga ima i Mć više putâ, n. pr. u 38, 13. 67, 15. 78, 15. 103, 6. 168, 15. 245, 1 itd. — Za *-ol* > *-ō* v. str. 121.

31. — *Nestajańe vokala.* — Vrlo obično otpada (kratko) *i* na kraju riječi: *a)* od infinitivnog završetka *-ti* i *-ći* (v. § 79); *b)* od 2. i 3. sing. imperativa, pa prema tome obliku i u 1. i 2. pl., gdje je *i* u sredini riječi (v. § 79); *c)* vrlo često od enklitičkih zamjeničnih oblika *mi - ti - si* (za *s'* ima samo jedan primjer u 258, 11); *d)* od 2. sing. prezenta *jesi - si - nisi: jes'* 311, 78 (2). 321, 10. 385, 2 (u AR ima *jes'* tek iz Barakovića); *s'* 18, 4. 22, 3. 36, 3. 220, 3 (u AR tek iz Lukarevića); *nis'* 186, 10. 250, 74. 377,

9. 437, 12. 537, 3 itd. (u AR samo iz čakavskih spomenika XV.oga i XVI. vijeka). Primjeri pod *a)* i *b)* sigurno su narodni, ali oni pod *d)* biće ponajviše stvoreni zbog metra; primjeri pod *c)* biće i ovaki i onaki, a naročito je sumńiva ńihova narodnost u slučajevima gdje imaju i neobično mjesto u rečenici, na pr. u 67, 12. 45. 108, 6. 584, 26. 616, 1. 2.* 4.* 725, 4.* 20.* 729, 23. 771, 31.

Često, a od česti redovno se gubi i *-e* od čestice *-re*; tako se redovno nalazi *ar, er, jer, jur*, a oblici su s potpunim *-re* izuzetak, osim *tere* što se često nalazi: *are* u Č 686, 3. 695, 9; *ere* 766, 2; *jere* 6, 3. 80, 3. 108, 3; *nere* 221, 11. 341, 4. 768, 142; za *takođe - takođ* v. str. 119, a za *-re, -r* što se dodaje nekim zamjenicama i prilozima v. str. 149. Još se *-e* gubi u *veće* (‚više'), pa se često nalazi i *veće* i *već;* tako je i *brž* 354, 18 uz *brže* ‚prije, radije' 741, 7; često se uz *nego* nalazi *neg*, a uz izuzetno *diļa* ‚zbog' 497, 2 M (*djela* R) redovno je i vrlo često *dil* a opet izuzetno i *diļ* 273, 13. 337, 7. I ti su primjeri bez sumńe uzeti svi iz narodnoga govora. Za *među* uz *među* v. str. 119.

Naprotiv sasvim je sigurno samo pjesnička licencija što se često kod participa prošloga, a samo izuzetno inače, odbija vokal pri kraju. U Mća to biva, prema broju slučajeva gdje bi to moglo da bude, prilično rijetko; on ima samo *-il'* mjesto *-ila* u × 119, 12. 213, 1. × 298, 10 i u M^2 × 630, 36, a češće se nalazi *prsi bil'* 123, × 15. × 49. 248, 102. 276, 10. 296, 8. 326, 12. × 455, 308, pa *ruci bil'* 418, 42, gdje bi svuda Mć po svoj prilici inače uzeo potpuni oblik *bili* (v. str. 153), tako da je opet i to *bil'* krńast oblik na *-il'*. U Dća se pak nalazi samo *nosil'* (za *nosila*) 584, 22, pa u R^1 *potamnil'* (za *potamnila)* × 621, 1 i *bil'* (za *bilo*) 634, 15, dakle se i kod ńega ti okrńeni oblici svršavaju na *-il'*. Relativno je više ovakih oblika u nekim partijama od RII: u A^1, Č, J i A^5 nema doista ni jedan primjer, ali u A^2 ih je 7, u K -3, u A^3 -17, u N -11 a u A^4 -14. I u RII ovi se krńi oblici svršavaju ponajviše na *-il'*, jer su uopće participi na *-il-* najobičniji, ali ima i *-al'* (za *-ala*) u N 763, 2. 768, 4. 85. 91. 92 i A^4 779, 30. 43. 44, pa *prijal'* (za *prijalo*) 779, 29, u N ima i *htjel'* (za *htjeli*) 768, 192, a u A^4 *spomenul'* × *dosegnul'* (za *-ula)* 779, 45 × 46; u Jagićevu je izdańu jedan put tako okrńen particip pasivni: *bi meni rados dan'* 796, 18, ali — osim što je taj primjer iz J gdje takih elizija uopće nema — tu je bez potrebe *rado dan*, kako je u R, okrenuto na *rados dan';* a što se tiče primjera *vlas* (t. j. *vlast*) *ti je dat* × 757, 35, gdje je u Jagića opet *dat'*,

v. str. 142. Biće pak pjesničke samovolje i oni rijetki primjeri gdje se ovako eliduje *-e* od *se* i od *je* (= jest): *s'* 374, 24. 418, 70 M (R protiv metra *se*). 562, 102. 768, 25. 792, 13.* 810, 2. 812, 11*; *j'* 355, 10. 454, 16 R (*je* M). 713, 11.

32. — To su, što narodne a što pjesničke elizije što se mogu naći u raznim partijama Zka, ali ih ima još nekoliko što se nalaze samo u Mća i Dća, a koje su provedene sigurno samo zbog metra. Tako Mć ima više putâ *ust'* (sigurno mjesto *usti*, v. str. 134) 248, 75. 294, 17. 298, 13. 311, 121. × 375, 6. 430, 10. 455, 20. 529, pa *vlas'* [*vlasi*] *i kosi* 20, 5. 330, 6; amo bi trebalo uzeti i primjer *svak tko b' želil* 9, 5, ali tu to *b'*, što ga smisao traži, treba dodati, jer ga nema ni M ni R. Eliziju uzimlem ja i za *svoj'* [*svoji*] 236, 8; *moj'* [*moji*] 311, 130. 455, 533. 459, 161; *koj'* [*koji*] 455, 203, jer su svi ti primjeri na *-oj'* u sroku s normalnim *-oj;* ali, istina, može lako biti da se je Mć zadovoljavao i srokom *-oji* × *-oj*, tako da bi mjesto toga *-oj'* u tekstu trebalo uzeti *-oji* i to brojiti kao j e d a n slog. Neobične su elizije u Mća još ove: *lic'* [*lice*] 14, 4; *lic'* × *nic'*[46] 470, 53 × 54; *neć'* [3. sing. *neće*] 18, 9; *vel'* [*vele*] 311, 37; *vid'* [*vide* ‚zaista'] 300, 9; *ak'* [*ako*] 344, 26; *tak'* [*tako*] 68, 7. × 220, 18. × 248, 106. × 469, 9. × 455, 331; *vol'* [*vola* ‚ili'] 5, 9 R (*volah* M) uz *vola* 104, 17. 201, 9[47]; u svim tim primjerima Mć dakle elidira vokal na kraju riječi, a za sredinu riječi imam samo ova 2 primjera: *sliš'te* [2. pl. prez. *slišite*] 361, 81 i *ures'la* [*uresila*] 65, 4. Mnogo su rede ovakove neobične elizije u Dća: *ak'* 556, 59; *vid'* 586, 2 kao u Mća, pa ova 3 sasvim neobična primjera: *z'* [*za*] *anđelski* 530, 5; *z' anđelsko* 549, 16; *št'* [*što*] *obsiva* 531, 7, a ta 3 primjera imaju složno D i R, po čemu se vidi da su bili i u ňihovoj matici; iz R[2] mogu pak navesti samo *jakin'* [*jakino*] *ona* 594, 2. 110. Nekoliko je primjerâ i u RII: *da g'* [*ga*] *umori* 797, 11; *jošte b'* [*bi*] *sve radosti* 800, 15; *ev'* [*evo*] *moje* 761, 5; sasvim je pak neobičan primjer *razdili t'* [t. j. *ti*] *od mene* 713, 18 (za koji v. § 73 na str. 159), a nesiguran je primjer *vidit'* 787, 10 (za 2. pl. imperativa *vidite*), jer u R piše *vidjet* a očekivalo bi se prije *vidte* negoli *vidite* (isp. str. 159).

[46] U AR se uzimlje da je taj oblik isto što staroslov. i rusko *ничь*, ali u Dubrovčana se inače nalazi samo *nice* i *nica*.

[47] Ima pravo Maretić (AR VI, 884.a) da *mož* 241, 12 nije oblik 3. lica sing. (dakle *mož'*), kako je mislio Daničić, nego obično *mož* za 2. lice sing.

33. — *Sekundarni vokali.* — Radi se najviše o vokalu *e* koji može pristati uz neke fleksivne završetke sa sufiksom *-m;* to su ovi završeci: *a)* kod imenica s osnovom na *o* i na *a* instr. sing.; *b)* kod zamjenica i pridjevâ instr. sing. sva tri roda i lok. sing. m. i sr. roda; *c)* kod glagolâ 1. sing. prez. Ovo su svi primjeri iz Zka: *a)* m. roda: *zbogome* (× lok. sing. *ovome* 744, 5); *jadome* (× *sa mnome)* 811, 34; *domome* ‚doma' (× *tobome)* 814, 6. (× *sa mnome*) 815, 16; ž. roda: *zorome* 708, 5; *b)* instr. sing.: *ńime* 768, 113. 819, 1. 9 × 10; *zatime* × 248, 25; *tijeme* 417, 6 M (‚*tjmie*' R); *time* 548, 8 D (‚*tjmjem*' R); *timej* 594, 78; *čime* 594, 77; *dočime* 623, 7*; *sasvime* × 517, 4; *svime* 697, 5; *svijeme* 697, 4; *ńome* 641, 58. 817, 17; *tvojome* 793, 4. 799, 9. 825, 19; *svome* [*svojom*] 808, 14; *tome* 807, 35; *svakome* (× *tobome*) 825, 2; *gorkome* 801, 12; *jednome* ‚jedanput' (× *sobome)* 823, 13; *mnome* 764, 3. 768, 246. (× *jadome)* 811, 33. 815, 15. (× *sobome*) 829, 12; *tobome* × 328, 6 R, 523.[a] (*ja s tobom* R 523.[b]). 706, 20. (× *domome*) 814, 5. (× *svakome*) 825, 1; *sobome* (× *jednome*) 823, 14. (× *mnome*) 829, 11; lok. sing.: *ovome* (× *zbogome*) 744, 6; *tomem* 682, 7; *c) vime* 46, 3. 98, 1. 190, 9. 33. 203, 8. 221, 11. 248, 10. 373, 8; *želime* 505, 23 — svi primjeri kod *c)* na *-ime* i svi u sroku.

Ovi su primjeri sa *-me* nejednako porazdijeljeni: Mć ima svih 9 glagolskih oblika, pa po 1 put *zatime, tijeme* i *tobome*; u Dća je samo po 1 put *time, sasvime* i *tobome,* a i u R^1 nalazi se samo po 1 put *timej, čime* i *dočime.* Imenični primjeri i velika većina zamjeničnih (pridjevskih) primjera nalazi se dakle u RII; pa treba opaziti da u ńemu od 26 primjera za instr. sing. na *-ome* 11 ih je u J a 7 u A^5 — nerazmjerno dakle više negoli u Mća i Dća koji imaju samo po 1 put *tobome.*

Sekundarno je *-a* u instr. sing. m. roda *kima* × 763, 2, bez sumńe zbog sroka, onda u *toprva* 724, 19 uz obično *toprv,* i u *opeta* 834, 7. 836, 2 uz (i sada u Dubrovniku) obično *opet,* gdje je *-a* dodato prema *pak - paka* itd. A može se spomenuti i *teke* 692, 5 (od tur. *ték'*) koje je vaļada postalo prema *jer - jere* itd. Cijeli slog *-ka* dodaje se (kako i dandanas u Dubrovniku) u *ovdika* 280, 6; *jutroska* 539, 5; *noćaska* 562, 15. Uz *jurve* 183, 6. 309, 1 čestica *ve* pristaje, gotovo kao sufiks, i u drugim redim prilikama: *kad ve* 126, 16; *ja ve* 128, 8; *tot ve* 128, 9; *da ve* 525, 19; biće vaļada *vi* pogreška mjesto *ve* u rečenici *toj vi ja pravo vim* 768,

137, jer se to *vi* ne može shvatiti kao enklitičan dat. pl. od *ti*, prije svega što su te riječi upravljene j e d n o m u čovjeku, a drugo što toga oblika *vi* za dat. pl. u Zku nema.

34. — Katkada se uz konzonantski prijedlog ponavlja vokal što za ńim slijedi: *so očima* 465, 8; *so oči* 562, 136; *so odlukom* 741, 23; tako piše samo Rańina, a tako isto on redovno piše i u svojemu Lekcionaru,[48] pa bi se moglo pomisliti da je to ńegova lična osobina; ali nije, jer ima još jedan primjer koji nam sasvim sigurno dokazuje da je bar Mć također tako pisao. To je stih *tere mi | dopusti || tuj bezu | uprosa* 319, 19 gdje oba rukopisa R i M imaju *bezu*, i moraju imati tako, budući da tu ono *-u* od *bezu* broji, za metar, kao zaseban slog, dok u ostala 3 primjera *so o-* se računa kao j e d a n, pa kad bi se pisalo mjesto *so* samo *s*, stih bi ipak bio pravilan. Odmah dodajmo da je taj stih u metričkom pogledu još s jedne strane vrlo neobičan; on je jedini sigurni slučaj gdje Mć u gotovo 9000 stihova dijeli (sporednom) cezurom prijedlog od riječi što o ńemu zavisi.[49] To takvo ponavlańe vokala uz prijedlog nalazi se i u rukopisu komedijâ Marina Držića,[50] pa sporadično i u nekim ćirilskim spomenicima — u Dubrovačkom lekcionaru iz početka XVI. vijeka i Lajpciškom iz sredine istoga vijeka,[51] a onda u Bošńaka M. Divkovića u početku XVII. vijeka.[52] Što se tiče značeńa ovoga dvostrukoga vokala ja ostajem pri tome da je to samo ortografska stvar,[53] pored oštroumnoga dokazivańa prof. O. Kolmana da bi se to moglo dovesti u vezu s poznatom osobinom češkoga jezika da gdjekad još sada, a u starije vrijeme još više, u takim prilikama vokal se produžuje (*vůči* < *v oči* itd.), pa da bi i kod nas dvostruki vokal i tu, kao redovno inače, mogao značiti da je vokal dug.[54] Kad bi to u našemu jeziku bilo još u početku XVII. vijeka, ne mislim da bi se to u govoru bez traga izgubilo, a najstariji sigurni primjer, Mćevo *bezu uprosa*, baš dokazuje da to pisano *uu* ne znači j e d n o dugo *u* već d v a (kratka) što su se (tobože!) kao dva glasa i izgovarali. Volim zato vjerovati da je u ovome specijalnom slučaju dvostruki vokal jedna od mnogih ortografskih

[48] R a d 134, 103.
[49] R a d 247, 117.
[50] R a d 233, 194.
[51] Решетар М., Б е р н а р д. л е к ц и о н а р, стр. 34.
[52] Г л а с Srpske akademije 53, 45.
[53] R a d 233, 194.
[54] Ј у ж н о с л о в. ф и л о л о г XI. 257—264.

hira naših starijih pisaca i pisara, a to nam najbolje dokazuje sam Rańina u svojemu Lekcionaru pišući i *ki Jezusu, ki Jordanu, ku vladaocem* (čak i *ke Helizeu*), dakle *ki - ku* pred konzonantima *j - v*, za koje je on pisao *i - u* kao i za vokale *i - u*.

B. Konzonanti

1. Pojedine vrste

35. — *Afrikate đ* i *ć*. — Za praslav. grupu *dj* pravilo je u cijelome Zku štokavsko *đ* osim tri riječi *gospođa, među* i čestice *-đe* gdje može biti i, inače čakavsko, *j*. Za *gospođa*, što se vrlo često nalazi, uzimlem u obzir samo one primjere gdje je riječ ili izvan sroka ili protiv sroka. Po tome računu izlazi da Mć voli oblike sa *đ*, jer ima izvan sroka + *gospoja* 34 puta a + *gospođa* 63 p., protiv sroka + *gospoja* 16 p. a *gospođa* 23 p. i u M^2 630, 2. Isto izlazi i za Dća, iako je u ńega malo primjerâ u tim prilikama: izvan sroka ima *j* samo u 540, 9 a protiv sroka ni jedan put, sa *đ* izvan sroka ima u 516, 10. 541, 1. 562, 16, pa u R^1 561, 13. 576, 1. 599, 3 a protiv sroka u 530, 9, pa u R^1 561, 35. 566, 5. 631, 2. Još je jači broj primjerâ sa *đ* u RII — izvan sroka 23 puta a protiv ńega u 706, 1. 728, 2. 750, 1. 751, 6. 769, 4, dok je sa *j* izvan sroka u 641, 83. 717, 16. 17. 719, 10 a protiv sroka u 719, 7. Da su oba oblika bila obična, vidi se i po tome što se u Zku zamjeńuju: u 455, 507 M ima izvan sroka *j* a R *đ*; u 25, 1. 143, 1. 384, 1. 455, 1 R ima izvan sroka *j* a R^p *đ*, naprotiv u 124, 1. 349, 1. 411, 1 R ima *đ* a R^p protiv sroka *j*; u 141, 1 R 398 ima izvan sroka *j* a R 679 i R^p imaju *đ*; u 96, 5 ima R 390 protiv sroka *j*, ali R 423 ima tačno *đ*; u 16, 25. 64, 3. 540, 1. 630, 2 protiv sroka imaju *đ* R 455, R 370, R 540 i R 594 a tačno *j* R 243, R 246, R 207 i R 747, a i u 96, 1 ima R protiv sroka *đ* a R^p tačno *j*. Iako se u oba rukopisa M i R nalaze ova 2 primjera *gospoje* × *poje* (pođe) 486, 1 i *gospođ* × *pođ* (‚*pog*' za *poj* ‚pjeva'), ja mislim da su to pogreške koje su se uvukle iz matice gdje je prepisivač mjesto *gospođe* krivo napisao *gospoja* a onda, zbog sroka, okrenuo i *pođe* na *poje*, misleći možda na *poje* ‚pjeva'; sasvim protivno se je dogodilo u drugom primjeru: tu smisao traži *gospoj* × *poj* ‚pjevaj', ali je u matici prva riječ okrenuta na *gospođ*, a onda je, opet zbog sroka, i *poj* moralo postati *pođ*, jer se je tu možda mislilo na okrńeno *pođ*' (pođi). Mć ima 3 puta i pridjev *gospojen* 248, 37. 311, 244. 402, 6 — sva 3 puta tako sa *j*, ali i sva 3 puta u sroku sa *-ojen*.

36. — Za *među* ja sam već prije mnogo godina kazao da se čini da Mć voli taj oblik ili *međ* a Dć *meu*.[55] I doista jest tako, samo što se kod Mća po oba rukopisa sva 3 oblika dosta miješaju: složno imaju 15 puta *među* i 4 p. *između*, 14 p. *međ* i 1 p. *meu* 369, 2; *među* ima M i u 423, 2 gdje je u R *meu*; i *međ* ima M u 49, 13. 93, 6. 311, 24. 358, 2. 423, 2, ali u R ima *meu*, obratno je u 423, 1 gdje je *međ* u R a *meu* u M. Svakako se dakle u Mća i po R, a još više po M, u odlučnoj većini oblici *među* - *međ* (barem 33 p.) prema *meu* (najviše 8 p.). Sasvim je drukčije kod Dća: u D nalazimo 25 puta *meu* a ni jedan put ni *među* ni *međ*; tek u R^1 ima raznih oblika: najviše i tu *meu* 566, 8. 570, 1. 582, 22. 633, 4. 638, 21, ali ima i *među* 622, 1 i *međ* 633, 2* (R protiv metra *među*), pa čak i jedini primjer iz Zka sa *j*: *meju* 570, 13; svakako Dć je davao prednost obliku *meu*, pa nije to činio samo zato što je *meu* za metar jednosložno, jer je inače mogao uzimati, kao i Mć, jednosložno *međ*; za *meu* ja mislim da je čakavizam, jer se u čisto štokavskim spomenicima, pa zato i u dubrov. prozi ne nalazi. I u RII preteže *meu* 768, 14. 29. 109. 120. 825, 19. 826, 10, ali ima i *među* 723, 11. 819, 2 i *međ* 732, 20. Oblik *međ* postao je od *među* mehaničkim sakaćenem u brzom izgovaranu d v o s l o ž n o g a prijedloga (najobičniji su prijedlozi od jednoga sloga); s istoga je razloga i od dvosložnoga *meju* postalo jednosložno *meu* izbacivanem intervokalnoga *j*.

Redovno je u Mća i *također* (16 puta), pa *tođe* × 230, 23. × 438, 15. 455, 469; *tolikeđ* 259, 24 M (*tolike* R), *tolikođ* 320, 12 M (*tolikom* R), a samo ima 1 put *j* u *takoje* 436, 5. Nego u Mća po M ima i 22 puta *takođ*, gdje R samo 1 p. ima *takođ* (314, 12), dok 17 p. ima *tako*, 2 p. *takoj* (344, 42. 460, 11), 1 p. *kako* (392, 3) a primjera 122, 14 u R uopće nema; Jagić je svuda i naštampao *tako*, ali ja mislim da treba ostaviti *takođ* kako je u M, jedno stoga što mi se čini da na svim tim mjestima za smisao bolje pristaje *takođ* (također) negoli *tako*, a drugo što je lakše pomisliti da je R neobičniji oblik (*takođ*) zamjeńivao običnijim (*tako*, *takoj* i [pogrešnim] *kako*) negoli da je savjesniji M mjesto vrlo običnih oblika uvlačio 22 puta to neobično *takođ*. U Dća *-đe* nema, osim u R^1 *tuđer* 590, 6. U RII Č ima *također* 654, 6. 690, 5 i *tođer* 657, 6. 672, 5; a osim toga se nalazi *takoje* 821, 9 i *takoj* 699, 15

[55] Jagićev A r c h i v XIII, 374.

što će po smislu prije biti *takod(er)* negoli *tako.* — Za ove 3 riječi sa *j* mjesto *đ* (*gospoja, meju, takoje*), a koje se tako sa *j* dosta često susretaju u starijim dubrovačkim spomenicima, upućujem na ono što sam o ńima na drugome mjesto kazao.[56]

37. — *Sekundarno ć - đ,* to jest štokavsko *ć - đ* u složenicama glagola *iti - idem,* vrlo se često nalazi uz vrlo rijetke izuzetke: *pozajde* 455, 68; *najdoh* 489, 1 M (ali *nadoh* R), *najde* 836, 16; za oblik *poje* 486, 2 v. malo gore, pa na isti način treba tumačiti i *poju* ‚podem' 455, 335 R (ali M *podu*) u sroku sa *gospodu,* a ne treba misliti na oblike *pojem* itd. što se čuju na Ratu kod Dubrovnika.[57] Naprotiv, iako su tako rijetki primjeri sa *-jd-,* mogu biti dubrovački s istoga razloga s kojega mogu biti i gorńa tri sa *j* za praslav. *dj.*[58]

Ovo sekundarno *ć - đ* nalazimo dosta često i kod *priti* uz normalne oblike; Mć ih ima samo u sroku: *pridu* 67, 2. 151, 4. 420, 15. 459, 122, *prić* 78, 14. (× *rić*) 117, 2 R (*prit* × *rit* M). 212, 6 R (M protiv sroka *prid*). 384, 6. 399, 4. 482, 10 i M[2] 630, 29; izvan sroka je samo *pride* 228, 10 R 718 (ali R 499 i M *pride*), 490, 5 R (ali M *pride*); *prić* 131, 10 R (*prit* M). U Dća su naprotiv oblici sa *ć - đ* relativno česti i samo je jedan vezan srokom: *prić* 518, 2. 26; *pridem* 531, 4. 547, 1. 579, 62; *pridu* × 516, 12; *prid'* 554, 25; *pridoh* 531, 11, pa i u R[1] *pridu* 561. × 12. × 34. I u RII ima ih dosta, ali ponajviše su u sroku, izvan sroka su samo *prić* 641, 90. 744, 6; *pride* 641, 33. 799, 27. 802, 15.*; *pridoh* 756, 7 a *pride* 727, 19 i *prić* 839, 11 protiv su sroka. — U tekstu sam ja svuda proveo *andel* itd., dok Jagić ima ponajviše *angel*; nema naime sumńe da se tu u Dubrovniku nije nikada čulo *g* već uvijek *đ.*

Grupe št - žd uvijek su na svojemu mjestu, a za *št* kod participâ v. str. 161. Nalazi se i dubrovačka osobina *mješte* 173, 11 (2), za koji se oblik u AR ništa ne kaže kako je postao, dok Vaillant misli da je postao od *město* sufiksom *-je*[59]; tako se dabome vrlo lako razumije da je od *měst - je* postalo (u štokavskom) *měšte,* ali je svakako vrlo neobična formacija. Inače treba još spomenuti oblike *ždene* (od *gnati*) 65, 12. 156, 4; *ždeže* (od *žeći*) 753, 2; *razdeži* 505,

[56] V. moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 191—192.
[57] Rad 103, 70.
[58] V. moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 193.
[59] La langue de D. Zlatarić I, 289.

16 M; *razdižu* 25, 10 (‚raſdiſu' R, ‚raſdixu' M); oblik *ždene* je apstrahiran od složenih oblika *iždenem - ražđenem*, gdje je *žd* na mjestu, te tako zamjeńuje normalni oblik *žene*; na isti je način postao i oblik *ždeže* od *ražđeže*, jer, i ako uzmemo da pripada složenomu glagolu *sažeći*, ni kod ovoga *žd* ne bi bilo opravdano; za *razdeži* pak i *razdižu*, gdje bismo također očekivali *žd*, ne može se reći da je samo u rukopisima napisano *zd* mjesto *žd*, jer imamo i drugih primjera gdje se u dubrovačkim spomenicima tako piše, pa bi ipak moglo biti da se je tako i izgovaralo.[60]

38. — *Likvide.* — Čakavizam je što je redovno zadržano bez promjene *l* na kraju sloga i riječi; Mć ima kao rijedak izuzetak dvosložno *io* za jednosložno *il* gdje mu treba jedan slog više: *služio* × *družio* 227, 9 × 10; *vidio* × *platio* 455, 315 × 316; *rodio* × *vidio* 478, 97 × 98; *dionik* 251, 16. 328, 15. 415, 66; *sionu* × *prionu* 460, 59 × 60; *prionih* 455, 531; uzeo sam amo i glagol *prionuti*, premda ne znam ima li u kojemu našemu starijemu spomeniku oblik *prilnuti*; osim dvosložnoga *io* ima pak i jedan par oblikâ s isto tako dvosložnim *eo*: *vazeo* × *veseo* 455, 337 × 338. Samo je jedan siguran primjer gdje je u Mća bez potrebe jednosložno *îo*: *usiono* 218, 11, gdje tako imaju oba rukopisa R i M, pa je tako sigurno bilo i u ńihovoj matici; naprotiv *anđeoski* 130, 7 s jednosložnim *e͡o* podmlađeni je oblik u R poznijega prijepisa R 680, stariji prijepis R 222 i M imaju po pravilu *anđelski*. I u Dća pravilo je da *l* ostaje bez promjene a jedini su izuzeci *si͡one* 534, 8 oba rukopisa R i D, pa *po* (< *pol*) 550, 4 i *soko* 546, 15 R (*sokol* D); više toga ima u R[1]: *vidio* × *hodio* 576, 5 × 6; *činio* × *ucvilio* 603, 4 × 5; *svione* 638, 12 s dvosložnim *io*, a s jednosložnim *ćutio*, *vidio* 569, 1 i *umro* 574, 3 također s jednosložnim *ro*. U Na se nalazi s jedne strane *umolio* 573, 9 i *uzmolio* 573, 10 s dvosložnim *io* a *bosioka* 635, 5. 13 s jednosložnim, a s druge strane samo *bosilkom* 572, 2. I u RII sve partije, osim J i A[5], zadržavaju redovno *l* (116 puta) uz ove rijetke izuzetke: *ve͡omi* 640, 6; *ohva͡ono* 643, 6; *zao* 703, 25; *razdiono* 713, 7; *pošao* × *došao* 727, 19 × 20; *služio* 754, 9; *cio* 757, 15; *vladao͡com* 768, 10; *kti͡o* × *mi͡o* 778, 3 × 4 (u jednoj od Vetranovićevih pjesama, u kojima ima još 7 puta *-il*); tu su znakom ⁀ nad oba vokala označeni primjeri gdje ti vokali vrijede kao jedan slog. Drukčije je u 2 posljedńe partije

[60] V. moj Дубров. Зборник из г. 1520, str. 194.

J i A^5: u prvoj uz 14 primjera s nepromijeńenim *l* ima ih 20 gdje je vokalizovano, od kojih većina se svršava sa *-io* (10 puta dvosložnim a 6 p. jednosložnim), a osim toga ima još *vazeô* 804, 11; *uzeô* 807, 41; *veseô* 817, 10 i *došaô* 806, 22. I u A^6 je relativno poveći broj primjerâ sa *o: molio* 827, 3. 4; *veômi* 838, 6; *žao* 838, 19 uz 6 primjera sa *l*. Osobito upada u oči broj primjerâ u J i Mća: u J ih ima više negoli u Mća koji ima 12 puta toliko stihova koliko J! pa i ako bi se moglo misliti da je Rańina u daļemu svojemu prepisivańu više popuštao narodnom govoru te na više mjestâ napisao *-o* gdje je J imao *-l*, opet to stoji da je sasvim sigurno sâm J bar 10 puta uzeo *-o*, to jest ondje gdje je trebao dvosložno *-io* mjesto jednosložnoga *-il*, te je tako sasvim sigurno uzeo bar gotovo toliko putâ *-o* koliko i Mć u 9000 stihova. U R je dakle J i u pogledu ove osobine najnarodnija ńegova partija a odmah do ńega opet A^5. Treba pak istaknuti da se u Zku nikada ne mijeńa *-l* pjesničkih oblika *vil* i *stril* ni prijedloga *dil* ‚zbog', a ostaje uvijek bez promjene *-l'* što nastaje time da se eliduje na kraju vokal (v. str. 114).

39. — U *paklen* Mć po R ima uvijek tako sa *kl*: + *paklen* 190, 8. 309, 2. 311, 52. 352, 1. 3. 361, 10, ali na tim mjestima M ima više putâ mlađi oblik *pakļen*, pa je zato i *pakļenoj* 503, 16 M. I Dć ima uvijek + *paklen* 537, 1. 538, 21. 555, 19. 556, 38. 52. 562, 132. 158. 588, 11, pa i R^1 u 622, 8. Isprva tako je i u RII u 683, 2. 736, 27, ali kasnije je *pakļeni* 774, 3 i 9 putâ + *pakļen* u J (789, 1. 4. 798, 14. 803, 5. 9. 13. 806, 29. 811, 3. 817, 5). — Rukopis R često na kraju sloga ima *l* mjesto *ļ*: često + *želno* uz *žeļno*, pa *nevolna* 304, 5; *polska* 269, 7; *polske* 594, 68; M i D redovno zadržavaju *ļ*, ali se ne može zato misliti da je to u R puka pisarska pogreška, jer bi se inače našlo više putâ *l* mjesto *ļ* i u drugim prilikama, a toga baš nema. Je li pak sam Rańina, prema svojem izgovoru, tako mijeńao, ili je tako nalazio već u matici, to je teško kazati, ali ja bih rekao da je vjerovatnije da su mlađi prepisivači to »ispravļali« prema *žeļa* itd. negoli da je Rańina tako često mijeńao *ļ* na *l*. — Prema praslav. *děļa* ‚zbog' *ļ* je sačuvano samo u *diļa* 497, 2 M (griješkom *djela* R). × 584, 2 i *diļ* 273, 13. 337, 7, inače je uvijek, i vrlo često, *dil*; i u 557, 2 R i D imaju složno *diļa*, ali to treba ispraviti na *dila*, jer je u sroku sa *vila*. — *Peregrin* 157, 4 nije od sadašńega tal. oblika *pellegrino* već od starijega *peregrino*.

40. — *Nazali.* — Kraći oblik *plam* od *plamen* više puta glasi *plan* 5, 8. 34, 14. 40, 3. 50, 8. 193, 16. 412, 4. 561, 6.* 723, 12, ali je uvijek u sroku sa *-an*, pa je zbog sroka i građen. Pogreške će pak biti *zapantil* 741, 1 i *molin vas* 818, 1, premda je tu *n* mjesto *m* na kraju sloga, dakle na mjestu gdje je kasnije u dubrovačkom dijalektu od *m* zbilja postalo *n*.

U prezentskoj osnovi od *-ćeti* drži se bez promjene *n*: *začnu* 123, 19; *začnem* 141, 4; *začne* 221, 41; *počnem* 620, 1 itd. — I u *gněv* ostaje u R *gn-* redovno bez promjene, osim jednoga primjera *gńijeva* 805, 10; naprotiv M ima ponajviše *gńiv*, pa zato je i *gńiv* 396, 5 M, *gńivila* 455, 222 M; budući da R u kosim padežima od *ogań* (*ogńa* itd.) i u pridjevu *ogńen*, što se često nalaze, redovno tačno bilježi grupu *gń* pišući *ggn(j)*, to bi sigurno mnogo češće pisao i ‚*ggnju*', kad bi on tu redovno izgovarao *gń*. I onaj jedan put kad ima *gnězdo*, M ima *gńizdo* a R *gnijezdo* 423, 8. — I u glagolâ na *-inati*, *-ińem* u infinitivnoj osnovi *n* nije još promijeńeno, prema prezentskoj, na *ń*: *spominat* 242, 8; *proklinati* 762, 2 itd.; zato je i *zaklina* × 103, 2 i *proklinam* (mjesto *proklińem*) 474, 1; a valjada je i *proklinem* 594, 37. 39. 41. 43 udešeno sa *n* mjesto *ń* prema infinitivu *proklinati*; istina, tako se nalazi samo u toj jednoj pjesmi, ali 4 puta, pa mi je teško vjerovati da su to pisarske pogreške.

U *zlamen* 79, 7. 84, 1. 123, 38 itd., *zlamenje* 67, 3 i *zlamenit* 144, 7 provedena je redovno promjena grupe *zn-* na *zl-*, kao što je oduvijek pravilo u dubrovačkom dijalektu; stara je promjena i grupe *sn-* na *sl-* u *slimi* 85, 21 R (*snimi* M) i u grupe *mń* na *ml* u *sumlu* 454, 21. — Drži se *n* pred *b* u *hinbeno*, ali je već okrenuto na *m* u *himbe* 485, 34 i *himbene* 675, 4. Slično je i sa *np - mp* u *stranput* 545, 47 a *stramputi* 580, 28 i *stramputje* 594, 93. — Gubi se palatalnost nazala u *sumni* (3. sing. prez.) 669, 7, a tako će biti i u primjeru *da oči pokuni* (mjesto *pokuńi*) 803, 12, kako tačno misli Maretić u AR pod *pokuńiti se*. Inače se *ń* dobro drži i tačno piše, čak i na kraju sloga: *pomańkaje* 613, 10; *pomańkat* 838, 19, ali se mijeńa na *n* u *najmanši* × 551, 8. 768, 160. 219.

41. — *Labijali.* — Uz normalno i redovno *vrěme* nalazi se djelomice obično dubrov. *brěme*. U Mća je to vrlo rijetko: *brijeme* 45, 4 R (*vrime* M). 361, 18 R (*vrijeme* M); *brjemena* 367, 1 R (*vrjemena* R^D, *vrimena* M), a u Dća *br-* uopće nema, ali ima u R^1 *brime* 594, 37. 632, 1. Naprotiv u RII dosta je veliki broj primjerâ

sa *br-: brijeme* 726, 12; 5 puta u 745; 764, 1; 6 puta u 771; *brjemenom* 10 puta u 745; 10 puta u 836 i 2 puta *brjemena; brime* 755, 16. 756, 44; *brimena* 754, 4; u RII primjeri sa *vr-* sigurno su u mańini. — Glas *v* pred *t* postaje *f* često i redovno u *caftjeti-caftim* (cvasti - cvatem) osim *cavtiše* 615, 18; u *capta* (3. sing. prez.) 810, 21 okrenuto je *v* na *p*. Vrlo je čudan ovaj jedan primjer sa *sf-* mjesto *sv-*: *sfa* 663, 2, jer će biti u sva 3 rukopisa nekoliko stotina primjerâ sa *sv-* bez promjene. Neobična su i ona 2 primjera gdje M mjesto prijedloga *u* pred konzonantom ima *f*, koje stoji mjesto čakavskoga *v* (v. str. 107). U tuđici *pikati* (nom. pl.) 469, 15 imamo dubrovačko *pìkat* od dijal. tal. *ficàto* (mlet. *figà*, južnotal. *ficàtu*) sa *p* mjesto *f* u staroj pozajmljenici; naprotiv ostalo je *f* bez promjene u također staroj pozajmljenici *funjestru* (tal. *finestra*) 561, 11 i u novijim, bez sumńe samo književnim riječima *frava* od ńem. *Frau: fravi* dat. sing. 248, 27 M (*slavi* R). 331, 1 M (u R *pravi* kasnije ispravljeno na *fravi*) i *feniče - fenice* (v. str. 127).

42. — *Guturali.* — Pred *i* (osim nom. sing. m. roda kod zamjenica) i pred *ě* guturali se redovno mijeńaju u sibilante; evo nekoliko primjerâ: *žestocim* 71, 15; *kolici* 159, 12. 655, 1. 689, 4; *kolicih* 185, 1; *tolicim* 480, 12; *tacih* 514, 5; *razlici* (lok. sing. ž.) 132, 1. (nom. pl. m.) 531, 7; *nejacih* 531, 38; *velici* (lok. sing. ž.) 571, 14; — *druzim* 9, 13; *drazih* 96, 8; *mnozih* 110, 8; *blazi* ‚dobro' (prilog) 132, 7; *drůzi* 171, 5. 193, 4; *luzih* (lok. pl.) 732, 4; — *strâsi* 455, 185; *uzdasi* 637, 23 itd. Ta promjena biva i kada pred guturalom stoji još jedan konzonant: *slacim* (slatkim) 323, 18; *prislacim* 106, 13. 550, 5; *gorcih* 132, 2; *gorcijem* 558, 38. 580, 21; *gorci* (lok. sing. ž.) 817, 4; *gorcijeh* 838, 4; *gorcijemi* 762, 5; *tanci usti* (nom. pl.) 515, 15. Ali kad je pridjev građen sufiksom *-sk-*, pred kojim je uvijek još jedan konzonant, to *k* ostaje ponajviše bez promjene: *anđelskim* 523, 1. 550, 26; *zemaļskim* 523, 2; *rajskim* 531, 32; *ļudski* (nom. pl. m.) 548, 4; *ļudskih* 455, 218; *gorski* (nom. pl. m., griješkom mjesto *gorci*) 637, 23 a samo 1 put ima i *anđelscim* 112, 3; biće pak samo slučaj što su svi ti primjeri sa *-sk-* u Dća a onaj jedan sa *-sc-* u Mća.

Glagol *htěti* zadržava redovno svoje *h* pred *t*, a samo ga izuzetno mijeńa na *k: ktjela* 195, 5 R (*htila* M), *kti* 423, 5 (*hti* M), *ktje* 551, 18 R (*hti* D), *ktjejte* 562, 48; *kteći* 741, 12; *ktiješe* 804, 7; *ktjeh* 811, 53; *ktje'* 817, 2; *ktjenje* 845, 16, dakle samo u rukopisu

R. Ostaje bez promjene *h* pred *ć* u *zadrhće* × *prhće* 85, 9 × 10. Naprotiv *k* pred *š* biva *h* u *omehšaj* 509, 1 M; *povrhši* (< *povrgši* ‚povrgavši') 519, 13, ali se čuva u *vrkši* 519, 20 (< *vrgši*). — Ima pak nekoliko pojedinačkih primjera gdje je teško protumačiti odnosni gutural. Tako se ne razumije kako je u Mća nastalo *k* u + *kram* ‚soba, dvor' 248, 19. 250, 72. 455, 289. 502, 8, jer nema sumńe da je taj, kod starih dubrov. pjesnika obični oblik postao od *hram*, ali se ne može vjerovati da bi to moglo biti udešeno prema tal. *camera* (s glasom *k* u početku), kako to nagađa Budmani u AR. S druge strane isto je tako zagonetan oblik *hip* (mjesto *kip*) što se nalazi najviše u Dubrovčana: *hip* 136, 8. 250, 4. 532, 13. 641, 48 (ali ima i sa *k*: *s kipa* 623, 1). — Zagonetno je i *k* u *polak* ‚kod' 594, 27 mjesto *polag;* moglo bi biti da je u našemu jeziku neobični završetak *-ag* zamijeńen mnogo običnijim *-ak*, te bi tako to bila paralela primjerima *drozak - mozak* (prema *drozga - mozga* itd.) gdje je na kraju riječi također neobično *-ag* zamijeńeno običnim *ak*. — Ja sam u novome izdańu sada proveo *birek* ‚regbi' mjesto Jagićeva *bi reć*, jer R piše doista ‚bj rech', što se može čitati i *bi reć*, ali M, — koji vrlo lijepo razlikuje *k* od *ć* pišući za ono prvo *k* a za ovo drugo *ch*, — ima uvijek *birek*, a osim toga ima i *bezbirek* 92, 11. 151, 8. 284, 13. 455, 532 itd. u istome značeńu kao *bezbrže* ‚zaista',[61] pa i *rekbi* 614, 4. 689, 6, s čega mislim da je *birek* okrńeno od *bi rekao*, kao što je *regbi* od *rekao bi*. — Neobičan je i oblik *proz* 382, 6. 716, 13 *i proza ń* 250, 44 mjesto *kroz;* u Dubrovniku se još dandanas govori, a da li i izvan ńega, ne znam, a ne znam ni kako bi se imao tumačiti — kao analogija prema *prěz*? — Ne razumije se ni kako stoji *h* mjesto *g* u *huse* 562, 40* (‚*huze*' R) mjesto *guse*, koje je postalo od srednolat. *cursa*, pa je već i naše *g*, mjesto romanskoga glasa *k*, neobično. — A još su dvije tuđice interesantne — *plakir* ‚uživańe' 713, 13 od lat. *placere* sa sačuvanim guturalom pred palatalnim vokalom (v. str. 95), i *Hristovu* 509, 34 M, što je najstariji primjer iz nekog dubrov. pjesnika (AR ga nema) gdje se nalazi ime *Hrist* prema grčkome izgovoru. — Glas *h* ostaje, naravski, uvijek bez promjene, pa zato riječ *strava*, što se u Zku više putâ nalazi, ne smije se identifikovati sa sadašńim dubrovačkim *strâha* ‚veliki strah', nego je treba staviti zajedno sa

[61] AR (I, 693b) ima *bezbrže* samo iz Lucića i Hektorovića, ali ga ima više putâ i u Zku: *bezbrže* 92, 11. 151, 8. 460, 33 itd.; gdje se pak u AR navode primjeri za *birek* (I, 365a), nema ih iz Zka, jer je Jagić svuda naštampao *bi reć*, pa zato nema ni *bezbirek* što se nalazi samo u Mća.

straviti se, premda je tada ńihovo postańe vrlo nejasno — na *strava* ‚mrtvačka daća' ne smije se misliti. Nije pak gubitak glasa *h* kada izuzetno od *hтěti* bude *těti,* nego je to olakšańe grupe *ht-* u početku riječi (v. str. 128); zbog sroka pak nema par putâ *h* na kraju riječi (v. str. 130), a za neke slučajeve sekundarnog *h* v. str. 132.

43. — *Sibilanti.* — Zvučna afrikata *ʒ* u Zku se — osim one jedne Kristićevićeve pjesme — gotovo ne nalazi; u riječi *zora* nema je nikako, a jedini su primjeri gdje se glas *ʒ* biļeži (slovom *z*) *ʒaharom* 203, 4 (složno u M i R) i *jeʒerom* 513, 13 D (*jezerom* R), gdje se i danas čuje, ali u pjesmi br. 730, što je u R pisana možda rukom samoga Kristićevića, a svakako nije Rańininom, ima i *ʒora* 730, 2. 10 i *proʒora* 730, 1. 5. 9, a jedino *ʒora* se govori u Dubrovniku a *proʒor* se čuje u ńegovoj okolici. — Bez promjene ostaje *c* pred *k* i *t* u *ckněti* (kašńeti) i *cтěti* (cvasti) dosta često, pa *ockvrne* 11, 14; nije naprotiv sigurno je li u *ostrija* 361, 74 (a *oštar* 380, 2. 498, 1. 561, 22) sačuvano starije *s* u grupi *str,* jer bi moglo biti da je tu samo napisano *s* mjesto *š* (*sc*) pred drugim konzonantom, kao što i inače dosta često biva. — Kako R ne razlikuje *s* od *z,* tako samo po pisańu rukopisâ M i D, koji redovno za *s* imaju *s* a za *z* pišu *ſ,* možemo znati gdje su oni u tuđicama uzimali jedan glas a gdje drugi; tako često miješaju starodalmatinsko *rusa* sa *s* i talijansko *roza* sa *z;* prema tal. izgovoru je i *Čezarov* 156, 15 (starodubrovačkog *česar* ‚car' u Zku nema). Redovno *z* ima M i u *Izuse* 46, 13. 300, 1 te više putâ u br. 502; po AR nema ni jednog jezičnog spomenika gdje bi sigurno bilo napisano *Izus* (ili *Izukrst*), pa je dobro da se zna da se tako piše u tome dosta starom rukopisu; a moglo bi biti da je pisar M ne samo pisao *Izus* nego da je on, a možda i sam Mć, tako i izgovarao, udešavajući stariji oblik *Isus* prema mlađemu *Jezus* (sa *z*), iako to nije mnogo vjerovatno, jer je složeni oblik *Isukrst* do današńega dana ostao u Dubrovniku sa *s.*

44. — *Palatali.* — Pred *c* i *t* afrikata *č* ostaje uvijek bez promjene, pa se tako nalazi vrlo često *ličce, srdačce, sunačce,* pa *čtiš* 1, 1. 24, 21; *počtenu* 62, 10 itd., a jedini je izuzetak *štil* 697, 3. — Jako se miješaju u većemu dijelu Zka u prezentu glagola *moći* oblici sa *-ože-* i sa *-ore-*; ako poslije *ž* nema *e,* onda se *ž* ne mijeńa, pa zato može biti 1. sing. *morem,* ali za 2. sing., uz *možeš - moreš,* ima samo kraći oblik *mož* (v. str. 158). Mć miješa oblike sa *ž* i sa *r,* ali su mu

ipak običniji oni prvi, pa tako se miješa i u RII, a biće samo slučaj što Č ima samo 4 oblika sa *ž* a J 2 oblika sa *ž* a 6 sa *r*; zabiļežimo pak oblik *moženja* ak. pl. ‚mŏći' 768, 91 koji se po AR nalazi samo ovdje. Ali nije sigurno slučaj što Dć ima 70 puta ovakih oblika i svih 70 puta sa *ž* (istina, od tih je 47 u br. 545), pa i u R^1 nalazimo češće *ž* (565, 7 × 8. 594, 82. 105. 620, 6. 623, 4) negoli *r* (561, 10. 19. 589, 3 i Na 373, 13). — Vaļada je samo pjesnička sloboda što Mć ima katkada *st* mjesto *št*: *izusta* × *dopusta* 110, 9 × 10; *dopusta* M (*dopušta* R) × *usta* 238, 5; *upusta* × *usta* 459, 63; u dva posļedńa primjera to je učińeno zbog sroka, a u prvome zbog glagola *izusta* koji je vaļada doveden u vezu sa *iz ustâ*. — Od tuđica spada amo *ģil* (vrlo često) od tal. *giglio*, gdje sam ja, prema dubrov. izgovoru talijanskih riječi, uzeo *ģ*, dok je Jagić uvijek pisao *gil*, premda se tu gutural ne bi mogao nikako opravdati. U Mća ima pak dosta često za feniks - pticu i *feniče* i *fenice*, ali oboje samo u sroku; ono je prvo po toskanskom a ovo drugo po mletačkom izgovoru[62]; u AR ima samo 1 primjer za *feniče* a za *fenice* nema ni jedan ni iz kojega dubrov. pisca, već iz pisaca Bošńaka.

2. Opće pojave

45. — *Asimilacija.* — U slučajevima gdje se sastaju u jednu grupu zvučni i mukli konzonanti, rukopisi redovno pišu »etimološki«, samo što se to u R utoliko slabije vidi što on ne razlikuje nikako *s* od *z* a dosta često ni *š* od *ž*. Fonetski pisani primjeri vrlo su rijetki, jedino se uvijek i često nalazi *slatka* itd. sa *tk*, zatim *opteče* 294, 58 R (*obteče* M). 455, 184; *otkle* 789, 8, pa *općah* 3, 5; *opći* 490, 24; *općene* 531, 29, jer se slabije osjeća da je tu kao prefiks prijedlog *ob*, ali ima i *obćene* 611, 1; *obćena* 764, 15. Dosta se često prijedlog *k* pred zvučnim glasom mijeńa na *g*: *g Dijani* 80, 8; *g dilu* 226, 12; *g zlu* 361, 2; *g zemļi* 470, 54. 539, 8. 581, 8; *g zvizdam* 541, 4; *g zelenoj* 580, 25; *g Bogu* 594, 11. Takih se primjera nalazi još više u M koji u istim prilikama mijeńa i *s* na *z*: *z dobra* 34, 3; *z bilim* 105, 6; *z grlom* 145, 3; *z ģiļi* 259, 13; *g zemļi* 157, 6 (*k z.* R); *g Bogu* 374, 16 (*k B.* R) itd.; M nadaļe često pred muklim glasom ima *s* mjesto *z*: *bes hrane* 8, 13; *is koga* 35, 15; *bes sunca* 42, 3; *us tugu* 72, 6; *nis poļe* 106, 12; *bes cvitja* 148, 8; *nis čelo* 330, 7 itd. Sasvim je osamļen primjer *nek* [neg] *sunce* 753, 4 (ali

[62] Za taj dvostruki izgovor talijanskih tuđica u Dubrovniku v. Rad 248, 231.

n. pr. *neg te ću* 750, 4). U svim tim primjerima ja sam u novome izdanju ostavio kako je u R, jer je njegovo pisanje sigurno bliže pisanju naših pjesnika negoli je pisanje rukopisa M, pa sam zato, gdje R piše samo svoje *ſ-s* ili *ſc*, pometao *s-š* i *z-ž* prema sadašnjemu pisanju.

Pred palatalnim konzonantom *s* se od prefiksa redovno ne omekšava u *š;* tako je uvijek + *sčezati* 111, 7. 467, 3 itd., *sčekuju* 173, 12; *sčekiva* 284, 16; + *rasčiniti* 579, 59. 776, 6; *uščini* 579, 57; ponajviše ostaje bez promjene i prijedlog *s* pred glasom *ń-* od *ńim, ńegov* itd., ali se nalazi i *š ńom* 455, 384 M. 641, 58. 754, 11. 769, 10; *š ńe* 562, 88; *š ńime* 819, 1. 827, 10; dakle samo 1 put u M i nekoliko puta u R. Biće pak samo pogreške *śńah* (snijevah) 96, 18. 460, 60 i *odśle* (odašalje) 296, 2.

46. — *Grupe.* — U početku riječi samo se u RII odbacuje kod nekih grupa prvi konzonant: redovno je *človik*, a izuzetno *čovik* 709, 18. 836, 4; *čovika* 772, 7; *čovjek* 41, 3 R. 803 (ali R. 564 *človik);* uz vrlo mnoge primjere za *gdě* samo se dvaput nalazi *di* 735, 2. 737, 2; isto je tako, uz obično *tko*, rijetko *ko* 710, 13 (tako u R. 682 i R. 683, ali R. 155 *tko);* i kod *htěti* može izuzetno otpasti *h*: *tih* 141, 8 R. 679 (ali R. 398 i M *htih*); *til* 804, 25; *tjela* 807, 37; uz normalno *svasma* nalazi se *sasma* 791, 4. 6. 792, 10, pa je tako i u Dća u 562, 73, a to je jedini primjer iz RI gdje se olakšava konzonantska grupa u početku riječi.

I u sredini riječi vrlo se rijetko krši grupa, osim što se vrlo često nalazi *srce* uz ređe *srdce. Strasan* 5, 11 stoji sigurno mjesto *strastan* (kako je Jagić i naštampao), te je udešeno prema *strasna* itd.; naprotiv u *lastan* ‚lak' 146, 19. × 847, 2 sačuvano je *t* pored *lasno* itd. Kod *poslědńi* može otpasti *d: posliňi* 239, 8. 555, 1 D (*posliďńi* R); *posliňe* 579, 7. Kad pak glagol *pasti* (lat. *cadere*) prelazi u II. vrstu, onda pred osnovnim sufiksom *nu* otpada *d: panite* 561, 32; *pane* 744, 3. — Grupa *bv* kod nekih oblika imenice *ľubav* regbi da postaje *b* (v. str. 142), a u starom obliku 1. sing. prez. *pravľu* od glagola *praviti* može se gubiti *v: praľu* 509, 4 M (× *pošaľu). 566,* 5 (× *proslavľu*). 795, 1. 802, 3. — Sačuvana je primarna grupa u *natiskla* (natisnula) 736, 7; a možebiti da nije samo u pismu sačuvano *zs* u *uzsiva* 531, 53 i *izseli* 532, 14.

Za grupe *ds - ts* nema mnogo primjerâ, a od ńih neki zadržavaju *ds* bez promjene: *ľudsko* 250, 62; *ľudski* 311, 91; *ľudskih* 455, 218; drugi stapaju *ds* u *c* pred kojim zadržavaju (bez sumńe

samo u pismu) *d: ļudckoga* 149 5* (‚*gljudzſchoga*' R, ‚*gliudçoga*' M), *gospodctvo* 824, 4; *odcela* (< *odsela* ‚odslije') 255, 5. 460, 9 M; a samo 1 put imamo čisto *c* za *ts*: *bogactvom* 579, 35 — dakle kao što je uopće kod starih dubrov. pisaca.

47. — Na kraju riječi dubrov. dijalekt ne trpi ni one grupe što u sadašńemu knńiževnome jeziku ostaju netaknute, nego odbacuje krajńi dental, pa tako i u Zku imamo vrlo veliki broj primjerâ na *-os, -as, -es,* naročito u nom.-ak. sing. ženskih imenica na *-ost* i kod 3. sing. prez. *jest,* a rede u drugim prilikama: *uzras* 104, 9; *čis* 515, 18; *pus'* (< *pusti*) 477, 4; *dopus'* (< *dopusti*) *mi* 552, 16. 700, 27. 834, 16; *viš* (< *vĕšt*) 77, 10. 156, 1; *godiš* (gen. pl. od *godište*) × 438, 3. × 701, 1. 717, 4. 5.; *daž* 62, 8. 579, 58. Ali ima i ponešto izuzetaka gdje se dental drži; to su neki oblici na *-ost*: *krjepost* × *ljepost* 60, 13 × 14; *ljepost* 186, 16; *žalost* 545, 45 R (*žalos* D), *jakost* × *gorkost* 627, 34 × 36; *milost mi* 768, 231; pa katkada i glagol *jest* 524, 13. 532, 4. 581, 17. 837, 19, a protiv sroka sa *čes* i 731, 9; naročito M ima često *jest* gdje je u R *jes* ili *je*. I okrńeni imperativ *pust,* za koji ima gore primjerâ da može također gubiti *t* na kraju, ponajviše ga ipak zadržava: *pust'* 186, 16. 360, 8; *dopust' mi* 109, 4. 176, 16; *dopust'* 138, 9. 235, 9. 455, 588, 503, 9; *dopust'* × *ust'* (ak. pl.) 375, 5, 6; a napokon i ovaj par *gust* × *ust* (gen. pl.) 418, 21. Kako se vidi iz tih primjera, *t* se katkada drži i kada za ńim slijedi enklitika što se počińe s konzonantom, kada je dakle najnepovoļnija prilika da se *t* među konzonantima očuva. I po Zku se dakle vidi da se je u dubrov. govoru XVI. vijeka u tim prilikama dental na kraju ovih grupa mogao još čuti.[63]

Donekle se poslije konzonanta drži i *k* na kraju riječi: *gork* v. na str. 108; i *tris* 466, 11 pretpostavļa *trĕsk* (a ne *trĕsak*), a tako je i *bazilisk* 181, 4 (od tal. *basilisco*), a *-nt* imamo u tuđici *laberint* 75, 14 (tal. *laberinto*).

48. — *Sekundarne grupe.* — Grupe *konz.* + *-bj-* i *konz.* + *kratko ĕ* ostaju redovno bez promjene, pa ne treba navoditi primjerâ; biće dosta da se spomenu izuzeci gdje one, prema poznijemu pravilu, davaju isti rezultat kao primarne grupe *konz.* + *j.* Upravo radi se samo o grupama *lje - nje* (od *lĕ - nĕ* po jekavskom izgovoru)

[63] Isp. moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 212—213.

koje katkada, protiv pravila, ne ostaju takove nego bivaju *ję - ńe*: *bojezan* 18, 48 R (griješkom mjesto *bolesnoj* M). 92, 62 M; *jepos* 75, 6 R (*ljepos* M). 260, 10 R (*ljepos* M). 331, 2 R. 446, 6 R (*ljepos* M); *jeposti* 522, 30 R (*liposti* D); *jepota* 463, 1 R (*ljepota* M); *jepotom* 714, 2. 819, 3; — *ńeka* 717, 1 R^{p} (*njeka* R); *ńeke* 724, 10; *žńelo* 727, 4. Osim primjera *bojezan* 92, 62 M svi su iz R; a ne možemo se čuditi što R samo mjesto *lje - nje* piše katkada *je - ńe*, jer dok je n. pr. između *cvětje* i *cvěće*, između *vidjeti* i *viděti* vrlo čujna razlika, među *lje - nje* s jedne strane a *je - ńe* s druge razlika je vrlo neznatna; pa kad vidimo da u naše doba mnogi koji su godinama učili naš jezik, i uz učitelje i uz gramatike, ne umiju dobro razlikovati kratko *je* od dugoga *ije*, n. pr. u *zamjena* i *zamijeniti*, ne smijemo se nikako čuditi što je mladi neškolovani Rańina katkada pogriješio te napisao *je - ńe* mjesto *lje - nje*, i obratno (jer i toga ima) *lje - nje* mjesto (primarnoga) *je - ńe*.

Osim toga ima u R i jedan primjer gdje je napisao *ju* mjesto *lju*: *veju* ‚veliku' 455, 234, gdje M ima tačno *velju*, — već ako je R krivo shvatio da je to 1. sing. prez. *veju* (velim). Drugo je što se katkada sriče sekundarno *-avju* s primarnim *-avlju*; u tim prilikama katkada je, pjesničkom licencijom, i ovo drugo okrenuto na *-avju*: *proslavju* × *ljubavju* 50, 1 ×2 R (*proslavlju* × *ljubavlju* M); *slavju* × *ljubavju* 230, 25 × 26; *zdravju* × *proslavju* 269, 16 R (*zdravlju* × *proslavlju* M); *zdravju* × *slavju* (*zlovolu* R) 486, 5 × 6; ali katkada primarno *-avlju* ostaje bez promjene: *ljubavju* × *proslavlju* 77, 1 × 2; *ljubavju* × *izbavlju* 559, 26. Već po tome što je mlađi M 2 puta uzeo za srok *-avlju* mjesto *-avju*, može se misliti da su Mć i Dć (samo je posljedńi primjer Dćev) uzimali po svoj prilici svuda za srok dvostruko *-avju*, pa da su voljeli okretati primarno *-avlju* na *-avju* negoli ovo drugo na *-avlju*. Sigurno je pak pogreška u R ‚*ljubauglju*' 583, 63 mjesto *ljubavju*, gdje je dakle mjesto primarnoga *lju-* napisano *lju-* a mjesto sekundarnoga *-lju* naprotiv ‚*-glju*', to jest *-lju*.

49. — *Otpadańe konzonantâ.* — Osim primjerâ gdje otpada *j*, ostali su vrlo rijetki: uz redovno *kraljevstvo* ima par putâ i oblik bez *v* pred grupom *stv*: *kraljestvom* 531, 32; *kraljestvo* 583, 38. 64; zbog sroka pak odbačeno je završno *h* u *u jadovi'* × 618, 14 i *ja bi'* × 623, 9. Vrlo često nestaje završno *j* od završetka *-oj* u dat.-lok. sing. zamjenicâ i pridjevâ i od završetka *-aj* u 2. sing. imperativa.

Nego u tome pogledu ne slažu se R s jedne strane a M i D s druge, pa R ima često *-o'* i *-a'* gdje ova druga dva rukopisa imaju neokrńeno *-oj* i *-aj*; najčešće se, po R, nalazi enklitični oblik *jo'*, dok je *ńo'* rijetko (525, 3. 820, 2). Nego se u R dosta često nalazi *-o'* i kod drugih zamjenica i kod pridjevâ, ali napose navodim samo *tvô'* (mjesto *tvojoj*) 703, 30, pa *svako'zi* 70, 9 i *kojo'zi* 209, 49 gdje *-oj* nije više na kraju riječi; naprotiv, od rijetkih primjera za 1. i 2. pl. nema ni jedan gdje bi se pred sufiksom *-mo, -te* gubilo *j* već ostaje bez promjene *-ajmo* (396, 9. 455, 233. 482, 13) i *-ajte* (86, 12. 87, 7 × 8. 161, 1 × 2, 209, 37 × 38. 311, 161. 389, 5. 641, 60. 801, 19 × 20); jedini je izuzetak *ima'te* 562, 36. Može se pak konstatovati i neka razlika u upotrebi ovih oblika na *-aj* i *-a'* u raznim dijelovima Zka: Mć ima nekako pojednako oba oblika (30 puta *-aj* a 24 p. *-a'*); Dć ima samo 2 puta *-a'* (552, 2. 8) a 11 p. *-aj*, pa i R^1 ima samo 12 p. *-aj* (561, 25. 30. 589, 4. 590, 4. 591, 8. 594, 1. 75. 77 × 78. 109. 620, 13 × 14), a to je pravilo i u RII (37 p., a samo, zbog sroka, *posluša'* 641, 28). Ne može se znati koliko su sami pjesnici pisali *-o'* i *-a'* a koliko su prepisivači mijeńali, — svakako ja bih rekao da se R više držao matice negoli M i D; a jedno je sasvim sigurno, — da su pjesnici, bar djelomice, upotrebljavali ove krńe oblike, jer ih katkada nalazimo u sroku: *ļuveno'* × *rumeno* 561, 25; *pakleno'* × *tužbeno* 588, 12; *skriva'* × *sčekiva* 284, 15; *izvida'* × *ku mi da* 552, 8; *posluša'* × *kuša* 641, 28; ima dakle i u Mća 1 primjer sa *-a'* u sroku (*skriva'*), a u Dća 1 primjer sa *-a'* (*izvida'*) i 1 sa *-o'* (*pakleno'*), pa i u R^1 1 sa *-o'* (*ļuveno'*). Za ostale imperative na *-j* malo je primjerâ: u Mća i Dća nalazimo samo oblike na *-ij* od glagolâ na *-ěti* (v. str. 93), nego zbog ńihova načina pisańa ne može se znati da li su oni htjeli pisati *-ij* ili *-i'*. Ali je sasvim sigurno da u RII u partijama J i A^5, gdje su takovi oblici ponajviše po jekavskom izgovoru, završetak je okrńeno *-je'* (v. str. 105). U A^5 nalazimo još dva inače neobična okrńena oblika: *nemo'* 839, 2 i *vjeru'* (× *govoru*) 840, 7; ima doista po R i u Mća jedanput *‚cju'* 1, 7, što bi trebalo čitati *ču'*, ali M ima tu *čuj*, pa mislim da će to biti samo Rańinina pogreška.

Osim završetaka *-oj* i *-aj* (*-ěj*) katkada se gubi intervokalno *j*; ponajviše to biva kod enklitičkog glagolskog oblika *je*, a to zato da se oba vokala mogu brojiti kao jedan metrički slog: *gdi se 'e* 9, 6 M (*je* R). 41, 1 M; *što se 'e* 144, 22 M (*je* R); *vijek ga 'e* 459, 244 R; *našla 'e* 601, 1; *koga 'e* 768, 108; *što 'e* 848, 1: samo u primjeru *ali*

da 'e 708, 5 oba se vokala broje kao dva sloga. Ređe to biva inače: *da'u žalos* 728, 8; *mo'u* 768, 160; *ima'u* 768, 12; *pribiva'u* 768, 14; *da'u* 768, 86, gdje su također oba vokala uzeta kao jedan slog, dok broje kao dva sloga u *rec'te 'oj* 643, 4 i *mo'e* 764, 2. Amo ide i što se mjesto *jere - jer* mnogo češće nalazi *ere - er* (v. str. 114). — Za nevolju spomenuću da i u Zku, uz redovno *tja*, nalazimo 2 puta i *ta* 756, 9. 845, 12; taj oblik bez *j*, koji se nalazi i kod Marina Držića,[64] ne može biti u vezi s eksklamativnim *tă*!

50. — *Sekundarni konzonanti.* — I ńih ima vrlo malo: za *-j* i *-r* (*-re*) što se dodaje nekim zamjenicama i prilozima v. str. 149 i 151. Ima pak par primjerâ gdje je *h* sekundarno: tako je *jedihni* 577, 2, za koji oblik, što se nalazi samo u dubrov. pisaca, Budmani u AR tačno misli da je kao nekakav deminutiv (isp. *mlađahan*, *dragahan* itd.). Neki deminutivni oblik prema *počinuti* biće i *počihnuti* 578, 8; *počihnu* 732, 17; *počihneš* 779, 51; toga oblika sa *h* u AR uopće nema, premda se nalazi i u drugih dubrov. pisaca, a ima dvaput *počiknuti* iz Vetranovića, nego na oba je mjesta u sroku sa *priniknut*, pa bi moglo biti da je samo sroka radi *h* okrenuto na *k*, premda bi moglo biti da je uz *počihnuti* bilo i *počiknuti* (isp. u Boki *jedikti* prema ovome dubrovačkome *jedihni*). Teško je razumjeti kako je postao mjesto *obuzdan* oblik *ohuzdan* 477, 2 (ovoga primjera u AR nema, jer je Jagić griješkom naštampao *obuzdan*), koji se nalazi i u nekim starijim dubrov. spomenicima[65]; to jest, stvar bi bila vrlo laka kad bi se moglo reći da je taj oblik postao od *huzda* (mjesto *uzda*), ali je nevolja da se *huzda* može čuti samo u Crnoj Gori, a u Dubrovniku niti se je kad govorilo niti se sada govori. Oblik *vehnuti* mjesto *venuti*, što se često nalazi u starijih dubrov. pisaca a i sada se govori, ne spada uprav ovamo, jer je i u slovenskom jeziku *vehniti* i u bugarskom *вѣхна;* zato i Miklošić uzimle za ń kao korijen *vend-s*, a ja ga ovdje spomińem, jer u ńegovu pogledu ima u Zku neka interesantna razlika: Mć ima često taj glagol, ali bez izuzetka u obliku *venuti*; Dć naprotiv ima samo jedanput *venem* 559, 1 a inače + *vehnuti* (549, 8. 556, 7. 581, 18. 584, 24. 610, 16); u R^1 toga glagola nema, a u RII se miješaju podjednako oba oblika (+ *venuti* 9 puta a + *vehnuti* 8 p.). — U obliku *brez* mjesto *bez* može se reći

[64] Rad 233, 158; po bilježeńu rukopisa Držićevih komedija trebalo bi reći da je tada *-a* od *tja-ta* bilo dugo.

[65] V. moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 214.

da je *r* utoliko sekundarno što je uneseno prema *prěz*; u Zku redovno se i često nalazi oblik *bez*, a *brez* ima vrlo rijetko: *brez* 505, 9 M. 522, 25 D. 554, 11 R (*bez* D). 594, 47. 48. — *Dake* 89, 13 nije još postalo *dakle* prema *dokle*, a u izričaju *gdi se je dïl?* (gdje se je zabio [sakrio]?) 415, 1 i *gdje su se dili?* 562, 132* (R protiv sroka *djeli*) nema onoga zagonetnoga *g* (*gdil*) što nas iznenađuje u Marina Držića i u Naļeškovića.[66]

II. Oblici: A. Deklinacija

1. Imenice s osnovom na *o*

51. — *Osnove.* — Uz *plamen* ima kraća osnova *plam* × 36, 4 i, zbog sroka, *plan* (v. str. 123); tako isto uz *pramen* i *dva prama* 3, 11. 14, 4, a prema *grumen* ima *grun* 799, 26. Za ovaj posļedńi oblik AR navodi kao svjedoke samo taj primjer iz Zka i Mikaļin rječnik, ali sve ostale imenice ove vrste imaju kraću osnovu na *-m* (*grm, kam, krem, plam, pram*) a ima i *grum*; zato ja mislim da i taj primjer *grun* u Zku stoji griješkom mjesto *grum*, kao što i inače ima u R par puta *-n* mjesto *-m* (v. str. 123) a Mikaļino i sadašńe *grûn*, to je zbiļa prema novijemu dubrov. izgovoru po kojemu *m* na kraju sloga i redovno (ali ne uvijek!) na kraju riječi biva *n*, pa je *n* iz nom.-akuz. sing. prešlo i u ostale padeže.

Mć par putâ uzimļe *krilo* kao imenicu m. roda: *u moj kril* 33, 9; *u tvoj kril* 98, 27. 147, 6 — sva 3 puta u sroku sa *stril*, — ali ne u pravom smislu nego u značeńu ‚skut, naručje' i u pjesničkim frazama, pa se je Mć vaļada time poveo za pjesničkim oblicima *vil* i *stril*; sigurno pak samo zbog sroka sa *misal* uzimļe tri puta i *čislo* kao da je m. roda: *čisal* 20, 40. 31, 8. 459, 171; a zbog sroka je i *sunačac* (nom. sing. mjesto *sunačce*, × *vjenačac*) 575, 8. — *Doba* je sr. roda i u gen. sing. ostaje tako: *u svako doba* 86, 10; *od toga doba* × 525, 9; *od segaj doba* 556, 3; ali može biti i *dob* ž. roda, i kad znači ‚vrijeme' a ne ‚godine života': (*u*) *toj dobi* 455, 34; *nije dobi* × 644, 8. To su najstariji primjeri i za *doba* i za *dob*, ali nema ni jednoga u AR. — *Usta* i *lice* (obično *ličce*) dvije su riječi što ih naši zaļubļeni pjesnici jako vole, ali normalni oblik *usta* vrlo je rijedak (n. pr. u 112, 10), nego mjesto ńega stoji redovno i vrlo često *usti*, koje može biti stari dualni oblik, ali je možda samo udešeno prema *oči, ruci, prsi*, da bude još jedan lijep dio draginog tijela na *-i*, s čega je postalo i *kosi* (v. str. 138); ovaj je oblik *usti*, gdje mu se

[66] Rad 248, 162.

vidi rod, i srednega roda (kao *usta*) i ženskoga (kao *oči, prsi*): *usti ka plovu* 60, 31; *usti skrovena* × 106, 7; *usti ... sva tonu* 250, 52; *usti sama* × 393, 24; — *svê usti* ak. 311, 151; *mê usti* nom. 735, 11; ak. 455, 179; a može se i ńegov atribut svršavati na *-i*: *usti rumeni* nom. × 123, 58; ak. × 119, 17; *usti ńe ļuveni* nom. × 393, 24; a ima najzad i okrńen oblik ž. roda *svoje ust'* 248, 75. 298, 13. 455, 20. 529; *tvoje ust'* ak. × 375, 6; *medne ust'* ak. 430, 10, pa i uz taj krńi oblik atribut može biti na *-i*: *na moji ust'* 311, 121. *Ličce* naprotiv ima kao pluralni oblik (uz normalno *ličca*) obično *lički*, koji je oblik sigurno tek udešen prema *oči* itd., a za koji se samo vidi da i ńemu atribut je sa završetkom *-i*: *lički uresni* ak. 100, 10; *lički rumeni* nom. × 323, 10; ak. × 122, 16. × 323, 20; *rumeni ńe lički ... ružici takmeni* 332, 21; ali i za *usti* i za *lički* predikat može biti i muškoga roda (v. § 84). — Od stranih imena treba spomenuti *Jove* (nom. sing.) 768, 187; *Jova* (ak. sing.) 768, 151 od starotal. *Jove* (u tal. didaskaliji pred 768, 1 nalazi se naprotiv lat. oblik *Jupiter*).

Kako su našim pjesnicima za ńihov metar kraće riječi zgodnije od dužih, tako oni vrlo rijetko u pluralu proširuju sa *-ov-* osnovu muških imenica: nom. *tatovi* × 562, 34; gen. *valov* 558, 8; ak. *jadove* 759, 8; instr. *jadovi* 771, 13, pa ja uzimļem kao lokativ primjer *u jadovi'* (× *ńegovi*) 618, 14, gdje je dakle zbog sroka, kao još jedanput (v. str. 130), krajńe *-h* odbačeno.

52. — *Singular.* — Oblik *kami* nalazi se i u Zku, i to kao *nominativ* × 20, 34. × 36, 12. 220, 10. 346, 2. × 351, 1 i kao *akuzativ* × 455, 228. — Za *vokativ* imamo praslav. oblik *sinu* 510, 1 M; naprotiv u *biseru* 518, 1. 25 poprimļen je završetak osnovâ s palatalnim *r* (*gospodaru* itd.), a od *vjenačac* ne bi mogao ovaj padež drukčije glasiti negoli *vjenačcu* (× dat. sing. *mjesečcu*) 250, 83. Iz narodnoga je govora pak što je u Na 571, 7. 10. 11 *Bože* uzeto kao nominativ. Samo iz metričkih razloga uzet je nekoliko puta nominativ mjesto vokativa: *venčac* × 220, 9; *cvit* 455, 40; *svital dan* × 551, 1. 11; *prisvital dan* × 551, 21; *moj ures* 768, 254 — dakle ili zbog sroka ili da bude jedan slog mańe. — Za *instrumental* sa završetkom *-om* mjesto *-em* v. str. 112, a sa završetkom *-ome* v. str. 116.

Lokativ ima često završetak *-i*, ponajviše doista u sroku, ali ima ga dosta i izvan sroka. U sroku Mć ima najviše ove sveze:

na dvori (6 puta) i *snadvori* 479, 13, pa *na sviti* (19 p.), *u koli* (6 puta), *na nebi* (17 puta); a osim toga *mramori* 460, 1; *tanci* 289, 1. 330, 3; *čeli* 19, 27. 20, 10. 159, 3; *poli* 432, 7; *grli* 455, 495; *tijeli* 470, 20. 510, 14 M; a izvan sroka se u ńega nalazi *na sviti* 66, 12. 116, 14. 358, 1. 465, 2; *na svijeti* 90, 2; *pakli* 255, 4. 361, 7; *u sni* 460, 6; *tanci* 148, 10. 259, 9. 273, 13. 15; *nebi* 70, 3 R (*nebo* M). 419, 11, a najviše *srci* 11, 14. 34, 10. 96, 4. 244, 6 M (*srcu* R). 248, 36. 379, 26. 415, 26. 420, 5 M (*srcu* R). 422, 6 M (*srcu* R). 455, 542. 460, 123. U Dća ima u sroku samo *na sviti* 8 puta i *u koli* 533, 17 a izvan sroka jedino *na nebi* 553, 10; i u R^1 nalazi se samo *tanci* 582, 13 i *u koli* 570, 1 u sroku a izvan sroka *na sviti* 622, 2. U RII pak nalazimo u sroku *na sviti* 3 puta, *na svijeti* 3 puta, *u sni* 643, 2. 776, 12; *na nebi* 5 puta a izvan sroka *na sviti* 768, 130. 769, 43; *na svijeti* 763, 14. 768, 121. 837, 19; *u sni* 641, 108; *pakli* 854, 1. Najviše je dakle primjerâ u Mća (59 u sroku a 25 izvan sroka); dosta ih je, relativno, i u RII (13 u sroku a 7 izvan sroka), a najmańe ih je, i relativno, u Dća: 5 u sroku a samo 1 izvan sroka (*na nebi*), pa je tako i u R^1: 6 u sroku a opet samo 1 izvan sroka (*na sviti*). Osobito treba paziti na primjere izvan sroka — 25 u Mća, 7 u RII, 1 u Dća i 1 u R^1, jer su oni fakultativni, dok su oni drugi obligatni. Ako se pak gleda na riječi koje se uzimlu izvan sroka za lokativ sa završetkom *-i*, vidi se da su to — uz priložnu vezu *u sni* (‚u spavańu' a ne ‚u snivańu') gdje se je dugo u dubrov. dijalektu sačuvao taj završetak, — riječi što ponajviše trebaju za pjesničko izražavańe osjećajâ: *na nebi — na sviti — u pakli — u koli — u tanci*, a naročito Mćevo *u srci*. A što u Mća ima u sroku još nekih pojedinih riječi, to bi moglo biti baš zbog sroka, tako da se može pitati nije li i taj završetak *-i* ponajviše pjesnička licencija, odnosno čakavizam, jer je u dubrov. prozi vrlo rijedak.[67]

Svakako ima se tako smatrati nešto šira upotreba toga završetka koji može i prelaziti svoje granice te postajati katkada završetkom i nekih drugih padeža; tako imamo *-i* za genitiv: *od duše i tili* × 311, 242; *od nebi* 761, 7. 768, × 1. 94. 123; *s nebi* × 768, 83; *od sviti* × 761, 2; za dativ: Mćevo *srci* 161, 4. 311, 172. 340, 4. 455, 466. 496; *tanci* 157, 1 R (*k tanci* M); za instrumental: *pod nebi* × 98, 1. × 623, 10. × 662, 2. × 699, 23. 745, 5. 754, 3. U svim tim primjerima *-i* je bez ikakve sumńe pjesnička samovola,

[67] V. moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 215.

pa ko se nije žacao da tako piše čak izvan sroka, taj se sigurno nije ustezao da piše *-i* i u lokativu, pa bilo u sroku ili izvan ńega.

53. — *Plural.* — Za *nominativ* može se zabiležiti samo stari oblik *vlastele* × 469, 16 a za *vokativ* slični oblik *krstjane* × 506, 1 M. Za *akuzativ* imamo par muških imenica na *-i: skuti* × 455, 12; *vijenci* × 573, 10; *dvori* × 743, 1; *(kosice na)prami* × 743, 21; *prikori* × 741, 9; kako su svi ovi primjeri u sroku, nema sumńe da su svi samo zbog sroka i skrojeni — sa praslav. završetkom *-y* ovoga padeža ne mogu se nikako dovoditi u vezu, ali se ne smiju ni tumačiti kao i maloprije spomenuti primjeri sa završetkom *-i* u gen., dat. i instr. sing., jer su se ovi posledńi poveli za jednim drugim padežom s i n g u l a r a.

Genitiv. — Broj primjerâ je dosta malen, pa se tako ne može kazati da ima kakvih razlika medu raznim dijelovima Zka. Mijeśaju se ponajviše oblici bez sufiksa *-ā* i s ńim, od kojih su ovi drugi u većini: 1) bez *-ā: a)* s pomičnim *a* m. roda: *dan* × 71, 10. 311, 11. 641, × 3. × 7. 717, × 14. × 15. × 727, 2; *lovac* 531, 41. 562, 40. × 590, 6. 709, 4; *vinac* × 562, 76; *jeljenak* 700, 8; sr. roda: *dobar* 485, 38; *b)* bez pomičnoga *a* m. roda: *stražan* × 455, 294; *lug* 517, 14. 533, 9; *anđel* 756, 30; sr. roda: *lit* 33, 10. × 66, 9. 455, 552. 705, 5; *ljet* 92, 2; *nebes* 157, 3. × 444, 16. 520, 12. 560, 3. × 733, 7; *godiš* × 438, 3. × 701, 1. 717, 14. 15; *ust* 206, 8. × 278, 4. 418, 22; — 2) sa *-â*: *a)* s pomičnim *a* m. roda: *dana* × 757, 1; *lovaca* 423, 10 R (M protiv metra *lovac*); *b)* bez pomičnoga *a* m. roda: *Grka* 210, 10; *vlasa* × 323, 5. × 455, 135; *oblaka* 551, 17; *ptića* 594, 27; *duba* 732, 1; *dinara* 780, 1; sr. roda: *nebesa* 21 put (osim u 158, 8. 545, 1 i 722, 2 uvijek u sroku); *lita* × 541, 1. × 702, 2; *ljeta* × 787, 2; *godišta* 34, 16; *usta* × 221, 38. × 238, 5. × 459, 63; *telesa* × 480, 4; *jezera* × 538, 34. Osim toga imamo po jednu mušku imenicu na *-ov* i na *-i*: *valov* 558, 8 i *dvorci* × 573, 6, pa i dvije sredńeg roda na *-i*: *nebesi* × 60, 19. × 515, 3; *usti* × 98, 22. × 178, 35. × 256, 4. × 294, 52. × 319, 20. 442, 1. 455, × 151. 491. × 459, 169. × 460, 136. × 470, 49. × 531, 9. 760, 10. Ne može se dakle ništa kazati, osim što se jasno vidi da se za *nebèsa* voli oblik *nebésā* a za *ústa* oblik *ustî*, ali ni ta konstatacija ne znači mnogo, jer su oba oblika ponajviše vezana srokom. A što se tiče toga oblika *ustî*, to treba misliti da je on udešen prema nom. *usti*, koje je opet po svoj prilici nastalo prema *oči*, *prsi* (v. str. 133);

nebesi pak i *dvorci* sigurno je načińeno samo zbog sroka; a ne treba se čuditi jedinomu primjeru na *-ov* (*valov* u Dća); ta se riječ doista više ne govori u Dubrovniku, ali svakako spada k jednosložnim muškim imenicama sa osnovnim dugim silaznim akcentom koje u pluralu obično šire osnovu sa *ov (sîn-sînovi, dâr-dârovi* itd.).

54. — Tri padeža što su sada završetkom izjednačeni po pravilu imaju još stare završetke — *dativ -om, instrumental -i* a *lokativ -ěh*. Za dativ ima dosta malo primjerâ (18 puta), ali svi imaju sufiks *-m* i velika većina završetak *-om* (spomińem napose *ustom* 161, 4 i *naravom* 250, 80 od *narav* kao imenice m. roda); od ńih imaju *-om* poslije *c vladaocom* 768, 10 i *ličcom* 311, 262, a normalni je završetak sačuvan samo kod *trgovcem* 562, 24; oblik (*po vijeke*) *vijekomam* treba sasvim drukčije tumačiti, a nije baš oblik dativa plurala.[68] — Nešto je više primjerâ za *instrumental* (26 puta) koji se svi normalno svršavaju na *-i*; izuzeci su vanredno rijetki: *ličcmi* 70, 11 R (*licmi* M) preuzelo je završetak osnova na *i* (ali *ličci* 319, 26); *krilami* 575, 1 uzeto je zbog sroka s *gizdami*. Nije pak sigurno je li u rečenici *kakvim je čudesom uresna ńih slava* 67, 6 oblik *čudesom* instr. singulara ili plurala; on svakako stoji zbog sroka s dat. plur. *nebesom*, pa bih ja rekao da će to prije biti instr. p l u r a l a, jer mi se čini da plural bolje odgovara smislu (i *kakvim* može vrlo lako biti pluralni oblik, v. str. 147) i jer mislim da Dubrovčanin Mć može prije zamijeniti instr. plurala dativom negoli načiniti singularni oblik od osnove *čudes-*. Istina, taka zamjena u ovo vrijeme biva vrlo rijetko, ali baš i Rańina u svojem Lekcionaru ima jedanput *s težakom* (mjesto *s težaci*)[69]; s druge strane po AR nalazi se, od dubrov. pisaca (ovoga primjera iz Mća tamo nema), kod Ǵ. Palmotića sigurno gen. sing. (*zamjernoga*) *čudesa* a vaļada i instr. sing. (*slavnijem*) *čudesom* (× *nebesom*). Svakako i u Mća i u Palmotića taj je oblik *čudesom*, pa bio on instr. singulara ili plurala, pjesnička samovoļa.

Lokativ je zastupļen vrlo malim brojem sasvim normalnih primjera: *darih* 455, 581; *luzih* 732, 4; *poļih* 66, 1. 515, 2. 531, 52; *poļijeh* 580, 2; oblik pak *usteh* 455, 339 upravo je od *usti* a ne od *usta*, dakle je prema osnovama na *i*, a stari je oblik muških osnova na *i* i *nokteh* 14, 8. 379, 28 (isp. str. 144), dok je sasvim osamļen primjer *tanceh* 220, 15 (v. str. 144).

[68] Za ń v. R a d 136, 138-139.
[69] R a d 136, 140.

2. Imenice s osnovom na *a*

55. — *Osnove.* — *Vil* i *stril*, mjesto *vila* i *strěla*, pjesničke su kreacije bez ikakvog temelja u narodnom govoru; obično se uzimlju kao nom. ili akuz. sing., a ređe za druge padeže, ali ima n. pr. i *vil* 755, 24 kao vok. sing.; *od ńe stril* 756, 64 kao gen. sing.; *gorkom stril* × 758, 3 kao instr. sing.; *među vil* 221, 15 i *svojim zlatim stril* × 768, 110 kao instr. plur. Kako se vidi već iz tih primjera okrńen oblik *stril* može biti i ženskoga roda i (prema tal. *strale*?) muškoga; isp. još *stril ljuvena* × 57, 14; *ovi stril* 23, 33; *od strila ljuvena* × 115, 5 itd.; *stril* je uvijek po ikavskom izgovoru, a vrlo rijetko znači prozaičku materijalnu strijelu (n. pr. u 733, 7) već redovno onu pjesničku što rańava srce zaljubljenoga pjesnika.[70] — Mjesto pluralnoga oblika *kose* (‚kosa') često se nalazi *kosi*, također kao pluralni oblik, za koji nema sumńe da je od pjesnikâ udešen prema *oči, prsi, usti* itd., a sasvim je samovoljno što Mć jednom uzimlje taj oblik kao singular: *rusa je ńe kosi okol glave svita* 333, 7, gdje se *kosi* sriče sa *nosi*. Bez sumńe je tako postalo i *obrvi* × 112, 7 (ovoga oblika AR uopće nema) uz *obrve* × 112, 7. — Od stranih ličnih imena starotal. (lat.) oblik *Venus* (što se nalazi i u tal. didaskaliji pred 768, 1) ili ostaje bez promjene: *Venus* (nom. sing.) 398, 2. (ak. sing.) 150, 8; ili, prema novotal. obliku *Venere* (koji se nalazi i u tal. didaskaliji pred 768, 103) mijeńa se prema ovoj deklinaciji: *Veneri* (dat. sing.) 761, 10. 768, 43; *Veneru* (ak. sing.) 768, 222; *Venerom* 157, 13; naprotiv starotal. (lat.) oblik *Dido* (za novotal. *Didone*) mijeńa se kao imenica muškoga roda: *Didu* (dat. sing.) × 112, 17, a možda je tako i *s Junom* 768, 90 od starotal. (lat.) *Juno* (što se nalazi i u tal. didaskaliji pred 768, 1), premda bi to mogao biti i instr. sing. po osnovama sa *a*.

Singular. — *Vokativ* je redovno kao sada, to jest ima po pravilu završetak *-o* i kod tvrdih i kod mekih osnova, osim što *gospoja - gospođa* ima uvijek, i to često, *gospoje - gospođe* i što oblici na *-ica* imaju također uvijek, i dosta često, *-ice*; a što ima i *svile* × 271, 2 mjesto *svilo*, to je učińeno samo zbog sroka, a moglo se je to tim lakše učiniti što ima više putâ deminutivni oblik *svilice* 660, 7. 677, 7 itd. s normalnim završetkom *-e*. — U 807, 38 zbog sroka vokativ je *gizdava ma vila*, a u pjesmi

[70] Daničić misli (Ист. об л. 10) da je i u *tisuć krat* 673, 4 na isti način *tisuć* okrńeno od *tisuća*, dok je to upravo stariji gen. pl. koji je uzet kao nekakav *casus generalis* isto onako kao kad se kaže n. pr. *tri-put*.

br. 220 stoji više putâ nominativ mjesto vokativa: *o slava* 1. 13. 15. 17, *o slava i hvala* × 3, *o slava i gizda* × 5, *o slava i rados* × 7, *o slava i venčac* × 9; to se može razumjeti gdje je nom. uzet mjesto vokativa zbog sroka, n. pr. *hvala* u stihu 3, pa onda se razumije i to da je zbog simetrije uzet i nom. riječi pred srokom (*o slava i hvala* u st. 3 i *o slava i gizda* u st. 5); tako razumijemo i veze *o slava i rados* u st. 7 i *o slava i venčac* u st. 9; ali zašto je Mć uzeo i 4 puta *slava* kao vok. gdje to apsolutno nije bilo potrebno ni zbog sroka ni zbog metra? Da nije Mć htio tim načinom »proslaviti« neku Slavu, kad je u toj pjesmi sve distihe, osim posljednjega, počeo uzvikom »*o slava*!« U starom Dubrovniku Slava je bilo vrlo obično ime, a po svoj prilici je Mć jednoj Slavi namijenio i pjesmu br. 218 koja, po mojemu mišljenju, ima akrostih *Slavušica.*[71] — *Instrumental* sa završetkom *-ome* v. na str. 116.

56. — *Dual.* — Ja mislim da se oblik *napoli* (to jest *na poli*) 7, 13. 50, 5. × 178, 15. 328, 15, pa tako i *upoli* 699, 16, ima radije shvatiti kao ostatak duala (praslav. *poly*) negoli kao lok. sing. od *pola*, kako se uzimlje u AR X, 578[a]; a onda bi u *napole* × 17, 8. × 134, 10 dualni oblik bio zamijenen, kao obično, pluralnim — ako nije i to samo skrojeno zbog sroka. Oblik *napoli* AR ima tek iz kraja XVI. vijeka, premda ga Stulić navodi za Dinka Rańinu, a oblik *napole* AR navodi tek iz sredine XVIII. vijeka, premda i ńega Stulić ima baš iz Mća.

Plural. — Za *genitiv* nalaze se, kao kod osnova na *o*, oblici bez sufiksa *-ā* i oblici s tim sufiksom, pa treba vidjeti kako se te dvije vrste oblikâ upotrebljavaju u raznim dijelovima Zka, pri čemu treba opet razlikovati oblike s jednosložnom osnovom (koji su dakle bez *-ā* i sami jednosložni, dok su sa *-ā* dvosložni) od oblikâ s višesložnom osnovom. Mć kod jednosložne osnove ima 11 primjera bez *-ā* a 36 primjera sa *-ā*, kod višesložne osnove samo 1 put sa *-ā* (*očica* 444, 13) a 69 puta bez *-ā* (od kojih je 42 puta *gospoj* a 4 p. *gospođ*, a svi su primjeri za *gospoj* u sroku osim u 460, 3); Dć ima uopće samo 1 primjer bez *-ā*: *djevic* 562, 69 a inače same primjere sa *-ā* (28 s jednosložnom osnovom a 7 s višesložnom), a i u R[1] uz *rozic* × *kosic* 604, 3 × 4 i *kosic* 638, 14 (*rozic* 571, 2 je u Na) nalazi se 6 primjera sa *-ā* i jednosložnom osnovom (*strana* 561, 32;

[71] A ne *slavu i čas* ni *zla vučica* v. Rad 247, 145.

vila × 576, 1; *žeļa* 594, 100; *muka* 598, 2; *tuga* 603, 11; *gora* × 582, 16); i u RII prevlađuju oblici sa *-ā*: 20 je primjera s jednosložnom osnovom i *vladika* × 773, 4 (u Vetranovićevoj pjesmi), a bez *-ā* je samo *gospoj* (15 puta, od kojih 6 p. u Č i svi u sroku osim 717, 16. 17), a osim toga još *gor* × 708, 5 i *košut* × 756, 20. Odatle se može nešto izvoditi bar za Mća i Dća: prvi voli kod jednosložne osnove oblike sa *-ā*, dok kod višesložne osnove ima, uz jedan jedini izuzetak (*očica*), same oblike bez *-ā*; Dć naprotiv ima u obje kategorije, uz jedan jedini izuzetak (*djevic*), same oblike sa *-ā*, a tek u R[1] nalazimo još 3 primjera za gen. pl. bez *-ā* kod višesložne osnove.

Vrlo su rijetki oblici sa završetkom *-ī* osnova na *i*; više putâ se nalazi samo *kosi* × 202, 2. × 204, 6. 316, 11. × 470, 62, a onda po jedan put *usni* 577, 11 i *ruci* 743, 18 — dakle od imenica što već u nom. pl. mogu se svršavati na *-i*: *kosi*, *ruci* a sigurno i *usni*, iako takog oblika u Zku nema, ali Dć, koji je napisao gen. pl. *usnî*, imao je sigurno pred očima i nom. pl. *usni* (prema *usti - ustî*).

57. — Dativ ima gotovo uvijek (25 puta) normalni završetak *-am*, a samo 1 put Mć ima za dativ završetak instrumentala *žeļami* 193, 11, koji je oblik u sroku s pravim instrumentalom *suzami*. Kod ńega imamo i jedan neobičan oblik za *očice*: *očic'ma* 455, 260 — tako u oba rukopisa R i M; Daničić za ń uzimļe[72] da je tu pristao dualni završetak *-ama* (prema *očima* itd.) »bez *a* pred nastavkom«, pa će tako nekako i biti, samo što taj sasvim izolovani oblik, gdje osnova na *a* ima u dat. pl. završetak *-ma* (drugoga primjera Daničić nije našao), po svoj je prilici sam Mć načinio, ali ne iz obzira na metar (jer bi mu i normalni oblik *očicam* isto tako dobro poslužio) nego jer je tako taj oblik umańenoga *očice* približio dativu *očima* što ga on jedino upotrebļava (*očem* nema ni on ni niko drugi); to je dakle sasvim druga stvar negoli n. pr. *stvarma* itd., što se može naći od Gundulića dalje, jer su to osnove na *-i* sa sufiksom *-mi* instrumentala pl. preudešenim prema *očima*, *rukama* itd. Inače za *očice* nalazimo i jedan vrlo neobičan oblik za instrumental pl. (v. dalje).

58. — *Instrumental* i kod osnova na *a* prvi se je počeo nešto jače kolebati, i kod ńega najobičniji je normalni završetak *-ami*

[72] Историја облика 232.

(56 puta u Mća, pola u sroku a pola izvan sroka; 5 p. u Dća, 1 p. u R^1, 7 p. u RII), ali uza ń se već više putâ javļa i dativni završetak *-am*: *gospojam* × 49, 13; *zvizdam* 70, 6 M (R protiv metra *zvizdami*). × 93, 6 M (R protiv metra i sroka *zvjezdami*). × 260, 4. × 269, 12 M (R protiv metra i sroka *zvjezdami*). 586, 8; *kosicam* 123, 13; *gospođam* 209, 9; *vilam* 226, 4. 638, 21; *rozicam* (× dat. pl. *kosicam*) 250, 7; *diklam* 369, 2; *grlicam* × 531, 33. 546, 15; *pticam* × 531, 34; *ptičicam* × *divicam* 531, 59 × 60; *očicam* 586, 12; *tužicam* 621, 13; *mukam* 717, 8. A ima nekoliko putâ i dualni završetak *-ama*: *rukama* × 105, 6; *kosama* × 112, 13. × 192, 4; *suzama* × 460, 12; *vilama* × 516, 9. × 562, 90; *tugama* × *suzama* 538, 33 × 34; *zvizdama* (× instr. pl. *vama*) 553, 8; *vilama* × *zvizdama* 553, 25 × 27; *vilama* × *tugama* 562, 51 × 52; *zmijama* × *tugama* 562, 105 × 106; *rukama* × *kosama* 632, 3 × 4; *rukama* × 799, 22; *suzama* 756, 63. × 787, 10. × 739, 2; *strilama* 768, 145. Imaju i dva vrlo neobična oblika: od *očice*, za koje smo našli neobičan oblik *očic'ma* za dativ, ima Mć *s očici* 420, 14 a onda *ruci pribijeli* × 20, 9 M (R protiv sroka *pribijele*), jer mislim da se u rečenici *većma se smamih ja ńe ruci pribijeli gdi vlase razvija po bijelom tom čeli* riječi *ruci pribijeli* imaju shvatiti kao instr. pl., premda Daničić ne spominje ovoga primjera, ali on, za čudo, ne spominje ni onoga prvoga *s očici*. I za ta dva oblika mislim da ih je Mć skrojio: prvi po svoj prilici zbog metra, jer četverosložno *očicami* nije mogao trebati, pa mjesto da uzme trosložni dativni oblik *očicam*, kao što je u 586, 12 učinio Dć, a on skalupio oblik *očici*, imajući pred očima vaļada završetak *-i* osnovâ na *o*; za *ruci* pak nema sumńe da je Mć tako napisao prema *pribijeli*, a ne samo zato da skrati riječ za jedan slog, jer je mogao kazati *rukam*, a inače on ima 3 puta *rukami pribili* (v. str. 147). — I za ovaj padež može se konstatovati neka razlika bar među Mćem i Dćem: broj je njihovih završetaka u Dća relativno veći negoli u Mća — 17 prema 5 na *-ami*, dok ih je u Mća 14 prema 56 na *-ami*; naročito pak oblikâ na *-ama* ima u Mća samo 4, i svi su u sroku, a u Dća ih je 11, pa i oni su svi u sroku, ali 8 od njih idu na 4 para gdje obje riječi što se sriču imaju završetak *-ama* a mogle bi obje imati normalni završetak *-ami*, n. pr. u 538, 53 × 54 mjesto *tugama* × *suzama* Dć je lako mogao kazati *tugami* × *suzami*; vidi se dakle da je i Dć uzimao završetak *-ama* u sroku, ali ne zbog sroka. Zato treba pribiļežiti da i u R^1 prema 1 obliku na

-ami (*suzami* 568, 2) imamo 3 primjera sa *-am* (566, 8. 621, 13. 638, 21) i 1 par sa *-ama* (632, 3 × 4). U RII opet prevlađuje *-ami* (11 puta) prema *-am* (1 put) i *-ama* (5 puta), a samo u ovome dijelu Zka nalazimo 2 puta *-ama* sasvim izvan sroka, t. j. ne vezano za drugi oblik na *-ama* kao u Dća (*suzama* 756, 63 i *strilama* 768, 145).

Lokativ ima uvijek normalni sufiks *-h* (149 puta), a samo je jedan primjer utoliko anormalan što od *pjesanca* ima jedanput oblik *pjesancih* 220, 16, ali u sroku sa *tancih*, pa je interesantno da je Mć volio uzeti za obje riječi anormalni završetak *-eh* negoli *-ih*, koji bi bar za *tancih* bio normalan; vlađala je to učinio s obzirom na oblik *u pjesneh* što ga više puta ima (ali v. str. 144).

3. Imenice s osnovom na *i*

59. — *Osnove.* — Još ide po ovoj vrsti *rȁt*: *rati* gen. sing. 538, 51. 551, 13; ide i *narav*: *naravi* gen. sing. 690, 4. 756, 75, ali ovo može da bude i m. roda: n. pr. *naravom* (instr. sing.) 292, 5. (dat. pl.) 250, 80, nego to nije naša novina, jer je u svim ostalim slav. jezicima ta riječ m. roda, pa je baš čudno da je u nas sad samo ž. roda; naprotiv *vlas*, što je također u svim slav. jezicima, pa redovno i u našemu m. roda s osnovom na *o*, bar u dubrov. govoru može da bude i ž. roda s osnovom na *i*, i to već kod Mća i Dća: *vlasi svoj'* ak. pl. (mjesto *svoji* u sroku) 236, 8; *sve vlasi* (ak. pl.) × 559, 10, a inače i kod ńih je m. roda: *svaki vlas* 123, 30; *vlasom* instr. sing. 123, 33; možda u povodu za tim oblikom *vlas* muškoga roda Mć je jednom napisao i *tko ćuti ļuven vlas* × 206, 2 gdje *vlas* stoji za *vlast*, jer se ne moež misliti da treba čitati *ļuven'* (mjesto *ļuvenu*), pa će tako biti i *vlas* (vlast) *ti je dat* × 757, 35 u A^3 (isp. str. 114). Nešto neobičnih oblika ima riječ *ļubav* uz one što su i sada obični: već je spomenuto *ļubov* (v. str. 107), a ima i praslav. oblik nom. sing. *ļuby* (u značeńu ‚draga'): *ļubi* kao nom. sing. (573, 19 Na), kao vok. sing. (× 793, 4), kao dat. sing. (573, 18 Na); nisu pak baš sigurni ova 3 primjera (kojih nema u AR): gen. sing. *ļubve* 55, 10* (‚*gliuue*' M, ‚*igljut*' R), lok. sing. *ļubvi* 248, 60* (‚*gliuui* M, *ļuven* R), *ļubom* instr. sing. 350, 19* (‚gljubom' R, ‚*gliuuom*' M). Kako M sva 3 puta piše, trebalo bi reći da su to upravo oblici od nom. sing. *ļuva*, što ih Rańina nije razumio, pa je stoga svaki put napisao nešto drugo; ali toga oblika *ļuva* u nas inače nikako nema; ali ako nema ńega, ima vrlo obično *ļuven* što je postalo od *ļubven* isto tako kako je i od *ļubva* moglo postati *ļuva*.

Pored svega toga *ļuva* mi je sumńivo, pa sam stoga za novo izdańe ostavio kako je Jagić ispravio. — Može se ovdje spomenuti i oblik (*po*) *tle* (*se ne vrže*) 460, 34, što je možda najstariji primjer za ovu riječ koja je u našemu jeziku sigurno isprva bila osnova na *i* ž. roda u množini, ali je već djelomice prošla među osnove na *a* (ak. i nom. *tle*, gen. *tala*).

Singular. — Za *vokativ* je izuzetno nom. sing.: (*o slava i*) *rados* × 220, 7 (isp. str. 139); *mlados* × 581, 9. × 828, 5; *smrt* 827, 8; osim posļednega primjeri su u sroku, i sigurno zbog ńega i uzeti, dok je posļedńi uzet također iz komoditeta,— da bude 1 slog mańe. — *Instrumental* se vrlo često nalazi i redovno ima normalni sufiks *-ju*; napomińem samo ove sada neobične oblike: *noćju* 594, 47; *moćju* 761, 7. 768, 142. 198; *misalju* × 807, 35. 847, 2, gdje je *a* (kao refleks poluglasa) umetnuto da se razbije grupa *slj*, dok se je još izgovaralo *lj* a ne *ļ* kao sada (s čega sada toga *a* ne treba, pa je postalo *mišļu*); bez toga je *a boliznju* 581, 5, jer bi inače postala riječ od 4 sloga koja nije zgodna za dvanaesterac. Kako se uopće još ne mijeńaju sekundarne konzonantske grupe, tako ostaju i ovdje bez promjene *ļutostju* 68, 6; *gorkostju* 156, 8 M (*gorkosti* R); *čestju* 175, 2, pa tako i *ļubavju*, premda se već javļa i *ļubavļu* (v. str. 130). Nego uz taj normalni i stariji (praslav.) oblik sa sufiksom *-ju* često se nalazi i noviji, specijalno naš oblik sa završetkom *-i*, čime je i instrumental izjednačen s ostalim padežima singulara, osim nom. i akuz.,[73] — u cijelom Zku ima 110 primjera (69 u Mća, 10 u Dća, 3 u R^1, 28 u RI^1), ali gotovo su svi u sroku, a izvan ńega su samo primjeri u RI *ļjeposti* × *svjetlosti* 93, 5 × 6 (koja se 2 stiha tako ponavļaju u 566, 7 × 8) i *gorkosti* 156, 8 R (*gorkostju* M), a u RII u 756, 28. 761, 12. 785, 2. 788, 7; očevidno je dakle da je naročito Mć, a i Dć, uzimao ovaj završetak *-i* samo zbog sroka.

60. — *Plural.* — U *genitivu* je redovno završetak *-i* i kod *oči* (vrlo često), a stari dualni oblik nalazi se samo jedanput: *očiju* 806, 14, pa se treba tomu čuditi, jer inače ta riječ u dativu i instrumentalu ima uvijek, i dosta često, isključivo dualni završetak (za lokativ nema primjera): *očima* kao dat. 350, 26 a kao instr. 36 puta (od kojih 16 izvan sroka); možda je tomu uzrok što se od riječi *oči* ipak najviše upotrebļava instrumental, pa se zato taj padež najbolje i održao. — Za *dativ* ima vrlo malo primjerâ, ali koji su oni imaju

[73] O tome obliku v. Slavia XI, 150-151.

svi normalni završetak *-em* našega starijega jezika: *stvarem* 178, 21; *zvirem* 347, 2; *zvijerem* 471, 5; *ričem* 344, 58. — Za *instrumental*, osim već spomenutoga *očima*, nema primjera, naprotiv za *lokativ* ima ih nekoliko: *pjesneh* 16, 26 M i R. 455. 70, 22 M. 93, 4. 449, 7. 516, 31. 566, 6. 642, 2. 693, 2. 694, 2. 696, 2. 6. 732, 24; *pisneh* 368, 2. 532, 1; *žalosteh* 509, 34 M; *prseh* 516, 7. 38. 769, 15; *misleh* 562, 99; nego od riječi *pěsan*, od koje ima najviše primjerâ za ovaj padež, već se nalazi i po koji oblik s novijim završetkom *-ěh* zamjenicâ, pridjevâ i imenicâ s osnovom na *o*: *pjesnih* 16, 26 R. 243 (gdje M i R. 455 imaju *pjesneh*). 570, 18. *‚pismih'* (što je sigurno pogreška mjesto *pisnih*) 70, 22 R (gdje M ima *pjesneh*); *pjesnijeh* 516, 31 R (gdje je u M *pjesneh*). 566, 66. 630, 6; prema *pjesneh* je valjada postalo i *pjesanceh* (v. str. 142).

Muške imenice. — Najbolje se drži *ljudi*: ak. *ljudi* 18, 5; dat. *ljudem* × 34, 1. 36, 8. 46, 11. 115, 6. 321, 11. 347, 2. 355, 11. 418, 97. 471, 4. 600, 5; lok. *ljudeh* 483, 11; više primjerâ ima i od *dan*: gen. sing. *dne* 490, 25; instr. sing. *dnem* 667, 2; lok. sing. *dne* 85, 4. 455, 442. 531, 65. 627, 10; gen. pl. *dni* × 246, 32. × 509, 18. × 641, 22 (uz *dan*, v. str. 136), pa vrlo neobični dat. sing. *dnevi* 272, 1,[74] a možebit da se nekakav oblik od *dan* skriva i u sigurno pokvarenom *dnive* 145, 22; od *put* je pak siguran instr. sing. *putem* 382, 1. 506, 1 M. 508, 1 M; *maće* je siguran naprotiv gen. sing. (*van*) *puti* × 459, 22, jer se nalazi samo ovaj jedan put u Mća, i to u sroku,[75] a još je maće siguran lok. sing. (*na*) *puti* × 23, 31. × 455, 109, jer ovaj posljedni oblik može imati stariji završetak *-i* što ga često imaju imenice s osnovom na *o* (v. str. 134). Sačuvan je i lok. pl. po ovoj vrsti kod stare osnove na *i nokat*: *nokteh* 14, 8. 379, 28 a prema tome i u *tanceh* (ali v. str. 142).

4. Zamjenice

61. — *Zamjenice bez roda* malo se čim razlikuju: u *dat.* i *lok. sing.*, uz obične oblike sa završetkom *-i* (*meni* itd.), nalazimo dosta često i oblike sa starijim jekavskim završetkom *-ije*: *menije* 85, 11 M (*meni* R). 91, 8 M (*meni* R). (× *htjenje*) 175, 3. 190, 13 R (*meni* M). 311, 208 M. 361, 32 M (*meni* R). 367, 7. 460, 157. 486, 30.

[74] Za ovaj oblik v. A. Vaillant, La langue de D. Zlatarić II, 90.

[75] Daničić (o. c. 17) ima doista 4 primjera iz Miklošićevih Mon. serb. (onoga na str. 153 ja tamo nisam mogao naći), ali kako su ti primjeri iz srpskih povelja XIV. vijeka, to može lako biti da je jedan ili drugi došao iz crkvenoga jezika; naprotiv ovoga primjera iz Mća Daničić ne spominje.

537, 13. 651, 3. 657, 3. (× *počtenje*) 679, 6; *tebije* (× *sebije*) 248, 51 M (*tebi* R). (× *vije* ‚zna') 459, 27. 807, 42; *sebije* (× *tebije*) 248, 52 M (*sebi* R). (× *bije*) 346, 9. 479, 3; od tih primjera *tebije* 459, 27 ima dvosložno *-ije*, te tako i on potvrđuje da je taj jekavski završetak bio dug (v. str. 97), dok je sadašńe *-i* kratko; a po tome što R 5 puta (a i M 1 put) piše na kraju *-i* mjesto *-ije*, vidi se da je i Raňini bio već običniji završetak *-i*. — Uz obični oblik *meně* (koji je u našemu jeziku udešen prema gen.-ak. *mene*) ima izuzetno i oblik *mni* koji odgovara praslav. *mьně*: *ka mni* × 35, 2; *ka mni* × *na mni* 170, 3 × 4; *u mni* 517, 30; *o mni* 588, 2; *protiv mni* 768, 150 — dakle uvijek u vezi s prijedlogom; naprotiv noviji oblik *mani*, što je postao od *mni* umetańem sekundarnog *a* (mjesto poluglasa) stoji nekoliko puta gdje baš nema prijedloga pred ńim: *mani* 67, 7. × 92, 23. 104, 7. × 263, 3. × 522, 12. 556, 9. 559, 80, a jedan je izuzetak *u mani* (× *strani*) 583, 3* (R *meni*), po čemu se vidi da se je od *mni* razvilo *mani* redovno ondje gdje bi zamjenični oblik, ne imajući pred sobom prijedloga, bio jednosložan, a naš jezik izbjegava sve više jednosložne fleksivne oblike.[76] — Opaža se pak da se svi ti neobični oblici za dat.-lok. sing. nalaze ponajviše u Mća i Dća (u prvoga dabome u mnogo većemu broju), a iz RII imamo samo 3 puta *menije* u Č i po jedan put *tebije* u J i *protiv mni* u N.

Od *pluralnih* oblika treba spomenuti samo instrumental, koji redovno ima normalni sufiks: *nami* 288, 5. × 313, 19. 332, 1. 423, 1. 518, 12. 570, 1; *vami* 322, 6. 633, 2. 756, 11. 769, 23. 825, 19. 828, 1; samo 1 put ima dativni sufiks: (*među*) *nam* 723, 11; a opet je karakteristično za Dća da on i ovdje, kao i kod imenica s osnovom na *a* (v. str. 141), rado uzimle dualni sufiks *-ma*: *vama* × 531, 16. × 533, 9. (× *zvizdama*) 553, 6. — Zabilježimo i 2 *enklitička oblika* za gen. sing.: *kad me si daleče* 277, 20 i *dostojan tko me nî* 324, 11; a ima, kako uopće u starije vrijeme, i enklitika za dat. sing. *si* 569, 4. 596, 6.

62. — *Završeci zamjenicâ s rodom i pridjevâ.* — U *singularu* od sufiksa *-ga* za *genitiv m. i sr. roda* nikada se ne gubi *a*, nema dakle *-g*, a samo je pjesnička samovoja što od *svoj* glasi *svoja*: *da se ć utišit ončas mnom zla svoja* × 35, 6; drugo je što je u primjeru *da g' umori* 797, 11 enklitika *ga* sasvim neobičnom elizijom izgubila

[76] Više primjerâ za to naveo sam u svojemu članku Sekundarni poluglas u I. knjizi Popovićevih Прилога.

svoje *a* (v. str. 115). Naprotiv dosta se često miješaju u *dativu* i *lokativu m. i sr. roda* sufiksi *-mu* i *-m;* u dativu to biva rede negoli u lokativu, ali to je stoga što se prvi padež rede nalazi nególi ovaj drugi. Nego je čudno da za dativ sa sufiksom *-m*, osim *sem* 619, 5, imamo samo primjere za *mom* 311, 110. 172. 340, 4. 455, 496. 535, 20. 544, 5. 6. 547, 8. 551, 2. 585, 4. × 734, 8. 774, 16. 777, 4. 12. 779, 24. 785, 10; dosta je više primjerâ za lokativ sa sufiksom *-mu* (svega 48 primjera), a oni gotovo svi postaju tako dvosložni: *ńemu, momu, tvomu, svomu*; *semuj* 220, 8 M. 483, 1. 531, 71; *tomu - tomuj* 455, 400 M. 768, 141; *svemu, komu,* a postaju trosložni samo *mojemu* × *ńemu* 562, 12 i oba pridjeva *morskomu* 108, 1 i *mirnomu* 768, 140.

Dativ i *lokativ ž. roda* ima još često stariji završetak *-i* neodređene deklinacije; najobičnije se nalazi *ľuveni* — u samoga Mća 18 puta, i to uvijek u sroku, a onda još u × 733, 20 i × 774, 22; drugi su primjeri *razlici* 132, 1; *zeleni* × 228, 2. 571, 1; *pakleni* × 352, 3; *pakľeni* × 789, 4. × 817, 5; *trnovi* × 504, 5; *rusi* 517, 10; *velici* 571, 14; *pusti* 578, 6; *priľuti* × 585, 10; *ľuti* × 594, 7; *čemerni* × 590, 20; *gizdavi* × 608, 12, × 764, 2. × 768, 51; *gorci* 817, 4. Premda je velika većina primjerâ u sroku (31 od 37), ipak nema sumńe da se je još u prvoj polovici XVI. vijeka ovaj oblik u Dubrovniku govorio, iako rijetko,[77] pa su ga zato i pjesnici uzimali ponajviše samo ondje gdje im je trebao zbog metra; svakako je pak vrijedno da se zabiľeži da od ono malo primjerâ izvan sroka 2 su (*zeleni* i *velici*) u br. 571 što je »pjesma na narodnu«. — Za *instrumental m.* i *sr. roda* na *-ime* i *ž. roda* na *-ome*, pa za *lokativ m.* i *sr.* na *-ome* v. str. 116.

U *pluralu nom.-ak. ž. roda* može se izuzetno svršavati na *-i* (v. str. 153), a *genitiv, dativ i lokativ* čuvaju svoje normalne sufikse *-h, -m* i opet *-h*, uz vrlo rijetke izuzetke. Za *lokativ* ih nema nikako, kao što ih nema ni kod imenica, a za *genitiv* je jedini izuzetak *ovihih* 557, 2, gdje je završetak *-ih* ponovľen. U *dativu* izuzetaka ima već nešto malo više, te može i ovdje biti ponovľen završetak: (*svim*) *onimim* 418, 134 M (*onimi* R). 655, 3; *timim* 418, 136* (*tijemim* M, *timi* R), ili može biti uzet sufiks instrumentala: *onimi* 380, 7. 495, 2 i već spomenuti primjeri *onimi* i *timi* u R. Ovo ponavľańe završetaka *-ih* i *-im* (kod demonstrativnih zamjenica), a još

[77] V. moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 229.

više uzimaňe završetka instrumentala za dativ, dobro je poznata stvar u starijemu dubrovačkom govoru.[78]

63. — I kod zamjenicâ i pridjevâ najviše se koleble *instrumental*. Najmaňe je normalnih oblika: *ńimi* 30, 3. 647, 8; *svojijemi* 695, 6; *svimi* 562, 90; *kojijemi* 644, 8; *kimi* 798, 8; *želnimi* 248, 40; *gorcijemi* 762, 5 (svega 8 primjera), a najviše ih je s dativnim sufiksom: *našim* 169, 2; *ovim* 768, 29; *svim* 288, 6. 423, 2. 515, 4; *kim* 365, 6. 591, 4. 627, 6; *kojim* 311, 201. 202. 455, 353. 516, 4. 638, 12. 14; *bilim* 105, 6; *prihitrim* 250, 75; *razlicim* 250, 101; *lijepim* 297, 1; *želnim* 311, 298; *zlatim* 394, 6; *drazim* 437, 11; *dreselim* 470, 34; *drobnim* 531, 34; *ostalim* 531, 59; *prigroznim* 538, 54; *smrtnim* 562, 106; *otajnim* 621, 13 (27 primjera). Po broju stoje po srijedi među oblicima na *-imi* i na *-im* oni na *-ima: tvojijema* 575, 2; *svima* × 404, 1. × 729, 17; *kima* 523, 8 D. 536, 4. 558, 3. 559, 10 D. 637, 24; *kojima* 786, 1; *zlatima* 197, 3. 575, 1. 624, 1. 768, 145; *ľuvenima* 571, 4; *bijelijema* 632, 3; *rusijema* 632, 4 (16 primjera). Bez sumńe je samo pjesnička samovoľa što se u sroku nalazi pridjev sa završetkom *-i* (kao kod imenica m. i sr. roda): *ličci rumeni* 319, 26; *rukami pribili* 123, 28. 248, 32. 455, 562; *kosami ka zlatu prilični* 455, 18, pa već spomenuti primjer (v. str. 141) *ruci pribijeli* 20, 9 gdje čak i ž. imenica ima taj isti završetak; jedan je samo primjer izvan sroka: *dvima tanci prami* 571, 5 — u onoj istoj pjesmi »na narodnu« u kojoj smo našli izvan sroka i 2 primjera za lok. sing. ž. roda na *-i*. Protivno tim oblicima na *-i*, oni na *-ima* ne nalaze se u sroku, jer zbog svog položaja u rečenici i iz metričkih razloga ne mogu se naći na kraju polustiha ili stiha; izuzimľu se jedino ona 2 primjera *svima*, ali od ńih prvi nema imenice uza sa (*tuj vilu meď svima* 404, 1), a drugi je, protiv pravila, cezurom odijeľen od svoje imenice (*sa svima | nebesi* 729, 17); i zato treba istaknuti da u svih ostalih 14 primjera na *-ima* pjesnici su mogli uzeti normalni završetak *-imi*, pa ipak nisu toga činili — zašto? očevidno zato što im je završetak *-ima* bio obični̇ji, ili miliji, negoli normalni *-imi*. A treba spomenuti i to da Mć ima samo 1 taki primjer (*zlatima* 197, 3), dok Dć ima 4 puta *kima* a i u R^1 se nalazi 2 puta *zlatima* i po 1 put *tvojijema, kima, ľuvenima, bijelijema, rusijema*, dakle, zajedno sa R^1, u Dća bi bilo 11 primjera, pa nas to sjeća da i kod imenica s osnovom na *a* Dć ima više pri-

[78] V. moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 227—228.

mjerâ sa završetkom *-ama* negoli Mć (v. str. 141). I za oblike s dativnim završetkom *-im* treba bez sumńe reći da su uzeti, kao i *-am* kod imenica s osnovom na *a*, iz živoga narodnoga govora, iako je sigurno kojigod između ńih izabran s obzirom na metar, a to je pouzdano učińeno kod onih pridjeva (*pribitrim, razlicim, dreselim, ostalim, prigroznim, otajnim*) koji bi s normalnim završetkom *-imi* dobili četverosložni oblik koji je za metar naših pjesnika nezgodan.

Ovaj završetak *-ima* nije lako tumačiti[79]; to jest, nema sumńe da je sufiks *-ma* preuzet iz instrumentala (i dativa) duala, ali što je ono *i* pred ńim? Za zamjenice i pridjeve može se smatrati da je to ono isto *i* što ga imamo, djelomice uz *-ije*, u nekim drugim padežima ńihove deklinacije, tim više što među primjerima u Zku imamo i tri sa *-ije-* (*tvojijema, bijelijema, rusijema*) a i u Rańininu Lekcionaru nalazimo oblik *neumivenijema rukami* 114, 20, a u ńemu ima i primjer dativa *svijema* (*stavļaše ruku*) 239, 40,[80] pa je lako moguće da se baš prema *dvěma - oběma* ili *svojěma očima* počeo prenositi završetak *-ěma* i u plural (isp. *sviju* prema *dviju*). Nego što može vrijediti za zamjenice i pridjeve ne mora vrijediti i za imenice, pa ja zato ostajem pri tome da je *-ima* kod imenica ipak više u vezi sa *-i* u instr. pl. imenicâ na o i s dualnim oblicima *očima - ušima*, jer bismo inače u dubrov. govoru nalazili, bar od česti i bar za neko vrijeme, i kod imenica *-ijema* kao kod zamjenicâ i pridjevâ, dok uistinu kod imenica završetka *-ijema* (ili *-ijem*) mjesto *-ima* (*-im*) nema nikako, pored toga što je kod osnova na o, a kasnije i kod onih na *i*, u lok. pl. bio završetak *-ěh*. Svakako u Zku javļa se ovaj završetak (*-ěma*) *-ima* samo kod zamjenicâ i pridjevâ, pa nam tako i on potvrđuje da se je uopće kod ńih najprije i razvio a tek docnije kod imenica; a i miješańe instrumentala s dativom u Zku već se jako provađa u zamjenicâ i pridjevâ, a donekle i kod imenica, ali samo kod onih s osnovom na *a*, pa sve to lako razumijemo: završeci

[79] Isp. Slavia XI, 149-150.

[80] Za ove oblike na *-ma* u Rańininu Lekcionaru, koji su uz ove iz Zka najstariji u dubrov. govoru, treba da nešto ispravim: oblik *svijema* Daničić (Истор. обл. 196) ima tek iz Vetranovića i D. Rańine, a griješkom uzimle (o. c. 210) da je u rečenici *sajde anđel s Azarijom i druzima* u lekciji 287 (na str. 247) to *druzima instr.* pl. od *drŭgi*, dok nije nego od *drug* (lat. *cum Azaria et sociis eius*); ja pak toga oblika uopće ne navodim u Radu 136, 138; tako je taj oblik *druzima* možda najstariji u dubrov. spomenicima. Pogreška je u Daničića (o. c. 206) što navodi iz dubrov. ćirilskog Zbornika od g. 1520 oblik *свиема;* tamo u rukopisu, pa zato i u mojemu izdańu (str. 9, gl. XXVII, 9) stoji *свиеми;* u tome Zborniku ima doista par putâ završetak *-иема*, ali to su pravi dualni oblici (v. moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 229).

-ěmi i *-ěm*, pa *-ami* i *-am* mnogo su bliži jedni drugima negoli *-i* i *-om* kod osnova na *o* i *-em* i *-mi* kod osnova na *i*.

64. — *Dodaci nekim završecima.* — Najčešće biva da se obliku što se svršava s vokalom dodaje *-j*, ali to redovno biva samo kod demonstrativnih pridjeva i prilogâ, kako se to kod ńih i pokazuje (v. str. 151). — Često uz dat.-lok. ž. roda pristaje čestica *zi*: u Mća 66 puta i u M² 630, 10; u Dća 7 p. a u R¹ 5 p., u RII 19 p., i to gotovo uvijek uz zamjenične oblike a uz pridjevne samo ova dva puta: *virnojzi* 723, 5 i *pravojzi* 768, 67; mnogo ređe se ovo *zi* dodaje uz druge padeže: *a)* uz instr. sing. ž.: *tvojomzi* 93, 5 (koji se stih ponavļa u 566, 7). 720, 6; *svomzi* 637, 16; *svojomzi* 768, 16; *ovomzi* 260, 15; *momzi* 319, 3; *komzi* 522, 24; *b)* gen. sing. ž.: *ovejzi* 164, 4. 256, 1; *tejzi* 521, 6; *onejzi* 48, 7; *kejzi* 553, 5; *c)* ak. pl. ž.: *ovezi* 787, 25. Svi su dakle ovi primjeri sa *zi* oblici ž. roda.

Nekim se zamjeničnim oblicima složenim s prefiksom *ni-* dodaje i *-r* (okrńeno od *-re*): *nitkor* u Dća 537, 1. 553, 19. 562, 43. 579, 52. 637, 37; u RII 794, 3. 806, 5 (uz *nitko* 6 puta u RII); *nikomur* 307, 2. 459, 26; *ni od kogar* 583, 32; *ništor* 466, 14. 515, 25. 634, 20. 719, 2; *ništar* 493, 7. 539, 23. 594, 108. 703, 30 (uz *ništo* 21, 2. 4. × 60, 27. 215, 15 M [*ništa* R]. 221, 26. 485, 36. 643, 8. 670, 8. × 838, 10; *poništo* 512, 7). A to isto *-r* mogu dobiti i neki prilozi što su također složeni s prefiksima *ni-* i *i-*: *nigdir* 537, 6. 550, 18. 562, 40. 594, 69. 756, 19 (2) (uz *nigdi* 673, 3. 821, 3; *nigdje* 695, 9); *igdir* 545, 9. 67; *nigdar* Mć 7 puta, Dć 12 p. i R¹ 578, 13. 594, 58. 600, 6. 608, 4. 617, 8; RII 14 puta (uz *nigda* Mć 11 p. i RII 694, 10); *nikadar* 459, 243 (uz *nikada* 756, 61); *igdar* Dć 6 puta i R¹ 594, 71; RII 679, 3. Najzad ovo *-r* može pristati i uz riječcu *godě*: *godir* Mć 145, 2; Dć 7 puta i R¹ 625, 1; RII 767, 2; *godijer* 562, 13. 768, 50 (uz *godi* Mć 41 put, Dć 586, 6 i R¹ 626, 4; RII 11 p.). Od svih tih riječi samo se 1 put nalazi *igda* s potpunim *-re: igdare* 580, 18. Pa i u pogledu ovoga *-r* izbija neka razlika među Mćem i Dćem: kod prvoga u odlučnoj su većini oblici bez *-r* (53 primjera, od kojih doista 41 ide na sam oblik *godi*), dok sa *-r* on ih ima samo 13 (od kojih opet 7 otpada na oblik *nigdar*); Dć naprotiv ima samo 1 primjer bez *-r* (*godi* 586, 6 uz 7 p. *godir* i 1 p. *godijer*) a 40 primjera sa *-r* i ono osamļeno *igdare*; uz Dća pak dobro pristaje R¹ gdje nalazimo samo 1 put *godi* a 5 p. *nigdar* i po 1 p. *godir, nigdir* i *igdar*; RII nekako je po srijedi među Mćem i Dćem: uz 24 primjera sa *-r* ima ih 25 bez *-r*.

Za *no*, što sada često pristaje uz neke zamjenice i neke riječi bez fleksije, ja sam zabiležio samo 1 primjer gdje pristaje uz *tko* (*tkono* 249, 14) a tri primjera uz *kako* (*kakono* 250, 51. 65. 69); vrlo je pak neobično što se dvaput nalazi i uz riječcu *neka*: *nekano* 759, 11. 768, 19, a to je u RII u grupi za koju je karakteristična i pleonastička upotreba čestice *nu*; ja ovih primjera u AR pod *neka* nisam našao a *nekano* uopće nema.

65. — *Pojedine grupe zamjenicâ.* — Za *anaforičku* zamjenicu dosta je spomenuti da je enklitički ak. sing. ži roda uvijek bez izuzetka *ju* (vrlo često); za ak. pl. nalaze se pak 2 primjera starijega oblika *ńe*, i to jedanput za ž. rod *na ńe* (t. j. ruke) 323, 27 M (*ńih* R) a drugi za srednji *niza ńe* (t. j. lička) 221, 31, ali ima i primjer gdje je ak. pl. m. roda već zamijenen genitivom: *na ńih* (t. j. na Kotorane) 469, 9; odnosni je enklitički oblik uvijek *ih*, nema dakle *je*. Imaju i 2 primjera (u AR je samo prvi) za enklitički gen. sing. ž. *je*: *da je se izbavi* 44, 2; *da je se bļuđem* 46, 12; a ima 3 puta, s dodanim *j*, i *jej*: *ni jej se slobodim* 516, 24; *ki jej se izbavi* 537, 10; *da jej se ja bļudu* 556, 4, a toga oblika AR nema nikako ni od koga. Često se pak nalazi ak. sing. *ń*, i to ponajviše za m. rod: n. pr. *ńa ń* 41, 4. 79, 2. 519, 28; *prida ń* 65, 6. 66, 13, ali i za sr. rod: *u ń* (t. j. u more) 521, 4.

Posesivne zamjenice u poznatim padežima često sažimļu *-oje-* u *-ō-*, ali možda isto tako često imaju i nesažete oblike; dva puta nalazimo, uz normalno *môm* oblik *mem*, i to za dat. sing. sr. 585, 4 (što je Jagić okrenuo na *mom*) i za lok. sing. sr. 768, 161. Često se pak nalaze i taki sažeti oblici gdje od *-oja*, *-oje* (na kraju riječi!), *-oju* biva (bez sumńe dugo) *-a*, *-e*, *-u*: *ma - me - mu* itd., a gdjekad ima i dat.-lok. sing. ž. na *-oj* mjesto *-ojoj* (*môj* itd.) i instr. sing. ž. na *-om* mjesto *-ojom* (*môm* itd.), ali se *oji* (u instr. sing. m. i sr., u nom. pl. m. i u gen., dat., instr. lok. pl. sva tri roda) nikada ne sažimļe u *i* osim jednog primjera *tvih* 760, 10 što bi (za R!) mogla biti i pogreška. Bez sumńe svi su ti, inače u štokavskom govoru neobični, sažeti oblici od pjesnika preuzeti iz čakavske književnosti.

Kod *demonstrativnih* zamjenica najviše se kolebļe nom. (ak.) sing. m.: prije svega dosta se često nalaze stariji oblici *ov- on*, n. pr. *ov* 85, 20. 140, 6. 168, 10. 761, 5. 84, 39. 48; *on* 104, 15. 108, 3. 137, 3. 186, 13. 221, 3. 613, 1. 684, 7. 837, 25. Ali obično se za taj padež uzimļu oblici *ovi - oni* a *saj - taj*, a kod *kvalitativnih* zamje-

nica redovno je *kakav* a *ovaki - taki - onaki*; vrlo rijetko ima u Dća *si* 517, 14. 522, 19. 531, 73. 556, 52. 558, 27 i R[1] 582, 3, a osim toga RII 788, 10 i u Mća *ti* 31, 8; nego u vezi *vas si svit* (što rukopisi gotovo uvijek pišu kao jednu riječ i samo s jednim *s*, dakle kao *vasisvit*) uvijek je tako sa *si* (15 puta u Mća, u Dća 511, 31 i 610, 5, u RII 768, 148). Osim toga može pristati uz *ta* kao nom.-ak. m. (kojeg oblika u Zku zasebno nema) i uz *on* čestica *di*: *tadi* 93, 9. 183, 3. 210, 5. 225, 2. 248, 53. 272, 8. 418, 18. 459, 41. 486, 9. 535, 20. 581, 7. 638, 24; *ondi* (kao ak. sing.) 123, 65, kojega oblika u AR nema (a nema ga uopće), jer je i to Jagić okrenuo na *oni*.

Za poznatu dubrov. osobinu da u gen., dat. i lok. sing. m. i sr. ove zamjenice sada imaju »meke« završetke nalaze se samo 2 primjera, ali oba su sigurna, jer ih srok ište: *tegaj* (× *segaj*) 531, 94 i *potem* ‚potom' (× *spomenem*) 834, 12; od ta dva primjera jedan je u Dća, dakle sigurno je još iz XV. vijeka, pa je tako najstariji primjer ovakoga »mekog« završetka za dubrov. govor. — Tek su iz RII ovi primjeri za produžene završetke: lok. sing. sr. *tomem* 682, 7, gdje je uz normalno *tom* pristalo sekundarno *e* (v. str. 116) pa je ponovljen sufiks *-m*, a onda gen. pl. *tjezijeh*[81] 768, 36 i *ovizijeh* 768, 204.

66. — Vrlo često se dodaje *-j* uz oblike demonstrativnih i kvalitativnih zamjenica i priloga s kojimgod od vokala *a, e, o, u*, pa s te strane nisam mogao opaziti da ima kakva razlika ni među raznim oblicima te vrste ni među raznim dijelovima Zka; zato ću spomenuti samo neke mање obične oblike: *suj* ak. sing. ž. 768, 159 (uz *su* 806, 13); *onaj* nom. du. m. 756, 14; ak. du. sr. 641, 94; *ovakaj* n. sing. ž. 53, 1; *takaj* nom. sing. ž. 51, 8. 660, 2; nom. pl. sr. 123, 31; *takej* gen. sing. ž. 540, 17 D (*take* R). 561, 38; *takuj* ak. sing. ž. 153, 7 M (*taku* R). Već se vidi iz onoga što je kazano za završetak lok. sing. m. i sr. (v. str. 146) da, kad je u tome padežu dativni sufiks *-mu*, može također pristajati ovo *-j*; naprotiv mjesto *tako* u značeńu lat. *sic* ponajviše je *takoj*, ali kada se ńim uvodi koja zakletva, ostaje uvijek *tako* (vrlo često), n. pr. 1, 2. 12, 1. 27, 1. 2. 3. 4. 17 itd. Za naš posao je pak važno da samo Dć ima nekoliko putâ ovo *-j* i kod anaforičke i relativne rečenice: *ńejzi* 521, 6, kojeg

[81] Ja pišem *tjezijeh* a ne *tijezijeh*, jer se u Dubrovniku sada govori *tězijeh* (pored *tijeh*, upravo *tíjeh*) sa skraćenim prvim slogom, po svoj prilici zato što je oblik narastao za jedan slog.

oblika također u AR uopće nema, a nije ga moglo biti iz Dća, jer u Jagićevu izdanju stoji *ńezi* kako je u R; pa maloprije spomenuta 3 oblika za gen. sing. ž. *jej*, a onda gen. sing. ž. *kej* 540, 17. 556, 43, *kejzi* 553, 5; ak. pl. m. *kej* 579, 4 D (*ke* R); nom.-ak. pl. ž. 513, 21 D (*ke* R). 528, 1. 531, 12. 538, 19. 549, 15. 551, 9 D (*ke* R). Svega je dakle 14 takih primjera u Dća, i samo u ńega, tako da je to jedna sigurna karakteristika ńegova jezika; zato baš treba da žalimo što nema takih primjera u R^1, ali mogao je Rańina kojigod zamijeniti oblikom bez *-j*, jer eto vidimo da je on i prema D jedanput napisao *ńezi* a 3 puta *ke* gdje D ima *ńejzi* i *kej*.

67. — *Interogativne i relativne zamjenice.* — Mjesto *što* nalazi se *ča* nekoliko putâ u Mća i Dća, a samo 1 put u RII: *ča* 60, 18 i 22 (*‚cha'* R); *ča ja* 339, 5 (*‚zaia'* R); *ča* 524, 13. 579, 14 (*‚cha'* R); 769, 1; što R za *ča* piše 3 puta *‚cha'* a mjesto *ča ja* jedanput, kao jednu riječ *»zaia«* pokazuje s jedne strane da mu oblik *ča* nije bio običan a s druge da je on po svoj prilici u svojoj matici imao *‚ca'* (s prostim slovom *c* za glas *č*), pa je on to pročitao, kao što je mogao, kao *ka* i zato, prema svojemu običnom pisańu, i napisao *‚cha'*. Bez prispodobe češće nalazi se *zač*, i to najviše stoga što je taj oblik za 1 slog kraći od *zašto*, pa je zato i zgodniji za dvanaesterac. Ali u pogledu upotrebe oblikâ *zač* i *zašto* opaža se dosta jaka razlika među Mćem i Dćem: prvi ima doista mnogo češće *zač* (287 puta), ali ima i vrlo često *zašto* (149 puta i 1 p. u M^2 630, 22); Dć naprotiv ima u D samo *zač* (13 puta) a tek u R^1 uz 21 put *zač* nalazi se i 3 puta *zašto* (599, 23. 622, 7. 630, 22)[82]; u RII opet je *zač* samo u velikoj većini (41 put prema 14 p. *zašto*). Ima nekoliko putâ *krozač* (30, 2. 52, 10. 99, 2. 664, 1. 685, 1) uz *krozašto* (191, 1. 562, 9).

Od *što* genitiv je, kad ne zavisi o prijedlogu, *česa* 24, 21. 117, 3. 172, 8. 9. 173, 1. 316, 11. 665, 1. 671, 1. 683, 8. 689, 1. 720, 11, pa zato i *ničesa* 257, 15; naprotiv uz prijedlog *od* je *šta*: od *šta* 52, 1. 422, 3. 430, 9; premda nije za prijedlogom, *šta* je i u ovom primjeru: *šta te Bog izbavi* 460, 87, a i u negativnoj je rečenici *šta*: *ni veće šta želit* 424, 8; u primjerima pak *šta žena zla nosi* 485, 34 i *imah se šta tužit* 459, 157 može se reći da je *šta* kao partitivni genitiv što zamjeńuje akuzativ. Za *ništa(r)* uz *ništo(r)* v. str. 149.

[82] I na tu sam razliku svratio pažńu u Jagićevu Archiv-u XIII, 374.

Uz novije *koji* itd. nalazi se često i starije *ki* itd., pa ni tu nisam mogao opaziti da ima koja razlika među raznim dijelovima Zka. Od kraće osnove glasi nom.-ak. sing. sr. roda redovno *ko* 5, 11. 7, 2. 9, 3 itd.; tek u RII nalazimo nekoliko putâ *ke*, naime u A^1 *705*, *7*, pa u K *725*, *14*. *727*, *10*. *735*, *13*. *14* (uz *ko 717*, *13*), i u A^5 825, 3 (uz *ko* 839, 12 i N 769, 20; J 810, 12); *ko* (kao uopće svi oblici od kraće osnove) nije produkt sažimańa kao što je *mê - tvê* (mjesto *moje - tvoje*) nego ima normalni završetak *-o* zamjenicâ sr. roda s tvrdom osnovom, *ke* je naprotiv u nekim mlađim partijama udešeno baš prema (pjesničkome) *me - tve*, ali se (u Dubrovniku) sigurno nije nikada govorilo. — Za negativan oblik *nikoji* (nikakav) AR ima potvrdu tek iz Dimitrovića, ali ga ima već Mć: *u niko' radosti* 108, 11; a i za sada neobični neodređeni oblik *někoji* (neki) AR ima iz Mća samo 1 primjer, a ima ih 14 — 9 ikavskih (+ *nikoji*) a 5 jekavskih (+ *njekoji*).

4. Pridjevi

68. — O nekim starijim i proširenim završecima bilo je već govora kod zamjenica (v. str. 149 i d.), a ovdje uzimļem još samo nom.-ak. pl. na *-i* što se nalazi gotovo samo kod pridjevâ. Radi se isključivo o pridjevima u atributnoj vezi s imenicom ž. roda na *-i*, od kojih i preuzimļu taj isti završetak: *u prsi pribijeli* (× *dijeli*) 51, 6 M (*pribijele* R, pa zato, protiv sintakse, i *dijele* R); *žeļni ruci moj'* ak. pl. × 311, 130; *ruci gizdavi* nom. pl. × 470, 42; *rusi kosi* ak. pl. 515, 5; *na svoji ust'* (< *usti*) 311, 121; *biserni* (× *čemerni*) *ńe usti* ak. pl. 332 25; *usti svoji rumeni* ak. pl. × 418, 40; *tanci su ńe usti* 515, 15. Osim 2 primjera što su iz Dća, ostali su iz Mća; ima ih par što su zamjenice, a nisu svi u sroku.

Za pridjeve spomenuću još neke neobične oblike komparativa. Završetkom *-ji* građeni su ovi oblici: + *gorči* (često), *gorča* 59, 3 (uz *gorčija* 101, 11; *gorčije* 244, 2. 547, 14. 587, 1. 756, 4); *najlipļa* × 226, 4; *krivļe* 307, 2; *zlatńi* 476, 2; *svitļom* instr. sing. ž. 593, 2; *svjetļe* 672, 6; *prisvjetļe* 743, 16; *pritiļa* 637, 9. Završetak je *-iji* u *hudija* 562, 112 (u Jagićevu izdańu griješkom *huđa*, jer je tako obično, i često, u Zku); *žestočiji* 594, 100; *krjepčije* 641, 72; završetak je *-ši* u *jakši* 538, 30. 581, 25 i *jakša* 558, 34 (AR ima samo prvi primjer, a uopće nema kojeg drugog); *najmanši* × 554, 8. 768, 160. 219 (uz *najmańi* 101, 6. 562, 25; *najmańu* 455, 201);

najkrjepše 641, 54 (AR nema ni ovog ni uopće kojeg drugog ovakog primjera). Vrlo su neobični oblici za apsolutni superlativ *prilipše* 530, 3. 615, 2; *pribiļe* 637, 9; *prisvjetļe* 743, 16.

5. Brojevi

69. — Od fleksivnih brojeva ima, osim običnih oblika od *jedan*, samo nekoliko oblikâ od *dva* i *oba*: gen. *obiju* 561, 32 (ali u R protiv sroka *obiju*). 594, 106, 756, 26; — dat. *dvima* 496, 5 M (*dvjema* R); *obima* × 404, 2 M (R protiv sroka *objema*). 757, 33; — instr. *dvima* 571, 5; *dvjema* 768, 14. Ali poslije prijedloga broj se ne mijeńa: *cić dva uzroka* × 554, 5; *zacić dva uzroka* 713, 3, a tako je jedanput i poslije imenice: *ļubav me umara kroz rados dva oka* × 794, 1; u stihu pak *to je lijek uzroku — tvoje dvije očice* × 794, 16 ja mislim da su riječi *tvoje dvije očice* apozicija uz *lijek*, dok Zima uzimļe da su (sintaktički) genitiv uz *uzrok*.[83] — U ž. rodu od *oba* na kraju je još *-ě*: *obi* × 644, 7; *obidvi* 456, 5; *objestran* 119, 13. 438, 38; to spomińem, jer je kasnije u dubrov. govoru dualno *-ě* zamijeńeno pluralnim *-e* (*ȏbe*, *ȏbedvije*).

B. Konjugacija

1. Osnove

70.[a] — U I. vrsti, u 1. razredu praslav. *cvisti - cvьtǫ* prešlo je ponajviše u 2. razred III. vrste, kao *caftěti - caftim* (često i redovno tako sa *f*), ali dosta često i kao *ctěti - ctim*, n. pr. *proctit će* 250, 38; *cti* 40, 10; *cte* 259, 5; izuzetno i u 1. razred V. vrste: *cvata* × 515, 2. × 531, 16; *procvata* × 112, 15. × 119, 14; *procvatat* 732, 8. — U 1. razred III. vrste prelazi i praslav. *čisti - čьtǫ* kao *čtěti - čtim*, n. pr. *čtiš* 1, 1. 24, 21; *čti* 311, 169. Sačuvan je prosti oblik *vesti* (voditi) × 455, 323. — U 2. razredu vrlo su obični oblici od osnove *-něti*, dok su nešto ređi oni od osnove *-nesti*, n. pr. *prinesla* 202, 6. 539, 7; *iznese* (aor.) × *nanese* (aor.) 479, 11 × 12; *odnesti* × 756, 60. — U 3. razredu se drži, kao i sada u Dubrovniku, stari prezent *živem* 125, 17. — U 4. razredu miješaju se nekako podjednako, i to vrlo često, oblici od osnove *reći* i od osnove *rěti*, a *pomoći* ima još, kao do danas, normalnu prezentsku osnovu: *pomogu* (1. sing. prez.) 435, 6. — U 5. razredu ima još prosti oblik *dmu* (3. plur. prez.) 579, 47; za prezent *prijam* od *prijati* (praslav. *prijęti*) v. str. 109. — U 7. razredu uz stare oblike

[83] Ńekoje već. sint. razlike 74.

kao *slove* (3. sing.) × *plove* (3. sing.) 18, 17 × 18 već se javljaju oblici po IV. vrsti: *slovi* (3. sing.) × 250, 104. × 292, 12. × 309, 4. 754, 7 itd., a od *vapiti - upiti* prezent je redovno po ovoj vrsti: *vapiju* (1. sing.) × 313, 14; *vapijem* 759, 7. 789, 15; *vapiješ* 512, 16 M; *vapije* 581, 26. 824, 4; *upijem* 16, 1 M itd., a rede po IV. vrsti: *vapim* 770, 1; *upi* × 20, 36 M itd.

U III. vrsti oblik *želije* (prilog prez.) × 60, 9 ide među one oblike glagola *želeti* koji su građeni po 1. razredu ove vrste a kakvih, iako ih nema inače u Zku, ima podosta u starijemu dubrov. dijalektu; naprotiv sasvim je izuzetno što je na isti način postao od *skopńeti* oblik *skopnije* (3. sing. prez.) × 300, 4. × 316, 4, valjada je načińen samo zbog sroka, a sigurno je čakavizam što Dć mjesto *imati* ima jedanput praslav. oblik *iměti*: *imiti* × 524, 1, prema kojemu je možda i u Mća načińen imperfekt *imih* × 287, 7, jer bi *imih* moglo biti i od *imati* kao što u istoga Mća ima i od *gledati* imperfekt *gledih* × 91, 6.[84a] — Glagol *zrěti* (gledati) ide doista katkada po 2. razredu ove vrste, n. pr. *zri* (3. sing. prez.) × 438, 39; *nazrim* 329, 6 M (*nazrem* R); *nazri* × 408, 7; *obazri* 60, 27, ali češće mu je prezentska osnova na *-e-* po I. vrsti (otprilike kao *mrijeti - mrem*): *nazrem* 84, 6; *obazre* 123, 41; *pozru* (1. sing.) 123, 19; *pozre* 58, 4. × 128, 11; *uzrem* 38, 16 itd. — Vrlo se rijetko nalazi potpun negativni oblik od *hotěti*: *ne hoćeš* 300, 12. 639, 3; *ne hoće* 548, 3, pa i to će biti iz metričkih razloga. — Glagoli *slišati - slišim* i *dostojati - dostojim* prelaze katkada svojom infinitivnom osnovom u IV. vrstu: *poslišit* × 35, 3; *uslišit* × 43, 8; *sliših* 459, 37; *dostojil* 162, 14 itd.

70.[b] — U V. vrsti najviše je otstupańa, i to ponajviše u tome pravcu da glagoli koji dandanas idu redovno po 2. razredu mogu ići i po prvome: *jahaju* × 732, 14; *obrta* × 66, 2; *svrta* × 567, 2. × 688, 7; *ozira* × *podira* 116, 9 × 10 M i R. 221 (*ozire* × *podire* R. 65); *poziram* × *nabiram* 106, 23 × 24; *priteza* × 628, 10; *proklinam* 474, 1; *zaklinam* 103, 2; *razdira* 132, 6; *traja* 825, 12. 20; *umiram* × *poziram* 98, 25 × 26; *umira* × *razbira* 36, 7 × 8; *vazima* × 19, 22. 60, 35 itd.; interesantan je stih *umirem, umiram, umrijeti meni jes* 38, 14 u kojemu stoje neposredno jedan do drugoga oblik po drugome i po prvome razredu — ovaj drugi u sroku

[84a] V. Rad 136, 161 i moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 234.

(× *tiram*). Iako je dosta ovakih primjera koji su u sroku, opet ih je s druge strane dosta veliki broj gdje se je mogao lako uzeti oblik po drugome razredu (kao što n. pr. u 116, 9 × 10 R. 65 ima *ozire* × *podire* mjesto *ozira* × *podira* kako imaju R. 221 i M), pa zato ne mislim da su ovi oblici na *-am* itd. uzimani najviše zbog sroka. U protivnom pravcu moglo bi biti samo *procviću* (3. pl. prez.) 246, 10 od imperfektivnog *procvijetati*.

Osim toga ima podosta oblika s prezentskom nesaženom osnovom *-aje-* koji dandanas imaju po 1. razredu saženu osnovu *-ā-*: *znaju* (1. sing.) 459, 111. × 137; *poznaje* × *puštaje* 89, 9 × 10; *poznaje* 418, 114. 438, 38; *čekaju* (1. sing., × *kaju*) 116, 15; *gledaju* (1. sing. × *daju* 1. sing.) 86, 16; *pomańkaje* 613, 10; *pribivaju* (1. sing.) × 627, 9; *puštaju* (1. sing. × *pridaju* 1. sing.) 473, 4; *puštaješ* × 230, 8; *skončaješ* × 639, 10; *skončaje* × 189, 8. 276, 2. × 531, 24. 586, 9 (× *pridaje*): 717, 4. 5. × 728, 14. × 758, 3, to su dakle sami glagoli kojim je sada prezent na *-ām* a infinitiv na *-ati*, ali ima i *daju* (1. sing. × *gledaju* 1. sing.) 86, 15; *pridaju* (1. sing. × *puštaju* 1. sing.) 455, 473; *pridaje* (× *skončaje*) 586, 10, gdje je sada infinitiv na *-avati* a prezent u Dubrovniku na *-avam*. Čudno je što ima 8 ovakih primjera za 1. sing. na *-aju* a nema ni jednoga na *-ajem*.

Glagoli VI. vrste zbog svoje dužine nisu zgodni za metar naših pjesnika, pa su zato u Zku rijetki, a još su reći oni što su dandanas drukčije građeni, n. pr. *kazuju* (1. sing.) 209, 31; *kažuju* (3. pl.) 732, 9; *kazovan* 449, 3; *slikuje* 313, 18.

Već među gore navedenim primjerima ima po gdjekoji za koji se može misliti da je samo zbog sroka skalupljen, ali to je, može se reći, sigurno za ove pojedinačke primjere koji se nalaze samo u sroku a kod kojih se mjesto završetaka s osnovom na *-i* imaju završeci s osnovom na *-e*, i obratno; tako imamo za 3. sing. *-e* mjesto *-i* u *priliče* 51, 8. 221, 14; *gore* 60, 5 a *-i* mjesto *-e* u *poveni* 745, 18; za 3. plur. *-e* mjesto *-u* u *se rastrese* 250, 71; *zabude* 640, 10; (*pokoji im dohode i*) *pride* 768, 20; *uvene* 836, 12. Sasvim za sebe pak stoji primjer *gizdava dva oka svakoga primili* 814, 19 — tu se dabome ne može reći da je *primili* oblik za 3. pl., nego je pjesnik zbog sroka mjesto oblika za 3. pl. uzeo oblik za 3. sing.

71. — *Atematske osnove.* — Vrlo su obični oblici *dim*, *vim* i (sekundarno) *grem* (ali ima i *gredem*) za 1. sing. prez.; od *dim* ima

i 3. sing. prez. *di* 70, 23, a od *vim* još 2. sing. *viš* × 77, 9. × 383, 5. × 403, 1; 3. sing. *vi* 60, 21. 87, 10; imperfekt *vih* 65, 5. 121, 9; particip akt. *vil* × 9, 9. 60, 17. × 451, 6 itd. i složeni oblici *zapoviš* × 533, 2 i *zapovi* 394, 2; od *ěsti* je *ije* 469, 10; ako nije pogreška, ima jednom i stariji oblik za 3. pl. prez. od *dati*: *ne dade* 128, 14 M, gdje R ima *ne dadu*. Neke oblike za imperativ v. na str. 159. — Ne mogu vjerovati da je tačno *glaš* (mjesto *gledaš*) 639, 4, iako bi to samo na oko bio atematski oblik, jer bi to bilo postalo (kako se uzimle u AR) od *gledaš* tako da je ispalo *d* a onda se *ea* saželo u dugo *ā*; taki se oblici (*glam* itd.) inače nalaze tek u Vukovim narodnim pjesmama a u dubrovačkih pisaca nema ih nikako; pa zato mislim da je to neka pogreška, samo ne znam koja — u R piše *‚glaſ'*, što se doista može čitati *glaš* (kako je čitao i Jagić), ali moglo bi biti i *glas*, što daje, istina, još mańe smisla. Cijela rečenica glasi: *a mene začuti ne hoćeš ki tužu,* | *gdi glaš mi plač ļuti i žalos ku družu*, te se meni čini da nema pravog smisla ni *glaš* ni ono *gdi* pred ńim, pa bih volio uzeti mjesto oboga normalni oblik *gledaš* ili drugi koji dvosložni glagol.

2. Prezent

72. — Katkada se s pomoću prefiksa *uz-* pravi perfektivni prezent imperfektivnih glagola: *uspada* 85, 6; *uzmogu* 116, 16. 567, 14; *uzmnim* 123, 40; *uzgre* 156, 11; *uzvidim* 637, 6; *uzvelim* 661, 7; *uzmre* 741, 8; *ushoće* 777, 11; nema naprotiv primjera da bi *uz-* ovako pristajao i uz prezent perfektivnih glagola, a u primjeru *to li mi uzbranit* (× *umrit*) *budeš toj* 835, 7 zbog sroka je rečeno *budeš uzbranit* mjesto *uzbraniš* ili *budeš branit*.

Od završetaka odvaja se jako samo *1. sing.* gdje se miješa uz starije *-u* novije *-m*; pa tu treba razlikovati tri sadašńa završetka *-am*, *-im* i *-em*. Prvi je bio redovno proveden već prije vremena Mća i Dća, pa je zato i u Zku redovno *-am*, osim ono nekoliko primjera sa nesažetim završetkom *-aju* što su na str. 156 spomenuti a koji su, osim jednoga, svi iz Mća; drugo je *se kaju* 126, 16 — tu *-aju* ne stoji mjesto *-am* nego stoji starije *-u* mjesto novijega *-em* (*kajem se*). Za završetke kod osnova na *i* i na *e* stvar u detalu stoji ovako (uzimļući u obzir samo slučajeve izvan sroka): Mć ima *-ju* (t. j. završetak *-u* i omekšan konzonant pred ńim) 94 puta i 2 p. u M^2 (u br. 630), svega 96 p. a *-im* 80 p. i 3 p. u M^2 (u br. 629), svega 83 p.; *-u* 39 p. i 5 p. M^2 (u br. 630), svega 44 p. a *-em* 32 p; Dć

ima *-ju* 9 p. a *-im* 112 p., *-u* 10 p. a *-em* 46 p.; R^1 ima *-ju* 6 p. a *-im* 78 p., *-u* 3 p. i u br. 638 ponavlja se *umiru* 12 p., a *-em* 24 p.; u RII gotovo se u jednakom broju nalaze stariji i noviji završeci; on ima *-ju* 50 p. a *-im* 62 p., *-u* 34 p. a *-em* 50 p. Iz toga pregleda mogu se izvesti ova dva važna zaključka: prvo, u slučajevima gdje pjesnici nisu vezani srokom Mć ima nešto malo više starijih završetaka *-ju* i *-u* negoli novijih *-im* i *-em*, kod Dća naprotiv u velikoj su većini noviji završeci (više negoli 10 puta *-im* koliko *-ju* a gotovo 5 p. toliko *-em* koliko *-u*); drugo, R^1 se mnogo bolje slaže s Dćem negoli s Mćem (ima 11 p. toliko *-im* koliko *-ju* a 6 p. toliko *-em* koliko *-u*, ako računamo kao 1 primjer onih 12 puta što se ponavlja oblik *umiru* u istoj pjesmi i na istome mjestu). Interesantno je pak da stariji R ima na nekoliko mjestâ noviji završetak gdje mlađi M ima stariji: *molim* 28, 9. 87, 7. 179, 3 R a M na sva tri mjesta *moļu*; *poslužim* × *tužim* 94, 13 × 14 R a M *poslužu* × *tužu*; *budem* × *zabudem* 52, 11 × 12 R a *budu* × *zabudu* M; *budem* 186, 7 R a *budu* M; u 64, 6 pak R. 370 ima *budem* a R. 246 (mańi broj! isp. str. 85) i M imaju *budu*. Oblici na *-ju* prave se sasvim pravilno po poznatom zakonu, samo nekoliko primjerâ od glagolâ na *-aviti* imaju, zbog sroka s *ļubavju*, završetak *-avju* mjesto normalnoga *-avļu* (v. str. 130); kako su pak pjesnici lako miješali obje vrste završetaka, vidi se po tome što u 38, 15 Mć kaže *mru da mrem*, gdje je drugi put okrenuo na *mrem*, jer je već imao u misli srok sa *uzrem*.

73. — Uz normalni oblik *mogu*, koji se često nalazi, javlja se u RI dosta često i analogični oblik *možem* (AR ga ima kao »sasma rijedak oblik« iz Zka samo jedanput), pa i tu kao da ima neka mala razlika među Mćem i Dćem: prvi ga ima 7 puta (5, 2. 31, 11. 46, 1. 260, 12. 288, 13. 454, 31. 480, 3), ali na dva od tih mjesta (260, 12 i 480, 3) ima tako samo M, dok R ima normalno *mogu*; u Dća je *možem* 10 puta, dakle relativno mnogo češće negoli u Mća (525, 1. 17. 535, 10. 13. 537, 16. 541, 13. 559, 13. 579, 3. 580, 39. 583, 26), pa s time se slaže što i u R^1 nalazimo 3 puta *možem* (594, 82. 620, 6. 623, 4). U RII toga oblika uopće nema, a ima jedanput *morem* 768, 148.

Za *2. sing.* nalaze se vrlo često stari kraći oblici *hoć*, *ć* i *neć*, pa *mož* a onda *jes'*, *s'* i *nis'* gdje je s kraja otkinuto *i* (v. str. 113); vrlo je čudno što je oblik *mož* jedanput uzet kao za 1. lice: *zašto*

ja prionih kako mož velik čas 455, 531. — U *3. sing.* i *plur.* nema nikada sufiksa *-t* što se tako često nalazi u Rańininu lekcionaru, pa zato mislim da u stihu *taj čas ih napoji i žeļe izbavit* × 618, 12 ovo posļedńe treba štampati *izbavi t'*, to jest uz 3. sing. *izbavi* dodan je, zbog sroka, okrńeni etički dativ *t'*, kao što se, s istoga uzroka, u drugim prilikama dodaje etički dativ *m'*; dobro je i *razdili t'* u stihu *pokle se zdaleče razdili t' od mene* 713, 18, samo što tu *t'* nije neakcentovani etički dativ *ti* nego, kako se jasno vidi iz smisla, akcentovani nominativ *tî* koji je, sasvim neobično, zbog metra okrńen (isp. str. 115) a *razdili* nije 3. sing. prez. nego 2. sing. aorista. Još su taki primjeri n. pr. za 3. sing.: *goji t'* 517, 8; *drži t'* 549, 2; za 3. pl.: *ostanu t'* 420, 8.

3. Imperativ

74. — Važna su dva nova primjera za 1. sing. *umrim* 425, 4 i *budijem* 837, 22, jer prvi svojim završetkom *-im* a drugi jednosložnim *-ijem* dokazuju da tu imamo završetak *-ěm* a ne dvosložno *-ijem*.[85] — Često se nalazi oblik za 3. sing.; ima katkada i 2. plur. za 3. plur.: *ne dvor'te* 459, 176; *vrzite* 765, 7; *odnim'te* 768, 205; *požel'te* 771, 24, a možda i *plačite* 751, 7. 9. 11. 13. U 2. i 3. sing. vrlo često otpada krajńe *-i*: *čin'* 12, 1. 18, 46; *rec'* 12, 10; *hod'* 13, 14; *bud'* 16, 2 itd.; pa prema tako okrńenome obliku singulara to isto biva i u 2. plur.: *okriv'te, oprav'te* 16, 27 itd.; tako i u 1. plur. *čin'mo* 455, 234, ali samo taj jedan put, jer se uopće 1. plur. imperativa u Zku vrlo rijetko nalazi. Često se gubi i krajńe *-j* od završetaka *-aj* i *-ěj*, o čemu v. str. 131. — Ima i nekoliko oblikâ od atematskih osnova: vrlo često *vid* i uvijek tako (nema nikada novijega *vidi* ni *vidi); izvid* 653, 7; *zapovid* 142, 5 M (*‚/apoujed'* R). 287, 1. 294, 36 M (*zapovid* R). 728, 17. 741, 24; pa, prema *vid*, i *vidte* 509, 22 M. 799, 2. 825, 3.

4. Prilog sadašńi

75. — Razni su mu završeci: *-e, -će, -ći* i *-ć*; stariji završetak *-e* pravilo je, mjesto sadašńega *-ajući*, kod glagolâ V. vrste na *-am*, n. pr. *gledaje* 8, 9. × 145, 19; *čekaje* × 34, 4; *imaje* 313, 16 — vrlo često, a nikada nema *-ajući*, što se lako razumije, jer već sami taj završetak broji 3 sloga. Ali i u drugim prilikama gdje se nalazi

[85] O ńima i uopće o ovom obliku v. Южнослов. Филолог XI, 1 i d.

završetak *-e* biće da je najviše uzet zato što je za 1 slog kraći od onoga na *-eći* ili *-ući*; tako ga ima dosta često, mjesto *-eći*, kod glagolâ s prezentom na *-im*: *stoje* 19, 7; *biže* 66, 1; *bježe* 577, 10; *govore* × 119, 17. 311, 39. × 109. 455, 23. 167. 460, 13. 471, 1. 490, 9. 590, 15. 845, 8; *muče* × 311, 176. 509, 37. 648, 3. 728, 1; *tuže se* 353, 7. 455, 278; *vele* 573, 18; *nose* × 591, 6, a mislim da se može tako shvatiti i *prave* 418, 11. 460, 9; mnogo ređe se nalazi *-e* mjesto *-ući*: *grede* 13, 8; *se ozire* × 91, 4; *pozire* 455, 43. 462, 30; *poje* × 650, 4. Od novijih završetaka i *-eće* je prilično rijetko: *želeće* × 24, 5 M i × 242, 12 M (R na oba mjesta *želeći* protiv sroka). × 231, 16; *videće* × 294, 24; *hoteće* × 239, 10; *hteće* × 311, 118. × 350, 22. 641, 9; *takmeće* 344, 78 R (*takmeći* M); *veleće* × 455, 42; *cvileće* × 455, 277; *pojuće* × 630, 6. 708, 6; *misleće* 641, 10; *trajuće* × 641, 86; najviše je dakle primjerâ u Mća, a ńegovi su svi u sroku, izuzevši, po R, *takmeće* 344, 78, ali tu M ima *takmeći*, pa možda je Mć bio tako, izvan sroka, i napisao. Sasvim je rijedak završetak *-ć*: *moguć* 577, 14; *misleć* 724, 11. 725, 7. 732, 18; *hteć* 760, 4; *živeć* 768, 102; osim prvoga, koji je iz R^1, ostali su iz K i N u RII, a iz Mća nema ni jednoga — on bi, hoteći skratiti oblik, sigurno uzeo radije završetak *-e*.

76. — Ostaje i za Zk da mu je normalni završetak sadašńe *-ći*, koji se vrlo često nalazi, a samo se izuzetno anormalno gradi. Prema tome što je u Dubrovniku prezent *živem* ostao do danas u I. vrsti (v. str. 154), ne bismo očekivali *živeći* × 126, 1. × 720, 4 ni *živeć* 768, 102, ali je bar prvi oblik sigurno zbog sroka i načińen, kao što je bez sumńe i u *mreći* (× *moleći*) 590, 17 i *pojeći* (× *stojeći*) 650, 1; naopako, u *gorući* 16, 28 R. 243 (R. 455 i M *ginući*) i *tajući* 683, 5 imamo *-ući* gdje bi normalni završetak bio *-eći*. Anormalan je i oblik *ļubļeći* 541, 14 (mjesto *ļubeći*), koji je vaļada udešen prema 1. sing. *ļubļu* i participu pasivnom *ļubļen*; čudan je pak u Dća oblik *vidići* (× *srići*) 579, 25, za koji bi se u prvi mah reklo da je prosta prepisivačka pogreška, te da ga treba okrenuti na *videći*, a onda dabome i *srići* na *srjeći*; ali bi mogla to biti i pjesnička, doista izlišna samovoļa, kakova je u ńega, po D, i u *besidom* × *poglidom* 526, 11 × 12, gdje je isto tako lako mogao uzeti *besjedom* × *pogledom*, kako u R i stoji. Oblik pa *mnijući* 84, 3 (mjesto *mneći*) udešen je prema 1. razredu III. vrste (kao *umijući* prema *umjeti - umijem*), a *plakaje* (× *gledaje*) 8, 10 i 300, 10 te *mahaje* × *vikaje*

727, 9 × 10 građeno je prema 1. razredu V. vrste (prema prezentu *plăkām, maham, vikam*). Jedini je oblik od perfektivnoga glagola *rekući* × 324, 7. 359, 3.

Više putâ ima i završetak *-ušti*, koji je naravski prešao iz crkvenoga jezika, ali riječi što ga imaju nisu više pravi glagolski prilozi nego su pridjevi; najviše se nalazi + *gorušti* u značeńu »žarki« (18 puta u Mća) i *gorušta* × *svitluška* (svijetla) 768, 93 × 94; *svitlušta* × 729, 13; *narav letušta* (narav svega što može da leti) 84, 1; *letuštih ... ptica* 520, 2. U Mća ima jedanput i crkvenoslav. particip sadašńi *mogy* od *moći*: *svemogi moj Bože* 247, 1, što ga par putâ uzimle s drukčijim završetkom i nešto drukčijim značeńem (‚što više možeš'): *hrlo tec' i svemog* × 403, 1; *poće svemogom* × 455, 66; *opet se svemogom* (× *zbogom*) *povrati* 455, 242.

Osim oblikâ sa završetkom *-ušti*, što uopće niti su oblici našega jezika niti se osjećaju kao glagolski prilozi, svi su ostali oblici (na *-e, -eće, -ći* i *-ć*) pravi glagolski prilozi što ostaju uvijek bez promjene, ma kojega roda i broja, i ma u kojemu padežu bila riječ na koju se odnose. Izuzimlu se samo oni, inače rijetki slučajevi gdje pojedini oblici na *-ći* dobijaju, kao oni na *-ušti*, značeńe pridjevâ, te se tada kao i pridjevi mijeńaju; i to najčešće biva kod + *gorući* (žarki) 454, 32. × 512, 12. 763, 9. 765, 1. 768, 138. 151. 159. 216; *mogućim* (silnim) *pozorom* 70, 11; *mrzeću* (mrsku) *nenavis* 167, 4; *mrzeću rič* 483, 9; *sokole plovući* (laki) × *obraz slovući* (slavni) 608, 17 × 18; *dar bigući* (prolazni) × 579, 44; *vrijeme bjeguće* (× *pojuće*) 630, 5; *ime slovuće* × 743, 1.

5. Imperfekt

77. — Imperfekt je vrlo običan oblik, pa ga ima, kako se dale vidi iz primjerâ, dosta često i od perfektivnih glagola. Sekundarni glagoli, to jest velika masa glagolâ IV., V. i VI. vrste, prave ga, kao i danas, od infinitivne osnove na dobro poznati način, pa s te strane treba samo navesti da ga primarni glagoli 3. razreda V. vrste prave još od prezentske osnove završetkom *-ěh*: *zovih* 248, 73. 262, 12; *zoviješe* 3, 1; *zoviše* 478, 32; *rviješe* 641, 63; i u 632, 3 R ima *beriješe*, pa je to Jagić ispravio na *berijaše* zbog sroka sa *vijaše* (od *viti*), što je utoliko opravdano što inače u R^1, gdje se nalazi i ta pjesma, srokovi su pravilni. Ima i jedan siguran primjer gdje glagol IV. vrste ima završetak *-ěh*: *naslonih* 455, 522 za koji se po smislu, i po oblicima imperfekta što su oko ńega (*njegda se na-*

slonih ... njegda ju celuńah) jasno vidi da to nije aorist već iterativni imperfekt (v. str. 177); a ima taki jedan primjer i iz V. vrste: *gledih* × 91, 6, a možebit treba tako shvatiti i *imih* (imah) × 287, 7 (isp. str. 155).

Redovno završetak *-ěh* imaju i glagoli II. vrste: *spomenih* × *povenih* 248, 15 × 16; *zginih* 300, 7; *stanih* 311, 113; *postanih* 455, 526; *ganih* 311, 114; *panih* 455, 525; *prionih* 455, 531; *tonih* 455, 532; *trnih* 459, 92; *stinih* 556, 6; *vehnih* 556, 7; jedini je izuzetak *celuńah* 455, 523, koji ima završetak *-jah*.

Kod glagolâ III. vrste može se naći trojaki završetak: *-jah*, *-ěh* i *-ijah*. Najobičnije je normalno *-jah* (kao kod IV. vrste): *bđah* 460, 123; *bluđah* 49, 3; *ćućah* 459, 163; *gorah* 556, 7. 580, 21; *goraše* 248, 27; *lećaše* 311, 236. 604, 4; *mńah* 5, 5. 6, 5. 9, 9. 20, 6. 12. 36 itd. (često); *mržah* 343, 6; *sjeđaše* 590, 13; *sńah* 96, 18; *šteđahu* 562, 126; *veļahu* 103, 7. 214, 2. 248, 85. 285, 4. 294, 64. 424, 2. 575, 5; *viđah* 91, 6. 141, 8. 586, 7. 610, 14. 641, 18. 716, 39; *viđaše* 418, 121. 689, 1. 743, 25; *zavidah* 610, 13. 716, 38; *voļah* × 209, 20; *žeļah* u Mća 12 puta i 529, 12. 562, 58. 575, 6. 598, 2. 615, 12; *žeļaše* 251, 6. × 307, 5; *požeļah* 459, 130; *žuđahu* 462, 14. Završetak *-ěh* već je rijedak izuzetak: *bijesniše* 455, 172; *caftiše* 455, 75; *cavtiše* 615, 18; *caftiješe* 470, 26; *caftihu* 632, 2 (od *caftěti*, v. str. 124); *ctiše* 455, 139. 459, 83 (od *ctěti*, v. str. 154); *mniše* (× *želiše*) 570, 7; *posvedih* 462, 22; *želiješe* (× *htiješe*) 291, 4. (× *biješe*) 674, 6; *želiše* (× *mniše*) 570, 8, pa tako je možda i *imih* × 287, 7 ako je od *iměti* M (ali R, protiv sroka, *imah*); najviše se ovaj završetak nalazi kod glagola *htjeti*: *htih* 92, 29 M. 141, 8; *htiše* 65, 9. 120, 7. 422, 7. 459, 233. 460, 28. 44. 554, 3. 585, 22. 769, 1; *htiješe* (× *želiješe*) 291, 3. (× *biješe*) 648, 7; *ktiješe* 804, 7* (‚*tchjeſce*' R); ovaj glagol, osim par putâ dvosložno *-ijah*, i nema drugog završetka. To *-ijah* imamo samo u *hotijah* 455, 70 i *htijah* (× *prijah*) 455, 54, pa još u *mnijah* 455, 30 M (R protiv metra obično *mńah*).

78. — U I. vrsti pravilo je *-ěh*: *budijeh* 307, 3. 354, 32; *gredih* 460, 25. 462, 21; *grediješe* 418, 123. 562, 21; *idijeh* (× *bijeh*) 541, 24 i 689, 7; *idih* (× *vidih*) 743, 5; *kuniše* × 586, 2; *ponesih* 455, 529; *plovih* 262, 12; *ploviše* 478, 31; *recih* 311, 111. 348, 7. 367, 20. 21. 455, 528. 452, 100; *recijeh* 610, 17; *reciješe* 455, 458; *sloviše* 562, 68; *tecijehu* 769, 12; *dotecih* 367, 19; *potecih* 455, 527. 459,

99; *provedih* (× *želih*) 91, 5; *vezih* 455, 530, a onda vrlo često *běh* itd. (nema nikada *bijah*) i *ponih* 455, 521. 534. Mnogo ređe završetak je *-jah*: *iđah* 141, 7 (× *viđah*). 581, 5; *priđah* 260, 7; *iđaše* (× *viđaše*) 689, 2; *priđaše* 418, 122. 760, 3; *kuńah* 455, 444. 524; *živļah* 348, 12 prema prez. *živem* (v. str. 154); amo se može uzeti i *mrah* 311, 95. 121, 11. 455, 384. 796, 14, koje je vaļada postalo od **mrjah* s palatalizovanim *r* koje je u našemu jeziku po pravilu otvrdnulo, tako da bi ostala samo 2 primjera gdje je prema prezentskoj osnovi na *-je-* i osnova imperfekta na *-ja-*: *vapijah* 756, 18 i *smijah* 800, 12. — Lični završeci su koji i sada, jer nema primjera za 1. i 2. lice plurala gdje su u starije vrijeme bili *-homo*, *-hote* mjesto sadašńega *-smo*, *-ste*.

Iz ovoga pregleda slijedi ovo: imperfekt perfektivnih glagola ima gotovo samo Mć (25 primjera) a osim ńega ima još samo *recijeh* 610, 17 u R^1 i *priđaše* 760, 3 u RII; od Mćevih primjera pak velika većina imaju završetak *-ěh* (najviše ih je, 8 primjera, od glagolâ II. vrste) a sa završetkom *-jah* su samo ova tri: *požeļah* 459, 130; *priđah* 260, 7 i *priđaše* 418, 122. Ovaj završetak *-ěh* (od kojega je ostao posļedńi trag u *bjeh*) inače je karakterističan za primarne glagole I. i V. vrste s konzonantskim korijenom i za glagole II. vrste, a izuzeci sa završetkom *-jah* vrlo su rijetki: u II. vrsti samo jedanput *celuńah*, a u I^{voj} nekoliko puta (uz *iděh*) *iđah* - *priđah* i *mrah*, pa po 1 put *kuńah* i *živļah*. Nego *-ěh* ide i preko tih granica: javļa se redovno kod *htjeti* i sporadično još kod nekih glagola III. vrste i kod jednoga IV. vrste (*naslonih*). Sasvim je rijedak dvosložni završetak *-ijah*: siguran je samo u 3 primjera III. vrste *hotijah*, *htijah* i *mnijah*, dok u 632, 3 treba tek, zbog sroka, okrenuti *beriješe* rukopisa na *berijaše*.

6. Infinitiv

79. — Za infinitiv ima se samo konstatovati da se krńi oblici na *-t* i *-ć* češće nalaze negoli potpuni na *-ti* i *-ći*, a naprotiv, kako je pravilo u dubrov. govoru, da je *-sti* neokrńeno: *izljesti* × *izvesti* 35, 15 × 16; *odnesti* × 756, 60. Malo je primjerâ što treba napose spomenuti: noviji oblik *-něti* je pravilo, a ja mislim da je jedini izuzetak maloprije spomenuto *odnesti;* naprotiv *reći* i *rěti* miješaju se nekako podjednako, a neobičan je za dubrov. govor oblik *rěći*: *rić* (*reć* R^p; × *prić*) 117, 1 R (*rit* × *prit* M); *izrijeći* 797, 4. (protiv sroka mjesto *izrijeti*) 317, 2, pa je zato taj oblik, za Dubrovnik,

sumńiv, premda ga u Boki ima,[86] tim više što i R, koji ga jedino piše, jedanput u pjesmi ima *rić* a u popisu *reć* a drugi ga put uzimle protiv sroka. Može se još zabiležiti da ima i nesaženo *stojati* i saženo *stati* (v. str. 113), pa oblik *izseći* 532, 14 koji je načińen od korijena (*iz-segnuti*) bez *-nu-*.

7. Aorist

80. — I aorist je vrlo običan oblik i potpuno je normalan, pa ću stoga navesti samo neke mańe obične primjere: *donih* 175, 5; *doni* 217, 10. 257, 11; *poni* 96, 16; *zanije* 402, 3; *rih* 104, 8. 191, 4; *dorih* 277, 9; *strh* 806, 14; *str* 719, 22; pa od glagolâ II. vrste bez *nu*: *klikoše* 756, 14; *ogrče* 217, 20; *pokleče* 641, 99; *stište* 455, 487. 478, 75; *trže* × *razvrže* 18, 21 × 22; *usaše* 539, 8; *uspredoh* 796, 13; *ustidoh* 796, 15; *zgibe* 485, 8. Osim toga treba spomenuti da se aorist dosta često nalazi i od imperfektivnih glagola, n. pr. *sudih* 273, 4; *dopušta* × 250, 8; *cvilih* 645, 5; *slidih* 161, 10; *činiše* 238, 8 itd.

8. Prilog prošli

81. — Kako prilog sadašńi, tako i prošli može imati razne oblike: može biti bez nastavka, pošto je iščezlo praslav. *ъ* na kraju, a može imati završetak *-ši* i *-še*, *-v* i *-vši*, i to tako da su glagoli I. vrste s konzonantskim korijenom bez nastavka ili sa završetkom *-ši* ili *-še* a svi ostali (s vokalnim korijenom ili s vokalnom osnovom) sa završetkom *-v* ili *-vši*. Bez nastavka su samo *našad* (našavši) 641, 33. 683, 5. 732, 14; *obišad* 594, 67 i *počam* (počevši) 579, 22, a sa završetkom *-še* samo je jedan primjer *reše* 298, 13. Većina glagolâ s konzonantskim korijenom imaju završetak *-ši*: *rekši* 311, 38. 217. 289. 581, 21; *mogši* 444, 10; *vrkši* (< *vrgši* ‚vrgavši') 519, 20; *uvrkši* 845, 19; *povrhši* 519, 13; *odvrhši* 743, 11; *razvrhši* 743, 21; *stekši* 641, 37. 691, 2. 698, 11; *utekši* 649, 6; *počanši* × 551, 7. 732, 22; *vazamši* 681, 8; *uzamši* 792, 2. Svi ostali glagoli miješaju završetke *-v* (*čuv*) i *-vši* (*čuvši*), i to tako da je u svim dijelovima Zka osim R^1 više oblikâ na *-v* negoli na *-vši*: u Mća 35 primjera na *-v* a 13 na *-vši*, u Dća 46 a 10, u RII 37 a 16, dok su u R^1 samo 4 primjera na *-v* a 10 ih je na *-vši*, što uz tako mali broj može biti i slučajno. Razumije se da pjesnici vole oblike na *-v*, jer su oni ponajviše jednosložni ili dvosložni, pa zato i zgodniji za stih, dok su primjeri na *-vši* obično bar trosložni. Nema pak ni jednog primjera

[86] V. moju knigu Der štokavischer Dialekt 204.

sa završetkom *-vše* (kao što ima onaj jedan *rekše*) koji se nalazi u drugim dubrov. spomenicima toga i starijega vremena,[87] a imaju dva primjera složenog oblika: *budući... ranila* (mjesto *ranivši*) × 666, 4 i *budući slišal'* (mjesto *slišavši*) 768, 84. Prošli prilog je uvijek pravi prilog koji se nikada ne miješa.

9. Participi

82. — Za *particip aktivni* mogu se zabilježiti samo oblik *zarastal* 594, 91 i neki oblici glagolâ II. vrste koji su načińeni od korijena a ne od infinitivne osnove: *uzdahal* 578, 10; *segal* 723, 14; *usahal* 724, 3; sigurno samo zbog metra načińeno je *ter se je ures'la* (mjesto *uresila*) × 65, 4.

Pasivni particip III. vrste može imati dvojaku formaciju, ili je naime normalno građen od infinitivne osnove ili po analogiji glagolâ IV. vrste. Primjerâ ima mnogo, ali upravo ni jedan nije baš pravi particip nego su same glagolske imenice što su izvedene od odnosnih participa pasivnih. Infinitivnu osnovu III. vrste imamo u ovim primjerima (uzimļem svaku glagol. imenicu samo u nom. sing.): *blijedjenje* 630, 18; *caftjenje* 562, 76; *ckninje* 594, 79; *cviljenje* 173, 12. 627, 17. 735, 14. 736, 1; *hotinje* 9, 2. 337, 9. 418, 167. 583, 8. 594, 101. 701, 6. 733, 29; *hotjenje* 538, 13. 725, 14; *htinje* 29, 8. 580, 36. 588, 17. 594, 2. 58; *htjenje* 175, 4. 599, 5. 768, 87. 103; *ktjenje* 845, 16; *trpinje* 261, 2; *trpjenje* × 640, 6; *strpinje* 57, 15; *uminje* 594, 37; *vidinje* 221, 27. 434, 2. 637, 25; *želinje* 20 puta; *željenje* 538, 14. 599, 6. 630, 17. 768, 30* (*živjenje* R); *živinje* 31, 3. 487, 5. 519, 11. 583, 7. 588, 18. 779, 20; *živjenje* × 524, 2. × 531, 64 D (*živļenje* R). 562, 75. 768, 86. 202. 240. A po IV. vrsti su građeni ovi primjeri: *cviļenje* 184, 18. 311, 146. 459, 61. 531, 55. 547, 14. 558, 17. 666, 2. 769, 9; *cvijeļenje* (intrazitivno) 638, 8; *strpļenje* 637, 35; *živļenje* × 108, 11. 163, 4. 455, 454. 586, 17. 723, 13. — Ispoređujući ova dva niza primjerâ vidi se prije svega da je mnogo brojniji onaj prvi; zatim da glagoli koji pred *-ěti* imaju dental nikada ne idu po IV. vrsti (*blijedjenje, caftjenje, hotěnje, viděnje*); od glagolâ pak koji imaju poviše primjerâ *želěnje* je uvijek tako; kod drugih se pak obje formacije miješaju, tako za *cviļenje* imamo 9 primjera a za *cviljenje* 4, a od *živjeti* 5 ih je od jedne a 5

[87] V. moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 245, i Бернардинов Лекционар 79.

od druge vrste. Ne vidi se zašto je to tako, a ne može se ni kazati da ima u tome pogledu koja razlika među raznim dijelovima Zka.

Uz sačuvani normalni oblik *prinesen* 539, 7 i također normalni, ali neobični oblik *moženja* (ak. pl.) 768, 91 (nalazi se po AR samo ovdje), ima i nešto anormalnih oblika: *smiljenje* (kao da je od *smilěti*) 627, 18, jer je u sroku sa *cviljenje* što se ponajviše pravi tako; *molenja* 729, 18, što će biti samo pisarska pogreška; anormalni su i oblici *uresen* i *ukrasen* (v. str. 111) mjesto *urešen* i *ukrašen*: *uresen* × *ukresen* 316, 3 × 4; *uresen* (× *jesen*) 517, 20; ali ima i normalni oblik *urešen* 539, 5. 680, 4. Za dubrov. govor neobičan je oblik *zvata* × 531, 16 (mjesto *zvana*) a i *dat* × 757, 35 (mjesto *dan*).

10. Složeni oblici

83. — Kako uopće u starijemu dubrov. književnom jeziku, tako i u Zku dosta često za *kondicional* glagola *biti* uzimle se samo pomoćni glagol bez participa, n. pr. *sila mi ... ne bi sad* [bila] *vapiti* 34, 16; *toprv bi ohola* [bila] 13, 10; *dake bi još bolje* [bilo] 89, 13; *da bih* [bio] *zvan* 231, 18 itd.

U *futuru* infinitiv sa završetkom *-ti* obično nema krajńega *-i*, a prilično podjednako ili čuva pred ńim *t* (22 puta), kao n. pr. *vidit će* 11, 9; *činit će* 19, 33, ili izbacuje i to *t* (16 puta), n. pr. *imaćeš* 366, 8 M; *vidjećeš* 556, 10; ali nekoliko putâ R izbacuje *t* gdje ga M zadržava: *zbraće se - zbrat se će* 221, 6; *imaću - imat ću* 331, 6. 7; *vidjećeš - vidjet ćeš* 350, 22; *bićeš - bit ćeš* 455, 181. Vrlo rijetko čuva se potpuno *-ti*, i to samo ako je infinitiv dvosložan: *mniti će* 11, 2. 26, 1; *biti će* 558, 21. 756, 68. 757, 18. 19; *priti će* 762, 4; *rijeti će* 834, 5; inače bi taki futur s potpunim završetkom *-ti* bio nezgodan za metar. Za glagole sa završetkom *-ći* malo je primjerâ, pa u ńima infinitiv ili ostaje čitav ili gubi cijeli završetak: *reći ćeš* 546, 9; *naći ćeš* 699, 3; *poći ću* 762, 146; *teći ću* 827, 11* (*‚tetjchju* R), a s druge strane *moćeš* 535, 26; *doće* 756, 22. Za futur glagolâ na *-sti* nema primjerâ, ali ih i ne trebamo, jer u dubrov. govoru do današńega dana *-sti* ostaje i u futuru neokrńeno.

Za futur drugi nalazimo već par primjerâ gdje je infinitiv pred pomoćnim glagolom u vezama gdje je taj red riječî ušao u običaj: *ako li htit bude* 87, 5; *koliko moć budu* 55[illegible], 3. 807, 13; *ako moć budu* 805, 13. Tih primjera, gdje infinitiv nije još zamijeńen okrńenim participom *mog[ao]*, u AR nema iz Zka.

III. Sintaktičke osobine

1. Rod

84. — Za imenice što mijeňaju ili mogu mijeňati rod v. str. 133, 138 i 142. — Zasebni su slučajevi kongruencije gdje se *sunačce* shvaća kao živo biće, pa se zato slaže s muškim rodom: *ner će imati on* [t. j. *sunačce*] *kripos* 6, 6; *oh, svitlo sunačce* (atribut, što je u neposrednoj vezi s imenicom, ostaje u sredńem rodu) ... *ki naše srdačce razmiri* 311, 274 M; *gdi može sunačce sam sebe razdvojit* 545, 81; *vrh sunca ki nam sja* 708, 4. S imenicom pak sr. roda u pluralu spaja se katkada predikat ili relativna zamjenica (ali se ne spaja atribut!) u m. rodu: *ar obraz tvoj slavni i ličca sunčana | mene su pripravni viditi skončana* 240, 3-4; *ljepos im još skrivaš ... mogućim pozorom i ličci ki gore* 70, 11; *pozri svak biserni ńe usti ... | ki bi jad čemerni svrnuli u slados* 332, 26. Kako se vidi iz prvoga od ova tri primjera, gdje je kazano *ličca su pripravni* (istina, u sroku sa *slavni*), u drugome primjeru (*ličci ki gore*) i u trećemu (*usti ki bi svrnuli*) zamjenica i predikatni particip ne stoje u m. rodu zato što se oblici *ličci* (instr. pl.) i *usti* (ak. pl.) shvaćaju kao da su m. roda (jer bar *usti* je sigurno ili sr. roda, kao *usta*, ili ženskoga kao *oči* itd.; v. str. 133), nego se baš s imenicom sr. roda u pluralu spaja predikat i relativna zamjenica m. roda. Taka je anormalna veza i inače poznata iz starijega dubrov. govora za imenice sr. roda u pl., a još više za imenice ž. roda u pl.; pa i za tu drugu kongruenciju imamo i u Zku 2 primjera: *od riječî ne čuje ke bi joj strli vlas* 103, 4 R (*strle* M); *što ste tač žalosne, što biste imali* (× *žali*) *veće bit radosne* 482, 1-2. Iako to donekle zavisi i o sroku, opet mislim da i jedno i drugo kaže i kako kod zamjenica i pridjeva u nom.-ak. pl. naprеduje oblik m. roda prema onome sredńega i ženskoga; ali ima i normalna kongruencija, n. pr. *ńe ličca rumena ka ... su skrovena* × 316, 10.

2. Broj

85. — Uz broj *dva* uzimle se dual m. roda i u slučajevima gdje odnosna riječ nije u neposrednoj vezi s tim brojem: *dva ličca sončana plamenom sve gore a nijesu skončana* × 79, 4; *gdi nosi svê vlasi savite u kruni, ner zlata dva prama koja su moj umor* 105, 5; *oh crna dva vlasa vrh oči uzvita, | ... tanko t' su povita* 515, 7-8; *nad ńom poju dva slavica, djevojku su zvala* 572, 3; *ima ... dva tanka pramena, ka pušta niz lica* 808, 6; *bistra su dva*

oka ... dim da su žestoka × 808, 8; možebit da je to isto u primjeru *tvoja lička dva ka sjaju* 383, 4, premda bi to dabome mogao biti i pluralni oblik, ali bi tada možda bilo *lička ki sjaju*, kao što smo gore vidjeli *lička su pripravni* i *lički ki gore*. — Za kongruenciju uz brojeve 3 i 4 imamo upravo samo dva primjera: *vila je moma tri vjenačca* 635, 1 Na, gdje je, kod imenice m. roda, stariji plural već zamijenen dualom, dok u drugome *jurve je dosada tri ljeta* 839, 9 imenica sr. roda ima doista također pluralni završetak *-a*, ali ga imenice sr. roda imaju u XVI. vijeku redovno i uz broj *dva;* naprotiv anormalno je što je glagol u sing., koji nije uzet ni zbog sroka ni zbog metra. — S brojevima što se ne mijenjaju glagol je normalno u sing.: *jes ovoj sedam lit* 33, 10; *godišta osam gre* 34, 16; *ovoj gre pet godin* 415, 5; *prođe dvaš odsad šes godiš* 438, 3; *sedam lit sada jes* × 705, 5; ali jedanput ima i *jurve su pet lita* 702, 2, gdje je, opet bez potrebe, glagol u pluralu. — Samo par putâ pjesnik govori svojoj dragi u 2. licu plurala, možda prema tal. običaju: *vas je, gospođe, ljepotom napisal* 322, 1 itd. u istoj pjesmi.

Biće pak najviše iz metričkih razloga što se više putâ uzimlje plural nekih imenica koje se inače upotrebljavaju samo u singularu, n. pr. *pozri svak ńe grla* (× *neumrla*) — *sva cafte* 332, 17; *da me strasi ne zdrže* 455, 185; *tvoje krjeposti meni su b l a g a sva* × 779, 26; *znam gnijeve sve hude* × 805, 26. Naročito treba spomenuti da se tako katkada uzimlju i zbirne imenice, n. pr. *ružan cvit sva cvitja dobiva* 443, 3; *da stanem dubja klet* 478, 80; *svudi sva bilja obhodim* 594, 70; *i s tobom nahodim sva bilja razlika* × 806, 50; kao što je to u posljednjemu primjeru izrijekom izrečeno (*bilja razlika*!), kod plurala zbirnih imenica misli se na razne vrste iste stvari. — Nije pak nikako u duhu našega jezika što se više putâ (mjesto singulara) uzimlje plural sr. roda kojegod zamjenice ili kojeg pridjeva što nije atribut imenici nego sam stoji kao imenica, n. pr. *sva mi su skončana* 33, 7; *ti znaš svakoja* × 50, 3; *misleći ja ova* 294, 51; *višńi Bog ki vlada nas i sva ostala* × 533, 1; *slavan trg utrži ki ode svitovna, da vična održi* 626, 1-2. To je možda udešeno prema latinskom jeziku, a možda i prema crkvenoslavenskom, iz kojega su došli i participi na *-ušti* i oblik *svemogi* (v. str. 161). — Sasvim je neobično što uz zamjenice *tko, nitko* i *svak* glagol može dosta često da bude u pluralu, n. pr. *na onih bîše poć ... tko misle* 124, 6 (gdje je u pluralu i demonstrativna zamjenica što je u vezi sa *tko*); *ter tko se stekoše ... svi ončas rekoše* 278, 5; *tko žele*

× 361, 8; *tko na kraj izidu* × 361, 22; *ako mi tko ludi vjere još ne daju* × 460, 155; *nitko ne imaju* × 814, 10; *što te svak ne slave* × 796, 9. Nije vjerovatno da se je tako i govorilo, tim više što je glagol gotovo uvijek u sroku.

3. Padeži

86.[a] — Primjeri gdje *nominativ* zamjeńuje *vokativ*, i obratno, već su spomenuti (v. str. 134 i 139). — Za *genitiv* je poznato da u starije vrijeme u pluralu zamjenicâ i pridjevâ što znače nešto živo a nisu atribut kojegod imenice genitiv vrlo često stoji mjesto akuzativa, n. pr. *ter pravih opravi* 87, 12; *mnozih smamil jes* 110, 8; *zatoj vas svih moļu* 115, 12; *za svih je meni vaj* 500, 1 itd., pa zato i *obiju* (muško i žensko) *rani* 756, 26. Sasvim rijetko može tako biti i kod imenica: *mlados kim izrani jakino ptic sokol* 40, 7; *izrani mlados ... jak ptic sokol* 157, 4 (a *zgoni me ... jakino zviri lav i ptice jur sokol* 56, 4); *čini toj mene suz otirat* 125, 4 M (*suze* R); *ter žali svojih dan* × 641, 3; kako se vidi, kod imenica može se raditi i o neživim stvarima, pa su zato svi ti primjeri po svoj prilici samo pjesnička samovoļa. Može se reći da je to sasvim sigurno za one primjere, koji se dosta često nalaze, a u kojima stoji tako u singularu genitiv za nežive stvari, n. pr. *sada ću sam sebi prikratit života* × 53, 2; *kojojzi jur vika* (× *prilika*) *prikrati jur narav* 85, 12; *a ličcem rastriļa jăk lovac biliga* × 85, 24; *ma stvora poď gledaj* 655, 8 itd.; ali i u Na (kao i u narodnoj pjesmi) nalazimo ovake primjere: *oblaka je klikovala* 573, 2; *ter je vihra uzmolio* 573, 10; *suncu se je ražalilo na sińa oblaka* 573, 11. Ovako se mogu naći u genitivu i imenice sr. roda: *da će prî slipos obujmit sunačca* × 6, 5; *nu bijela ńe grla* (×) *pogledat svak pristup' koje je prostrla* 323, 21; ima čak po jedanput i jedna ženska imenica s osnovom na *a* i s osnovom na *i*: *ja smrce* (× *srce!*) *ćutim odzgora* 829, 10; *skrati mi mladosti* × 801, 11. Inače za genitiv mogu se spomenuti ova dva neobična primjera: *skončanja čekaje* 300, 10; *tko želi ńe grla* × 450, 14; nije naprotiv neobično što se i za *dijete* nalazi genitiv mjesto akuzativ: *koja te ne scini ner mlada djeteta* 144, 3. — A neobičan je i *dativ* uz glagol *želeti*: *želeći tvoj družbi* 703, 13; *ne želim ... ničemu inomu* × 822, 7; pa tako i uz *sloboditi se*: *nu da se slobodim sužanstvu ļuvenu* × 528, 3.

86.b — Vrlo često *akuzativ* je anormalan te stoji ili sam, gdje bismo očekivali da uza ń bude koji prijedlog, ili zamjeńuje neki drugi (kosi) padež. Tomu presezańu ovoga padeža dala je povoda žeļa naših pjesnika da boļe udešavaju odnosne veze i oblike prema potrebama svojega stiha, svodeći ih na oblike što su za jedan slog kraći; ispuštali su zato prijedlog gdje su to mogli činiti ne kvareći smisla, a uzimali su kod muških imenica akuzativ mjesto kojeg drugog padeža, jer je on redovno za jedan slog kraći od ostalih padeža — naravski, samo kod riječî što znače neživu stvar, jer kod onih što znače živo biće akuzativ - genitiv ima redovno isti broj slogova kao i ostali (kosi) padeži. Tako nalazimo akuzativ sam bez prijedloga u ovakim prilikama gdje se ńim označuje mjera vremena a nema uza ń nikakva atributa: *ter s jutra ni v e č e r o drugom ne traje* 51, 4; *kratka ti je tvoja čes, a v e č e r povehneš* 772, 7; *prije u žeļah samo noć provodih a d a n se veseļah* 91, 6; tu bi se moglo misliti da je kazano *večer* (mjesto *u večer*) i *dan* (mjesto *po danu* ili *obdan*) prema tal. jeziku (*la sera - il giorno* mjesto *di sera - di giorno*), ali ima i ovakovih primjera kao *zatoj te hip i čas moļu ja* 502, 5; *vapijah hip i čas* 756, 18 (mjesto *svaki čas*), gdje tal. jezik ne pomaže. Napose pak spomińem *věk*, što kao prilog znači u pozitivnoj rečenici »uvijek« a u negativnoj »nikad«; i to može biti taki akuzativ bez prijedloga, ali će još prije biti čakavizam, t. j. *v věk* (od čega je postalo i *vavěk*), pa je od dva *v* postalo jedno; svakako, koliko ja znam, *věk* toga priložnoga značeńa u dubrov. prozi nema. Drugo je što se u Zku često nalazi *dan i noć* i *noć i dan*, n. pr. *dan i noć tko misle o žeļnoj ļubavi* 124, 6; *gledaju ovi svit nebesa noć i dan* × 395, 6, jer se *dan i noć* u narodu i danas govori. Češće pak biva da se s akuzativom slažu neki neprelazni glagoli ili koji se redovno spajaju s drugim kojim padežom (uz prijedlog ili bez ńega), n. pr. *s rozom ku ne sja sunačce* 62, 8; *hoć li mê srdačce radovat?* 294, 10; *zatoj ga ja slovem* 455, 371; *ki caftiš lipotu* × 551, 1; ili *veće jad ne mogoh odolit* 33, 13; *smiluj me* 383, 4; *ne haje moju smrt* 78, 16; *bježi zal običaj* 350, 22; *vas sî svit da vlada* 336, 12; *vas saj svit gospodim* 663, 4; *veće ne hti općit luge* 423, 5. Moglo bi se i za neke od tih primjera misliti na uticaj tal. sintakse, n. pr. za *bježati* s akuz. moglo bi se misliti na *fuggire*, za *odoļeti* na *superare*, za *vladati* i *gospoditi* na *governare* i *reggere*, za *općiti* na *frequentare*, koji svi glagoli u tal. jeziku imaju uza se

akuzativ, ali može biti i bez toga. Jedanput ima s takim neobičnim akuzativom i pridjev *dostojan*: *da budem dostojan razgovor, vilo, tvoj* 98, 23.

86.c — *Instrumental* se sasvim rijetko upotrebljava u pasivnoj konstrukciji da se označi logički subjekt: *da tobom udiļen budu tve svitlosti* 547, 4; *jedna je pod nebi kom ću bit ozdravļen* 623, 10; *život Bogom dan donih joj za lipos* 8, 6. Ova veza *Bogom dan* može se i danas čuti u narodu, pa je možda prešla iz crkvenoga jezika; inače se u dubrov. pisaca ovaki instrumental vrlo rijetko nalazi, i to regbi samo u pjesmama, za koje je vaļada uziman prema slučajevima gdje se u aktivnoj konstrukciji ovim padežom naznačuje orude ili sredstvo.

Lokativ se dosta često nalazi sam bez prijedloga, što također biva samo iz metričkih razloga; najviše je primjerâ za *srci* (mjesto *u srcu*): *srci mom* 11, 14. 420, 5 M (*mom srcu* R); *mom srci* 96, 4. 460, 123. 627, 23; *srci* 415, 26; dali su primjeri: [*u*] *tanci* 157, 1; *lice tve* [*u*] *kom ogań ļuven se satvoril* 250, 35 M (R protiv metra *u kom*); [*u*] *licu* 812, 11; *ter ti se ne steče vidit me* [*u*] *toj dobi* 455, 34 R (M protiv metra *u toj dobi*); [*na*] *ruci zlat prstenac za diku svak nosi* 204, 5; [*na*] *mom grli* 455, 495; [*u*] *mramori* 460, 6 (isp. *u mramori da pišu* 250, 89). Svi su ti primjeri, osim dva, iz Mća, a inače ima ih poviše još u br. 768 (*Pirna pjesma*): [*u*] *počtenoj ļubavi* 5, [*u*] *pravojzi ļubavi* 65, [*u*] *pravoj ļubavi* 95, [*u*] *krasnoj ļubavi* 102, [*u*] *mirnom pokoju* 140, [*u*] *mem srcu* 161, [*u*] *životu mom smjernom* 164, [*u*] *tvom dvoru* 200.

4. Prijedlozi

87.a — Prijedlozi se redovno upotrebljavaju gdje i sada, a jedino je vidnije otstupańe što se prijedlog *od* vrlo često nalazi gdje ga i danas ponajviše ima u dubrov. dijalektu, ali ga nema u književnom jeziku, n. pr. *od sunca svu svitlos* 4, 2; *u nokteh od lava* 14, 2; *rok od moga života* 18, 10; *rados od kosic* 19, 22; to je uopće prema tal. jeziku u kojemu se u svim tim prilikama pred imenicom nalazi prijedlog *di*, ali specijalno u tim i sličnim primjerima naši pjesnici uzimļu *od* uz dvosložnu riječ, da tako dobiju trosložnu stopu. A prema tal. jeziku je i to što katkada mjesto *o* (s lok.) stoji *od* (s gen.), jer je i tada u tal. jeziku prijedlog *di*, n. pr. *spijevam od tebe* × 25, 7; *svak neka govori od ńe* 46, 7. Budući pak da na taj način vrlo često

pred genitivom može biti i ne biti prijedlog *od*, to se katkada može naći genitiv bez *od* gdje je prijedlog potrebit, n. pr. *prije neg se odili duh moga života* 700, 34 mjesto *od moga života*, a pjesnik nije mogao reći *od mog života*, jer se sufiks *-ga* u Zku nikada ne krši (v. str. 145); drugo je što ima i ovakih primjera: *hudu ne vim stvar jezika zla* 149, 7; *grlom s' sniga bila, bistrija još leda* 519, 11; *ki sunca svjetle sja* 672, 6 — tu je još starija konstrukcija komparativa s genitivom bez *od*, ali se nalazi i novija sa *od*, n. pr. *gori jezik jes od mača* 189, 5; *bjeli od sniga* 250, 23; *od ove lipši cvit* 436, 2. Izuzetno može se naći *od* i uz posesivni genitiv *ńe: slaveći od ńe* [t. j. *ńen*] *glas* 281, 5. — Naprotiv nema ni jednog primjera gdje bi uz instrumental u ńegovu pravom značeńu bio prijedlog *s*.

Katkada jedan prijedlog pristane uz dugi, pa tako ima više putâ *zacjeć*, n. pr. *zacić lica tvoga* 558, 4; *zacjeć Boga* 562, 135; *zacić ļubavi* 716, 1, pa *za* može biti i odijeļeno od *cić* i genitivom što zavisi od *cić*, n. pr. *za togaj cić* 420, 9; a može se tako naći i *dil* u vezi sa *za*, ali od ńega odijeļeno ili genitivom što zavisi od *dil*, n. pr. *za ńe dil* 470, 58, ili akuzativom što zavisi od *za*, n. pr. *za toj dil* 417, 21. Kojigod se put nađe prijedlog pleonastički pred veznikom *da*, n. pr. *zarad da većma ukripi* 462, 27; *cjeć ono da mi daš* 827, 2. Vrlo je neobična veza s prilogom: *ali ću domala poživjet i bez tač* × 659, 7 (kao »i bez toga, i tako«); a dosta se često nalazi *bezbirek* i *bezbrže* »zaista« (v. str. 125). Za prijedlog *za* s infinitivom v. str. 178.

87.b — Za upotrebu padežâ uz prijedloge ima jedno vrlo brojno otstupańe: uz prijedloge uz koje može biti i akuzativ (uz glagole kretańa) i lokativ ili instrumental (uz glagole mirovańa) vrlo se često nalazi onaj prvi padež mjesto ovoga drugoga, n. pr. *ter mi si na misal* (×) *dan i noć, sunačce* 190, 32; *zač u san i javi ne daš mi pokoja* 377, 6; *vidim se u tvoj kril* (×) *jedan dan u družbu* × 377, 14; *po sva mora plovući* 157, 11 itd. Kako je već kazano (v. str. 171), tu su zamjenu padežâ uz prijedloge pjesnici provodili na korist kraćega akuzativa ili uopće zbog sroka, ali se ipak ne mogu s v i primjeri tako protumačiti, kako se već vidi iz toga primjera *zač u san i javi ne daš mi pokoja* gdje je Mć mjesto obične i gramatički pravilne veze *u sni* ili *u snu* uzeo neobičnu i gramatički nepravilnu *u san* koju nije zahtijevao ni metar (broj slogova) ni srok. S druge strane primjeri kao *pjesni t' se tuj poju | veće ner u Greciji Eleni cjeć Troje | i u Rim Lukreciji* 273, 13-14 kažu kako je isti

Mć u jednoj rečenici uzeo i pravilni lokativ (*u Greciji*) i, zato da mu bude jedan slog mańe, nepravilni akuzativ (*u Rim*); to se isto vidi i iz ovoga stiha: *ar meu svim vilama* (×) *i meu sva još dobra* 516, 9. Da je pak obzir na broj slogova i na srok najviše tjerao da se uzimle (kraći) akuzativ mjesto (dužega) lokala ili instrumentala vidi se po tome što su mnogo ređi, baš sasvim izuzetni primjeri gdje lokativ ili instrumental stoji mjesto akuzativa: *da joj u ruci* (×) *jedan luk i strilu* 80, 6; *otidoh vapiti prid onom ka slovi* 309, 4; *hitro krunu ... izni na rusoj glavi* × 423, 7; *jeda je u raju* (×) *s anđeli uzišla* 615, 5; *za pisni u kih ja postavih ures tvoj* 708, 3; *lakoma i skupa žena je na zlatu* × 726, 5.

Nego (kraći) akuzativ potiskuje druge (duže) padeže i uz prijedloge uz koje akuzativ normalno ne može ni da bude; tako se često nalazi uz *s - sa* (lat. *cum*), naročito u izričaju *sa svu moć i krěpos*, a onda *s veći var* × 324, 20; *s ńe ljepos goruću* × 454, 32; *s veću moć* × 455, 292; koliko je tu akuzativ konvencionalan, pokazuje stih *sa svu svoju moć i sa svom krjeposti* 777, 5, gdje je dakle u prvoj polovici stiha *sa* s akuzativom a u drugoj s instrumentalom.[88] Rede to biva uz druge prijedloge: *s* (lat. *de*): *s večer ter do svijeta* 623, 2; — *do*: *do mal hip* 3, 13; *do mal čas* 415, 50. 51. × 562, 77; *dovik* 5, 5 (prema *povik* 754, 17); *dovike* × 729, 24 (prema *povijeke* 768, 200); — *od*: *od ki čas* 157, 190, 30; *od taj čas* 208, 10; *od prsi jur moje* × 455, 555.

5. Zamjenice

88. — Dosta se često nalaze potpuni oblici ličnih zamjenica gdje bi po smislu na mjestu bili enklitički, n. pr. *ali se prigodi od zlata ńoj zlamen* 79, 7; *da mene u družbu jedan dan prizove* 81, 2; *ter meni izreci* 179, 4 itd. I to je po svoj prilici činěno najviše iz metričkih razloga, to jest ili zato da se dobije jedan slog više, tako da dvosložna zamjenica zajedno s veznikom pred ńom ispuńuje trosložnu stopu, — ili zato da se lična zamjenica uzmogne metnuti na koje god mjesto u stihu. Vidi se naime da bar Mć, koji ima vrlo često dativ *ńoj - joj*, onaj prvi oblik uzimle na kojem god mjestu u stihu, ali *joj* redovno ima samo na normalnom mjestu, pa zato n. pr. u ńega nalazimo *er joj se hoti steć što joj si rekal tad* 478, 64, ali

[88] Zato nije dobro što je Jagić u I. izdańu konzekventno štampao *za svu svoju moć*, a još je gore što sam ja u drugom izdańu M. Držića ponajviše uzeo doista *sa svu svoju moć*, ali ipak djelomice ostavio *za*.

ter joj se primilih a mene ńoj pridah 455, 257, gdje je *joj* na svojemu mjestu a *ńoj* nije. Nalazi se i enklitika *si*, ali vrlo rijetko, n. pr. *komu li pocvilit, da si me požali* 556, 47. — Refleksivna se zamjenica sasvim pravilno upotrebljava, pa će ovo biti jedini izuzetak: *a mene ńoj pridah* 455, 257.

Od posesivnih zamjenica refleksivno *svoj* dosta se pravilno uzimle i kada se odnosi na 1. ili 2. lice, ali dosta se često u toj službi mjesto *svoj* nalazi *moj*, odnosno *tvoj* (za *naš* ili *vaš* nemam primjera), n. pr. *polih suzami obraz moj* 185, 22; *skrivaš ljuveni tvoj obraz* 99, 3 itd.; to je sigurno prema tal. jeziku gdje se *suo* može odnositi samo na 3. lice singulara, a prema tal. jeziku je i to što jednom ima *svoj* za *ńen*: *da većma ukripi jad svoj obraz prilipi* 462, 28, kao što u tal. jeziku *suo* može odgovarati i našemu *svoj* i našemu *ńegov - ńen*. — Oblikâ *ńen* (*ńezin*) i *ńihov* u Zku još nikako nema nego se mjesto ńih uzimle genitiv *ńe - ńih*, n. pr. *čovik za ńe vlas život svoj ne brani* 159, 8; *na ličca ńe medna* 311, 112; *uresna ńih slava* 67, 6; *jeda ih ńih vile ne gnive* 165, 3 itd., a opet je prema tal. jeziku što je izuzetno kazano *ńen* mjesto *svoj* (kao u tal. *di lei* mjesto *suo*): *prinese gospoja ńe ličca gizdava* 460, 64; *slikova ńe* [t. j. *svoju*] *s mojom ljubavi* 460, 143. Naprotiv nalazi se par putâ *ńegov*, mjesto kojega nema genitiv *ńega*: *ńegov* 490, 60. 64, a to su najstariji primjeri iz dubrov. pjesnika — AR ima kao najstarije primjere neke iz Rańinina lekcionara i ćirilskog Zbornika od g. 1520. Može se spomenuti i ovaj primjer gdje je genitiv *koga* mjesto posesivnoga oblika *čiji*: *u moć koga je sve na svijet* 768, 108. — Talijanizam je i to što par putâ *isti* stoji mjesto *sâm*: *ima biti moja svis jakino snig isti* × 2, 2; *gdi pati isti sin božanstva* 509, 40; to je prema tal. jeziku gdje *stesso* može značiti i »isti« i »sâm«.

6. Pridjevi i brojevi

89. — Vrlo se često uzimle neodređeni oblik pridjeva mjesto određenoga, ali to se može konstatovati za one padeže u kojima oba oblika imaju različite završetke, dakle najčešće za nom. sing. muškoga roda; neodređeni se oblik uzimle najviše zato da bude u stihu jedan slog mańe, n. pr. *zelen lis i cvitje* 3, 2; *oni jeseń cvit* 48, 4; *zač skrivaš obraz svoj od virna služice* 371, 3 itd.; ali više putâ neodređeni oblik stoji i gdje se time ne mijeńa broj slogova, n. pr. *prisvital ńe pogled* 321, 16; *prisvijetal tvoj obraz* 834, 10; u primjeru pak *toj rani priljuti* × 214, 10 uzet je neodređeni oblik za

dat. sing. ž. roda zbog sroka. Mnogo rede biva obratno, n. pr. *ako je ono stvor razumni* 35, 1; *koli je život moj čemerni* × 203, 2; *božja me mńah krjepos vičnoga satvori* 248, 76; *toj mi je slatki trud* 294, 29; *vječni se ja recih jakino fenice* 459, 100, pa se ni za te primjere ne može reći da je u ńima određeni oblik zbog broja slogova ili zbog sroka. Naročito se često tako nalazi u uzviku *blaženi* (mjesto *blažen*), n. pr. *blaženi človik taj ki žeļne ļubavi ne pozna!* 23, 23; *blaženi ńe obraz!* 94, 23; *blaženi ļuven stril!* 288, 13; *blaženi taj človik!* 537, 10; *blaženi taj ki . . . !* 756, 76, a tako je i *tužni ja nebore!* 590, 16. U istoj rečenici nalazimo normalni određeni oblik i anormalni neodređeni u ova dva stiha: *iz kih cti drag biser i koraļ crļeni*: *oh, oslad' gork čemer, moj cvite rumeni* 375, 7-8.

Katkada se, kao u tal. jeziku, broj *jedan* uzimļe kao neodređen član: *i daj joj u ruci jedan luk i strilu* 80, 6; *zač prave da jedna na svitu jes trava* 161, 3; *za jednu stvar malu* 298, 5 itd. — Kada je govor o živim bićima različitog spola, stoje glavni brojevi mjesto zbirnih sredńega roda: *ļubav meu dvjema* × 768, 14; *stasmo obadva* × 248, 106; *htinje od obiju budi!* 594, 106; *obiju* (ak.) *rani* 756, 26; *pak će obima dat rados* 757, 33 — u svim tim primjerima jedno je muško a drugo žensko, pa je tako i u primjeru *dva draga virna uprav se jedan more rit* 710, 11, gdje je zato i *jedan* u muškom rodu. Nema primjera gdje bi se zbirni broj sredńega roda odnosio na živa bića, ali gdje se radi o apstraktnim pojmovima razne vrste, sasvim se pravilno upotrebļava zbirni broj: *muku čuh dvoju* × 484, 6; *dvoja su prikora* 624, 3; *koje li zabroje* [imaše], *jere ih imaše ne jedne ma troje* × 641, 62; *plač, žeļu i tužbu — sve troje ujedno* 656, 4.

7. Glagoli

90. — *Vid.* — U dubrov govoru *pòznati - pòznām* imperfektivan je glagol, pa je tako i u Zku: *blaženi človik taj ki žeļne ļubavi ne pozna* 23, 23; *drugu vim ka zmijam pozna drum* 116, 7; naprotiv *sněti - snim,* koje je sada perfektivno, u Zku je imperfektivno: *ali san njeki snim* 442, 6 (sada bi bilo *sńijevām);* imperfektivno je i *skončati,* kojega sada više nema, ali bi se svakako osjećalo kao perfektivan glagol: *tko takoj čini mrit i skončat život tvoj?* 218, 28; *tako sad svaka zled skonča mê srdačce* 500, 6; *jer mene skončaju žalosti* 713, 9. Pjesnička je pak samovoļa što se katkada nalazi perf. oblik gdje je pravilan samo imperfektivan: *kad godi s p o m e n u t* (× *povenut*) *onu ja stanem vil* 20, 2; *ter stasmo*

p r o v r a t i t (× *skratit*) *ljuvenu svu želju* 455, 155; *čine me u m r i t i* 713, 4 (a isp. *tko takoj čini m r i t . . . život tvoj?* 218, 28); naprotiv prije bi bio na mjestu perf. oblik u ovom primjeru: *da čuje svak moj glas prî nego p u š t a m duh* 729, 4.

Prezent perf. glagolâ dosta se često nalazi u iterativnom ili gnomičkom smislu, n. pr. *pomisli sad . . . b u d e m li vele rad, b u d e m li vesel ja, ar kad se s m i š l u sad, z a đ e mi pamet tja* 261, 7-8; *o Bože, ki lise sniziš, ter im svu pridaš tamnos, a smiljenije uzvisiš i daš im rajsku slavnos* 627, 13-16 itd. U tome istome značenju upotrebljava se i prezent koji je tek perfektiviran prefiksom *uz-*, n. pr. *ter mi zamuti sva misal . . . , ter uzmnim život oć* 123, 40; *ne smim joj pitat milosti . . . , zač uzgre oholo dosti* 156, 12 itd. — Naprotiv nema sigurnih primjera za historički prezent, osim što se par putâ nalazi perfektivirani prezent (sa prefiksom *uz-*) gdje se ne misli radńa koja se ponavljala nego samo jedna što je svršena: *ja zatoj uzvelim* 209, 33; *ter ne mni da mražu ovoj se na tebe negli se uzbojim* 418, 67; *ar uzmnim htîše rit* 422, 8; *ovako izbrane sve riječi uzveli, s druge li strane sta da me veseli* 418, 169-170. Taki prezent sa *uz-* kao da jednom stoji mjesto imperf. prezenta: *pođi . . . k onojzi gospoji . . . jâk anđel ustoji* 546, 2; ali par putâ stoji i imperf. prezent gdje bismo očekivali aorist ili (perf.) historički prezent: *prvo im govoru . . . , ter posli otvoru . . . , ter pravim* 209, 34-37; *ondi ja najprvo za mal hip pozirem . . . , ter htih reć* 218, 16-17; svi ti primjeri ja bih rekao da su nastali iz obzira na metar. — Biće dobro da se upamti da već u R^1 ima primjer za negativno pitańe s perf. prezentom: *zač se prî togaj ne stvoriš kamenom?* 594, 45; ima u RII i jedno pozitivno pitańe, ali to je sigurno pjesnička samovolja: *što se sad začudiš?* 806, 54.

Ima pak više rečenicâ s perf. prezentom koje sada nisu više u običaju; od ńih je vrlo obična želna rečenica s veznikom *jeda*, n. pr. *jeda me dopade za zlobu ljuven dar* 121, 16; *ah, jeda mene kad obasja sunačce ter moje gorki jad ostavi srdačce* 771, 7-8 itd.; tako može biti i u koncesivnoj uz *makar*: *makar sva godišta ovakoj istraju* × 314, 10; *ah, samo da vrati srce mi, . . . a makar ne p l a t i nigdar plač* 705, 8; pa u deklarativnoj uz *može biti*: *možebit još reče* 361, 69 — i tako se je po svoj prilici u starije vrijeme i govorilo, dok je valjada samo zbog sroka perf. prezent uzet mjesto perfekta u irealnoj hipotetičkoj rečenici: *da strasi ne zdrže* (× *bezbrže*) . . . *mogah ja . . . smamit se* 455, 185. Ali najviše Zk otstupa

od današńega govora time što nekoliko putâ ima perf. prezent mjesto futura: *ako li prikrati meni se tadi lik, meni se obrati* (×) *u gork plač vas moj vik* 93, 10; *ovi li mom poraz srdačcu satvore?* × 311, 110; *oh, vid sad ... bude li muka toj, bude li žestok vaj* 350, 31; *pjesni zač tvoru, od kojih jur vinac ľuveni zadvoru* × 378, 8; *pođoh ... gledati kada van ńe lipos isteče* × 455, 270; svi su ti primjeri u Mća, i svi su, osim dvostrukoga *bude li*, u sroku, pa stoga i sumńivi; svakako, ako Mć nije zbog sroka uzeo ove perf. prezente u futurnom značeńu, on se je u tome poveo za čakavskim kńigama ili pjesmama, jer ovoga u dubrov. prozi nema.

Za *imperativ* može se samo navesti da u želnoj rečenici katkada stoji mjesto aktivnoga participa: *tako vas Bog brani* (× *brani*) *budoga človika* 562, 138; *tako me ľuven jad podugo ne čin' mrit* 837, 18.

91. — *Imperfekt*, uz svoju normalnu i običnu službu, više putâ izražava irealnu hipotezu: *ko čudo da ja vih* (× *bih*), *ne bih sad* [*bio*] *žalovan* 121, 9; *makar tve uvik da ne vidah mladosti, nada mnom živ človik ne bi imal radosti* 129, 1; a imperfekt može biti i u obje rečenice hipotetičke periode: *i hodit htih uvik, da tebe ne vidah* 141, 8; *da me ktiše tamna smrt ulovit, muka mi ne biše* 554, 3-4; *i mene da ktiješe tamna smrt umorit, muka t' mi ne biješe* 804, 7-8; *makar da ne služah, ter sada ne kušah* 34, 7-8; može imperfekt biti i samo u stražńoj rečenici hipotetičke periode: *da me ne bude tač propral, hudi drum ja ne budih obral* 354, 32; *da strasi ne zdrže ..., mogah ja bezbrže smamit se* 455, 186; *da se ne zgodi ono tak', satvorah štogodi* 455, 332. Slično je tomu što se imperfektom iskazuje neispuńena želja: *da bih se još rodil kamenkom ja voľah* × 300, 6; *voľah se ja sad u morskoj pučini* 455, 209; *makar me oni dan skončahu boljezni* 5, 7. Vrlo je neobičan ovaj primjer gdje imperfekt (kao sada aorist) zamjeńuje futur: *kad službi taj neće ...*, *ne služah ja veće* 556, 2.

Već se u gorńim primjerima nalazi i po koji imperfekt perfektivnih glagola, ali mnogo ih je više u slučajevima gdje se izražava radńa koja se ponavľa u prošlosti, n. pr. *kolikrat spomenih toj vrijeme prikrasno, u svako povenih* 248, 15-16; *mńah da sam u raju prida ńu kad pridah* × 260, 7. Taj se iterativni imperfekt perf. glagola nalazi najviše kod Mća (v. još 307, 3. 311, 111. 113-114. 319, 27. 348, 7. 367, 19-20. 21. 418, 122. 455, 458. 485. 494, a

naročito 455, 521-534 gdje ima 12 raznih primjera); osim ńega ima ga Dć jedan put: *ohol tijem zavidah sam svomu pokoju . . . r e c i j e h* 610, 17, i jedan put N: *srce mê . . . mnokrat puknuti od jada je htjelo, najliše kad ļubav pridaše* 760, 3.

Aorist, koji se također vrlo često nahodi u svojoj normalnoj službi, izuzetno stoji u irealnoj hipotezi: *da se ja ne uzdah* (mogao bi biti i imperfekt) . . . , *ne bih sad . . . potamnil* 108, 13; *možebit da tebe ne poznah ja dosad, ne bih sad videći od sebe konac rad* 227, 8; *da se ne z g o d i ono tak, satvorah štogodi* 455, 331; *tvrdi bih* [*bio*] *kamena, da mogoh odolit* 739, 1. Samo jedan put aorist stoji, kao što može i danas da bude, u obje rečenice hipotetičke periode — mjesto perf. prezenta u predńoj a mjesto futura u stražńoj: *a ti sad ovu stvar ako ńoj prȍpūstī, vladanje t' . . . ȍpūstī* 676, 7-8. Sasvim izuzetno pak, i sigurno samo iz metričkih razloga, nalazimo aorist mjesto perf. prezenta: *gdi godi ti p r i d e* (×), *ondi se vidi svim da sunce izide* 37, 14; *zatoj se odlučih strt kako jedan stril, ako se ne slučih* (×) *skoro u tvoj kril* 377, 22.

92. — *Infinitiv* se katkada nalazi u prilikama gdje dandanas nije običan. U primjeru *ne želim ini dar . . . neg da bi odizgar prijeku smrt imati* × 794, 14 mjesto *da bi imati* očekivali bismo *neg da bih imati* (u 1. licu); tako je i u *umrijeti da bi mi* 799, 8 (mjesto *da bih umro*), gdje je rečenica sa *da* udešena prema konstrukciji *umrijeti mi je* »treba da umrem«. Kao nekakav nominativ s infinitivom imamo u ovim primjerima: *zatoj jest rič prava svijem reć* 145, 11; *u kom je viditi anđelska dobrota* × 27, 7; *vidil sam lip i mlad* (×) *jednu vil ļubiti* 726, 8; a opet kao nekakav akuzativ s infinitivom imamo ovdje: *ja kad u san usnjeh gospođu tuj doći* × 562, 16. Svi su ti primjeri po svoj prilici postali zbog metra. — Zabilježimo pak da i u Mća ima par primjerâ za apsolutni infinitiv: *ja rekoh, reć uprav, da . . .* 110, 13; *rekoh, reć uprav, da . . .* 359, 15. — Talijanizam je što se više putâ mjesto finalne rečenice uzimļe prijedlog *za* s infinitivom, n. pr. *za ńe dil život oć . . ., svaki ńe vlas toliku ima moć* 393, 17; *ki zlato za naći . . . dalek bude zaći* 583, 57; *a sam se čuvam . . . za skriti uzrok od moje bolezni* 594, 13 itd.

Za *priloge* vrijedi današńe čvrsto pravilo da im je subjekt jednak sa subjektom glavnoga glagola, ali ima, doduše rijetkih, izuzetaka i *a*) u tome pravcu da im je subjekt (koji je izrečen, ili se pomišļa, u nominativu) drukčiji od subjekta glavnoga glagola, i *b*)

još ređe, u tome pravcu da se prilozi odnose na objekt rečenice, n. pr. *a) jakino kad zora razveže rumen zrak, skončav se noćni mrak* 582, 16; *ovo sam protrnul, problidiv mâ mlados* 562, 159; *inako er [tî] stvoriv, skoro ću na smrt prić* 652, 7 itd.; *b) zač njeku gospoju čuh s tobom pojući* × 96, 5; *i togaj človika vidjet ćeš smrt hteće* × 350, 22; *ki bude viditi tancaje gospoju* 582, 235; *našla je hrabra u travici speći* 601, 1 itd.

Particip pasivni ima katkada aktivno značeńe: *osumńen dotečem* 11, 15; *ńe ures začuđen* 258, 14; *toliko ostanem zabiven* × 442, 5; *jurve sam usahnut* × 535, 9; *jâk dubak usahnut* × 555, 16; neobično je i ovo: *svak s umom dan* (komu je dat um) × 199, 13; *da tobom udiļen* (×) *budu tve svitlosti* 547, 4. Naprotiv u primjerima kao *zašto sam odlučen ... ļuveno bit mučen* 19, 45 ili *pokli sam odlučen ... sve dni mê bit mučen* 52, 1 *odlučen* nema aktivno značeńe (»odlučan«) nego baš pasivno (kao »osuđen«).

93. — *Perfektom drugim* izražava se, kao što normalno i sada biva perfektom prvim, irealna hipoteza za prošlosti: *da se ne budu na saj svit porodil, ne bih sada u trudu život svoj provodil* 5, 9; *da ja ne budu tve ličce vidio, ne bih tać u trudu sve dni mê hodio* 194, 5; *da me ńe razum ne bude tać propral, dovika huđi drum ne budih ja obral* 354, 31; *zašto bi još službu od anđel izdvoril, da Bogu tuj službu tko bude satvoril* 488, 4 itd., pa i u pasivnoj konstrukciji: *boļe bi neviran da budu satvoren* 630, 33. U pogledu glagolskog oblika što se u jednoj istoj mnogočlanoj periodi nalazi za istu misao, interesantna je pjesma br. 733, gdje pjesnik kaže što bi mu sve bilo boļe kad »ne bi poznao sve žeļe ļuvene«: *boļe bi mû dušu da budu ja zgubil* 5 i *boļe bi smrt priku da budu ja združil* 21 s perfektom drugim (koji ovdje zadržava nekako značeńe irealne hipoteze); *boļe onada zadavļu da se živ* 3, *boļe bi od nebes stril da mi zada smrt* 7, *boļe bi da me lav razdere* 9 s perf. prezentom; *boļe bi svaka zled da meni bude doć* 23 s futurom drugim; *boļe bi' da sam vas od zemļe u prahu* 11 i *boļe bi na meni da su sve boljezni* 13 s imperf. prezentom; *boļe bi svaki red učinit od mene* 15, *boļe bi izdahnut* 17, *boļe bi gorki sud učinit od mene* 25 s infinitivom; nema sumńe da su se ti razni oblici odabirali prema potrebama stiha. — Sasvim izuzetno stoji perfekt drugi mjesto futura drugoga kao zamjenika perf. prezenta: *slatku rič ... kad pustiš ... tuj sve ... bude se smamilo* × 517, 22; *tko bude uzgledal* (× *mal*) *u sunce s istoči* 672, 2.

94. — *Futur drugi* naime u cijelome Zku može vrlo često da zamjenjuje perf. prezent u svim onim prilikama u kojima ovaj drugi oblik po našoj sintaksi može da bude, n. pr. *da bude doć* 12, 3; *dokle se ne budem viditi* 18, 40; *ako prav budu umriti* 63, 13; *jeda me bude strt* 480, 16 itd.; ima čak i *budem biti* mjesto samoga *budem: ako budem bit* 62, 3; *i veće ner Adam da budem živ bit* 277, 33. Mnogo se rede može naći futur drugi od imperf. glagola, i tada on stoji ili *a)* kao danas, u temporalnim i relativnim hipotetičkim rečenicama, ili *b)* neobično i rede, kao zamjenik prostoga imperf. prezenta, n. pr. *a) dokole razumit budem ja misal ńoj* 163, 8; *ter koga stizati budu ja i srjetat* 185, 25; *zatoj mi ne zabav' tko bude čtit ovo* 455, 357 itd.; *b) da bude živiti sto godin na sviti, bilo bi ništo* 173, 1; *da t' veće zavidit ne budem človiku* 459, 123; *i pticam krila da da budu letiti* 538, 15 itd.

Osim te svoje glavne i obične službe futur drugi više putâ zamjenjuje i futur prvi: *budu srdačcem da zgoru na toj doć* 84, 8; *sama viditi moreš ... što bude sliditi* 155, 14; *uhvatih tebe ja dovika daući ne budeš meni tja* 324, 8 (ili mjesto *da ne udeš*?); *tko sliši znati mož gdi budem pribivat* 415, 20; *ter mi sta ovoj rit: »U ovi bogzna dvor kad budeš veće prit?«* 417, 4; v. još 417, 17. 455, 365. 522, 29. 600, 6. 617, 8. 620, 11. 688, 2. 768, 52. 92. 836, 13; u br. 619 stoji usporedo futur prvi i, kao ńegov zamjenik, futur drugi: *ar veće ja ne znam budem li kad vidit | do smrti što poznam da ću želan slidit* 11-12. Ima dakle dosta veliki broj slučajeva gdje je u Zku futur drugi zamjenik futura prvoga, pa kako se on u toj službi nalazi i u prozi Marina Držića,[89] mislim da se može priznati da se je u ńihovo vrijeme tako u Dubrovniku i govorilo.

Futur drugi u svojim je raznim službama u Zku tako običan da je on dao povoda i ovim sasvim anormalnim konstrukcijama: *satvorit združenje meu ovim tî budi* × 768, 29 i *tvoj stril ... iz luka tvojega budi im poslati* × 768, 143, gdje je mjesto imperativa *satvori* i *pošli* kazano, upravo samo napisano, *budi sadružit* i *budi poslati*: pa *krostoj se pokripi ...*, *čim versi moji lipi prida te bit idu* × 779, 60, gdje opet *bit idu* stoji, zbog sroka, mjesto *budu it*.

8. Negacija i red riječî

95. — Što se tiče *negacija* treba spomenuti da više putâ ima samo jedna gdje je u nas pravilo da se negacija ponavlja; tako nema

[89] Rad 248, 206.

ne uz *nigdar: ma će toj bit nigdar* 57, 7; *ka nigdar zapadaš* 608, 4; *ki nigdar zahodi* 608, 7; — nema ga uz *ni: ja mńu bi ni slutil* 34, 10; *da ni me čas mori* 286, 4; *ni nijedna da veće kako ja tuj zaže* 562, 111; — mjesto *ni jedan* stoji *svaki: i svaki razgovor od mene ne krati* 459, 66. Nema sumńe da je to sve pjesnička samovoļa zbog metra.

U pogledu *reda riječi* ima samo jedno važno otstupańe od sadašńega reda: zamjenične enklitike idu redovno starim redom kada su uz glagolske enklitike *sam* itd. i *ću* itd., to jest zamjenična enklitika stoji pred glagolskom, kao što još dandanas biva kada je glagolska enklitika oblik 3. sing. *je* (*on se je, on ga je* itd.), n. pr. *da mi si gospoja* 231, 16; *ter se su ... skupile* 325, 4; *ar mi si očima* 673, 7; *ka se će izgubit* 99, 7; *gdi me će ... satvorit* 101, 1; *ter me će izronit* 115, 4. Izuzeci su vrlo rijetki: *zbraće se* 221, 6 R (*zbrat se će* M); *ali tuj će se* 757, 37. 38. Naprotiv uz glagolsku potencijalnu enklitiku *bih* itd. zamjenična enklitika stoji redovno, kao i danas, za glagolskom, n. pr. *ni bih se potužil* 438, 8; *ki bih se ... napojil* 486, 28 itd., a samo sam jedanput našao *ja se bih upisal* 455, 364, ali je možda tu akcentovano *bîh*.[90] Neobičan je red enklitikâ i u ovim primjerima: *svi me ti zabiše* (mjesto *ti me*) 623, 8; *ja li sam?* (mjesto *ja sam li?*) × 827, 7.

Prijedlozi *cić* i *dil* nalaze se često i pred svojim genitivom i za ńim. Neobično je mjesto što ima *ne* u rečenici: *ne rih ńe voļu oć* 294, 90; *ako bi t' još lik ne mogla nać* 415, 65; *a ja ću za tuj vil ne branit života* 756, 83. I inače ima dosta primjerâ gdje riječi u rečenici idu nešto mańe običnim redom, ali ni u jednome koliko u ovome: *u moje gospođe nađoh se jednom dvor* × 454, 3, gdje je prijedlog u samom početku stiha a imenica na samom kraju.

IV. Jezik pjesama Rańinina Zbornika uopće

96. — Šiško Menčetić i Ġore Držić, i ostali pjesnici kojih su pjesme sakupļene u Zku, pisali su, bez sumńe, uglavnome onako kako su i govorili, a govorili su kako se je u gradu Dubrovniku govorilo u drugoj polovici XV. vijeka i u prvoj XVI[oga], i to kako su govorili i vlastela (Menčetić) i »pučani« (Držić). Čitajući ńihove pjesme moramo se čuditi kako su vješto i pravilno upotrebļavali jezik

[90] Za razlog s kojega je bio isprva ovaj različiti red dvostrukih enklitika i s kojega se je pak mijeńao v. Rad 136, 190—191 i moj Дубровн. Зборник од г. 1520, str. 263.

što nisu imali prilike da ga uče u školi, niti su ga, kao prvi između ńih, mogli kao gotov kńiževni jezik preuzimati od kakvih starijih dubrovačkih pisaca. Ima doista u jeziku Zka štošta što se po svoj prilici nije govorilo u Dubrovniku, a i što se nije uopće govorilo u našemu narodu, ali to nisu kakve p o g r e š k e što su potekle od slabog poznavańa jezika nego su hotimične p r o m j e n e što su pjesnici iz raznih razloga uvodili u svoj jezik. Kad se pak jezik Zka isporeduje sa sadašńim dubrovačkim dijalektom, ne upada toliko uoči razlika, to jest razvitak gramatičkih osobina, — premda i tu ima krupnih razlika kao što je n. pr. potpuni gubitak imperfekta i aorista, — koliko vrlo znatna razlika u leksikonu: u Zku vrlo bogat rječnik domaćih izražaja s vrlo malo (talijanskih) tuđica, a sada mnogo mańi broj domaćih riječi a mnogo veći broj tuđica; pa iako se za tuđice može to protumačiti time što pjesnici nisu imali prilike da u svojim ljubavnim izlivima upotrebljuju mnoge izričaje svagdašńega života, gdje su se tuđice najviše uvriježile (pa ih zato mnogo ima i u građanskim komedijama Marina Držića), opet to ostaje da vrlo veliki broj domaćih izraza što ih nalazimo u Zku, danas u Dubrovniku nisu poznati, pa i nisu zamijeńeni kojim drugim domaćim riječima nego opet tuđicama. Nego o tome se ne može ovdje dale govoriti, već se treba zadovoljiti konstatacijom da su naši pjesnici pisali vrlo pravilnim i bogatim srpskohrvatskim jezikom, i to, bar Mć i Dć, u vrijeme kada su se u dubrovačkim skupštinama i sudovima još čuli posledńi starci koji su još govorili romanskim — »starim dubrovačkim« jezikom što je u Dubrovniku bio narodni govor prije negoli se je grad poslavenio.

97. — Gore je kazano da su naši pjesnici »pisali uglavnome onako kako su i govorili«, ali nema sumńe da ima u ńihovim pjesmama dosta osobinâ što ne odgovaraju ńihovu govoru, to jest pravomu dubrov. govoru ńihova vremena. Ja ću odmah i kazati što se po mojemu mišljeńu ima brojiti u te nedubrovačke elemente Zkova jezika — *sve* što se, u gramatici, ne slaže s jezikom dubrovačke proze ńihova ili starijega vremena, jer kada se jezik zanosnih pjesama ne slaže s jezikom trijezne proze ili mu se direktno protivi, ne može se sumńati na kojoj strani treba tražiti pravi narodni govor, ili na strani pjesnikâ koji hoće da stvaraju umjetničke proizvode, ili na strani prostih prepisivača i prevodilaca koji pišu sastavke bez ikakve kńiževne pretenzije, kakve su poveље državnih

dubrov. vlasti i pobožne knige,[91] ili sastavljaju knige s vrlo malom književnom pretenzijom, kakav je ćirilski Dubrovački Zbornik od g. 1520.

Idući s toga stanovišta mogu se Zkove nedubrovačke osobine razdijeliti u dvije grupe — u čakavizme i u samovoljno krojene oblike (pjesničke licencije). Čakavizme su prvi dubrov. pjesnici (koliko doslije znamo, Mć i Dć) preuzeli u svoj govor iz čakavskih crkvenih knjiga i pjesama što su iz Dalmacije dolazile u Dubrovnik, a za tim prvim pjesnicima, koji su u Dubrovniku uživali veliki ugled, povodili su se i mlađi pjesnici XVI. vijeka — bilo je dakle i kod nas u najstarije vrijeme ono isto što je bilo i u drugim zemljama, n. pr. u Italiji gdje su u XIII. vijeku boloński pjesnici i u jeziku mnogo toga preuzimali od starijih sicilskih, a kao što su opet i ovi preuzimali od provansalskih trubadura. U te čakavizme najstarijih dubrov. pjesnika ja dakle brojim one njihove osobine što se ne nalaze u najstarijoj dubrov. prozi a nalaze se u čakavskim spomenicima XIV^oga i XV. vijeka. Kao pjesničke licencije ili samovolje smatram pak one osobine kojih nema ni u dubrovačkoj ni u čakavskoj prozi (jer i čakavski pjesnici imaju također svoje samovolje) nego samo u dubrovačkoj, pa makar i u čakavskoj poeziji, i to redovno u takim prilikama da se ponajviše jasno vidi da su ti anormalni oblici od pjesnikâ uzeti samo iz metričkih razloga, to jest ili zato da s pomoću takoga oblika dobiju ili željeni srok ili potrebiti broj slogova u stihu; zato je meni naročito svaki oblik sumnjiv koji se nalazi samo u pjesmi i samo u sroku, osobito ako za ń ima samo jedan primjer ili samo par primjerâ.

98. — *Čakavizama* u Zku nema doista mnogo, ali se zato neki između njih jako vide, a najviše pretežni ikavizam u Mća a još jači u Dća (v. str. 82), pa opet pretežno ikavski ili napola ikavsko-jekavski izgovor u nekim partijama od RII (v. str. 100); već taki polovični ikavski izgovor za Dubrovnik je čakavizam, iako

[91] Poznatomu Rańinu Lekcionaru od g. 1508 i dubrovačkim prijepisima Bernardinova Lekcionara pridružuju se sada dubrovački prozni tekstovi iz kraja XIV. vijeka do početka XVIga što su ih izdali prof. Fr. Fancev i Dr. C. Giannelli u Vatikanskom hrv. molitveniku (Zagreb 1934), a onda dubrovački Molitvenik što je štampan ćirilicom g. 1512 u Mlecima (v. Revue des Études slaves XII, 49 i d.) a što će ga Srpska kralj. akademija doskora iznova izdati. Naročito ističem da je Vatikanski molitvenik pisan krajem XIV. vijeka za jednu dubrov. *vladiku* (iz kuće Bućâ), pa se i njegov jezik dobro slaže s ostalim proznim proizvodima a znatno razlikuje od pjesama *vlastelina* Š. Menčetića.

treba priznati da je u dubrov. govoru u starije vrijeme bilo nešto više ikavskih oblika negoli dandanas,[92] ali nikad toliko da bi se moglo reći da je dubrov. govor bio mješovito jekavsko-ikavski a još mańe pretežno ili čak gotovo čisto ikavski. Čakavizam su zato i stari čakavski oblici *venac* itd. (v. str. 98) i *veran* (v. str. 105), pa sekundarni ikavizam *nidan* (v. str. 96). Jako se vidi i *l* koje redovno ostaje bez promjene na kraju riječi i sloga, mjesto štokavskoga *o* (v. str. 121), a vrlo su karakteristične uz to zamjenice *ča* (rijetko) i *zač* (često) - *krozač* (v. str. 152). Dosta se često nalaze i sažeti oblici zamjenicâ kao *mâ, tve* itd. mjesto *moja, tvoje* itd. (v. str. 150); *vazeti - vazimati* mjesto *uzeti* (*uzimati* u Zku nema), po svoj prilici i *vapiti* (uz *upiti*), i sigurno, u vezi s time, pojedince i *va* za *u*, i *vadrit*, a možda i *vamrit*, za *udrit - umrit*, pa čak par putâ i *f* mjesto *u* (v. str. 106) a možda i *věk* (u značeńu ‚uvijek - nikad'), ako je postalo od *v věk* (v. str. 170); nadaļe *meu* mjesto *među* (*među*; v. str. 119); možda donekle lok. sing. na *-i* imenicâ s osnovom na *o* (v. str. 135), a po svoj prilici nekoliko primjerâ gdje perfektivni prezent stoji mjesto futura (v. str. 177). Pojedini su ređi čakavizmi: *zali* mjesto *zli* (v. str. 107); *dosti - vazdi* mjesto *dosta - vazda* (v. str. 111); *prija* mjesto *prije* (v. str. 112); nekoliko primjerâ nom. i ak. pl. na *-i* kod osnova na *a* (v. str. 136) i glagolski oblik *imiti* mjesto *imati* (v. str. 155). Zašto su prvi pjesnici uzeli samo ove čakavizme, ne može se znati, i ja baš mislim da i nema pravoga razloga već da je i to bila samo ńihova samovoļa; jedino se može reći da su izabrali čakavski ikavizam baš zato da se ńihov pjesnički govor što vidnije razlikuje od govora prostoga naroda, a da su im uopće svi ti čakavizmi najviše trebali kao nakit ńihovih pjesama.

99. — Ako su čakavizmi u Zku »pjesnički nakit«, to su neobični oblici, kojih nije bilo ni u dubrovačkom ni u čakavskom govoru, »pjesnički komoditet« — gdje je pjesniku trebao zbog sroka ili zbog broja slogova oblik ili sintaktička veza kojih nije bilo u dubrovačkom ni u čakavskom (crkveno-kńiževnom) govoru, on je prema potrebi bez straha stvarao nov oblik ili uzimao neobičnu vezu. Zato i jesu te pjesničke samovoļe u većemu broju negoli čakavizmi, samo što se svaki taki anormalni oblik ili anormalna veza obično javļa samo po jedan ili dva puta. Ja ću ovdje ipak sakupiti te ano-

[92] V. moj Дубров. Зборник од г. 1520, str. 171.

malije, jer će se tako vidjeti kako su često i na kakav različit način pjesnici namjerno, možemo reći, kvarili svoj jezik samo da im lakše ispadne gotov stih; pa kad su oni često i bez straha tako postupali, ne možemo se čuditi da su, iako s drugoga razloga, kvarili svoj jezik i uvodeći neke čakavizme.

Po mojemu mišljenu ovo su te osobine što su ih naši pjesnici samovoljno stvorili a nisu preuzeli iz živoga narodnoga govora: *1) u vokalizmu*: *idan* mjesto *ijedan* (v. str. 96); *prijam* kao prezent od *prijati* (v. str. 109); *vamnit* a možda i *vamrit* sa *va-* mjesto *u-* (v. str. 107); *kres-* mjesto *kras-* u *ukres, ukresan, ukresiti* (v. str. 111); *uskore - uskora* mjesto *uskoro* (v. str. 112); elizija vokala na kraju aktivnoga participa i razne druge neobične elizije (v. str. 114); oblik *kima* za instr. sing. (v. str. 116); *bezu uprosa* mjesto *bez uprosa* (v. str. 117); *2) u konzonantizmu*: *plan* mjesto *plam* (v. str. 123); *st* mjesto *št* (v. str. 127); *vj* mjesto *vl* (v. str. 130); odbacivańe glasa *h* (v. str. 130); *3) u oblicima: a)* kod osnova na *o*: *kril - čisal* mjesto *krilo - čislo*, pa *usti - ličci* mjesto *usta - ličca* (v. str. 133); nom. sing. m. imenicâ mjesto vokativa (v. str. 134); završetak *-i* za gen. i instr. sing. i gen. pl. kod m. i sr. imenica i za ak. pl. kod muških (v. str. 136); *krilami* i *čudesom* kao instr. pl. (v. str. 137); *b)* kod osnova na *a*: *vil - stril* mjesto *vila - strila, kosi - obrvi* mjesto *kose - obrve* (v. str. 138); nom. sing. mjesto vok. sing. i vok. *svile* mjesto *svilo* (v. str. 138); *očic'ma* za dat pl. a *očici* i *ruci* za instr. pl. (v. str. 140 i 141); *c)* kod osnova na *i*: *vlas(t)* kao imenica m. roda i nom. sing. mjesto vok. sing. (v. str. 142 i 143); gen. sing. *puti* (v. str. 144); *d)* kod zamjenica: *svoja* kao gen. sing. mjesto *svojega* (v. str. 145); završetak *-i* za instr. pl. (v. str. 147); *ke* mjesto *ko* (= *koje*; v. str. 153); *e)* kod glagolâ: u 3. sing. i pl. *-i*, *-e* mjesto *-e*, *-u* i obratno (v. str. 156); *budeš uzbranit* mjesto *uzbraniš* (v. str. 157); *4) u sintaksi:* možda plural uz *tko* itd. (v. str. 168); lok. sing. bez prijedloga (v. str. 171); često anormalna upotreba akuzativa (v. str. 170); katkada anormalna upotreba glagolskoga vida (v. str. 175); perfekt II mjesto futura II (v. str. 179); *satvorit budi* mjesto *satvori, bit idu* mjesto *budu it* (v. str. 180); jednostavna negacija mjesto dvostruke (v. str. 181).

100. — Kako se vidi, broj ovih samovoljnih licencija veliki je, ali svaka je od ńih ponajviše zastupljena samo vrlo malim brojem primjerâ, a vrlo su rijetke one što se češće ponavljaju kao n. pr. *usti*,

vil, stril; svakako, i kad se uzme sve zajedno, one nisu toliko jako promijenile ukupni izgled jezika naših pjesnika koliko čakavizmi, a naročito već sami ikavizam, što su oni uveli u svoje pjesme. Gotovo se svi ovi čakavizmi i sve ove anomalije nalaze već kod Mća i Dća — kod prvoga dabome, prema broju ńegovih stihova, mnogo više negoli kod drugoga, a ukoliko se nalaze i kod mlađih pjesnika u RII, mislim da se može uzeti kao stvar sasvim sigurna da su se oni povodili za oba najstarija pjesnika. Novih čakavizama kod ńih nema osim jednoga sigurnog — ekavskoga oblika *veran* što se u RII nalazi više putâ, dok ga u RI nema nikako, premda već u samom sroku Mć ima 22 puta + *viran* a Dć 5 p., a osim toga Mć još 3 p. + *vjeran*; naprotiv *ke* (mjesto *ko* = koje) nije siguran čakavizam, jer može lako biti da je to novija kontrakcija od *koje*, kao što je *me* od *moje*. I između gore navedenih anomalija malo koja se nalazi samo u RII, a i one se mahom nalaze samo po jedan put: instr. sing. *kima*; oblici *bi'*, *jadovi'* bez *h*; veze *budeš uzbranit*, *satvorit budi*, *budi poslati*, *bit idu*. Najviše je i čakavizama i anomalijâ u Mća, i to ne samo zato što on ima i najveći broj stihova (oko $^2/_3$ svih stihova što su u Zku) nego i zato što ih je i relativno najviše upotrebljavao kad bi inače bez ńih bio, zbog stiha, u neprilici, pa tako od svih osobina ove vrste, za koje je gore kazano da se nalaze u RI a ne nalaze u RII, samo »ikavski« oblik *idan* ima jedino (2 puta!) Dć.

101. — Ima još nešto malo elemenata u Zkovu jeziku, koji, iako porijeklom nisu bili ni dubrovački ni uopće slavenski, ipak su bili ušli u dubrov. govor a iz ńega u Zk. To su prije svega neki oblici što su preuzeti iz crkvenoslavenskoga jezika — sasvim sigurno participi (pridjevi) na *-ušti* i *svemogi* za *svemoguć* (v. str. 161), pa *ļubov* za *ļubav* (v. str. 107), možda i supstantivirani plural sr. roda zamjenicâ i pridjevâ (v. str. 168), ako ovo posleďne nije prema lat. jeziku, a možda i instrumental za logički subjekt u pasivnoj konstrukciji (v. str. 171); naprotiv *čisal* »broj« (mjesto *čislo*, v. str. 139) i *vide* »zaista« (v. str. 89) neće biti došlo u Dubrovnik direktno iz crkvenoga jezika nego preko čakavskih knìga. Malo je čudnovato da se u govoru strogo »latinskoga« g r a d a Dubrovnika vide, iako vrlo slabi tragovi od crkvenoslavenskoga jezika, ali ne smijemo zaboraviti da je »parac« Dubrovniku bio »Grk« sv. *Vlasi* (*Βλάσιος*) a ne »Latinin« sv. *Blaž* (*Blasius*) i da su mu najstariji monasi (Benediktinci) bili *kaluđeri* a ne *fratri*, a još više treba istaći da je u

crkvenim tekstovima koji su iz Dalmacije stizali u Dubrovnik bilo podosta tragova od crkvenoslavenskoga jezika koji su djelomice prelazili i u dubrov. prijepise, odakle su lako mogli, bar neki, prijeći i u dubrov. književni jezik a i u pučki govor.[93] Pa iako Dubrovčani nisu imali prilike da čuju crkvenoslavenski jezik u gradskim crkvama, imali su dovoljno prilike sa čuju, i u molitvama govore, dok je na Ratu bilo pravoslavnih a bogomilâ u bližoj okolici, naročito u Konavlima. Važni su zato oblici na *-ušti*, jer oni pokazuju da su postali i došli iz kraja gdje se je щ izgovaralo kao *št*, pa to nije mogao biti koji čakavski kraj gdje se je щ izgovaralo kao *šć*.

Jaki uticaj tal. jezika na naše primorske dijalekte u Zku se slabo vidi, jer se on najjače ispoljava u rječniku a kazan je razlog s kojega u Zku ima tako malo tal. riječî (v. str. 182), a kako ni dandanas u glasovima i oblicima dubrov. dijalekta nema gotovo nikakvih italijanizama, to ostaje samo sintaksa gdje ih nešto ima: možda u nekim prilikama upotreba plurala (v. str. 168) i akuzativa (v. str. 170), pa sigurno prekomjerna upotreba prijedloga *od* (v. str. 171), zatim zamjenicâ *svoj* i *isti* te broja *jedan* (v. str. 174 i 175), infinitiva uz prijedlog *za* (v. str. 178) i pasivnog participa (v. str. 179).

Za Zkov jezik vrlo su karakteristične osobine kojih dandanas u dubrov. govoru više nema, dakle ńegovi *arhaizmi*; ne navodeći sitnije stvari, ja ću ovdje da prikupim samo glavnije: *rje* za praslav. *rě* u kratkim slogovima (v. str. 93) i prefiks *nje - ni* za *ně-* (v. str. 97); (*pri*)*jati* za *primiti* (v. str. 109); *uo - o* za vokalno *l* (v. str. 109); *-me* za *-m* (v. str. 116); *j* za praslav. *dj* (v. str. 118); promjena guturala na sibilant pred *i - ě* (v. str. 124); *morem* itd. mjesto *možeš* itd. (v. str. 126); sekundarne konzonantske grupe bez promjene (v. str. 129); stariji oblici za gen., dat., instr. i lok. pl. kod imenica (v. str. 136, 139, 143); dat.-lok. sing. ž. roda na *-i* (v. str. 146) i dat., instr. i lok. pl. (v. str. 146) kod zamjenica i pridjevâ; 1. sing. prez. na *-ju* i *-u* (v. str. 157); sav imperfekt i aorist (v. str. 161 i d.); prilog sadašńi na *-e*, *-će* i prilog prošli uopće (v. str. 159 i 164); futur II mjesto futura I (v. str. 180); stariji red enklitika (v. str. 181).

102. — Ako se ne uzimlju u obzir oblici koji se samo pojedince javljaju, pa zato se lako samo slučajno mogu u jednom dijelu Zka nalaziti a u drugome ne nalaziti, mogu se, bar donekle, i za

[93] V. Fancev, Vatik. hrv. molitvenik XLV i d.

pojedine dijelove Zka konstatovati neke za ńih karakteristične jezične osobine. Ako dakle prije svega gledamo može li se naći razlika među RI, t. j. među pjesmama koje su po svoj prilici sve ili Mćeve ili Dćeve, i među RII, t. j. među pjesmama koje — osim onih nekih što se nalaze i u RI — po svoj prilici nisu ni Mćeve ni Dćeve, malo se što može iznijeti, jer ni RI, što pripada dvojici pjesnikâ, ne pretstavlja jednu cjelinu, a još mańe RII gdje su skupļene pjesme nekoliko pjesnikâ — barem šestorice ili sedmorice. Ipak može se reći ovo: u RI odlučno prevlađuje ikavski izgovor — osim grupe Na (»pjesme na narodnu«), naprotiv u RII tri su poveće grupe Č, J i A^5, što obuhvaćaju gotovo polovicu svih stihova u RII, odlučno jekavske; osim toga samo u RI imamo katkada *o - uo* za vokalno *l* (v. str. 109), nom.-ak. pl. zamjenicâ ž. roda na *-i* (v. str. 146), *možem* mjesto *mogu* (a zato RII ima onaj jedini primjer *morem*; v. str. 126), i gotovo su samo u RI oblici *mani - mni* mjesto *meni* (v. str. 145); i u ńemu je svakako mnogo više neobičnih elizija (v. str. 113). Samo su pak u RII primjeri sa *prje-* (Mć ima doista nekoliko puta *pre-*, v. str. 88), imperativi s jekavskim završetkom *-jej* (v. str. 105); pa ekavski oblik *veran* (v. str. 105); u RII ima relativno mnogo više fleksivnih završetaka *-me* sa sekundarnim *-e* (v. str. 116), pa participâ na *-o* (v. str. 121) i na *l'* (v. str. 114), zatim oblikâ *brême* itd. mjesto *vrême* itd. (v. str. 123), a samo u ńemu ima *pakļen* sa *ļ* (v. str. 122) i ono nekoliko mlađih oblika *čovêk, ko, di* mjesto *človêk, tko, gdi* (v. str. 128).

103. — Mnogo više razlikâ izbija među Mćem i Dćem (uzimļući zasada da su Dćeve samo pjesme što su u D i pjesme D^2, t. j. kojih nema u D, ali imaju u akrostihu ńegovo ime) — oni su dvije pjesničke individualnosti, pa iako su živjeli u isto doba i u isto doba pjevali, a sigurno jedan od drugoga štošta primali, nije čudo da se u pogledu jezika ne slažu sasvim. Biće zato korisno da se, i nešto u detaļu, vidi u čemu se oni razlikuju. Već je dovoļno istaknuta najglavnija razlika: Dć je (naročito po rukopisu D) mnogo tvrđi ikavac nego Mć (v. str. 82); ali ima još toga više: Dć ima češće *nidan* i samo on ima *idan* (v. str. 96); samo Dć ima *nimam* a Mć *ne imam* (v. str. 97); Mć ima ekavske oblike *venac* itd. a Dć ikavske *vinac* itd. (v. str. 98); Mć voli *vazeti* a Dć *uzeti* (v. str. 106), a samo Mć ima *va* i *f* za *u* (v. str. 107); Mć ima često *prijam* a za Dća ima samo jedan primjer iz R^1, t. j. iz »bezimenih« pjesama u RI (v. str. 109); Mć voli *ovo - oto* a Dć *evo - eto*; samo

Mć ima *âvo* za *a evo* (v. str. 111); u Dća se nalazi više putâ *bolos* za *boles(t)* a u Mća samo jedan put, i to u sroku (v. str. 111); samo Mć ima *dosla* itd. mjesto *dosle*, i *prija* mjesto *prě* (v. str. 112) i samo se kod ńega može naći 1. sing. prez. na *-ime* (v. str. 116); Mć voli *među - med* a Dć *meu* (v. str. 119) i često ima *moreš* itd. a Dć redovno *možeš* itd. (v. str. 126); u 2. sing. imperativa Mć miješa završetke *-aj* i *-a'* dok Dć (bar po D) ima gotovo iskljućivo *-aj* (v. str. 131); u Mća je *venuti* a u Dća *vehnuti* (v. str. 132); u lok. sing. osnovâ na *o* Dć ima, i relativno, mnogo maće oblikâ na *-i* (v. str. 135), a u gen. pl. osnovâ na *a* Mć ima često oblik bez *-á*, dok ga Dć nema gotovo nikad (v. str. 139); u instr. pl. istih osnovâ Dć ima, i apsolutno, više primjerâ na *-ama* negoli Mć (v. str. 141), pa tako i kod zamjenicâ i pridjevâ više primjerâ na *-ima* (v. str. 147) i samo on *vama* mjesto *vami* (v. str. 145); izvan izričaja *was sî svit* samo se u Dća nalazi *sî* mjesto *saj* (v. str. 151) a uz neke zamjenične oblike i uz neke priloge on redovno dodaje *-r* kojega Mć redovno nema (v. str. 149); samo Dć dodaje više putâ *-j* uz oblike *ńe*, *je* i *ke* (v. str. 152); u Mća se, uz redovno *zač*, mnogo češće nalazi *zašto* negoli u Dća (v. str. 152); za 1. sing. samo Mć ima oblikâ na *-aju* a mnogo češće, i relativno, na *-ju* i *-u*, dok Dć ima mnogo češće završetke *-im* i *-em* (v. str. 157), a i oblik *možem* mjesto *mogu* obićniji je u Dća negoli u Mća (v. str. 158); samo Mć ima prilog sadašńi na *-će* i oblike na *-ušti* i *svemogi*, a samo Dć oblike na *-ć* (v. str. 160); i za imperfekt perfektivnih glagola, koji se u Mća dosta često nalazi, iz Dća se može navesti samo jedan primjer iz R^1 (v. str. 163); lok. sing. bez prijedloga Mć upotrebljava više putâ a za Dća ima samo jedan primjer u R^1 (v. str. 171). Treba najzad spomenuti da ima i jedna karakteristična razlika među Mćem i Dćem i u ortografskom pogledu: za vokalno *r* Dć piše katkada *ir*, čega u Mća nikako nema[94]; drugih ortografskih razlika među obojicom nisam mogao konstatovati — vidi se da je N. Rañina uglavnome pisao *svojom* ortografijom, kojom je pak pisao i svoj Lekcionar.

Ima dakle veliki broj osobinâ gdje se oba pjesnika ne slažu, pa se tu gotovo uvijek radi o dubletama u dubrov. govoru ńihova vremena, od kojih je jedan iskljućivo ili pretežno upotrebljavao jednu a drugi drugu, i to po svoj prilici po svojoj slobodnoj voli a ne zato što su se Mć i Dć tako razlikovali i u govoru stoga što je

[94] V. Rad 247, 147.

jedan (Mć) pripadao jednoj društvenoj klasi (vlasteli) a drugi (Dć) drugoj (»pučanima«). Jedino bi se moglo reći da je Dć donekle »bolji čakavac« od Mća, jer je on gotovo čist ikavac i voli *zač* i *meu*, dok Mć voli *među* - *međ* i ima mnogo više jekavskih oblika i mnogo češće, i relativno, oblik *zašto*, ali opet samo on ima čakavizam *venac*. Pučanin je dakle bolji »čakavac« od vlastelina, a to se protivi misli da su dubrov. vlastela bolje sačuvala te tobože dubrovačke čakavizme. Naprotiv Dć je donekle »mlađi« od Mća: on voli u gen. pl. osnovâ na *a* oblike sa *-â*, u instr. pl. završetke *-ama* i *-ima*, pa u 1. sing. prez. oblike na *-im* i *-em*. Ukoliko se radi o takim dubletama gdje su usporedo stariji i mlađi oblici, može se i dopustiti da je vlastelin Mć bio konzervativniji od Dća, jer o tome ne može biti sumńe da je i val slavizirańa grada Dubrovnika i kasnije val podmlađivańa jezika išao iz okolice u grad, te da su vlastela bolje i duže držali i stari romanski jezik i stariji stepen u razvitku svojega novoga porodičnoga jezika.

104. — Kad znamo da su se u pogledu svih tih osobina Mć i Dć razlikovali, možemo sada pogledati kako se u ńihovu pogledu bezimene pjesme u RI bolje slažu s Mćem ili s Dćem. Kako sam na drugome mjestu pokazao,[95] sudeći po metrici tih pjesama, a donekle i po ńihovoj ortografiji, pa po mjestu što one imaju u RI, sva je prilika da su između tih bezimenih pjesama — osim 3 koje su sigurno Mćeve i 14 (D^2), koje su zbog akrostiha sigurno Dćeve — po svoj prilici još samo 3 Mćeve (M^2), a svih ostalih 58 da su, s većom ili s mańom vjerovatnosti, Dćeve (R^1), računajući u ńih i ono 6 »na narodnu« (Na), koje će biti zbilja narodne pjesme što je Dć samo preradio. Za M^2 malo što se može reći, jer te 3 pjesme zajedno broje samo 58 stihova, ali opet nije možebit samo slučaj što je u *ńima* broj jekavskih oblika jednak broju ikavskih, što bi svakako bolje odgovaralo Mću (v. str. 82); osim toga imaju 2 puta + *vazeti* (567, 10. 630, 25; v. str. 106); a za 1. sing. prez. imaju 2 oblika na *-ju* (630, 27 × 28) i 5 sa *-u* (630, 8. 9 × 10; 31. 33), ali i 3 na *-im* (567, 3. 4[2]) i 1 na *-em* (630, 21; v. str. 157); nalazi se (uz *može* 630, 7) i 2 puta *more* (630, 19. 23; v. str. 189) i 2 puta *venuti* (630, 17. 32; v. str. 132), ali ovo posljedńe u sroku, a uprav se ne slaže s Mćem samo to što u M^2 jedan put nalazimo *godir* (630, 23) s dodanim *-r* (v. str. 149).

[95] Rad 247, 126—127.

Jasnije se vidi da su pjesme R^1 bliže Dću negoli Mću, jer one imaju poveći broj stihova (688); u ńima naime nalazimo 3 puta + *nidan* (v. str. 96); 1 put *nimam* (v. str. 97); 1 put *bolosti* (v. str. 111); 5 puta *meu* a samo po 1 put *među, međ* i *meju* (v. str. 119); samo (12 puta) *-aj* u 2. sing. imperativa (v. str. 131); samo 1 put završetak *-i* u lok. sing. osnovâ na *o* (v. str. 135); samo gen. pl. na *-â* kod jednosložnih osnova na *a* (v. str. 139), a u instr. pl. osnovâ na *a* završetak *-ama* uz samo 1 put *-ami* (v. str. 141), jedan od specijalno Dćevih oblika *ńej - jej - kej: kej* 579, 4 (v. str. 152); vrlo rijetko *zašto* (v. str. 152); u 1. sing. prez. mnogo češće završetke *-im, -em* negoli *-ju, -u* (v. str. 157); 3 puta *možem* a ni jedan put *mogu* (v. str. 158). U svim tim tačkama R^1 se dakle slaže ili bolje slaže s Dćem a otstupa od Mća, s kojim se utoliko bolje slaže što ima jači procenat jekavskih oblika negoli ih je u Dća (po rukopisu D) i u D^2 (po rukopisu R) i što ima nekoliko puta *zašto* što ga u Dća nema (v. str. 152). Ali kako take nesuglasice u pogledu pojedinih osobina mogu biti i slučajne, vidi se iz onoga što je kazano za jekavske oblike u R^1 (v. str. 101). Između pjesama R^1 treba pak odvojiti one »na narodnu« (Na), koje su jedina partija u RI što je odlučno jekavska (v. str. 102), pa i time — osim svojim narodnim motivima i narodnim stilom — jasno pokazuju da su drugog porijekla negoli su pjesme Dćeve i Mćeve, a zato je i vrlo važno što nam one tako kažu i koji je bio narodni izgovor — ńihov jekavski ili ikavski Dćev i Mćev.

105. — Iako nije mnogo stvarî u kojima su pjesme R^1 bliže Dću negoli Mću, ipak nam i one nešto pomažu da pravilno riješimo pitańe autorstva bezimenih pjesama koje su u RI. Iskazujući za te pjesme mišļeńe da će, osim tri, sve biti Dćeve, ja sam se najviše oslańao na nepravilne sporedne cezure, kojih u Dća ima vrlo mnogo a u Mća nema gotovo nikako, pa sam već na temeļu te jedne metričke osobine mogao opravdati to svoje mišļeńe za 31, dakle za polovicu tih bezimenih pjesama. Još za 12 pjesama mjesto što ga imaju u RI potvrđuje da su Dćeve, a za još 10 pjesama može se to izvoditi odatle što nisu u običnim dvostrukim dvanaestercima nego u drukčijim stihovima i strofama, što više odgovara metrici Dćevoj negoli Mćevoj. I tako ostaje samo 5 bezimenih pjesama u RI za koje nisam mogao navesti kakav vaļan razlog za ńihovu pripadnost Dću nego se može samo misliti: kad su sve ostale pjesme

u RI, kojih nema ni u M ni u D, ili sasvim sigurno Dćeve (one s ńegovim akrostihom), ili prilično sigurno ńegove (one s nepravilnom cezurom), ili po svoj prilici ńegove (one prema mjestu što ga imaju u R), ili vjerovatno (one s neobičnom metričkom formom), onda se može uzeti da će biti Dćeve i one što u RI još preostaju, — osim ako se nađe još za koju pjesmu kakav dobar razlog da se pripiše Mću, kao što se je našao za one tri u grupi M^2.

Za sledeće bezimene pjesme u R^1 mogu se dakle navesti kao argumenat za Dćevo autorstvo ove gramatičke osobine: *a*) između onih što imaju (Dćevu) nepravilnu cezuru: za br. 561 *pogledaj* 29, *izvidaj* 30, *stranâ* 32; za br. 578 *nidnim* 13; za br. 582 *meu* 22; za br. 598 *mukâ* 2; za br. 620 *nimam* 5, *možem* 6, *imaj* 13. 14; za br. 621 instr. pl. *tužicam* 13; za br. 623 *možem* 4; za br. 632 instr. pl. *rukama* × *kosama* 3 × 4; *b*) od onih kojih mjesto u RI upućuje na Dća kao autora: za br. 611 *bolosti* × 1; za br. 633 *meu* 4; za br. 638 *meu vilam* 21; *c*) od onih s neobičnim metrom: za br. 591 Na *daj* 8; za br. 590 *daj* 4; za br. 594 (koji ima i *ir* za vokalno *r*) 2. sing. imperativa na *-aj* 1. 75. 77 × 78. 109, *nidan* 42. 101, *možem* 82, *želâ* 100; za br. 603 *tugâ* 11; *d*) među onima za koje se samo misli da će biti Dćeve: za br. 566 *meu zvizdam* 8; za br. 570 *meu* 1 a i *meju* 13. Sve su to osobine koje su isključivo ili bar pretežno Dćeve, dok s druge strane u svim tim pjesmama R^1 nema ništa što bi bilo isključivo ili pretežno Mćevo, osim što u br. 622 ima *među* 1, ali *među* može biti i u Dća (v. str. 119), a inače okolnost da ta pjesmica od samih 8 stihova ima ipak jednu nepravilnu cezuru jasno upućuje na Dća kao autora. Naprotiv slaže se s Mćevom metrikom što u polovice ovih bezimenih pjesama R^1, od kojih neke imaju i poveći broj stihova, nema Dćevih nepravilnih cezura, ali ako je za Mća bio z a k o n da ne smije u stihu biti nepravilna cezura, nije za Dća bio zakon da m o r a b i t i nego samo licencija da s m i j e b i t i, pa mu je više putâ pošlo za rukom da sastavi sad poveći a sad omańi broj stihova bez nepravilne cezure.

106. — Za razne grupe i skupine u RII vrlo je malo osobina po kojima bi se moglo reći da se razlikuju jedna od druge. Najglavnije je što su neke između ńih pretežno ikavske, druge mješovito ikavsko-jekavske a treće pretežno jekavske (v. str. 103). Od tih posledńih pak J i A^5, što su na samom kraju Zka, odlikuju se

od ostalih ne samo time što su pretežno jekavske, i to u još jačoj mjeri negoli grupa Č, koja zajedno s ńima spada u tu jekavsku skupinu, nego i time što one dvije imaju relativno dosta više primjerâ za *-o* mjesto *-l* (v. str. 121) i ona 2 jedina primjera za oblik *jej* izvan Dćevih pjesama (v. str. 152). Kao što se pak te dvije skrajńe grupe u RII u nekim stvarima među sobom slažu a odlikuju od drugih, tako se i neke središńe grupe, naime A^2, K, A^3 i N, što idu jedna za drugom, odlikuju i od ostalih grupa u RII i od cijeloga prvoga dijela Zka time što sve četiri zajedno, i svaka od ńih napose, imaju relativno mnogo više primjerâ za eliziju *-l'* (v. str. 114). Mogla bi se možda naći još koja sitnija i malobrojna razlika, ali sve bi to moglo biti slučajno, kao što bi inače mogle biti i te gore spomenute, izuzevši tako brojnu kategoriju jekavskih oblika. Zato bi bilo i slabo osnovano kad bi se, samo na temelju tih osobina, kazalo da dvije posljedńe grupe J i A^5 s jedne strane a četiri središńe A^2, K, A^3 i N s druge strane sačińavaju po jednu zasebnu cjelinu. Nikako pak ne bi to moglo značiti da je i jedan isti pjesnik ispjevao po jednu od te dvije poveće grupe, jer je metrika dokazala da su pjesme u J i A^5 od dva različita pjesnika a one u središńoj bar od četvorice, ali bi to moglo značiti da je Rańina za svaku od te dvije poveće grupe imao po jednu maticu.

Tako se najlakše tumači i to što u prilikama gdje se u M i u R ponavlja isti tekst može biti neka razlika — a često i jest — ne samo u samom tekstu nego i u jeziku. Te su razlike spomińane ondje gdje se govori o odnosnim osobinama, a ovdje se prikupljaju, da se vidi u čemu se sastoji ta razlika. Najčešće biva to da u prvome tekstu redovno ima ikavski oblik a u drugome jekavski, ali može biti i obratno (v. str. 85); u 41, 3 ima R. 564 *človik* a R. 803 *čovjek*; u 710, 3 ima R. 155 *tko* a R. 682 i 683 *ko*; u 141, 8 ima R. 398 *htih* a R. 679 *tih*; u 567, 7 × 8 ima R. 65 *ozire* × *podire* a R. 221 *ozira* × *prodira*; u 64, 6 ima R. 246 *budu* (1. sing. prez.) a R. 370 *budem*. U svim tim primjerima, a naročito u onim dosta brojnim gdje je u prvom tekstu ikavski oblik a u drugome jekavski, imamo u prvome tekstu stariji, ili bar književniji oblik prema mlađemu ili narodnijemu u drugome tekstu. Ali može biti, kako je rečeno, izuzetno i u drugome tekstu ikavski oblik mjesto jekavskoga u prvome, a amo treba uzeti i ovo: u 16, 26 ima R. 455 stariji oblik *pjesneh*, koji je za Mća normalan (v. str. 144) a R. 243 mlađi oblik *pjesnih*. Ali R. 243 je odlomak od 455, a take

odlomke čini se da je Rańina uzimao iz neke druge matice a ne iz one iz koje je uzimao cijele pjesme što su ušle u ńegov Zbornik, zato se više putâ ti odlomci nalaze na mjestu gdje ih ne bismo očekivali.[96]

107. — Kad je mladi dubrovački vlastelin Nikša Rańina otprilike u isto vrijeme pisao i Zbornik i Lekcionar, sama se sobom nameće misao da se vidi kako se ta dva spomenika u gramatičkom pogledu slažu ili ne slažu, ali za taj posao mislim da će biti dosta da se od Zka uzme samo ńegov najstariji i najvažniji dio, to jest pjesme Mćeve i Dćeve. Čim se dakle tako isporedi jezik Zka s jezikom Lra (t. j. Lekcionara), izbija odmah vrlo važna i značajna razlika: od svih osobina u Zku što ja držim čakavizmima (v. str. 184) u Lru nema ni jednoga — ni Mćeva pretežnog, nekmoli Dćeva gotovo čistog ikavizma, ni *ča - zač*, ni *-l* na kraju riječi ili sloga, ni *vazeti* itd. Imaju naprotiv u Lru dvije osobine koje su u velikom broju slučajeva u ńemu ostale iz dalmatinsko-čakavskoga lekcionara, naime prezent perf. glagola u futurnom značeńu (2, 194)[97] i sufiks *-t* za 3. sing. i plur. prezenta (2, 163), od kojih prva osobina jest narodna, dok je to *-t* i u čakavski lekcionar preuzeto iz crkvenoga jezika; u Zku ima samo par primjerâ za tu upotrebu perf. prezenta, a za ono malo primjerâ gdje u Zku ima tako *-t* može se slobodno uzeti da to nije sufiks crkvenoga jezika već krńi etički dativ *ti* (v. str. 159). A kao treći čakavizam Lra, kojega u Zku nema, treba uzeti i gen. pl. muških imenica na *-ov*, koji se u Lru često nalazi (2, 134), dok ga u Zku ima samo jedan primjer (*valov* 558, 8). Zašto su Mć i Dć preuzeli samo neke čakavizme a dubrovački redaktor Lra neke druge zadržao, nema baš pametnoga razloga, i ja mislim da je u oba slučaja bio mjerodavan samo lični »književni ukus«. To se potvrđuje time što Dubrovčanin, koji je prije g. 1520 ćirilicom prepisao Bernardinov lekcionar, i pri tome ga dobro okrenuo na svoj štokavsko-jekavski govor, zadržao je također gotovo bez promjene Bernardinov perf. prezent u futurnom značeńu i sufiks *-t*, ali je, osim u 2 primjera, ńegovo *-ov* zamjeńivao svojim *-â*.[98] Nego za tačno shvaćańe svih tih čakavizama

[96] V. Rad 247, 125.

[97] Ovim brojevima upućujem na moj članak Primorski lekcionari XV. vijeka u knjigama 134 i 136 Rada Jugosl. akademije; brojem 1 označavam knjigu 134 a brojem 2 knjigu 136.

[98] V. moj Бернардинов лекционар 76 i 84.

vrlo je važno što u onom dijelu Lra što je s lat. Vulgate preveden u samom Dubrovniku, tih čakavizama nema nikako, a opet u onom dijelu što je prepisan baš sa štampanoga Bernardinova lekcionara, dubrovački je prepisivač na vrlo mnogo mjesta te čakavizme također zamjeńivao odnosnim štokavskim osobinama a nije ni na jednom, mjesto oblika što može biti i štokavski, uzeo oblik koji je samo čakavski, n. pr. nije nikada, gdje Bernardin izuzetno ima štokavsko *-o* i *uzeti*, uzeo čakavsko *-l* ni *vazeti*.[99] Budući dakle da je po svoj prilici sam N. Rańina ne samo prepisao cijeli Lr nego ga i popunio lekcijama što ravno prevedenim s Vulgate a što prepisanim s Bernardina,[100] to je vrlo čvrst dokaz da su svi ti čakavizmi mladomu dubrov. vlastelinu, mladomu vršńaku Mća i Dća, bili neobični; a da su oni bili obični u govoru dubrov. vlastele, nekmoli pučana, u prijelazu XV^{oga} na XVI. vijek, to ih N. Rańina ne bi izbacivao prepisujući neke lekcije iz Bernardina, a bar koji put bi gdjekoji upotrijebio prevodeći neke druge lekcije iz Vulgate, a valjda bi mu se gdjekoji izmakao i prepisujući glavni dio Lra.

108. — Napose u pogledu refleksa vokala *ě* treba spomenuti da se Lr odvaja od Zka ne samo time što nema čakavizma *venac* već samo *vijenac* (1, 113), nego još više time što ima više putâ prefiks *prje-*, često *prjed* a redovno *prjeđe* (1, 111), pa obično *gdje* i uopće *-je* kao priložni završetak (1, 112), dok su taki jekavski oblici u Zku vanredno rijetki (v. str. 88). A treba i to istaći da Lr ima samo oblik *upiti* (1, 105), tako da i to potkrjepljuje misao da je oblik *vapiti* uistinu isto tako čakavizam kao i *vazeti* (v. str. 106), koji je mogao ući i u dubrov. prozu iz (čakavske) crkvene književnosti gdje se ta riječ (»vapiti k Bogu«) često upotrebljava. Ne slažu se nadalje Zk i Lr u pogledu pjesničkih licencija kojih je u Zku tako veliki broj (v. str. 184), dok ih u Lru nikako nema, pa naročito ističem krńe oblike *jes' - s' - nis'* kojih Lr nema. Inače u pogledu osobina za koje se može misliti da su uzete baš iz narodnoga govora oba se spomenika uglavnome dabome moraju slagati, i doista slažu, ali ipak ne u svemu! Tako u nekim stvarima Lr ima stariji stepen: kod muških imenica ima dosta više primjerâ za nom. pl. na *-ane* i *-ove* (2, 130-131); kod osnova na *a* nema još u instr. pl. završetak *-ama* (2, 140), ni kod osnova na *i* u instr. sing.

[99] O. c. 49. 53.
[100] O. c. 8, napom. 3.

završetak *-i* (2, 127), pa ni u instr. pl. zamjenicâ i pridjevâ završetak *-ěma* (2, 148); kod glagolâ 1. sing. prez. rijetko se svršava na *-im, -em* (2, 161), a za prilog sadašńi ima dosta često završetak *-će* (2, 172) i za prošli mnogo češće *-še* negoli *-ši* (2, 174), dok u Zku *-će* je prilično rijedak a *-še* ima samo jedan put; u Lru nalazimo i 3 dualna oblika kojih u Zku nema: gen. *vaju* (od *tî;* 2, 149) i 2. lice duala imperfekta i aorista (2, 161), ali svaki od ńih samo po jedan put, nego u Zku nije bilo prilike da se upotrijebe. S druge strane ima i osobinâ gdje je u Lru mlađi stepen: mnogo češće negoli Zk ima sekundarno *-e* u završecima *-me, -he* i u odatle produženim *-mem, -heh* (1, 155), proveo je *đ* i gdje Zk ima *j* (2, 100), voli završetke *-anski, -anstvo* sa sekundarnim *n* (2, 124); kod osnova na *o* ima katkada i dat. pl. na *-im,* i instr. pl. na *-im* i *-mi,* i lok. pl. na *-eh* (2, 138. 140. 143), a kod osnova na *a* završetak *-ami* za dat. pl. (2, 138), što je sve u Zku vanredno rijetko ili uopće nema; nema pak oblikâ *mani - mni* za dat.-lok. sing. od *ja* (1, 102). Interesantno je neslagańe u pogledu vokalnoga *l*: Lr ima, uz redovno *u,* vrlo često i *uo,* a Zk ima samo u sroku *sončan* i *sozan,* pa i tu su rukopisi katkada zamijenili to *o* — M običnim *u* a Rańina diftongom *uo* koji je u ńegovu Lru tako običan, premda baš u Lru nema ni *suonce* ni *suoza* već samo *sunce - suza* (1, 142).

109. — Ne smijemo se čuditi što ima nekih razlika među pjesničkim Zkom i prozaičkim Lrom, kad znamo da i među oba pjesnika Mćem i Dćem ima u jeziku podosta razlika (v. str. 188), i to ne samo u čakavizmima i pjesničkim samovoļama, gdje su lako obojica mogli u raznoj mjeri preuzimati ili stvarati oblike kojih u svojemu govoru nisu imali, nego i u pogledu osobina svog narodnog govora. Pa neće biti izlišno da baš u pogledu tih narodnih elemenata vidimo s kim se Lr boļe slaže gdje se Mć i Dć među sobom razlikuju. U tu svrhu možemo upotrijebiti samo mali broj osobina, po kojima vidimo da Lr ponajviše ide zajedno s Mćem: prije svega Mć mu je ipak bliži što se tiče vokala *ě,* jer Mć ima dosta više jekavskih oblika negoli Dć; nadaļe Lr ima, kao redovno Mć, samo *ne imam* (1, 140) a nikada, kao redovno Dć, *nimam;* i on voli oblike *ovo - oto* za *evo - eno* (1, 106); ima i on, kao samo Mć, gdjekoji oblik za 1. sing. prez. na *-me* (1, 156); nema *sî,* što ima Dć za *saj,* ni Dćevih oblika s dodanim *-j ńej - jej - kej;* u 1. sing. prez. ima redovno završetke *-ju, -u* (2, 161), kao ponajviše Mć; za prilog

sadašńi završetak mu je često *-će* (2, 172), kao što katkada ima gotovo samo Mć, a dosta često i *-ušti* (2, 103), kao što ima samo Mć; nema naprotiv, kao ni Mć, završetka *-ć* (2, 171) što se nalazi u Dća. Nije dakle velikog slagańa Lra specijalno s Mćem, ali ga još mańe ima napose s Dćem: Lr ima samo *uzeti*, što i Dć voli negoli *vazeti*, vrlo rijetko završetak *-i* u lok. sing. osnova na *o* (2, 129), gen. plur. osnovâ na *a* obično sa sufiksom *-â* (2, 134), a vrlo rijetko imperfekt perf. glagola (2, 192). Svakako se i po tome vidi kako je u detalu moglo biti razlikâ u govoru nekoliko ludi iz istoga mjesta i iz istoga vremena, pa kako su se kod ńih izoglose isprekrštavale i pomicale.

110. — Još jedan dio Zka možemo u jezičnom pogledu isporedivati, možemo naime grupu Č u RII (br. 642-698) ispoređivati s Čubranovićevom *Jeđupkom*. U metričkom pogledu isporedio ih je već prof. M. Medini, koji je našao da među ńima ima nekih znatnih razlika, s čega se nije mogao skloniti da pristane uz moje mišleńe da je i grupa pjesama Č u RII Čubranovićeva, dok se ne dokaže da isti pjesnik u pogledu istih pjesničkih pojava može kod raznih metara i na različiti način postupati. Ali ja sam bio za Gundulića već iznio da se on za dvanaesterac ne drži strogo pravilâ kojih se drži za osmerac, a kasnije je Vaillant to isto iznio za Zlatarića, pa onda se ne smijemo čuditi što i među dvanaestercima u Zkovoj grupi Č i među osmercima u *Jeđupci* nema potpunog slagańa.[101]

Nego neslagańa među Č i *Jeđupkom* ima i u jeziku! pa je zato potrebno da se nešto tačnije vidi koliko ima vjerovatnosti da je grupa Č zbila Čubranovićeva.[102] Za tu svoju tvrdńu ja sam se oslańao na to da se u toj grupi nalazi pjesma pod br. 673, koju Antun Sasin navodi pri kraju prologa svoje *Filide* riječima »Ovdi začnu ove pjesni slavnoga Andrije zlatara«, i druga pod br. 683, od koje Sasin ima prva 4 stiha pri kraju prologa svoje *Flore* uz riječi »Ovdi svrši prolog a u lugu začnu ove pjesni slavnoga Andrije zlatara«.[103] Te dvije pjesme Sasin sasvim jasno pripisuje Čubranoviću, jer o tome ne može biti sumńe da je on taj »slavni« pjesnik Andrija zlatar — po tradiciji, koja se je od starine sačuvala u Dubrovniku, Čubranović je bio naime zlatar. Kad dakle Antun Sasin, koji je

[101] V. o tome Rad 247, 130.
[102] Za svoj članak u Radu 247 nisam toga učinio.
[103] Stari pisci hrv. XVI, 107 i 125.

bio obrazovan čovjek i sam pjesnik, te mlađi vrsnik Mćev (rodio se je naime najranije g. 1524,[104] dakle bar 3 godine prije Mćeve smrti) odlučno tvrdi da su te dvije pjesme Čubranovićeve, sigurno i jesu bile ńegove, jer je Sasin i sigurno znao što je Čubranovićevo a što nije. Sasin je po tome vrlo dobar svjedok za autorstvo tih dviju pjesama, ali nije i za sve ostale pjesme grupe Č, pa bi se moglo pomisliti da su te dvije Čubranovićeve pjesme zalutale u kolo pjesama nekog drugog pjesnika, što za zbornik pjesama kakav je baš Rańinin ne bi bilo nipošto nemoguće. Nemoguće nije, ali nije nimalo vjerovatno! grupa Č naime vrlo je sistematski sklopļena i uređena: u ńoj je 57 pjesama, od kojih svaka ima kao akrostih neko žensko ime. Nego ta imena nisu ispremiješana nego idu nekim čvrstim redom: najprije su 4 pjesme s imenom *Paja*, pa 3 sa *Luja*, a onda 44 sa *Kata*, zatim 4 sa *Anica*, i napokon 1 sa *Jela* i posļedńa sa *Nikica*. Taj je red dakle namjerno smišļen i proveden, bez sumńe od samoga pjesnika, pa se ne može nikako misliti da je neko drugi uzeo od tih pjesama ńih 55 od jednog pjesnika a među ńih umetnuo dvije Čubranovićeve, jer ove dvije nisu u početku ili pri kraju cijeloga kola nego su baš umetnute među pjesme s akrostihom *Kata*, što ga i one obje imaju, a i tada nisu jedna do druge već pred prvom su 24 druge pjesme s tim akrostihom, među obje i poslije druge opet po drugih 9. Ali ima još više: ove se dvije Čubranovićeve pjesme u pogledu metra, jezika i stila potpunoma slažu s ostalim pjesmama ove grupe; napomenuću samo da obje u akrostihu za glas *k* od *Kata* uzimļu slovo *c* što glasi *č (ćudim se)* — a to je karakteristika ove grupe uopće,[105] — a u jednoj od ńih pjesnik zove svoju dragu *ģiļ rumeni: ģiļu moj rumeni* 673, 5, a to nalazimo još samo u nekim drugim pjesmama ove iste grupe: *ģiļu moj rumeni* 656, 8. 685, 5; *ģiļu drag rumeni* 658, 8; *ģiļ ovi rumeni* 672, 6. 680, 2; osim toga još samo u jednoj pjesmi dodatka ima *moj ģiļu rumeni*, pa će zato i ta pjesma biti prije Čubranovićeva negoli Menčetićeva.[106] Može se dakle eventualno sumńati je li Sasin bio dobro obaviješten kad reče da su br. 673 i 683 Čubranovićeve pjesme, ali se one nikako ne mogu odvajati od ostalih pjesama grupe Č.

111. — Hoteći u jezičnom pogledu isporediti grupu Č s *Jedupkom*, treba vidjeti kako nam je sačuvana ova posļedńa pjesma.

[104] Гласе Srpske akademije XC, 9.
[105] Rad 247, 106.
[106] Isp. Rad 247, 142.

Najstarija je ńena redakcija štampano izdańe što je priredio Dubrovčanin Maro Battitore g. 1599 u Mlecima[107] (tamo je i potpisao posvetu Dubrovčaninu Tomu Nadalu Budislavu »rodjaku« pjesnikovu); ako je dakle tačna vijest da je *Jeđupka* bila izgovorena prvi put 20. jula 1527,[108] onda je prvo izdańe prilično daleko od Čubranovićeva vremena. Pa ipak ja mislim da je Maro Battitore uglavnome dao dobar tekst *Jeđupke,* premda je sva prilika da je u detalu i on nešto mijeńao, što namjerno a što nehote. A mislim da je ńegovo izdańe uglavnome dobro, jer vidim da nije dirao, ili da je vrlo malo dirao u onu osobinu *Jeđupke* što je ńemu, čovjeku iz samog kraja XVI. vijeka, mogla najviše smetati, to jest u ńen ikavizam. Sam Battitore je naime u svojoj posveti, može se reći, čist jekavac: neobičnih ikavskih oblika ima samo kod riječî *svitli, svitlos, prosvitliti* (svega 10 puta, a samo po 1 put *prisvijetlomu* i *svijetloga*) i 1 put *kriposti,* dakle kod riječî što se rado upotrebļavaju u »svečanim« posvetama; ima 1 put (na str. XXIV) i *nî* (nije), ali taj mi je primjer sumńiv; *Jeđupku* naprotiv Battitore je ostavio gotovo čisto ikavsku.

Za *Jeđupku* je naime naročito karakteristično da i u ńoj odlučno prevladuje ikavski izgovor; ne računajući u broj ńenih ikavizama dubrovačke oblike *pri-, prid, priko, prima, gdi* a ni »ikavske« zamjenične završetke (v. str. 87), u *Jeđupci* su 162 u dubrov. govoru neobična ikavska oblika, prema kojima su samo ovi jekavski: *bijeh* 301 (a *bîše* 261; *jesti* 12, *ije* 430; *lijepo* 102 (a *polipšu* 121, *lipos* 244, *liposti* 496. 533, *lipota* 134); *nijesi* 74, *nije* (dvosložno)

[107] Od sačuvanih rukopisa ni jedan nije od ńega stariji, a po ńihovim varijantama, što se navode u Akademijinom izdańu u VIII. knjizi Starih pisaca hrvatskih, jasno se vidi da su to gotovo sami mlađi oblici, u koje brojim i mnoge jekavske mjesto ikavskih prvoga izdańa, a da ni u jednome rukopisu nema sigurnih tragova od neke druge redakcije negoli je ona što je u prvome izdańu. Sasvim je ispravno dakle što je Žepić uzeo kao temeļ za novo izdańe ono od g. 1599, i ako je na nekoliko mjesta, bez potrebe, mjesto ńegova oblika uzeo drugi iz rukopisa. Naročito ističem da rukopis Jugoslav. akademije br. 545 (u Žepićevu izdańu »ak. *a*«), koji je pisan u drugoj polovici XVII. vijeka, a u jeziku znatno otstupa od prvoga izdańa, nikako ne pretstavļa zasebnu dubrovačku redakciju nego je prilepis što ga je neki čakavac načinio s prvoga izdańa, a to se sasvim sigurno vidi po tome što je preuzeo i neke ńegove štamparske pogreške: nema ni on u st. 198 riječi *skupa* ni u st. 377 riječi *tako,* a ima (kao prvo izdańe) *‚uzi mnozi'* 277 (mjesto *mnozi puci*), *gdidi* 332 (mjesto *gdi ti*), *srdašca* 372 (mjesto *srdačce*), *‚bace'* 373 (mjesto *paće*), *s borom* 621 (što je, za čudo, i Žepić uzeo u svoj tekst! mjesto *s Bogom*). Isključivo dakle na račun toga prepisivača idu ovaki čakavizmi: *ča* 98. 143. 177. 224. 281. 344. 398, *zač* 90. 92. 97. 280. 337, *gospoji* pred stih. 61, 101, 141, 181, 221, 261, *tuje* 106, *slaja* 299, *Jejupku* 546, *dojde* 131, *tašći* 170, *istašći* 171, *jošće* 301, *jazika* 367, *gljeda* 405 itd.

[108] Stari pisci hrv. VIII, str. VII.

331. 569. 616 (a *nî* 117. 263. 284. 421. 532); *nědra*: *zanjedarje* 148; *njegda* 433. 435 (a *nika* 185); *pjesni* 445 (a *pisan* 460, *pisni* 539); *prije* (dvosložno) 343 (a *prî* 35. 565); *smijemo* 9, *smije* (dvosložno) 321; *svjěta* 93; *vječne* 80; *vjera* 305 (a *viru* × 237. 540, *vira* 613), *vjeruje* 334 (a *zavirio* × 535); *vrijeme* 335 (a *vrime* 375); pa kada k tim primjerima priložimo još *čestitijem* 2 i *kijem* 143, i još *pred* 378 (a *prid* 28. 82); *sreća* × 309, *sreću* × 543 (a *srića* 280, *sriće* 78, *sriću* 58. 64. 222. 315. 352. 426. 440. 508, *srićo* 461) uz primjer *srića u sreći* × 593; *trebuje* 114 — izlazi da je svega u *Jeđupci* tek 26 jekavskih oblika zajedno s primjerima novijeg ekavizma *re* za praslav. kratko *rě* (nema ni jednoga sa *rje*!).

112. — U *Jeđupci* ima i nešto ekavskih oblika: čakavizmi *vencem* 2 i *vera* 134, *verno* 118. 494, *verne* 515, *vernosti* 531, *veruj* 167 (v. str. 105) uz već spomenute ikavske i jekavske oblike sa *vir-*, *vjer-*, a onda još *belo* 441, *belu* (lok. sing. sr.) 169. (ak. sing. ž.) 172 (a *bilo* × 551, *pribilo* × 560); *děla* (ak. duala od *děl*) 13, *delila* 606; *mesti* (lok. sing.) 9 (a *misti* 317). Ima još nekih čakavizama: *ča je* × 176. × 298 (uz *što* 19 puta); *zač* nema, ali nema ni *zašto*, jer uopće nema ni jedne upitne rečenice za koju bi mogla trebati ta zamjenica, a mjesto uzročnoga *zač* (jer), što ga Mć i Dć tako često imaju, u *Jeđupci* je uvijek *er* (20 puta, i u st. 137 mjesto izričnoga *da*), a samo je jedan put *ar* 399; a nema ni *prijati* nego *primili* 17, *primit* 189, *primi* 522. Redovno je *đ*; tako naročito u *gospođi* u natpisu svih 6 pjesama (dakle u prozi!), ali u samoj pjesmi ima tu riječ samo sa *j*: *gospoja* × 56. 97, *gospoji* × 121, *gospoj* (gen. pl.) 306; nadalje *slaje* 575, *viju* (viđu) × 513, *me͡uto* 369; *dojde* 35, *najti* 217 uz *prođu* 95, *dođe* 131; amo ide i *-l*: *ktil* 345, *užgal* 406, *ganul* 409, *mogal* 414, *zgubil* 429, *zapisal* × *misal* 538 × 539, *misal* × *upisal* 585 × 588, ali nešto češće se nalazi mjesto ńega *o*, i to ne samo u primjerima kao *ve͡omi* 43. 48. 65, 212, *Dančuo* 76. 268, gdje *o* s vokalom pred ńim sačińava jedan slog, gdje je dakle pozniji prepisivač ili izdavač mjesto (Čubranovićeva) *-el*, *-ul* mogao uzeti *-eo*, *-uo*, nego i u primjerima *ostao* × *mao* 46 × 47, *bio* 158, *Danio* × *mio* 45 × 48, *zamirio* × *zavirio* 534 × 535, gdje *o* čini slog za sebe, gdje ga je dakle sigurno sam Čubranović napisao. Nekoliko puta nalazimo i *vaz*: *vazmi* 193. 197 i *vazima* 119 (uz *uze* × 23), pa *vapiti* 436; onda *imila* × 74. × 606, *imit* 75. 81. 89, *imiti* 252 (uz *imah* 26); napokon 2 primjera za perf. prezent u futurnom značeńu: *veće nigda ne potužiš* 208; *u što skuju ušerezi* 554. Svi se ti čakavizmi nalaze

i u Zku, osim što tamo nema za *j* mjesto *đ* taki primjer kakav je *slaje*, a *viju*, budući u sroku, ne znači mnogo. Ali nekim pojedinim oblicima Čubranović ide i preko toga: *resti* (mjesto *rasti*) × 79, *reslo* 605; *meču* × 466 (uz *mača* 459), po svoj prilici i *toki* (toliki) × 468, a možda i *užgal* 406, premda ga Stulić navodi iz Zlatarića. — Te je čakavizme Čubranović upotrebljavao kao i pjesnici Zka, pa kako su oni radili, tako je i on katkada zbog sroka ili metra stvarao nove oblike; amo brojim *ciće* (mjesto *cića*) × 248; *Boga rade* (mjesto *radi*) × 517; *caft'lo* (mjesto *caftilo*) 605, *svitl'lo* (mjesto *svitlilo*) 618, *pri ńe slatkih, mednih riči'* (mjesto *ričih*) × 447, *zamore* (mjesto *zamorje*) × 566; *po milosti zgoru danom* (mjesto *danoj*) × 87, *sloveći* (× *goreći*) 502, *susriti* 3. sing. prez. (mjesto *susrete*) × 512.

113. — Ja ne mogu navesti ni jedne jezične osobine kojom bi se grupa Č slagala s *Jeđupkom* a s ovom zajedno odvajala od ostalih dijelova Zka; naprotiv ima nekoliko stvari gdje se grupa Č i *Jeđupka* (Je) ne slažu. Najjača je razlika, naravski, što u Č odlučno prevladuje jekavski izgovor a u Je ikavski; u svezi je s time što Je nema nikada *rje* za kratko *rě*, dok Č ima + *krjepost* (14 puta), *krjepčija* (2 p.), *nesrjeća* (1 p.); mańe znači što se u Č nalazi i dat.-lok. *menije* × 651, 3. 657, 3. × 679, 6 (uz *meni* 653, 5. 657, 6. 668, 3. × 674, 5. 684, 4) a u Je samo *meni* 45. 76. 570, *tebi* (7 puta), *sebi* 232. 516, jer je *menije* u Č od 3 puta dvaput u sroku. A lako se razumije što u Č ima i *zač* 653, 3 i *zašto* 652, 3. 693, 9 i *krozač* 664, 1. 685, 1 — to su same upitne zamjenice kojih u Je nema; slažu se pak Č i Je što nemaju *zač* u uzročnoj rečenici, ali se ne slažu čim ga zamjeńuju: Č mjesto ńega ima 13 puta *jer* (od kojih je samo 4 puta *j* potreban zbog akrostiha) i ktomu 1 put mjesto izričnoga *da* (659, 1), pa 7 puta *ar* i 3 puta *are* (oboje uvijek s *a* u akrostihu), a samo 1 put *ere* 697, 3, pa i to *ere* s (prvim) *e* u akrostihu, dok smo vidjeli da Je ima samo (21 put) *er* i (1 put) *ar*. Nešto je slično što Č ima samo *neg* (6 puta) i *negli* 666, 5 a Je po 9 puta *neg* i *ner*. Razlika je i u završetku *-ći*, *-ć* priloga sadašńega: u Č je uvijek *-ći* (16 puta) a u Je 9 puta tako a 9 puta *-ć*, ali ovo posljedńe može zavisjeti o metru: oblici sa završetkom *-ć*, osim *kteć* 339, dvosložni su (u st. 28. 29. 32. 159. 323. 354. 438. 457), pa su tako zgodni za četverosložne stope osmerca.

114. — Nego ostaje pretežni jekavizam i *jer - neg* u Č a pretežni ikavizam i *er - ner* (uz *neg*) u Je, pa kako se ima tumačiti to

razilaženje među ńima? To bi moglo zavisjeti o poznijim prepisivačima, jer, uzimljući jekavski oblik mjesto ikavskoga ili *neg - jer* mjesto *ner - er*, metar se nipošto ne mijeńa. Ali, razumije se, bilo bi mnogo lakše kazati da je jedan autor pjesama grupe Č a drugi *Jedupke*, tim više što je stil i dikcija u Je sasvim drukčija negoli u Č: u Je je mnogo prostija i, može se reći, narodnija, dok se u Č prosipļe lažna sentimentalnost naših starih petrarkista koji nam praznim riječima opisuju žalosti i radosti svojega »srdačca« i ļepotu svojega »sunačca« i svoje »vile«. Nego baš ta razlika u pjesničkom stilu među Č i Je kaže nam kako imamo shvatiti i razliku među ńima u jeziku. U Č su ozbiļne pjesme (zaļubļenoga) p j e s n i k a koji govori kńiževnim jezikom svojega vremena (u dvanaestercima), a Je je šaļiva pjesma C i g a n k e koja prostim riječima daje svoje recepte i proriče budućnost, a tek šestoj gospođi (onoj u koju je tobože Čubranović bio zaļubļen) izjavļuje pridušenim tonom i umjerenim riječima ļubav momka koji je u ńu zaļubļen, to jest samoga pjesnika, ali i taj je dio svoje pjesme Čubranović tako vješto sklopio da i tada mi uvijek čujemo Ciganku gdje govori.

U tome i leži, po mojemu mišļeńu, razlika u jeziku, ukoliko je ima, i u stilu među Č i Je. Čubranović je ne samo uveo Ciganku u našu literaturu nego je on prvi — a ne tek Marin Držić svojom Cigankom u komediji *Mandi*, — i umetnuo u govor te i n o s t r a n e p r o s t e ž e n e i z n a r o d a neke osobine kojih u govoru prostoga dubrovačkoga naroda nije bilo: odatle ńen ikavizam i svi ostali čakavizmi što ih je bilo i nije bilo u tadašńemu kńiževnom jeziku, odatle oni ekavski oblici (*belo, belu, dela, delila, mesti*) što se u Dubrovniku nisu n i k a d a ni govorili ni pisali, odatle neobične riječi *gospod* 1, *gospod-Bogu* 61, *gospodične* 1. 150, *ćelije* 247. 508, *biže* 596, *lada* × 66, *lade* × 106, *ļubi ili lada* × 239; tako je radio i M. Držić sa svojom Cigankom, pa naročito ističem da i ova ima više ikavskih oblika negoli Dubrovčani a i neke ekavske što ih ovi nemaju. Ja mislim da se tako može tumačiti razlika u jeziku među obrazovanim pjesnikom Dubrovčaninom (pjesmama grupe Č u RII) i prostom Cigankom (*Jedupkom*), a da ne krivimo Čubranovićeva mladega vrsnika, kolegu i sugrađanina, Sasina da je krivo pripisao ńemu dvije pjesme iz grupe Č a time — o tome ne može biti sumńe, — i cijelu tu grupu.

115. — Kad je Zk najstarija rukopisna zbirka dubrovačkih pjesama, neće biti izlišno da vidimo kako se u glavnim stvarima

s jezikom Mća i Dća slaže najstarija štampana kńiga jednog dubrovačkog pjesnika, jer Zk niti je autograf, niti je prepisivan s autografâ, bar nisu sigurno tako prepisane ni Mćeve ni Dćeve pjesme, pa se s razlogom može misliti da su i sam N. Rańina i drugi prepisivači prije ńega štošta mijeńali i u tekstu pjesama i u ńihovu jeziku, a najstarija (sačuvana) štampana kńiga izdana je po pjesnikovu autografu. To su »*Zlate riječi nauka Katovijeh*, iskora istomačene i složene u pjesni jezikom dubrovačkijem po Marinu Buresiću Dubrovčaninu«, što su izdane g. 1562 u Mlecima,[109] o kojima se može ovdje ukratko nešto kazati, jer je to upravo brošurica od 8 strana male osmine. Ostavļajući na strani oblike *pri-* (za *prě-*), *prid, ovdi, gdi* (v. str. 88), Z su pretežno ikavski pisane: u osnovama je 79 ikavskih primjera a 40 jekavskih (brojeći i ovdje samo fakultativne primjere izvan sroka) a u zamjeničnim završecima 32 su »ikavska« primjera a samo ih je 8 jekavskih; samo u glagolskim završecima prevladuju nešto malo jekavski (20 primjera a 15 ikavskih); treba pak istaknuti da i u ovome izdańu ima pogrešaka protiv sroka: *razvidjet* (× *rit*) 5, 2, *na svijeti* (× *i ti*) 46, 2 a *človiku* (× *reku*) 78, 1, čak i *pogrdjet* (× *svjet*) 49, 1 gdje je uzet zbog sroka sa *svjet* anormalni oblik *pogrdjet* mjesto *pogrdit* (kako je u 77, 1), pa treba i pitati je li take pogreške skrivio pjesnik (Buresić) ili izdavač (Temparičić). Većinom ikavski je i Ps, a I je čisto ikavska: ima 18 ikavskih primjera (od kojih je, istina, 8 zamjeničnih završetaka) a samo u natpisu *Ispovijes*. Osim već navedenih pogrešaka protiv sroka treba još spomenuti »ikavsko« *nidne* Z 56, 1,

[109] Nanovo su izdane po mlađemu rukopisu u XI. knizi Starih pisaca hrvatskih, str. 242-256; to sam izdańe ispravio i popunio po tekstu od g. 1562 u Građi Jugoslav. akademije, kń. 9, str. 54 i d., izdavši ono čega u Akad. izdańu nema, naime na str. 54-57 potpuni natpisni list (N), Buresićevu posvetu sinu »Frančesku« (P), predgovor izdavača frańevca O. Gabrijela Temparičića, nećaka pjesnikova (T) i jednu ńegovu pjesmicu (Tp), i još jednu dominikanca O. Andrije Crnotića Rabļanina (C), pa onda na str. 59-60 Buresićev prijevod 50. Psalma (Ps) i ńegovu Ispovijes gospodinu Bogu (I) — oboje u običnim dvanaestercima; a Z ie Buresićev prijevod Zlatijeh riječi, kako sam ga ispravio na str. 57-59. T u početku predgovora kaže da Buresić, došavši u Mletke gdje on boravļaše, »prinese mi rukom ispisane pjesni Katovijeh nauka... moleći me... da bih ih ja hotio s pomńom pripisati i s načinom podobnijem složiti riječi, neka takoj potom dadu se štampati«. Što je učinio T zato da bi »načinom podobnijem složio riječi«, ne može se znati; moglo bi biti dosta toga, naročito ako je Temparičić u C unio oblike *pjesni* i *pritel* (mjesto *prijatel*); nego može lako biti da je on tu pjesmicu i sâm ispjevao. Pa su tako Pjesni Dinka Rańine, što ih je sam pjesnik izdao g. 1563 u Firenci, najstarija dubrovačka kńiga što daje potpuno jamstvo za autentičnost i ispravnost teksta, budući da se nije sačuvao ni jedan egzemplar ni od Pjesni pokornijeh N. Dimitrovića od g. 1549 ni od pjesama Marina Držića od g. 1551.

pa naročito mjesto *prijatelj* (kako je u Z 11, 1) *priteļ* 32, 1. 34, 2. 41, 2. 73, 2. 79, 2. 107, 2. 109, 2. 122, 2. 135, 1. 141, 2, *priteļstvo* 36, 2 (a *priteļ* jedan put i u C!), a to je ikavski oblik od *prijeteļ* što se redovno nalazi u najstarijemu rukopisu Gundulićeva *Osmana*. Kako je od pojedinih riječi ponajviše samo po par primjerâ, tako se samo za neke što se češće ponavļaju može kazati koji izgovor Buresić voli; tako nema sumńe da mu je za *grěh*, i riječi odatle građene, ikavski izgovor pravilo, jer ga ima 34 puta a samo jedan put *grijeh* Z 50, 2; i za riječi od korijena *krěp-* (*krěpost* itd.) ima samo 5 ikavskih primjera, za *vrěme - ena* 7 ikavskih a samo jedanput *vrijeme* 58, 1; naprotiv *ktjeti - hotjeti* je najviše po jekavskom izgovoru (17 puta) a izuzetno po ikavskom (3 puta); zabilježimo da i Z u natpisu ima *pjesni* (i *pjet* 88, 2), ali *spivaocem* 88, 2.

116. — Tako je u pjesmi, ali u prozi, to jest u N, P i T, drukčije je: u N samo je 6 jekavskih oblika, u P 18 jekavskih zamjeničnih završetaka a *sridńih* (2), 6 jekavskih glagolskih a ni jedan ikavski, 20 osnovnih (računajući i *osvem*) a samo *u sridi*, *sridńih* (2), *potriba* (uz *potreba*), *potribova*. Sam Buresić je dakle u svojoj prozi odlučan jekavac, dok ńegov nećak Temparičić nije u istoj mjeri: ima doista i on 11 jekavskih zamjeničnih završetaka a samo 3 ikavska, ali samo 2 glagolska ikavska, a uz 6 osnovnih jekavskih 11 ikavskih; u ńega je dakle izgovor mješovit, pa eto tako imamo još jedan slučaj da isti čovjek (Buresić) na jedan način piše u stihovima a na drugi u prozi, a da se i dva srodnika (ujak Buresić i nećak Temparičić) ne slažu potpuno. Inače i ńihovi primjeri ponajviše su pojedinački, ali se za P može već kazati da je u ńoj jekavski oblik *pjesni* (kao u Mća) pravilo, jer se nalazi 10 puta, uz *spjevao* i *spijevanju* (2 p.), a s druge strane da je u T pravilo ikavsko *krip-*, jer ima 5 puta + *kripost*, 2 puta *kripko* i 1 put *kriposna*. Napose spomińem ekavski oblik *osvem* u P, koji će biti najstariji primjer za ń; drukčije pak negoli je u Zku, a naročito u Mća, u cijeloj knížici nema ni jedan primjer za *rje* (od praslav. *rě*) nego je redovno *ri*: *sridńih* (2), *potriba*, *potribova* u P; *ostarivši*, + *kripost* (5), *kripko* (2), *kriposna* u T; + *kripost* (4), *sriću*, *sridnu*, + *potriba* (2), + *potriban* (2), *vrimena* (2) u Z; *kripko*, + *grišnik* (2) u Ps; *grišnik* u I; — ili izuzetno *re*: *potreba*, *vremena* u P; *nesreću* Z 97, 2.

Za ikavske oblike u Buresića ja sam isprva mislio da je u P i T podosta ikavskih oblika zato što je, vaļada od Temparičića,

samovoljno provađan taj izgovor poslije glasa *r*,[110] a to se je moglo misliti stoga što u P u 5 neobičnih ikavskih oblika svaki je put *r* pred takim *i* (*u sridi, sridńih* (2), *potriba, potriba*) a T uz *ostarivši*, + *kripost* (5), *kripko* (2), *kriposna, vridnosti* ima još samo *hotih, naslidnik, vičnu*, a u pjesmama baš je polovica ikavskih oblika sa *r* pred *i*, ali opet od ovih posljednih većina ide na *grih* i riječi odatle izvedene. Neće dakle biti *r* krivo što je u ovoj knjižici toliki broj ikavskih oblika nego će i to biti uticaj književnoga jezika, naročito za *kripost* i *vridnost*, što se tako rado upotrebljavaju u posvetama, a specijalno za *grih* itd. biće uticaj dalmatinskih crkvenih knjiga; pa ako iznenađuju oni oblici sa *ri* (< *rě*) u P, može se prije misliti da je Buresić time popustio uticaju književnoga jezika negoli da nije tačno izražavao svoj izgovor kad je napisao 18 jekavskih zamjeničnih završetaka i 6 glagolskih a samo 2 »ikavska« (*-ih* u *sridńih*).

117. — U pogledu vokala *ě* Buresić je otprilike na istome stepenu na kojemu su pretežno ikavske partije Zka (Mć u RI a grupa K i skupine A^2 i A^3 u RII), samo što nema ni *rje* za kratko *rě*, ni *prje-*, *pre-* za prefiks *prě-* a nema ni završetka *-ije* u dat.-lok. sing. zamjenicâ bez roda, ali ima zato svoje karakteristično *priteļ* mjesto *prijateļ*. Slaže se pak sa Zkom i u tome što i on ima redovno *đ* i *št*, osim jednom *meuto* Z 52, 1; drugog primjera za *među* nema, kao što nema ni jednog za *gospoda*, a samo *-đe*: *tolikođere, također, takojđer* P, *tođer* Z 77, 2, i samo *ć* - *đ* kod složenih oblika glagola *ići* - *idem*. Glagola *prijati* nema nego samo + *primiti* P, T (3), Гр, a za vokalno *l* ima samo obično *u*; za *vъz-* ne može se ništa sigurna kazati, jer se nalazi samo 2 puta *uzmi* Z 17, 2. 50, 1. Ali kod *-l* opet se vidi jasno da se pjesma ne slaže s prozom: Z, Ps i I imaju (kako redovno Mć i Dć) 23 puta *-l* (ponajviše su participi, ali ima i *posal* Z 84, 2; *mal* 135, 1; *dresel* × *vesel* 120, 1 × 2) i *velmi* Ps 38; *l* je postalo *o* samo *žaō* Z 12, 2; *pô* (pola) 64; *spivaōcem* 88, 2, dakle u 3 slučaja gdje se je narodno *o* moglo tako oteti uticaju književnoga participa na *-l*. U prozi naprotiv pravilo je *o*: 4 puta u P a 6 puta u T, izuzevši instr. plur. *djelmi* u kojoj se prilici *l* nikada ne mijeńa na *o*.

Relativno više negoli i u Mća i u Dća ima apokopâ, i to ne samo onakvih kakve su i u Zku obične (imperativ i infinitiv bez *-i* na kraju, *t'* i *s'* za *ti* i *si*) nego i onakih kakve su tamo vrlo rijetke:

[110] Građa 9, 61-62.

da s' (se) *ima* P (jedini primjer u prozi — valjada štamparska pogreška), *jȁk s'* (se) *ima* Z 10, 2; *n'* (ne) *izvrši* 13, 2; *d' obadva* 32, 2; *mor'* (more) *imat* 49, 2; *jer j'* (je) *i toj* 80, 2; *nigd'* (nigda) *u vik* 93, 2; *dobr'* (dobro) *u svih* 117, 2; *k teb'* (tebi) *obratiti* Ps 34, *da b'* (bi) *od mene* 41, *bil'(o)* 42, *src'* (srce) *umiljeno* 45; Buresić naime ne voli sažimati u jedan metrički slog posljedńi vokal jedne riječi a prvi druge. Ima, opet relativno, i dosta primjerâ za sekundarno *-e* uz sufiks *-m*: ne samo *ńime* i *ńome* pa *kime* Z 32, 1. 36, 1; *nikime* 44, 1, nego i *trudome* 39, 1; *domome* (prilog) 45, 1 (uz *domom* 45, 2), *štetome* 39, 2. 130, 1; *ženome* 82, 1; *ludijeme* instr. sing. m. 58, 2; *mnozijeme* dat. pl. 15, 1; *čistome* instr. sing. ž. 1, 2. Ima katkada (kao često Mć i Dć) i sažete oblike kao *mâ, tvê* itd., čak jednom i instr. sing. *tvim* × I 10. Buresić sažimlje (kao i Mć) u jedan slog *i -e i-* od + *ne imati* (to je za ńega j e d n a riječ) Z 43, 1. 81, 1. 94, 2; nego u 49, 2 štampano je *‚neyma'*, pa kako je Buresiću *y* redovno što naše *j*, valjada je time on (ili T) htio označiti izgovor *nejma;* a onda treba možda tako tumačiti i *‚dayma∫c'* 652, to jest *da - jmaš* za *da ¯imaš* Neobični oblik *satvar* 14, 2. 70, 1 (stvar) ima i on; ‚mudarc' u T nije sigurno ima li se čitati *mudrc* ili *mudarc.*

Kao u Zku, redovno se kod zamjenicâ i pridjevâ gutural pred *i - ě* mijeńa u sibilant (10 puta s prostim *k - g*), ali bez promjene ostaje u grupi *čk*: *dubrovačkijem* N; ovdje je pak pravilo bez izuzetka da kod *hteti* od *ht-* bude *kt-* (20 puta). Bez izuzetka, kao što je gotovo uvijek i u Zku, ostaju bez promjene sekundarne grupe *i č* pred *t* (+ *počtovati* P, T [2], *čtuj* Z 132, 1; *čti, čteći* 88, 1), a kao u Zku miješa se + *možeš* i + *moreš*, ali prevlađuje, kao u Mća, ono prvo (10 puta prema 4 sa *r*). I u Buresića, kao u Mća i Dća, drže se konzonantske grupe u početku riječi, naročito spomińem (književno) + *človik* Z 38, 1. 49, 1. 78, 1. 105, 2. 128, 1; a što ima jednom i *ko* 139, 1, to je sigurno zato što je pred ńim *t'* (*što t' ko*). U sredini riječi imamo, drukčije negoli u Zku (v. str. 128), za *ts* samo *c*, iako rijetko: *bogactvo* Z 28, 1. 41, 1. 95, 1. 110, 2. Naprotiv grupa *-st* na kraju riječi drži se relativno češće negoli u Zku: *blagost* P, *kripost* (2), *izvrsnost* T, *starost* Z 16, 1, *zavidost* 53, 1; *jakost* 106, 2; *bludnost* 124, 1; *jest* P (2), T (2); *bolest* 134, 2; *jest* (jesti) 68, 1, ali je opet običnije *-s*: *-os* 7 puta (3, 1. 4, 1. 31, 2. 38, 2. 49, 2. 56, 2. 104, 1), *boles* 134, 2; *ispovijes* P, I, *koris* Z 6, 2. 101, 2. 113, 1; *vlas* × *čâs* Z 1, 1 × 2; *jes* 77, 2. 134, 1. Ps 2. Buresić bi dakle potvrđivao da se je u ńegovo vrijeme ipak još govorilo i *-st.*

118. — Za imenice treba spomenuti da osnove na *i* u instr. sing. imaju, protivno Zku, ponajviše noviji završetak *-i*: *ispovijesti* N, *ļubavi* P, *vridnosti* T, *pameti* × Z 1, 2; *naravi* 96, 1; *kriposti* 106, 2, a samo je *milostju* N, *častju* Z 6, 2. — U gen. plur. osnovâ na *o* i na *a* također je već pravilo da ima sufiks *-â*: *nauka* N, P (3), T (3). Z 143, 3; *dana* T, *truda* Z 92, 2; *griha* Ps 12, *mjesta* P, *godišta* T. Z 68, 2; *besjeda* × 60, 2, ali opet, i to u prozi, *početak* (s pomičnim *a*!) P (2). — Sasvim su normalni rijetki primjeri za dat., instr. i lok. plur.: *sinovom* Z 28, 1; *priteļem* 79, 2; *spivaocem* 88, 2; *slugam* 37, 1; *ļudem* P. Z 48, 1. 63, 1. 114, 2; *s dukati* × 82, 1; *kosami* 79, 1; *suzami* I 1; *ļudmi* Z 119, 1; *ričmi* 51, 1, a izuzimļe se samo *djelmi* (od *djȅlo*) T; *naucijeh, stupajijeh, nebesijeh* T, *grisijeh* Ps 18, *grisih* I 4, *besjedah* Z 59, 1; *putijeh* T, pa prema tome i *pjesnijeh* 143, 2.

Kod zamjenica s rodom u gen. i u dat. sing. m. i sr. sufiks je uvijek čitav, osim jednog izuzetka za dativ *mom* Ps 23; naprotiv u lok. sing. m. i sr. nalazi se katkada sufiks *-mu* dativa, nema pak nikako u dat.-lok. sing. ž. starog završetka *-i*. I ovdje se u dat. i instr. plur. već pojavļaju pojedini noviji oblici: za dativ — uz *ńim* T, *kim* Tp, *tim* I 6, *ostalijem* Z 15, 1 — ima i već spomenuto *mnozijeme* Z 15, 1, pa *ńima* × 10, 1; *tvojima* (× instr. pl. *sidima*) 1, 2; a za instr. — uz *ńimi* T, *kakovijemi* P — *nam* Z 52, 1; *našijema* T, *sidima* (× dat. pl. *tvojima*) 79, 1; *druzima* 126, 2. — *Što* je često a nema *ča*, ali ima *zač* (uvijek u značeńu ‚jer') Z 2, 2. 8, 2. 22, 3. 71, 1. 95, 2. 114, 2. 121, 2. Ps 44. 45. I 7, ima ga jedan put i Tp (u pjesmi!), ali T (u prozi!) *zašto*; nalazi se par putâ zajedno sa *er: zač er* Z 69, 2. 115, 2. Ps 7 (isp. i *radi er* u P), ali obično je, i često, *jere - jer, ere - er*; gen. od *što* je *šta* u primjerima *šta 'e cijena* Z 29, 1 i *šta ne mož podniti* 84, 1; negativni su oblici *nitkor* Z 5, 2 i *ništor* u *ništornemańe* P s gen. *ničesar* × Z 123, 2.

Od *saj* nalazi se samo 3 puta baš taj oblik u Z 101, 1. 107, 2. 116, 2. Stariji kraći oblici *ki* itd. pravilo su u pjesmi (kao u Zku) a noviji su rijedak izuzetak: *koji* Z 33, 2. Ps 13, *koje* Z 112, 2; naprotiv u prozi nalaze se samo ovi drugi (5 puta u P a 15 p. u T). Nego za Buresića je najkarakterističnije što oblici pokaznih zamjenica, koji uopće mogu imati na kraju *-j*, imaju ga gotovo uvijek, svakako, ako se ne varam, pravilnije negoli kod ijednog drugog starijeg dubrov. pisca; kod ńega dakle nalazimo *taj* nom. sing. m. P. Z 22, 2. 40, 2. 98, 2 (uz *tî* × 105, 2); nom. sing. ž. 6, 2; *tuj* ak. sing. 8,

2. 30, 1. 155, 1; *tej* gen. sing. 116, 1; ak. pl. m. 40, 1; ak. pl. ž. P. Z 58, 2. I 13; *toj* P (2). T. Z 16 puta. Ps 1; *zatoj* T (4); *togaj* P. T (2). Z 84, 2. 124, 2; *k tomuj* N. Z 78, 2; *u tomuj* 30, 2; *tolikoj* T; tako i kod prilogâ *tuj* Z 125, 2; *tadaj* T, *takoj* P (3). T (2), čak i *takojder* P; izuzeci su *to* Z 47, 1; *to veće* 9, 2 (sada *tȏ veće* a ne *tȏ veće*), *toga* 64, 1 × 2, *toliko* T, a *ta je* Z 27, 2 i *to je* 38, 2 nisu sigurni primjeri, jer slijedi *j-*. Dva puta nalazimo i dubrovački oblik *tjezijeh* P. Z 59, 17 (uz *tijeh* P). — Za komparativ može se spomenuti da Buresić nema sad neobičnih oblika *jakši* i *manši*, što ih ima Dć, nego samo *jači* i *veći*; vrijedno je pak zabiļežiti oblik *tišija* Z 125, 2 od *tȉh*.

119. — Od glagolskih oblika iznenađuje infinitiv utoliko što u prozi nalazimo ponajviše potpuni završetak *-ti*: P ga ima 17 puta a samo jedan put *-t*, a i T 15 puta *-ti* a 6 puta *-t*, dok je u prozi Marina Držića baš obratno — *-t* je pravilo a *-ti* izuzetak; u pjesmi pak i u Buresića je redovno *-t* a rede *-ti*, i to bez sumńe prema potrebi stiha. Malo je primjerâ za infinitiv na *-ći*: *naći* P (3). T, dakle opet u prozi, a naprotiv *nać* T, *moć* Tp, *doć* Z 24, 2; *steć* 34, 2; *moć* 44, 2. 137, 2; za *-sti* ima jedan primjer s potpunim završetkom (kako i sada u Dubrovniku) *privesti* T, a usto *jest* Z 68, 1. — Za 1. sing. prezenta malo je primjera: osim *mogu, uzmogu* još *uzumiju* T, *pravļu* Z 125, 1; *poznaju* × *se kaju* Ps 7 × 8, a s druge strane *nahodim* T, *zgrišim* I 16, *budem* Ps 38. — Za 2. sing. imperativa, osim običnih oblika bez *-i*, ima uz redovni završetak *-aj* jednom i *-a'*: *razmišļa'* Z 67, 1. — Za imperfekt nema primjera, a par oblikâ aorista sasvim su obični i normalni. — Prilog sadašńi ima redovno (kao u Zku) završetak *-ći* (31 put), a (Menčetićevo) *-će* nalazi se samo jedan put u sroku: *mučeće* × Z 125, 1, a osim toga još 2 puta *-ć: hoteć* Z 83, 2 i *učeć* 128, 2 i anormalni oblik *pojeći* (× *čteći*) 88, 2. Prilozi su prošli od konzonantskih korijena samo ovi: *prišadši* T, *razvrgši* Z 91, 2; *stekši* 129, 2; kod vokalskih osnova završetak je obično *-vši*: *ostavivši, dostojavši* T, u Z 8 puta *bivši* i *imavši* 106, 1, te *prostivši* Ps 23, ali ima u Z i 7 primjera na *-iv* (38, 2. 54, 1. 123, 1. 126, 1. 128, 1. 129, 2. 130, 2, od kojih je jedan *biv* 54, 1). — Za pasivni particip ima i ovdje nekoliko primjerâ od glagolâ III. vrste s labijalom pred osnovnim *ě* koji su građeni po IV. vrsti: *razumļenjem* P, + *živļenje* T (2), *strpļeno* Z 87, 2. 133, 1, ali *ktěti*, gdje je pred *ě* dental, ostaje u svojoj vrsti: *ktin* Z 69, 2 (isp. str. 165). — Za futur uzimļe se dosta često pomoćni glagol u pot-

punom obliku, i to ili za infinitivom ili pred ńim: *hoćeš naći* P. T, *hoće privesti, hoćeš biti* T, *hoćeš moć* Tp — *naći hoćeš* P (2), *dati hoće, uživat hoćeš* T itd.; ako je pak za infinitivom enklitički oblik pomoćnoga glagola, samo se sasvim izuzetno otkida od infinitiva cijeli završetak *-ti* ili *-ći*: *naučićeš* Z 83, 2; *primoće* (primoći će) 69, 2.

120. — Iz oblasti sintakse može se samo pripomenuti da i Buresić, kao svi stariji, ima, i u prozi, često *od* gdje ga danas nema u ńiževnom jeziku, i *za* s infinitivom mjesto namjerne rečenice, onda vrlo često potpune oblike ličnih zamjenica i pomoćnih glagola mjesto enklitičkih oblika, pa stariji red enklitika. Istaknuti samo treba da u prozi nalazimo i gdjekoji primjer gdje je uz prijedlog akuzativ mjesto normalnoga lokativa: *da sam rekao u pjesni dvojne, budući ih u pjesni izrekao* P, *mirnih nas čineći u sva djela naša* T. Važno je i to da, uz priličan broj futurâ sa (*ho*)*ću*, ima i jedan ne sasvim siguran primjer, i to u prozi, gdje je pomoćni glagol *budem*: *nećeš se i popuznuti, da slobodno hoditi budeš* T, jer i tu *da* možda nije adverzativan nego konzekutivan veznik; u drugom pak primjeru *što mlada glava primi, do starosti bude znati* T biće prije da je *bude znati* zamjenik perfekt. prezenta u gnomičkom značeńu, kako što u primjeru *promińuj život svoj kako stvar bude ktjet* Z 7, 2 ista veza stoji kao futur drugi; a u Buresića nema ni primjera gdje bi se futur (u neodvisnoj rečenici) izražavao perfekt. prezentom.

Pregledavši ovako ukratko Buresićev jezik i isporedivši ga s jezikom Mćevim i Dćevim dolazi se do dva važna rezultata: prvo, i kod Buresića se može konstatovati da donekle na jedan način piše u prozi (više jekavski, redovno *-o*) a na drugi u pjesmi (više ikavski i redovno *-l*); drugo, i on nam potvrđuje da među pjesnicima koji su vremenom blizu jedan drugomu može biti razlika u jeziku, jer je on bio možda mlađi savremenik Mćev, a ako nije bio ńegov, bio je svakako savremenik Marina Držića, pa eto n. pr. Mć s jedne strane a M. Držić s druge imaju često, odnosno redovno za kratko *rě* (kad refleks nije ikavski) *rje* a Buresić samo *re*, a samo on ima i oblik *priteļ* (iako bi taj oblik mogao biti ńegova mlađega nećaka, ali opet Dubrovčanina kakav je i sam Buresić). Jednom riječju dakle, i Buresić nas opomińe da moramo dobro paziti i razlikovati kako su dubrovački pisci p i s a l i a kako su g o v o r i l i.

V. Pregled

gdje se u Jagićevu izdańu nalaze pjesme kako su poredane u novome izdańu

(U prvome je stupcu redni broj novoga izdańa, u drugom je redni broj pjesme u odnosnome rukopisu, a u trećemu je broj strane u Jagićevu izdańu na kojoj je pjesma cijela ili ńen početak)

Rukopis M, I. dio											
1	1	3	40	39	67	79	78	14	118	117	304
2	2	307	41	40	297	80	79	25	119	118	81
3	3	3	42	41	47	81	80	9	120	119	131
4	4	147	43	42	169	82	81	93	121	120	140
5	5	98	44	43	164	83	82	145	122	121	165
6	6	126	45	44	142	84	83	19	123	122	29
7	7	34	46	45	147	85	84	19	124	123	17
8	8	136	47	46	195	86	85	135	125	124	112
9	9a	57	48	47	33	87	86	42	126	125	100
10	9b	9	49	48	34	88	87	164	127	126	182
11	10	60	50	49	38	89	88	139	128	127	122
12	11	157	51	50	31	90	89	62	129	128	122
13	12	58	52	51	99	91	90	173	130	129	11
14	13	27	53	52	69	92	91	160	131	130	46
15	14	76	54	53	146	93	92	47	132	131	168
16	15	158	55	54	102	94	93	169	133	132	160
17	16	166	56	55	10	95	94	61	134	133	71
18	17	105	57	56	140	96	95	94	135	134	69
19	18	36	58	57	27	97	96	55	136	135	124
20	19	109	59	58	146	98	97	66	137	136	92
21	20	137	60	59	111	99	98	4	138	137	184
22	21	45	61	60	29	100	99	62	139	138	156
23	22	171	62	61	145	101	100	6	140	139	79
24	23	141	63	62	133	102	101	156	141	140	113
25	24	99	64	63	130	103	102	172	142	141	184
26	25	60	65	64	33	104	103	17	143	142	172
27	26	155	66	65	159	105	104	77	144	143	43
28	27	127	67	66	48	106	105	70	145	144	13
29	28	116	68	67	39	107	106	159	146	145	113
30	29	28	69	68	186	108	107	138	147	146	132
31	30	165	70	69	74	109	108	5	148	147	84
32	31	35	71	70	142	110	109	22	149	148	155
33	32	153	72	71	145	111	110	46	150	149	67
34	33	174	73	72	161	112	111	71	151	150	29
35	34	167	74	73	135	113	112	51	152	151	155
36	35	39	75	74	27	114	113	91	153	152	134
37	36	72	76	75	162	115	114	32	154	153	80
38	37	100	77	76	38	116	115	81	155	154	154
39	38	41	78	77	163	117	116	170	156	155	20

157	156	78	203	202	15	249	248	231	295	294	203
158	157	170	204	203	49	250	249	87	296	295	218
159	158	16	205	204	37	251	250	238	297	296	28
160	159	179	206	205	56	252	251	203	298	297	222
161	160	104	207	206	74	253	252	97	299	298	214
162	161	177	208	207	194	254	253	290	300	299	129
163	162	8	209	208	191	255	254	290	301	300	188
164	163	179	210	209	192	256	255	238	302	301	320
165	164	118	211	210	91	257	256	237	303	302	322
166	165	7	212	211	182	258	257	73	304	303	321
167	166	37	213	212	196	259	258	236	305	304	323
168	167	92	214	213	180	260	259	204	306	305	316
169	168	18	215	214	176	261	260	236	307	306	321
170	169	5	216	215	224	262	261	386	308	307	128
171	170	16	217	216	187	263	262	190	309	308	178
172	171	115	218	217	200	264	263	288	310	309	148
173	172	6	219	218	65	265	264	224	311	310	273
174	173	93	220	219	65	266	265	97	312	311	221
175	174	136	221	220	63	267	266	235	313	312	261
176	175	8	222	221	131	268	267	286	314	313	242
177	176	47	223	222	16	269	268	235	315	314	214
178	177	23	224	223	208	270	269	207	316	315	79
179	178	14	225	224	32	271	270	234	317	316	192
180	179	67	226	225	68	272	271	233	318	317	220
181	180	6	227	226	152	273	272	86	319	318	315
182	181	134	228	227	123	274	273	28	320	319	220
183	182	183	229	228	116	275	274	233	321	320	302
184	183	104	230	229	162	276	275	219	322	321	83
185	184	143	231	230	117	277	276	232	323	322	82
186	185	149	232	231	97	278	277	288	324	323	221
187	186	7	233	232	90	279	278	230	325	324	83
188	187	134	234	233	114	280	279	231	326	325	217
189	188	167	235	234	117	281	280	229	327	326	50
190	189	119	236	235	108	282	281	76	328	327	305
191	190	120	237	236	201	283	282	224	329	328	217
192	191	10	238	237	115	284	283	229	330	329	216
193	192	121	239	238	133	285	284	228	331	330	177
194	193	14	240	239	132	286	285	228	332	331	215
195	194	48	241	240	102	287	286	215	333	332	214
196	195	75	242	241	198	288	287	227	334	333	334
197	196	11	243	242	195	289	288	77	335	334	86
198	197	183	244	243	120	290	289	289	336	335	84
199	198	59	245	244	197	291	290	227	337	336a	302
200	199	49	246	245	198	292	291	73	338	336b	322
201	200	196	247	246	290	293	292	227	339	337	304
202	201	18	248	247	239	294	293	225	340	338	322

341	339	321	348	356a	326	355	362	333	361	368	328
342	350	188	349	356b	328	356	363	128	362	369	206
343	351	139	350	357	123	357	364	317	363	370	338
344	352	318	351	358	21	358	365	314	364	371	306
345	353	318	352	359	127	359	366	307	365	372	68
346	354	303	353	360	126	360	367	327	366	373	338
347	355	317	354	361	222						

Rukopis M, II. dio

367	1,1	125	404	1,38	44	441	2,27	210	477	3,16	335
368	1,2	122	405	1,39	18	442	2,28	197	478	3,17	294
369	1,3	90	406	1,40	291	443	2,29	207	489	3,18	108
370	1,4	4	407	1,41	198	444	2,30	201	480	3,19	168
371	1,5	5	408	1,42	195	445	2,31	243	481	3,20	303
372	1,6	12	409	1,43	77	446	2,32	206	482	3,21	332
773	1,7	12	410	1,44	335	447	2,33	197	483	3,22	337
374	1,8	213	411	1,45	76	448	2,34	243	484	3,23	310
375	1,9	102	412	1,46	169	449	2,35	244	485	3,24	330
376	1,10	121	413	1,47	182	450	2,36	186	486	3,25	331
377	1,11	101	414	1,48	148	451	2,37a	64	487	3,26	306
378	1,12	181	415	2,1	210	452	2,37b	90	488	3,27	137
379	1,13	103	416	2,2	202	453	2,38	190	489	3,28	314
380	1,14	303	417	2,3	298	454	2,39	299	490	3,29	311
381	1,15	335	418	2,4	268	455	2,40	244	491	3,30	309
382	1,16	21	419	2,5	61	456	2,41	247	492	3,31	297
383	1,17	19	420	2,6	291	457	2,42	335	493	3,32	316
384	1,18	114	421	2,7	204	458	2,43	260	494	3,33	108
385	1,19	204	422	2,8	223	459	2,44	261	495	3,34	310
386	1,20	131	423	2,9	205	460	2,45	281	496	3,35	146
387	1,21	184	424	2,10	238	461	2,46	334	497	3,36	207
388	1,22	131	425	2,11	305	462	3,1	324	498	3,37	311
389	1,23	190	426	2,12	209	463	3,2	323	499	3,38	45
390	1,24	174	427	2,13	327	464	3,3	324	500	3,39	166
391	1,25	22	428	2,14	209	465	3,4	309	501	3,40	311
392	1,26	286	429	2,15	93	466	3,5	315	502	3,41	339
393	1,27	24	430	2,16	209	467	3,6	336	503	3,42	339
394	1,28	25	431	2,17	300	468	3,7	107	504	3,43	340
395	1,29	12	432	2,18	208	469	3,8	336	505	3,44	340
396	1,30	91	433	2,19	208	470	3,9	292	506	3,45	341
397	1,31	188	434	2,20	244	471	3,10	174	507	3,46	342
398	1,32	189	435	2,21	194	472	3,11	187	508	3,47	342
399	1,33	189	436	2,22	69	473	3,12	305	509	3,48	342
400	1,34	39	437	2,23	287	474	3,13	308	510	3,49	343
401	1,35	289	438	2,24	300	475	3,14	309	511	3,50	343
402	1,36	57	439	2,25	203	476	3,15	335	512	3,51	344
403	1,37	97	440	2,26	243						

Rukopis D

513	1	347	529	17 (17)	358	545	33 (31)	370
514	2	348	530	18 (16)	359	546	34 (32)	373
515	3	348	531	19 (18 i 19)	360	547	35 (33)	373
516	4	349	532	20	362	548	36 (34)	374
517	5	350	533	21	363	549	37 (35)	374
518	6	351	534	22 (84)	416	550	38 (36)	375
519	7	352	535	23 (22)	364	551	39 (37)	376
520	8	353	536	24 (83)	416	552	40 (38)	376
521	9	354	537	25 (23)	364	553	41 (39)	377
522	10	354	538	26 (24)	365	554	42 (40)	378
523	11	356	539	27 (25)	367	555	43 (41)	379
524	12	355	540	28 (26)	367	553	44 (42)	380
525	13	356	541	29 (27)	368	557	45 (43)	382
526	14	357	542	30 (28)	369	558	46 (44)	383
527	15	358	543	31 (30)	369	559	47 (45)	nema
528	16 (15)[1]	358	544	32 (29)	369	560	48 (46)	384

Rukopis R, I. dio

561	28	401	581	200	387	601	324	508	621	445	418
562	29	402	582	201	85	602	327	746	622	546	504
563	30	275	583	202	388	603	364	413	623	548	497
564	31	503	584	212	390	604	365	503	624	550	420
565	40	298	585	213	391	605	366	414	625	552	420
566	41	406	586	214	392	606	367	415	626	555	333
567	65	80	587	215	393	607	368	415	627	556	396
568	133	407	588	216	393	608	369	414	628	559	194
569	138	407	589	234	503	609	370	130	629	573	175
570	165	419	590	235	394	610	371	395	630	594	493
571	166	505	591	236	507	611	372	503	631	599	127
572	167	505	592	237	301	612	374	415	632	600	421
573	168	506	593	238	419	613	375	504	633	601	78
574	169	407	594	240	409	614	376	395	634	602	421
575	170	408	595	241	413	615	377	416	635	603	508
576	193	408	596	242	412	616	427	176	636	604	422
577	194	408	597	285	420	617	428	185	637	605	397
578	195	412	598	286	503	618	429	416	638	610	422
579	198	384	599	287	325	619	432	417			
580	199	386	600	323	185	620	438	417			

[1] U zagradama je broj što ga, griješkom, daje Jagić za Držićev (Pucićev) rukopis, a br. 534 i 536 on nema iz toga rukopisa.

Rukopis R, II. dio

639	611	423	683	655	95	727	699	433	771	743	469
640	612	424	684	656	95	728	700	461	772	744	472
641	613	437	685	657	107	729	701	462	773	745	472
642	614	58	686	658	163	730	702	519	774	746	473
643	615	56	687	659	121	731	703	463	775	747	494
644	616	44	688	660	54	732	704	434	776	748	151
645	617	96	689	661	54	733	705	465	777	749	474
646	618	205	690	662	54	734	706	466	778	750	nema
647	619	107	691	663	53	735	707	464	779	751	452
648	620	55	692	664	25	736	708	471	780	752	505
649	621	40	693	665	95	737	709	157	781	753	48
650	622	129	694	666	180	738	710	157	782	754	183
651	623	40	695	667	26	739	711	471	783	755	298
652	624	41	696	668	96	740	712	502	784	756	501
653	625	45	697	669	74	741	713	150	785	757	475
654	626	51	698	670	144	742	714	502	786	758	nema
655	627	52	699	671	424	743	715	466	787	759	476
656	628	138	700	672	425	744	716	404	788	760	477
657	629	333	701	673	175	745	717	467	789	761	475
658	630	50	702	674	153	746	718	123	790	762	459
659	631	148	703	675	426	747	719	134	791	763	458
660	632	41	704	676	457	748	720	469	792	764	459
661	633	51	705	677	154	749	721	227	793	765	477
662	634	42	706	678	428	750	722	501	794	766	478
663	635	50	707	679	113	751	723	462	795	767	479
664	636	130	708	680	144	752	724	502	796	768	478
665	637	149	709	681	427	753	725	502	797	769	479
666	638	139	710	682	460	754	726	451	798	770	480
667	639	181	711	633	109	755	727	451	799	771	481
668	640	52	712	684	168	756	728	435	800	772	480
669	641	26	713	685	428	757	729	455	801	773	481
670	642	151	714	686	48	758	730	458	802	774	482
671	643	193	715	687	502	759	731	470	803	775	457
672	644	52	716	688	398	760	732	499	804	776	483
673	645	53	717	689	400	761	733	499	805	777	483
674	646	202	718	690	429	762	734	500	806	778+	484
675	647	327	719	691	429	763	735	500		779	
676	648	44	720	692	313	764	736	501	807	780	486
677	649	53	721	693	460	765	737	470	808	781+	459 i
678	650	98	722	694	430	766	738	471		782	504
679	651	311	723	695	430	767	739	472	809	783	502
680	652	58	724	696	460	768	740	441	810	784	487
681	653	130	725	697	431	769	741	432	811	785	454
682	654	159	726	698	431	770	742	501	812	786	488

813	787	488	822	795	494	831	804	98	840	813	497
814	788	496	823	796	29	832	805	504	841	814	268
815	789	491	824	797	495	833	806	274	842	815	38
816	790	493	825	798	490	834	807	498	843	816	10
817	791	10	826	799	492	835	808	179	844	817	38
818	R.P	nema	827	800	495	836	809	468	845	818	496
819	792	504	828	801	462	837	810	498	846	819	334
820	793	489	829	802	497	838	811	474	847	820	336
821	794	495	830	803	297	839	812	152			

Dodatak

U članku o autorstvu pjesama ovoga Zbornika ja sam kazao razloge s kojih se donekle moraju mijeńati granice grupama pjesama što je Medini konstatovao u II^{om} dijelu Zbornika, naime da se kao prva grupa Č (Čubranovićeva) imaju računati pjesme R. 614-670 ne dodavajući ni R. 613 pred ńom ni R. 671-675 za ńom, a naprotiv da se od druge grupe K (Kristićevićeve) imaju odbiti pjesme R. 692 i 693.[111] Nego, pošto sam za ovaj drugi članak o Zborniku još bolje proučio i ńegov sastav, vidio sam da bi se možda mogle i inače mijeńati granice Medinijevih grupa. Tako protiv jedinstvenosti grupe K s pjesmama R. 694-711 govori ne samo to što su u R. 696 prva 2 stiha jednaki prvim dvjema u R. 682, koja pjesma pripada bezimenoj skupini A^2, nego još više to što se jedan komad pjesme R. 692 (za stih 6-14), koja također po svoj prilici spada k istoj skupini, nalazi poslije R. 704, te tako prekida niz pjesama grupe K; Medini nije mogao to opaziti, jer Jagić u izdańu (str. 313) nije to spomenuo. Ne znam ni je li tačno što je Medini uzeo da k trećoj ńegovoj grupi N (pjesnika sa izlišnim umetkom *nu*) pripadaju i ńene 3 posljedńe pjesme R. 742-744,[112] premda s druge strane treba priznati da se i ove tri u metričkom pogledu dobro slažu s R. 731-741, a naročito treba istaknuti neobično sricańe u R. 744 gdje se samo sriču među sobom oba polustiha svakoga stiha. Za svoju četvrtu grupu J (pjesnika jekavca) R. 759-795 Medini je uzeo kao granicu s jedne strane R. 758, po svoj prilici zato što je od te pjesme ostao samo prvi stih (zato ga i Jagić nije uzeo u izdańe) a s druge strane R. 796, što je Menčetićeva pjesma, ali bi se i za tu

[111] Rad 247, 131. 136.

[112] Medini u Radu 153, 111 govori da u tu grupu ide R. 731-743, ali to je štamparska pogreška, jer na str. 112 navodi nekoliko primjera i iz R. 744.

grupu moglo misliti da joj pripadaju još i R. 756-758, koje se tri pjesme u metričkom pogledu dobro slažu s grupom J, tako da bi s te strane granicom bila pjesma R. 755 u kojoj ima nekoliko stihova jedne Držićeve pjesme. A što je R. 758 samo jedan stih, to ne bi smetalo jedinstvenosti grupe J, ako tomu ne smeta što je ta grupa raspolovljena popisom pjesama cijeloga Zbornika. Taj popis Jagić spominje u svojemu vrlo kratkom opisu Zbornika,[113] i kaže od kojega do kojega lista ide, ali kako pak za pojedine pjesme ne govori na kojim se listovima nalaze, tako Medini nije mogao konstatovati da je popis otprilike baš u sredini grupe J, jer stoji među R. 759 do 782 i R. 783-795. Toga nije opazio u svojoj raspravi o Zborniku ni prof. A. Cronia,[114] premda je baš on prvi poznao i istakao važnost popisa za tačno shvaćanje postanka i sastava Zbornika, pa se zato nisam ni ja u članku o autorstvu obazirao na to da popis dijeli grupu J na dva dijela J^1 i J^2. A to je, u ovom pitanju, vrlo važno, jer se jasno vidi da je Rańina sa R. 782 završio stariji dio svojega Zbornika; kako je naime prof. Cronia istakao, na l. 312b nalazi se samo R. 782 (a to su stih. 13-20 od R. 781), niže kojega su još samo 2 ostrugana stiha, tako da na toj strani ostaje prazna prostora za još 12 stihova, a toliko prazna prostora Rańina inače nigdje više ne ostavlja! On je dakle tu završio stariji dio Zbornika, i zato je baš tu i metnuo popis, kako se to sasvim sigurno vidi po tome što je on sam označio brojevima listove Zbornika i dao popisu brojeve 313-331, a tek docnije dodao noviji dio Zbornika s pjesmama R. 783-820 na l. 332-344. Prema tome ja mislim da Zbornik treba dijeliti ne samo u prvi dio RI (s pjesmama Menčetića i Držića R. 1-610 u azbučnom redu) i u drugi dio RII (s mješovitim pjesmama R. 611-820 bez azbučnoga reda) nego i u stariji i noviji dio. Da je taj stariji dio jedna cjelina a ne dva neodvisna dijela, kako uzimle prof. Cronia, mislim da se vidi najprije po tome što je popis smješten neposredno poslije tog starijeg dijela, a onda po tome što s listom 252 (na kojega je stražńoj strani svršetak [stih. 13-38] posledńe pjesme R. 610 od RI) ne svršava se tabak nego je, naprotiv, taj list prvi list tabaka (od 12 listova) što obuhvaća listove 252-263; osim toga ni s l. 252 upravo ne svršava se RI, jer u vrhu lista 253a stoji »Svrha pjesni 954« (tako zapisano Matijaševićevom rukom), dakle pjesme koja se

[113] Stari pisci hrvatski II, XII.
[114] Il Canzoniere raguseo del 1507 (Zadar 1927).

nalazi u RI a po svoj prilici je Menčetićeva.[115] Može se dakle uzeti kao stvar prilično sigurna da p o s a s t a v u (ne p o s a d r ž a j u) Zbornik se sastoji od dva dijela: prvi obuhvaća pjesme R. 1-782 i popis a drugi pjesme R. 783-820. Svakako je pak sigurno da Medinijeva grupa J pripada prvom svojom polovicom J^1 tomu prvomu dijelu a drugom J^2 drugomu, pa sama sobom nastaje sumńa sačińavaju li J^1 i J^2 j e d n u grupu pjesama j e d n o g a i s t o g a pjesnika. Pa ipak ja bih rekao da je grupa J zbiļa od jednoga istoga pjesnika; ja sam bar ispoređivao oba ńena dijela među sobom, da vidim nema li među ńima koja znatnija razlika, pa nisam mogao naći ni jedne — i u pogledu metrike i u pogledu gramatike i rječnika oba se dijela lijepo slažu. Ako je dakle cijela grupa J od jednoga istog pjesnika, treba reći da je Rańina najprije našao 22 ńegove pjesme koje je zapisao na kraju starijega dijela Zbornika, a kasnije je našao još drugih 14 s kojima je otpočeo noviji dio. Svakako ovo što sam ovdje naknadno kazao o granicama Medinijevih grupa pokazuje da je sastav Zbornika još više komplikovan negoli se doslije mislilo.

Ovom prilikom treba da se osvrnem i na ono što je za prvi moj članak o Rańininu Zborniku kazao prof. A. Cronia u svojemu prikazu u 3-4oj knizi A t t i e M e m o r i e Dalmatinskog društva za domaću historiju (Zadar 1934), str. 215-217. Neću da se obazirem na ńegov općeniti sud o mojemu članku, jer se može biti drukčijeg mišļeńa o vrijednosti onoga što sam ja novo iznio i što sam staro ispravio i popunio, ali ne mogu premučati dvije ńegove rečenice kojima mi čini odlučno krivo. Na str. 96, u napom. 9, ja sam naime konstatovao da »za čudo« ni Jagić ni prof. Cronia nisu opazili da je nad pjesmom br. 371 sam Rańina umetnuo sitnijim slovima biļešku Ġ o r e D r ž i ć — P j e s n i ļ u v e n e, i to sam protumačio time što je Ivan Matijašević na rubu krupnijim slovima zapisao opet Ġ o r e D r ž i ć, što je i Jagiću i prof. Cronii odvratilo pažńu od one Rańinine biļeške. Prof. Cronia nije bio zadovoļan što se je i ńemu potkrao isti lapsus kao i Jagiću, pa u svojemu prikazu (na str. 216) odlučno tvrdi: »Ali ako je istina da Jagić nije opazio da pjesma br. 371 ima biļešku Ġ o r e D r ž i ć — P j e s n i ļ u v e n e, nije istina (non è vero) da je ja nisam opazio, jer je ja na str. 20 moje studije[116] pripisujem jednoj ruci iz XVI. vijeka, pošto

[115] R a d 247, 126.
[116] T. j. I l C a n z o n i e r e r a g u s e o d e l 1507 (Zadar 1927).

se nisam usudio da je kategorički doznačim Rańini.« Ali na str. 20 svoje studije prof. Cronia kaže ovo: »Od druge ruke, ponajviše iz XVI. vijeka, imaju neke interlinearne bilješke koje nam kažu ime autora nekih pjesama. Tako znamo da su pjesme br. 202, 235, 371, 740 Ġorine, ĠoreDržića.« Sve je to prilično netačno: nisu sve te bilješke »od druge ruke«, jer su ona uz br. 202 i prva uz br. 371 od Rańinine ruke; drugo, nisu ponajviše iz XVI. vijeka, nego su većinom iz XVIII^{oga}, bilješke naime uz br. 235, druga uz br. 371 i ona uz br. 740 pisane su rukom Ivana Matijaševića koji je umro tek g. 1788! Ali najglavnije je to da prof. Cronia nikako ne spominje one riječi Pjesni Ļuvene, a baš su one između tih bilježaka za nas najvažnije, a možemo reći i jedine važne, jer po ńima znamo da je Nikša Rańina g. 1507 imao, ili bar poznavao, zbirku pjesama Ġore Držića pod tim imenom, dok nam ostale bilješke ne kažu ništa nova, jer po ńihovim akrostisima znamo da su Držićeve. »Nije dakle istina« da je prof. Cronia opazio tu bilješku ili — a to bi bilo još gore — ako ju je opazio a svakako nije spomenuo, nije razumio ńenu važnost.

Na kraju svojeg prvoga članka ja sam (na str. 143) kazao da je »apsolutno potrebno da se II. knńiga Starih pisaca hrvatskih nanovo izda ne dirajući u red pjesama kojega se drže sami rukopisi«. Prof. Cronia je dobro znao da ja priređujem novo izdańe te knńige — i doista ja sam rukopis već predao Jugoslavenskoj akademiji —, pa u svojemu prikazu (na str. 217) kaže: »Nadajmo se da se to izdańe neće strogo držati, kako Rešetar nagovješta, progresivnog reda pojedinih rukopisa... Dandanas naprotiv slavisti trebaju kritička izdańa...« Po tim riječima trebalo bi reći da prof. Cronia u »kritička« izdańa ne broji tako izdańe koje se drži reda pjesama što ga daju sami rukopisi. S metodološkog gledišta ja mislim da je to stanovište sasvim krivo, jer kritičnost nekog izdańa ne smije se suditi po redu kojim se tekst izdaje već po načinu kako se izdaje, to jest da li se savjesno i pametno uzimļu u obzir svi dobri izvori. Inače po dosta nejasnim riječima kojim prof. Cronia dalje kaže kakvo bi, u ovom konkretnom slučaju, imalo biti »kritičko« izdańe pjesama sakupļenih u Rańininu Zborniku, ne razumijem kakav bi se red imao dati tim pjesmama: i po ńegovu mišļeńu pjesme se ne smiju prilično samovoļno ispremiješati kao što je učinio Jagić u I. izdańu; ali eto ne smije se ni držati strogo red samih rukopisa, — a onda koji se treći red ima

uvesti — držati se donekle reda rukopisâ a odnekle spajati i rastavljati pjesme po svojemu ćeifu kako je činio Jagić? Nego ja mislim da bi tako samovoljno postupańe bilo slabo opravdano kad se iz reda kojim idu pjesme u Akademijinu rukopisu Menčetićevih pjesama, u Pucićevu rukopisu Držićevih i u I. dijelu Rańinina Zbornika jasno vidi da je taj red za Menčetićeve i Držićeve pjesme bio uglavnome već utvrđen najkasnije g. 1507, s čega se za pjesme obojice pjesnika u taj red ne smije nikako dirati; a ko bi smio dirati u red pjesama II. dijela Rańinina Zbornika sad kada, najviše zaslugom prof. Medina, znamo da većina ńegovih pjesama sačińavaju četiri čvrsto vezane grupe pjesama? Zato ja mislim da se je prof. Cronia pobojao da sam ja imao namjeru da jednostavno sve pjesme II. knige Starih pisaca izdam čisto azbučnim redom kako su poredane u I. dijelu Rańinina Zbornika, uvrstivši akobogda u taj azbučni red i pjesme II. dijela! Dabome, meni nije došlo ni na kraj pameti da to činim, nego sam pjesme poredao onako kako je ovdje kazano na str. 80.

Mogu ovdje naknadno dodati da u trećemu svojemu članku o Rańininu Zborniku (Rječnik i dikcija), što ga je Jugoslav. akademija već primila za svoj Rad, dokazujem da je jedan isti pjesnik ispjevao i pjesme grupe J i pjesme skupine A^5, tako da bi sve pjesme R. 759-820 bile od jednog istog pjesnika, odlučno jekavca.

Pregled sadržaja

	Strana	
Uvod, § 1—2	77	(1)
I. Glasovi	81	(5)
A. Vokali: 1. Praslav. *ě*: uopće, § 3—6 (str. 81); u fleksivnim završecima, § 7 (str. 86); stari dubrov. ikavizmi, § 8 (str. 88); u korijenima i osnovama, § 9—10 (str. 88); pred *j* i *o*, § 11 (str. 93); u kratkom slogu *rě*, § 12—13 (str. 93); neobični ikavizmi, § 14—15 (str. 95); neobični jekavizmi i dvosložno *ě*, § 16 (str. 97); ekavizmi, § 17 (str. 98); *ě* u raznim partijama Zbornika, § 18—23 (str. 99). — 2. Poluglas, § 24—25 (str. 106). — 3. Ostali vokali, § 26—29 (str. 109). — 4. Opće pojave, § 30—34 (str. 112)	81	(5)
B. Konzonanti: 1. *ć-đ* i *št-žd*, § 35—37 (str. 118). — 2. Ostali nizovi, § 38—44 (str. 121). — 3. Opće pojave, § 45—50 (str. 127)	118	(42)
II. Oblici	133	(57)
A. Deklinacija: 1. Imenice s osnovom na *o*, § 51—54 (str. 133). — 2. Imenice s osnovom na *a*, § 55—58 (str. 138). — 3. Imenice s osnovom na *i*, § 59—60 (str. 142). — 4. Zamjenice, § 61—67 (str. 144). — 5. Pridjevi, § 68 (str. 153). — 6. Brojevi, § 69 (str. 154)	133	(57)
B. Konjugacija: 1. Osnove, § 70—71 (str. 154). — 2. Prezent, § 72—73 (str. 157). — 3. Imperativ, § 74 (str. 159). — 4. Prilog sadašnji, § 75—76 (str. 159). — 5. Imperfekt, § 77—78 (str. 161). — 6. Infinitiv, § 79 (str. 163). — 7. Aorist, § 80 (str. 164). — 8. Prilog prošli, § 81 (str. 164). — 9. Participi, § 82 (str. 165). — 10. Složeni oblici, § 83 (str. 166)	154	(78)
III. Sintaktičke osobine 1. Rod, § 84 (str. 167). — 2. Broj, § 85 (str. 167). — 3. Padeži, § 86 (str. 169). — 4. Prijedlozi, § 87 (str. 171). — 5. Zamjenice, § 88 (str. 173). — 6. Pridjevi i brojevi, § 89 (str. 174). — 7. Glagoli, § 90—94 (str. 175). — 8. Negacija i red riječi, § 95 (str. 180).	167	(91)
	167	(91)
IV. Jezik pjesama Rańinina Zbornika uopće Nenarodni elementi, § 96—102 (str. 182). — Razlike među različnim partijama, § 103—107 (str. 188). — Zbornik prema Rańininu lekcionaru, § 108—110 (str. 195). — Grupa Č u R II i Čubranovićeva Jeđupka, § 111—114 (str. 198). — Burešić prema Menčetiću i Držiću, § 115—120 (str. 202)	181	(105)
	182	(106)
V. Pregled gdje se nalaze u Jagićevu izdańu pjesme kako su poredane u novome izdańu	210	(134)
Dodatak	215	(139)

Hema i Svetopuk

Napisao

Ljudmil Hauptmann

Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 15. januara 1935.

U studiji o grofovima Višnjegorskim uspjelo je nedavno rekonstruirati upravo kneževski posjed grofice Heme i njenih rođaka koji se pružao od gornjoaustrijskog Dunava preko Aniže, Mure, koruške Krke, Drave, Savinje, Save do Sutle, pod Gorjance i na Furlansku.[1] Temelj je tome bogatstvu bio udaren još godine 895/903 kad su posljednji Karlovići na njemačkom prijestolu, Arnulf i Ludvik Dijete, darivali nekog Waltunija i »Zwentibolcha«, tj. Svetopuka.[2] Imanja obojice velikaša zatim potpuno nestaju iz izvora. Kad ponovo osvanjuju, Waltunijeva je baština — Ingering, Trušnje, Djekš, Rajhenburg, Krško — rasparčana: najveći dio u rukama grofice Heme, a ostatak — Ingering — pod vlašću njenih rođaka, Askvinovića, preda grofova Višnjegorskih.[3]

Budući da je Hema preživjela i muža i sina, Wilhelma I i II, to se dioba Waltunijeve baštine teoretski dâ obrazložiti time što su Askvinovići stekli Ingering ili 1) preko *Wilhelma* i Heme ili 2) *izravno* od Heme ili 3) što su i oni i Hema naslijedili svaki svoj dio zase pravo od Waltunija. U slici bi to izgledalo ovako:

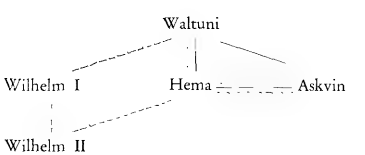

[1] Hauptmann Lj., Grofovi Višnjegorski. Rad 250 (1935) 222 i d.

[2] Jaksch A., Monumenta historica ducatus Carinthiae (MC.) I, 41 n 3, 4; 44 n 6. — Kos F., Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku (Gr.) II, 234 n 309, 237 n 319, 260 n 336.

[3] Hauptmannn n. sp. m. str. 230, 235.

Od svih tih triju mogućnosti prva je čisto spekulativna; druga je nadmašuje samo toliko što izvori navode groficu Hemu kao vlasnicu glavnog dijela Waltunijeve baštine, a tek je treća bolje poduprta, jer kako Hemu vežu za Waltunija njeni posjedi, tako govori za srodstvo Askvinovića s Waltunijem stalna veza u kojoj stoje njihova imena Askvin i Werigand s imenom Waltuni,[4] a osim toga možda još i to što se baš jedan od tih Weriganda, kasniji grof čitave Karantanije,[5] javlja kao posjednik u Gornjoj Štajerskoj na rijeci Aniži na kojoj nalazimo također Hemin Admont.[6] Najprije bi se dakle smjelo tvrditi da je Waltuni pradjed i Hemi i Askvinu.

Njegov vršnjak Svetopuk pripada samo Hemi. Na žalost se ne zna koji je preci spajaju s njim. Sigurno je jedino to da između nje i njenih pradjedova stoji plemenita Ima koju Jaksch smatra za njenu majku.[7] No kad se pomisli da je Ima već 975 bila udovica, a da je njena tobožnja kći živjela još 1044,[8] onda će biti svakako ispravnije, ako se uzme da Ima bijaše Hemina baka. Time pak i prestaje naše znanje. Jer to što ona sjedi na Svetopukovu imanju još ne znači da je njegova potomka. Mogla je naslijediti njegovu zemlju i od svoga nepoznatoga muža, ako je taj bio Svetopuković. U tom nam je slučaju čak slobodno da prebacimo Imu na Waltunijev rodoslov ili na neki treći, ako se brak između Waltunijeve i Svetopukove porodice sklopio prije nje. Ta praznina koja japi između Ime i Svetopuka tako je široka da ometa čak svaku ozbiljnu kritiku dosadašnjih naziranja o Heminoj *narodnosti*.

Dugo je Svetopuk važio za Slovenca, pa se zbog toga pretpostavljalo da je i Heminim žilama kolala slovenska krv.[9] No kako se s vremenom ipak opazilo da su već u ranom srednjem vijeku Slovenci često nosili njemačka imena, a Nijemci, obratno, slovenska, to se na kraju krajeva zabacila ideja da već ime odaje narodnost. Ipak ima sredstava da se i kraj tih teškoća odredi narodnost i to u dva slučaja: kod nižeg, neslobodnog plemstva i kod srednjeg, slobodnog. Svugdje naime gdje neslobodan plemić nosi slovenski

[4] Istotamo str. 232.

[5] Jaksch, Kärnten. Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer I/4, 54.

[6] Gr. II, 280 n 368. — MC. III, 33 n 89.

[7] MC. I, 1. — Jaksch, Geschichte Kärntens bis 1335. 1 (1928) 138.

[8] MC. I, 2, 57 n 17.

[9] Kos F., O ustanoviteljih Zatiškega samostana. Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino 1 (1918) 193. — Kos M., Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije. Ljubljana 1933, str. 124.

nadimak ne može biti sumnje da se tu radi o Slovencu. Tako bijahu slovenskoga porijekla Konrad Pes, Konrad Kruh, Oton Sila, Oton Kralj, Fridrih Kozlič, Sigfrid Zlodej, Bertold Permeusil i drugi.[10] Isto je tako stalno da imamo pred sobom slovenskog plemića gdje netko nosi pored slovenskog imena još drugo, njemačko: na pr. Tesina - Rapoto, Reginger - Isker, Chunradus - Tverd.[11] Napokon se ulazi u trag slovenskom plemstvu također pomoću mjesnih imena Kasaze - Koseze - Edling, jer kasazi bijahu staro, karantansko plemstvo. Gdje god dakle nastupa na kasačkom tlu slobodan plemić (nobilis ili liber, libertinus), smijemo zaključiti da je Slovenac, pogotovu kad je još pored toga označen slovenskim imenom. Zaista je bilo na taj način moguće oteti zaboravi cio niz slovenskih članova slobodnog plemstva Gornje Štajerske, Koruške i Gorenjske.[12] Ne bi li se stoga mogao primijeniti isti kriterij i na našeg Svetopuka?

Najgušće su sjedjeli kasazi između koruške Drave i gornje Mure. U sjevernom su dijelu toga područja ležala Svetopukova dobra na Krci i oko Friesacha, a baš blizu Friesacha nailazimo na staro, kasačko selo Edling.[13] Zar nije prema tome Svetopuk možda kasačkog roda, dragocjen primjer da se i jedan Slovenac ispeo u redove *visokog* plemstva iz kojeg su izlazili njemački dinasti? Da vidimo što k tome veli genealogija!

Sretnim slučajem sačuvao nam se Codex traditionum nadbiskupa Odalberta Salzburškoga (924—935).[14] U tradicijama koje donosi susrećemo četrdeset puta — sad kao darovatelja sad kao svjedoka[15] — Svetopuka, sina Diotmarova.[16] Kako Odalbert ima sina Diotmara,[17] to su Egger i Hauthaler držali Svetopuka za Odalbertova unuka.[18]

Prije negoli se može doprijeti preko ovog Svetopuka do Hemina pradjeda, treba dakle raščistiti genealogiju Odalbertovu. Hau-

---

[10] Isp. Gr. IV i V (registar) pod gornjim imenima.

[11] Gr. II, 388 n 497. — MC. I, 46 n 7. — Fontes rerum austriacarum II/8, 54 n 218, 85 n 327.

[12] Hauptmann, Die Herkunft der Kärntner Edlinge. Vierteljahrschrift für Sozial. und Wirtschaftsgeschichte 21 (1929) 201 i d.

[13] MC. III, 307 n 777.

[14] Hauthaler W., Salzburger Urkundbuch (Sbg. UB.) I, 63 i d.

[15] Isp. istotamo I (registar) pod Zuentipolch.

[16] Istotamo I, 151 n 88, 157 n 94.

[17] Istotamo I, 122 n 60, 136 n 75, 141 n 80,

[18] Istotamo I, 157 n 94. — Egger J., Das Aribonenhaus. Archiv f. österr. Geschichte 83 (1897) 473.

thaler ju je doduše već sastavio,[19] ali s toliko velikih upitnika, da se mora istom utvrditi dokle seže sigurnost.

Najbolje polazimo u tu svrhu od isprave br. 76 gdje se ističe Bernhard, »nobilis filius Odalberti«. Otuda izlazi da je Bernhard Diotmarov brat, a to se četiri puta i izrijekom potvrđuje.[20] Ako sad dalje listamo, primjećujemo da se redaju među svjedocima Odalbertovih tradicija

šest puta	OTAKAR, Diotmar, Bernhard;[21]
deset puta	OTAKAR, Bernhard;[22]
šesnaest puta	OTAKAR, Diotmar.[23]

Ovako česta povezanost istih imena znači u genealogiji najtješnje srodstvo. U istini se s time poklapa što se na drugom mjestu Otakar zove Diotmarov i Bernhardov brat.[24] Značajno je pri tome da se braća nabrajaju strogim redom: na posljednjem mjestu stoji uvijek Bernhard,[25] na prvom samo pet puta Diotmar, iako je upravitelj svoga oca,[26] inače bez izuzetka prednjači Otakar. Isprave dakle navode braću po starosti.

Korak dalje pomaže nam »Rihni nobilissima femina«[27] koja je dala Salzburgu u vlasništvo

godine 924	Seeon sjeverno od Chiemseea,
godine 927	Zeitlern, Schönberg, Höresham, Holzhausen u području Alza, Tannberg kod Neu-Öttinga i Piettelbach nedaleko od Erdinga;

za to je dobila za uzdarje do svoje smrti i smrti »jednog od najbližih svojih rodaka« manastir Gars na Innu sa svim što k tome pripadaše u osamnaest sela, među njima u Eiselfingu južno od Garsa i u Schnaitseeu i Söllhubenu oko Seeona.[28]

---

[19] Sbg. UB. I, 56, 102 n 41, 109 n 45, 134 n 74, 136 n 76—81, 151 n 88, 157 n 94.

[20] Istotamo I, 124 n 61, 142 n 81, 144 n 82, 147 n 84.

[21] Istotamo I, 75 n 8, 95 n 31, 96 n 32, 113 n 49, 157 n 93, 164 n 101.

[22] Istotamo I, 89 n 24, 90 n 26, 91 n 27, 93 n 29, 100 n 38, 114 n 50 i 51, 154 n 90, 155 n 91, 161 n 98.

[23] Istotamo I, 70 n 3, 74 n 7, 82 n 15, 84 n 18, 87 n 21, 99 n 36, 105 n 43, 121 n 59, 126 n 63, 130 n 69, 132 n 71, 152 n 88—91, 158 n 95.

[24] Istotamo I, 65 n 79—81.

[25] Istotamo I, 74 n 7, 105 n 43, 132 n 71, 152 n 88, 164 n 101.

[26] Istotamo I, 65 n 50 — 113.

[27] Istotamo I, 103 n 41.

[28] Istotamo I, 106 n 44.

Tri godine poslije toga dođe u Gars Odalbert da promijeni onaj član sporazuma koji se ticao Eiselfinga. Najstariji mu je naime sin Otakar ustupio tada svoj posjed u Mörmosenu kod Alt-Öttinga i primio za to za sebe, ženu i jednog od svojih sinova Eiselfing, dok Rihni dobi kao naknadu Sassau južno od svog Seeona s time da poslije njene smrti i to prijede na Otakara.[29]

Egger je držao sassausku Rihniju za Otakarovu nećaku po najmlađem bratu Bernhardu.[30] Ali Bernhard se oženi tek između 8 februara i 2 augusta 931.[31] U aprilu 930 prema tome još nije imao ni žene a kamoli kćeri. Tekst isprave osim toga svjedoči da je Rihni bila starija od Otakara, jer se pretpostavlja da će umrijeti prije njega.[29] Nema dakle ni najmanjeg razloga zašto bi bila ona Rihni koja 930 zamjenjuje Eiselfing za Sassau druga nego ona koja ga je 924 primila, — to manje što je također jasno zašto ga ustupa. Jer »najbliži rođak« kome je bio Eiselfing namijenjen već 924 očigledno nije htio čekati na Rihnijinu smrt, nego je želio da sebi osigura nasljedstvo odmah i to ne na jedan život, već na tri.

Koliko je ovakvo tumačenje opravdano, dâ se provjeriti, ako se isporedi položaj Rihnijinih imanja i posjeda Odalbertovih sinova. U tom slučaju nalazimo

na Alzu	Otakarov Talhausen,[32]
kod Erdinga	njegov Klettham i Siegelfing,[33]
jugozapadno od Neu-Öttinga	Diotmarov Teising[34] a
sjeverozapadno od Tannberga	Bernhardov Geratskirchen.[35]

U svim tim krajevima, kako vidjesmo, ima i Rihni svoje posjede. Geografski se dakle poredaj dobara potpuno slaže s gornjim shvaćanjem da su Rihni i Otakar »najbliži rođaci«. Neposredni pak dokaz tomu srodstvu leži u tradiciji od godine 927 prema kojoj Heilrat, udovica Diotrika, doglavnika bavarskog vojvode i vazala salzburškog metropolita, predaje crkvi u vlasništvo Tüssling i Mörmosen i dobiva za to Tüssling i Erharding na doživotno uživanje za sebe i Diotmara, »filium Rihniae«.[36] Oba su sela jedva nekoliko

[29] Istotamo I, 140 n 79.
[30] Egger n. sp. m. 83, 411. — Sbg. UB. I, 140 n 74.
[31] Istotamo I, 143 n 81 b, 137 n 76.
[32] Istotamo I, 138 n 77.
[33] Istotamo I, 139 n 78.
[34] Istotamo I, 141 n 80.
[35] Istotamo I, 143 n 81.
[36] Istotamo I, 109 n 45.

kilometara udaljena od Teisinga i Tannberga gdje smo ovaj čas našli kao gospodara Heilratina suvremenika, Odalbertova Diotmara. Diotmar, »filius *Rihniae*«, očito je dakle sin *nadbiskupov*, to sigurnije što je Odalbert u istom Garsu, u isto doba i pod istim uvjetima kao Eiselfing *Otakaru* predao Tüssling i Erharding — »Diotmaru nobili filio suo«. S punom sigurnošću možemo dakle reći: Otakar, Diotmar i Bernhard imaju za roditelje Odalberta i Rihniju.

Isto se ime Rihni daje u ispravi od 24 aprila 930 i dvjema sestrama kojih imanja leže kod Seeona i Söllhubena gdje smo zatekli već Odalbertovu Rihniju.[37] I ime i posjed dakle tu opet upućuju na srodstvo. Jedna je od tih sestara kaluđerica, druga bi mogla biti nadbiskupova žena. Ali kako Rihni II u complacitatio ne uključuje svoje djece, što je inače običaj, to je po svoj prilici uopće nema. Naprotiv se o Odalbertovoj Rihniji izrijekom kaže da je imala i kćeri,[38] pa ih stoga smijemo tražiti u onim sestrama. Isto se tako čini da je bila i Himiltruda njezina kći,[39] a pogotovu to važi za Perehsvintu.[40]

Imena Odalbertove djece ponavljaju se također za drugog njegova nasljednika, Fridriha. Nadbiskupov je zaštitnik onda Bernhard, brat plemenite Wille, koja je namijenila »rukom svoga strica Diotmara« Salzburgu nešto zemlje pod uvjetom da će ostati i što je dala i što je primila na doživotno uživanje ne samo njoj nego i Bernhardu i njihovoj majci, ako se ne bi po očevoj smrti preudala.[41] Zaštitništvo salzburške crkve i imena Bernhard-Diotmar jasan su znak da se tu radi o potomstvu Odalbertovu, — po Hauthaleru o njegovoj unučadi. Ali Willina tradicija pada u doba između 976 i 991! Vjerujemo li da je Bernhardov stric Diotmar Odalbertov sin, onda se hronološki nikako ne snalazimo. Jer Codex Odalberti poznaje već od godine 927 *dva* Diotmara, Odalbertova sina i drugog koji se javlja samo tamo gdje prisustvuje i prvi, ali uvijek *za* njim.[42] Uporedo s time isprava od 16 septembra 933 bilježi među svjedocima: Diotmar et filius eius. Ako se uzme sad još na um da se po svoj prilici od istog dana kad su svjedočila ta dvojica sačuvala

[37] Istotamo I, 134 n 74.
[38] Istotamo I, 108 n 44.
[39] Egger n. sp. 83, 410 i d. — Sbg. UB. I, 136 n 76.
[40] Redlich O., Acta Tirolensia I, 26 n 64. — Egger n. sp. m. 83, 438.
[41] Sbg. UB. I, 187 n 24.
[42] Istotamo I, 102 n 40, 137 n 76, 153 n 89, 155 n 91, 157 n 93, 158 n 95.

isprava gdje se ne piše više »filius eius«, ali za to iznenada iskrsuje onaj drugi Diotmar,[43] onda se sve to među sobom tako popunjuje i potkrepljuje da smijemo Diotmara II smatrati za sina Diotmara I.

A sad računajmo! Diotmar I ima već godine 927 odrasla sina; prema tome se morao roditi najkasnije na početku devedesetih godina devetog vijeka, a to ukazuje na to da Willin stric sa kraja *desetog* vijeka nije bio Odalbertov Diotmar I, nego njegov unuk.

Posljednji Diotmari javljaju se u vezi s posjedima Odalbertova roda još oko 1100, kako se to vidi iz primjera Diotmara Dornberškoga od 1074/88[44] i Diotmara Dornberško-Lungauskoga od 1105/47, oca grofice Hildburge Schaunberške.[45] Jer

oni imađahu	Dornberg kod Erhardinga,	Buchbach,	Rossbach u dolini Rotta[46],
a Diotmar I	Erharding,	Buchbach i	Rott.[47]

Sva je dakle prilika da se moraju i Dornberški Diotmari umetnuti u Odalbertov rodoslov. Samo jednog Diotmara tražimo tamo uzalud, — oca *Svetopukova*. Znači li to možda ipak i pored Hauthalera da ga treba razlikovati od Odalbertova sina? Utvrdimo prvo činjenice!

Godine 924 susrećemo uz Diotmara Starijeg nekog Diotmara koji sigurno nije njegov sin, jer stoji u redu svjedoka *pred* njim.[48] Na istoga nailazimo i u dvjema ispravama od 16 septembra 933. U prvoj se navodi dvadeset i sedam svjedoka, među njima:

Diotmar, Otker, item *Diotmar*, Pernhart . . .[49]

Druga nabraja trinaest svjedoka od kojih se devet podudara sa svjedocima prve, a među tima se spominju:

Diotmar comes . . . Diotmar . . .[50]

Treći je dakle Diotmar bio grof, — *ako* se svjedoci obiju isprava navode istim redom. U protivnom bi slučaju grofovski naslov išao *Odalbertova* Diotmara, a to doista pretpostavlja Hauthaler.[51] Ali

[43] Istotamo I, 151 n 87 = 157 n 93.
[44] Istotamo I, 175 n 105.
[45] MC. I, 92 n 54; III, 210 n 510, 233 n 574. — Sgb. UB. I, 328 n 156, 335 n 162, 336 n 163, 520 n 487. II, 187 n 119, 245 n 163, 285 n 196, 309 n 210.
[46] Istotamo I, 328 n 156.
[47] Istotamo I, 114 n 50, 141 n 80.
[48] Istotamo I, 94 n 30.
[49] Istotamo I, 157 n 93.
[50] Istotamo I, 151 n 87.
[51] Istotamo I, 56.

nadbiskupov Diotmar nastupa dvanaest puta *pored* Diotmara III, a ovaj se pri tome šest puta zove grof.[52] »Diotmar *comes*« dakle zacijelo ne može biti Odalbertov sin.

Istih se godina kao grof javlja u tradicijama i »advocatus Diotmar«, zaštitnik nekih svećenika.[53] No ni on nije Odalbertov sin: ovaj se izrijekom spominje pored njega, naprotiv se pak ne govori o *grofu* Diotmaru gdje se god ističe *zaštitnik*. Da to nije puki slučaj, dokazuju tri tradicije, izvršene 6 i 9 februara 931 u Salzburgu. Svaki put nastupa tu kao svjedok Odalbertov sin Diotmar, dva puta i zaštitnik Diotmar, dok ga treći put zamjenjuje »Diotmar *comes*«.[54] Van svake je dakle sumnje da su grof i zaštitnik isto lice.

No i nadbiskup ima zaštitnika Diotmara. Boraveći naime 1 maja 934 u Reichenhallu pregovara s Odalhartom i Svetopukom, a 16 maja naredne godine u Mühldorfu sa Svetopukom i Selpratom — uvijek uz učešće »advocati sui Diotmari«.[55] Taj se strogo odvaja od Svetopukova oca Diotmara,[56] ali nikad nema za svjedoka Odalbertova Diotmara, premda njegovim posredovanjima stalno prisustvuju ostali nadbiskupovi sinovi, Otakar i Bernhard. Kako osim toga nadbiskupov Diotmar i njegova braća zauzimaju među svjedocima šest puta mjesto *za* Svetopukom,[57] dok grof Diotmar stoji bez izuzetka *pred* njim,[58] to se ne može sumnjati da je Svetopuk sin *grofa* Diotmara, a salzburški *zaštitnik* Diotmar nadbiskupov sin.

Isprave uostalom kao da poznaju još druge grofove potomke. Jer iako nestaje grofa poslije 16 septembra 933 a Svetopuka poslije 24 novembra 935,[59] ipak nas prati ime Diotmar još kroz cijeli deseti vijek. Poslije 957 živi zaštitnik svećenika Liutfreda, imenom Diotmar, a oko godine 1000 drugi Diotmar daruje salzburškoj crkvi deset huba u Saalfeldenu. Budući da je isti Liutfred imao 930/31 za zaštitnika *grofa* Diotmara,[60] nećemo pogriješiti, ako smatramo kasnijeg pokrovitelja njegova za grofova sina. Darovatelj pak u

---

[52] Istotamo I, 74 n 7, 75 n 8, 84 n 18, 87 n 21/22, 94 n 30, 105 n 43, 114 n 51, 132 n 71, 151 n 87, 157 n 93, 159 n 96.

[53] Istotamo I, 121 n 60/61, 135 n 75, 146 n 84, 118 n 56.

[54] Istotamo I, 123 n 61, 144 n 82, 147 n 84.

[55] Istotamo I, 156 n 92, 157 n 94, 160 n 98/99.

[56] Istotamo I, 157 n 94.

[57] Istotamo I, 75 n 8, 84 n 18, 114 n 50, 117 n 55, 129 n 68, 154 n 90.

[58] Istotamo I, 69 n 2, 73 n 6, 75 n 8, 77 n 10, 84 n 18, 87 n 21/22, 100 n 37, 114 n 50/51, 128 n 67, 140 n 78, 159 n 96.

[59] Istotamo I, 151 n 85 = 157 n 93, 165 n 102.

[60] Istotamo I, 123 n 61, 135 n 75, 146 n 84, 177 n 12.

Saalfeldenu bijaše po svoj prilici grofov unuk, jer je već *grof* Diotmar raspolagao zemljom u tom kraju.[61]

Na žalost time još uvijek nije mnogo dobiveno za rješenje polaznog našeg pitanja o genealoškoj vezi Svetopuk I — Hema. Sada doduše znamo da bi s obzirom na vrijeme grof Diotmar mogao biti sin Svetopuka I i djed udovice Ime. No da li smijemo tu vremensku skladnost zaista protumačiti srodstvom, još je sasvim neizvjesno. Logika ne zahtijeva baš srodstva. Jer kako je sin cara Arnulfa dobio ime Svetopuk po kumu, velikomoravskom knezu, tako je mogao i Diotmar naći svome sinu kakvog Svetopuka za kuma. Doista se čini da se tako i zbilo. Jer u isto vrijeme kao Diotmar živi u Bavarskoj grof Mojmir.[62] Ime je značajno za moravsku dinastiju. Tako se zvao prvi poznati moravski knez, njega je naslijedio Rastislav, ovoga Svetopuk, a taj je opet imao dva sina, Mojmira i Svetopuka. Oba dakle imena idu skupa. Stoga bi se dalo možda zamisliti da je grof Mojmir imao brata Svetopuka, hipotetičnog našeg kuma za Diotmarova sina. No kolika je god napast da se ovakvo tumačenje primi, Codex Odalberti ga svojom statistikom pobija. Jer Mojmir nastupa u osamnaest tradicija kao svjedok[63]; na mjestu do njega mijenjaju se najrazličitija vlastela; samo kad je grof Diotmar nazočan, on i Mojmir stoje zajedno,[64] izuzevši jedan jedini slučaj gdje je red pobrkan, jer je pisar pomiješao svjedoke dviju tradicija iz raznih godina.[65] Redoslijed nas prema tome ovlašćuje da damo Mojmiru za brata grofa Diotmara. A time se pitanje, otkud ime Diotmarovu sinu, postavlja u sasvim novom obliku, jer bi sada zbog njegova strica Mojmira trebalo pronaći *dva* kuma sa slavenskim imenima, premda je kudikamo prirodnije da se pretpostavi jedan zajednički predak — Hemin pradjed Svetopuk. Ne samo dakle štura hronologija nego i filijacija imena svjedoči za to da genealoška veza između Svetopuka I i Heme ide baš preko Diotmarovića.

Tomu zaključku idu u prilog i geografski razlozi. Jer Heminim posjedima pripadaše bavarski Vachendorf,[66] a selo toga imena leži

[61] Istotamo I, 133 n 73, 190 n 1.

[62] Istotamo I, 1088.

[63] Istotamo I, 72 n 5, 79 n 12, 88 n 24, 92 n 28, 100 n 38, 109 n 45—48, 121 n 59, 126 n 63, 137 n 76/77, 141 n 79/80, 154 n 90(2), 164 n 101.

[64] Istotamo I, 79 n 12, 137 n 76/77, 141 n 79/80, 164 n 101.

[65] Istotamo I, 154 n 90.

[66] MC. I, 59 n 17: nec non Geroltesdorf et quicquid in Bauuaria habuit = 94 n 58: et in Bawaria Vohendorf nec non et Geroltesdorf.

između Chiemseea i rijeke Traun nadomak Marwanga i Erlstätta, imanja Svetopuka II.[67] Slično govore i popisi svjedoka. Codex Odalberti naime bilježi devet tradicija koje su ili izvršene u Karantaniji ili se odnose na nju; a u svim tim primjerima učestvuju kao svjedoci Diotmarovići.[68] Dakako, opet bi se moglo pomišljati da je to samo slučaj. Jer Diotmaroviće susrećemo u Odalbertovu kodeksu ništa manje nego šezdeset i dva puta kao svjedoke. Budući da je stoga neosporno da pripadahu pouzdanicima salzburškoga nadbiskupa, to ne bi bilo ni začudo što su svjedočili i za nove tekovine u Karantaniji. Ali stvar izgleda smjesta sasvim drukčije čim se statistika provede do kraja. Jer tradicija ima ne šezdeset i dva, već sto i deset.[69] U četrdeset i osam prema tome tih pouzdanika nema. A zašto ih ima onda baš u karantanskim ispravama uvijek?

Pitanje je to opravdanije što se slična opreka pokazuje i među samim Diotmarovićima. Jer samo Diotmar i Svetopuk II sudjeluju u karantanskim tradicijama. Mojmir dolazi doduše — kao njegov brat — katkad na dvor svoga nadbiskupa u Salzburg,[70] ali ga inače isprave spominju samo u zapadnom dijelu stare Bavarske gdje se neki Mojmiri i Svetopuci, možda njegovi potomci, redaju još do sredine jedanaestoga vijeka.[71] U karantanskim je pak tradicijama Mojmir posve nepoznat — iz razloga koji je tu napokon opipljiv, jer brojke kažu ovo:

Od godine 925 do maja 930, kad se Mojmir navodi posljednji put,[63] Diotmar svjedoči dvadeset i četiri puta. Ako od toga broja odbijemo onih šest karantanskih primjera koji padaju u isto doba,[68] ostaje osamnaest,[72] tj. točno toliko koliko utvrdismo za Mojmira. Diotmar dakle nije zbog toga svjedočio 25% puta češće od svoga brata što je bio možda nadbiskupu bliži, nego očevidno jedino zato

[67] Sbg. UB. I, 151 n 88.

[68] Istotamo I, 69 n 2, 75 n 8, 88 n 23, 119 n 57 (2), 145 n 83; 80 n 13 (911), 83 n 17 (924), 130 n 69.

[69] Hauthalerovu broju (102) treba pribrojiti još 8, jer n 44, 57, 76, 81, 89, 90, 99, 100 obuhvaćaju po dvije tradicije.

[70] Istotamo I, 88 n 24, 100 n 38, 109 n 45—47, 121 n 59, 126 n 63, 164 n 101.

[71] Hundt F., Das Cartular des Klosters Ebersberg. Abhandlungen d. hist. Klasse d. Kgl. bayr. Akademie d. Wissenschaften 14/III (1879) 136 n 2, 140 n 27, 141 n 35, 142 n 39, 143 n 41/43, 144 n 47, 161 n 1. — Bitterauf Th., Die Traditionen des Hochstiftes Freising. Quellen und Erörterungen zur bayrischen und deutschen Geschichte NF. V (1909) 162 n 1267, 255 n 1394.

[72] Sbg. UB. I,73 n 6, 77 n 10—12, 87 n 21/22, 97 n 33, 98 n 35, 100 n 37, 132 n 71/72, 135 n 74, 137 n 76/77, 141 n 79/80, 154 n 90 (2).

što je samo on imao veza s Karantanijom. A kakve bijahu te veze, to sad ne može biti više sporno, kad i karantanska svjedočanstva upućuju istim pravcem kojim nas je uputila već značajna filijacija imena — prema Svetopuku I. Prostrana su dakle njegova dobra u Koruškoj prešla na sina, grofa Diotmara, i unuka, Svetopuka II. Budući pak da se jedan od tih posjeda u idućoj generaciji nalazi u rukama udovice Ime, to se na kraju krajeva Hemina baka veže za Diotmaroviće kao kći ili snaha Svetopuka II. A time je presječeno i razglabanje o Heminu slovenstvu. Jer s obzirom na konzervativizam kojim se u ranom srednjem vijeku svaka porodica držala tradicionalnih svojih imena, *tri* koljena s *velikomoravskim* imenima jasan su znak da je Svetopuk I velikomoravskoga porijekla.

Odnošaji visokog bavarskog plemstva prema Moravskoj bili su tako tijesni da to nije nimalo čudno. Naročito slavni grof Istočne marke Aribo živio je u tako prisnom prijateljstvu s velikomoravskim dvorom da bi se moglo čak pomisliti na to da je bio Svetopuk I Aribonov sin iz braka s nekom velikomoravskom princesom.[73] Ali da je to zaista bio, moralo bi se među njegovim potomcima naći bar jedno aribonsko ime. No o tome nema ni traga ni glasa. Stoga se može hipoteza o Svetopukovu aribonstvu mirno odbiti. Jednako treba zabaciti i zavodljivu misao da se tu radi o istoimenom sinu kneza Svetopuka. Jer taj je doduše doista pobjegao u Bavarsku, ali prema pouzdanom izvješću odlična pisca još kao dijete i tek 899,[74] dok je naš Svetopuk bio već godinu dana prije vazal bavarskoga prefekta i primao od cara alode u Karantaniji.[2] No baš iste je godine 898 neka plemenita Winpurc poklonila regensburškoj crkvi dvor u Nördlingenu što joj ga je dao njen sin *Svetopuk*. Zbog rijetkosti njegova imena već je Mühlbacher poistovetio Winpurgina sina s koruškim Svetopukom I, i Jaksch mu se pridružio.[75] Prema tome bi se moglo zaključiti da je već Svetopuk I imao njemačke krvi u sebi. Ali njemačko ime nekog češkog kneza od godine 872[76] i lakoća kojom se ime Pribinina sina Kocela izvodi iz njemačkog

[73] Egger n. sp. m. 83, 404, 473.

[74] Ann. Fuldenses ad a. 899. — Dümmler E., Über die südöstlichen Marken des fränkischen Reiches unter den Karolingern. Archiv f. Kunde österr. Geschichtsquellen X. Posebni otisak str. 57 n 5.

[75] Böhmer-Mühlbacher, Regesti imperii I², 705 n 1887. — MC. III, 29 n 69.

[76] Ann. Fuldenses ad a. 872.

imena Kadaloh,[77] sve to upozoruje na to da se Svetopuk I nije trebao roditi iz mješovitog braka, jer se i Velikomoravka mogla već onda zvati Winpurc.

Prvi sigurni trag bavarske primjese odražava se stoga tek u imenu Svetopukova sina Diotmara. Ako se hoće dokučiti otkud ona izvire, treba dakle opet kao kod Odalbertovića prvo pogledati što uči geografija.

	Isprave navode Diotmara i Svetopuka II kao posjednike[78]	zaštitnike[79]
1)	u Weilkirchenu na rijeci Isen;	u Dirnbergu kod Weilkirchena;
2)	u Döttleinsdorfu sjeverno od Wallerseea;	
3)	u Bergheimu, Dorfenu i Kaltenbrunnu oko Trostberga;	
4)	u Uferingu i Wimmernu kod Teisendorfa;	u Strassu, Perachu i Lohenu kod Teisendorfa;
5)	u Willenbergu kod Angera na Höglu;	u Pfaffendorfu i Thundorfu kod Angera na Höglu;
6)	u Saalfeldenu.	

Ako se isporede oba stupca, čini se kao da su se za zaštitnike uzimali ljudi istoga kraja. S time bi se slagalo da su rasuta dobra koja je Hema poklonila za osnivanje manastira u Krci zaštićivali ne jedan, nego tri različita velikaša.[80] Treba dakle provjeriti da li podaci o zaštitništvu ne nagovještavaju možda gdje je zaštitnik imao zemlje.

Za kratke vlade nadbiskupa Odalberta (923/35) brojimo u Salzburgu osamnaest zaštitnika.[81] Ti ne vrše svoje dužnosti jedan za drugim, nego se nadbiskup redovno služi za različita dobra razli-

[77] Pribizlav preco et filius eius Chazel (MC. I, 122 n 109); testes tracti per aures [= Bavarci]: Engilbertus ... Chezil ...; testes Sclauigene: Chazili ... Laduta (III, 87, n 205/II); Kazili (III, 181 n 467); Kecil, Hartwicus, Hecil (III, 193 n 496); ingenuus Chazili = nobilitate functus Chezil (III, 119 n 286, 123 n 296). — Madelhelmus et Kazzilo fratres ac nobiles viri = Madelhelm et Kozzilo (Sbg. UB. 37, 50); Chazili (I, 773), Kozzilo (I, 908 n 16). — Hauptmann, Mejna grofija Spodnjepanonska. Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede (1923) 354 n 55.

[78] Sbg. UB. I, 160 n 98, 157 n 94, 151 n 88, 133 n 73.

[79] Istotamo I, 121 n 60/61, 135 n 75, 146 n 84.

[80] MC. I, 59 n 17.

[81] Sbg. UB. I, 1128.

čitim zaštitnicima. Ali to nikako nisu bili uvijek baš grofovi, a kamoli grofovi onih oblasti u kojima su darivane zemlje ležale. Naprotiv, grof jedne grofovije lako je štitio dobra i u drugoj.[82] Ne može se reći ni to da su salzburška imanja bila podijeljena na osamnaest okruga od kojih je svaki imao svoga zaštitnika. Jer jedan isti zaštitnik mogao je uredovati na najudaljenijim mjestima. Prema tome tvrdi Erben — a uz njega prionu i Martin — da »zaštitništvo za Odalberta još nikako nije bilo stalna služba, snabdjevena osobitim pravima i prihodima, nego kako je mogao privatnik kad je ustrebao zaštitnika za to upotrebiti po miloj volji rođake ili druge sebi bliske osobe, tako je mogao i nadbiskup slobodno birati između svojih pratilaca onoga koji je imao zauzeti u pojedinom pravnom poslu mjesto zaštitnika«.[83]

Ali kad bi Erben i Martin imali pravo, zašto bi se onda od sto deset tradicija pedeset i šest izvršilo rukom grofa Reginberta, dok ostalih sedamnaest zaštitnika nastupa samo po jedan put, dva puta ili najviše sedam puta? U svih pedeset i šest slučajeva imao je salzburški nadbiskup mogućnosti da izabere umjesto Reginberta jednoga od one sedamnaestorice za zaštitnika; ipak je uzimao njega, bilo da se radilo o tradiciji u Bavarskoj ili Salzburškoj, Gornjoj Austriji, Tirolu, Koruškoj ili Štajerskoj. Kad ga pak nije uzimao, imao ga je bar uza se, jer premda gdjekoja isprava ne poznaje Reginberta ni među svjedocima, druga iz istoga vremena i mjesta točno ga navodi.[84] Erben se dakle bez sumnje prenaglio kad je osporio bitnu razliku između Reginberta i drugih zaštitnika te otuda čak zaključio da u Salzburgu zaštitništvo još za Odalberta nije imalo tješnje veze s razvitkom imuniteta.[85] Jer gotovo stalno prisustvo Reginbertovo u nadbiskupovoj pratnji, broj i mjesta njegova posredovanja koje se protezalo na sve salzburške oblasti uvjerljivo uče da nezgrapni latinski jezik bavarskih pisara istom riječi »advocatus« označuje dvije vrste zaštitnika: glavnoga koji je vršio sudska i finansijska prava, ustupljena Salzburgu imunitetom, i prigodne

[82] Istotamo I, 72 n 5, 104 n 42, 110 n 46, 118 n 56, 121 n 59. — Erben W., Untersuchungen zu dem Codex traditionum Odalberti. Mitteilungen d. Gesellschaft f. Salzburger Landeskunde 29 (1889). Posebni otisak str. 21.

[83] Istotamo str. 26. — Martin F., Die kirchliche Vogtei im Erzbistum Salzburg. Mitt. d. Gesellschaft f. Salzburger Landeskunde 46 (1906) 345, 355.

[84] Nov. 924, Chiemsee: Sbg. UB. I, 82 n 16—18, 85 n 20, 113 n 49, 128 n 67, 139 n 78. — Jun 925, Chiemsee: I, 89 n 25, 112 n 48. — Jul 925, Mühldorf: I, 81 n 14, 163 n 100. — Jesen 927, Chiemsee: 90 n 26/27, 93 n 29.

[85] Erben n. sp. m. str. 27.

zaštitnike kojima se svećenici, udovice i maloljetnici služahu za obavljanje pojedinih pravnih poslova.

Jedan od tih prigodnih zaštitnika bijaše Waltilo. Njegovo je imanje ležalo u Rottu sjeverozapadno od Oberbergkirchena.[86] Kad svećenik Reginold trebaše zaštitnika za svoj posjed blizu Rotta, uze Waltilona.[87] No kad darivaše Salzburg svojim dobrom južno od Fridolfinga,[88] nije se obratio više Waltilonu, već drugome koji je i inače nastupao kao advocatus u blizini toga kraja,[89] grofu Engilbertu.

Sličan je slučaj s Reginhardom. Godine 924 došao je u Chiemsee pred nadbiskupa Odalberta da mu preda u ime kaluderice Engillinde imanje u Seebrucku na sjevernoj obali Chiemskoga jezera. Tri godine poslije toga podari sam svoju zemlju u Greimelsbergu kod Priena zapadno od istoga jezera.[90]

Pet drugih tradicija, izvršenih u Chiemseeu, tiču se plemenitoga Ruodlanda. Taj predade jeseni 927 salzburškoj crkvi tri imanja kod Priena, jedno kao vlasnik a dva kao advocatus.[91] Osim toga joj je pribavio već mjeseca novembra 924 imanje u Seebrucku za drugo u neposrednoj blizini i 12 novembra još i Mahtfridovo dobro sjeverozapadno od Priena.[92] Ali kad je Salzburg zamjenjivao istoga 12 novembra Stamham kod Erdinga i 22 novembra posjed u Putzheimu kod Pettinga, oboje daleko od Chiemgaua, Ruodland je sudjelovao samo još kao svjedok,[93] dok je ulogu zaštitnika vršio Liutker koga i druge isprave poznaju kao zaštitnika baš u tim predjelima.[94]

Ako se dakle potanje ispita kojim su se razlozima darovatelji rukovodili pri izboru svojih pravnih zastupnika, onda svi gornji primjeri ukazuju na to da se prigodni zaštitnik uzimao između

[86] Sbg. UB. I, 155 n 91, 158 n 95.
[87] Istotamo I, 76 n. 9.
[88] Istotamo I, 77 n 10.
[89] Istotamo I, 86 n 21/22, 116 n 54. — O Engelbertu i njegovu rodu isp. Richter E., Untersuchungen zur historischen Geographie des ehemaligen Hochstiftes Salzburg. Mitt. d. Instituts f. österr. Geschichtsforschung. Erg. Bd. I (1885) 629 i d., 638 i d., 642 i d.
[90] Sbg. UB. I, 90 n 26, 129 n 68.
[91] Istotamo I, 90 n 26/27, 93 n 29. — Rinchilinperg (n 26) = Rögling, ne Riegelsberg!
[92] Istotamo I, 128 n 67/68.
[93] Istotamo I, 140 n 78, 159 n 96.
[94] Istotamo I, 114 n 50—53. — Ætinhusa (n 53) = Attenhausen, ne Mitterhausen!

posjednika onoga kraja u kojem je ležalo podareno imanje. Otuda pak izlazi da se bavarski rođaci grofa Diotmara možda ne kriju samo među *tradentima* koji su poklanjali posjede u njegovu susjedstvu nego i među *zaštitnicima* koji su u ovakvim slučajevima posredovali.

Osobitu pažnju zaslužuje s toga gledišta porodica nadbiskupa Odalberta. Jer

1) njegova žena Rihni imađaše, kako znamo, Seeon za koji dade sebi ustupiti nekoliko crkava i dvorova s obje strane ceste od Wasserburga do Trostberga;[28] no upravo između Seeona i Trostberga Hauthaler smješta Diotmarov Dorfen a sjeverno od Trostberga njegov Bergheim i Kaltenbrunn.[95]

2) Rihnijin sin Diotmar bijaše posjednik u Rohrbachu i zaštitnik u Ginshofenu i Mösslingu;[96] u blizini pak tih triju sela, u Weilkirchenu i Dirnbergu, naidosmo na grofa Diotmara i Svetopuka II.[97]

3) Isti taj Svetopuk predade Salzburgu dobra u Uferingu i Wimmernu, dok mu nadbiskup vrati za to rukom svoga sina Diotmara imanje u Ringhamu sjeverno od Wimmerna.[78]

Dakako, veličine tih posjeda ne poznajemo; stoga i ne znamo da li se igdje dodirivahu neposredno, kao što to biva kad se podijeli zajednička baština. Ali se obje te porodice u isto vrijeme javljaju zajedno u tri različita kraja. Osim toga ih spajaju i njihova imena. Jer i Svetopuk I i Odalbert imaju sina Diotmara. Neće dakle biti suviše smjelo ako ih smatramo za rođake; štaviše, imenom Diotmar možemo čak utvrditi porijeklo toga srodstva.

Diotmar je naime junak gotske tradicije koja se kod Bavaraca naročito brižljivo čuvala. Otac mu je bio Diotrik Stari koji pobježe od Huna u Panoniju, a sina mu veličaju priče i historija kao Diotrika Bernskoga ili Teodorika Velikoga.[98] Junačke borbe s Madarima, kojima Zapad odmah nadjenu ime Huna, još su više rasplamsale smisao za tu tradiciju, tako da su Bavarci desetog vijeka proživljavali gotsku sudbinu kao svoju. Njihova su imena stoga vjerno ogledalo onog epskog doba. Tako se zove neki bavarski plemić

[95] Istotamo I, 151 n 88.
[96] Istotamo I, 114 n 50, 161 n 98.
[97] Isp. nap. 78/79.
[98] Hauptmann, Kroaten, Goten und Sarmaten. Germanoslavica 3 (1935) 125 i d; 315 i d.

Huninger, njegova su djeca Huninwe, Huninleit i Hunintot,[99] a pored tih svjedoka divljega klanja s mrskim Mađarima rađaju se cijele povorke nosilaca slavnih gotskih imena, prije svega raznih Diotmara i Diotrika.

Jedan se Diotrik — grof[100] — navodi u Odalbertovu kodeksu. Kao zaštitnik triju žena predaje Salzburgu imanja u Rohrbachu, Thannu i Eberhardingu kod Weilkirchena.[101] Ako se opet sjetimo da tradenti uzimaju zaštitnike odande gdje se nalaze njihovi posjedi, nameće nam se zaključak da se između gornjeg Isena i Rotta stiskuju dobra triju porodica, Svetopukove, Odalbertove i Diotrikove, pa da prema tome srodstvo i ime obaju Diotmara možda potječu iz Diotrikove obitelji. No po Hauthaleru to ne bi bilo moguće; jer držeći se činjenice da je Diotrikova udovica Heilrat 927 odredila sebi za nasljednika u Tüsslingu i Erhardingu Rihnijina Diotmara, on pretpostavlja krvnu vezu ne između Diotrika i Diotmara, nego između njega i Heilrate, tobožnje njegove sestre.[36]

Ali se u ispravi ne veli da su Tüssling i Erharding dobili Heilrat i *njen brat* Diotmar, već Heilrat i *Rihnijin* Diotmar. Kako se bratstvo nigdje drugdje u Odalbertovu kodeksu ne zabašuruje na tako nastran način, to je Hauthaler ovdje očevidno svoj tekst krivo tumačio. Pravi se smisao dosta jasno nazire u vijestima o ostavštini grofa Diotrika. Taj je naime poklonio salzburškim kanonicima jedan dio šume Heid na potoku *Mörnu* između Krayburga i *Mörmosena.*[102] Poslije njegove smrti nalazimo jedan dio Mörmosena u rukama njegove udovice Heilrate,[36] drugi u rukama najstarijeg sina Rihnijina, Otakara,[29] a najmladi, Bernhard, imađaše Diotrikov Tiefstatt.[103] Krvno je dakle srodstvo tu svakako postojalo, ali ne između Rihnijinih sinova i *Heilrate*, nego između njih i *Diotrika.* Heilrat je Mörmosen baštinila istom od muža.

Na prvi pogled Diotmarov se rodoslov time jedva mijenja; jer se čini da je Hauthaler samo u tome pogriješio što je smatrao Diotmara za *Heilratina* brata umjesto za brata njezina muža Diotrika. Ali Diotrik među svjedocima nikad ne stoji neposredno do svoje namišljene braće, Otakara, Diotmara i Bernharda, nego se

[99] Hundt n. sp. m. 14/III, 138 n 13.
[100] Sbg. UB. I, 154 n 90.
[101] Istotamo I, 72 n 4, 81 n 14, 113 n 49.
[102] Istotamo I, 146 n 84a.
[103] Istotamo I, 143 n 81.

drži i još kako daleko od njih.[104] On ne pripada ni njihovu koljenu, jer »vazal nadbiskupa« salzburškoga, Diotrik, spominje se već od godine 892 dalje i umire već između 925/27,[105] a Heilrat ga slijedi 927/30.[106] Očito je dakle da Diotrik nije Diotmarov brat, već ili brat ili bratić ili sestrić jednoga od njegovih roditelja. Ali kojega?

Otac, Odalbert, član je aribonskoga roda.[107] No nijedna od brojnih porodica koje se dovode u vezu s Aribonovićima nije upotrebljavala imena Diotrik i Diotmar. Malo je stoga vjerojatno da bi Diotrik bio *Odalbertov* rod. Drukčije je s Rihnijom.

Već okolnosti pod kojima je predala 924 Seeon izazivaju našu pažnju. Jer ta complacitatio bijaše krajnje nepovoljna za nadbiskupa. Rihni mu dade jedini Seeon, a on joj vrati za to osamnaest crkvâ i dvorova sa svim što im pripadaše i osim toga još desetinu od devet drugih crkvi — ne dobrovoljno, nego »na zapovijed« samoga vojvode Arnulfa koji posla svoje povjerenike da nadziru predaju. Među njima se pak nalazio također Diotrik i taj — značajno — stade odmah kao zaštitnik uz Rihniju protiv svoga seniora Odalberta.[28] I kraj najveće opreznosti može se dakle reći da je bio svakako bliži njoj nego njenome mužu. No znači li to da joj je bio baš *rodom* bliži?

Heilrat zove Diotmara »Rihnijinim sinom«.[36] Gdje god inače Codex Odalberti dodiruje porodične odnose Diotmara i njegove braće, nigdje ne govori o *Rihnijinim* sinovima, nego isključivo o *Odalbertovima*;[108] o Rihniji čak prešućuje da je nadbiskupova žena.[109] Isticanje je dakle njezina materinstva 927 veoma neobično, ali bi se dalo smjesta shvatiti, kad bi se smjelo pretpostaviti da je Heilratin suprug Diotrik bio — Rihnijin brat. Jer bi u tom slučaju Heilrat gledala u Diotmaru u prvom redu sina Diotrikove *sestre*. Pogotovu pak ne bi imala nikakvog povoda da se sjeti Odalberta, ako je bio Diotmar možda samo njegov pastorak. Doista se izvori ne protive ovakvom shvaćanju. Jer dvije kćeri imenom Rihni[37] nepobitno dokazuju da je njihova majka bila dva puta udata. Sve dakle zavisi

[104] Istotamo I, 84 n 18, 154 n 90, 163 n 100.
[105] Istotamo II, 71 n 38, 76 n 41; I, 106 n 44, 109 n 45.
[106] Istotamo I, 109 n 45 = 141 n 80 (Erharding, Tüssling).
[107] Istotamo I, 83 n 17, 145 n 83. — Egger n. sp. m. 83, 438, 473. — Widmann H., Geschichte Salzburgs (Gotha 1907) 152.
[108] Istotamo I, 122 n 60, 136 n 75/76, 141 n 80/81.
[109] Istotamo I, 103 n 41, 107 n 44, 141 n 79.

samo o tome *kada* se Rihni preudala za Odalberta: *prije* početka devedesetih godina devetog stoljeća kad se rodio Diotmar ili *poslije*.

Nagadanja, čini se, presijecaju dvije isprave od 2 jula 899 i 12 augusta 903.[110] Prema prvoj jedan je dio vlastelinstva Veldena na rijeci Rotu pripadao svećeniku Diotriku, dok je prema drugoj ostatak uživala »udovica Rihni«. Rijetkost tog imena, njegova povezanost s imenom Diotrik i položaj Veldena baš u kraju gdje zatekosmo posjede Rihnijine djece, sve to čini nesumnjivim da je udovica Rihni jedna od naših triju salzburških Rihnija. Prema godinama je najvjerovatnije da je treba poistovetiti s nadbiskupovom ženom. Terminus post quem druge udaje bio bi onda 12 august 903 što bi ujedno potvrdilo da je Diotmar doista Rihnijin sin iz *prvoga* braka. Naravno, potpuno se ne može isključiti mogućnost da se u ispravi misli na jednu od njenih kćeri. Mlađa doduše iz drugog braka, koja još 930 po svoj prilici nije imala potomaka,[37] teško da bi bila već 903 udovica. Ali je to mogla biti njena polusestra. Ipak i onda nas ovlašćuje dioba Veldena između nje i svećenika Diotrika da spojimo imena Diotrik — Diotmar s *Rihnijinom* porodicom, a ne s *Odalbertovom*. Kao rezultat ekskurza o grofu Diotriku dobijamo dakle genealoški trokut:

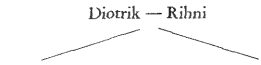

Rod kojemu smo na taj način ušli u trag treba smatrati za osobito plemenit već s obzirom na Rihnijina supruga, — Aribonovića! Osim toga pada u oči da je za pisare Odalbertova kodeksa jedina Rihni »nobilissima«. U prvom bi se doduše trenutku moglo olako prijeći preko ovoga izraza, jer pisari tu ipak govore o ženi svoga *gospodara*. Ali već isprave o Veldenu daju naslućivati da uzrok leži dublje. Jer taj dvor bijaše *kraljev*, a Rihni ga je smjela uživati samo stoga što je kralj Ludvik Dijete to postavio za uvjet kad ga je darivao crkvi sv. Emerama. Ovakve su se pak ograde činile kod tradicija isključivo ili iz zahvalnosti za kakvu uslugu ili iz lične naklonosti ili — zbog srodstva. Posljednji je obzir jedini koji poznaje Codex Odalberti.[111] Prema tome se mora svakako računati s mogućnošću da je Rihni možda kraljeva rođaka. Ali po kome?

[110] RI. I², 709 n 1903, 727 n 1958.

[111] Sbg. UB. I, 68 n 2, 130 n 69, 70 n 3, 81 n 15, 71 n 4, 78 n 11, 111 n 48, 141 n 79 et passim.

Ludvik IV bijaše sin cara Arnulfa. Taj je bio opet kopilan Karlmanov od plemenite Bavarkinje Liutswinthe, a nećak mu je bio slavni prefekt bavarski Liutpold koji pogibe 907 u bici kod Bratislave protiv Mađara.[112] U suglasnosti s Dümmlerom objašnjava se srodstvo Arnulf-Liutpold baš Arnulfovim brakom s Liutswinthom. A kako se u staronjemačkom jeziku ne nasljeđuju samo imena nego i dijelovi imena,[113] to se srodstvo odražava i u prvom zajedničkom slogu

$$\text{Liut} \begin{cases} \text{swinth} \\ \text{pold.} \end{cases}$$

Stepen srodstva između Liutswinthe i Liutpolda razabira se iz historije Liutpoldova sina, vojvode Arnulfa. Taj se digao protiv Konrada I te se borio s toliko uspjeha da je vladao Bavarskom posve samostalno, dok nije regensburškim ugovorom od 921 priznao vrhovnu vlast Konradova nasljednika Henrika I. U literaturi se taj boj dugo prikazivao po uobičajenom kalupu: vojvoda protiv kralja = partikularizam protiv centralizma. Ali već sam politički razvitak Istočnofranačke države nabacio je pitanje: da li taj kalup nije suviše prost. Jer, napokon, ne smije se smetnuti s uma da je Bavarska bila počevši od 877 srčika države: kraljevi su gotovo stalno stolovali na njenom tlu, bavarski primas, nadbiskup salzburški, bio je kraljev arhikapelan, a bavarski su velikaši punili kraljevski dvor. Tek za posljednjega Karlovića, Ludvika IV, taj povlašćeni položaj Bavarske prestade. Kralj se povuče na zapad, vodstvo države pripade nadbiskupu Hatonu u Mainzu, najzad se pak kraljevskog prijestolja dočepa franački velikaš, Konrad I. Bar dakle s istim pravom s kojim se Arnulfov ustanak shvaćao kao pobuna plemenskog vojvode protiv jedinstva, mogao se shvatiti i kao borba za uspostavu bavarskoga vodstva.

Alternativa »partikularizam ili hegemonija« bila je riješena tek nalazom novih salzburških anala. Jer iako su već Luitprand iz Kremone i Hermann iz Reichenaua natucali da se Arnulf borio

---

[112] Ann. ex Annalibus Juvavensibus antiquis excepti. MG. SS. 30/II, 742. Dümmler E., Geschichte d. ostfränkischen Reiches unter d. Karolingern. 2 (Leipzig [2], 1887) 392; 3, 393 n.

[113] Dittrich J., Personennamen im Codex Odalberti. Mitt. d. Gesellschaft f. Salzburger Landeskunde 61 (1921) 58 i d.

s Konradom za *krunu,*[114] ipak tek sada u salzburškim analima razgovijetno čitamo pod godinom 920:

»Bawarii sponte se reddiderunt Arnulfo duci et regnare eum fecerunt *in regno Teutonicorum.*«[115]

»Regnum Teutonicorum« je Njemačka, a nipošto Bavarska. Izvrstan, jer neutralan i suvremen izvor pretstavlja dakle tobožnjeg partikularista Arnulfa kao vladara cijele Njemačke, i to odlično odgovara tadašnjim prilikama. Jer godine 918 umro je Konrad I usred neuspješnih borba s vojvodama. Njegov brat, franački vojvoda Eberhard, imao bi ga zapravo naslijediti, ali ne vjerujući da bi bio bolje sreće uze krunu te je ponese vojvodi saskome Henriku. Historik koji bi se služio jezikom salzburškoga analista mogao bi dakle zapisati:

»Franci sponte se reddiderunt Heinrico duci et regnare eum fecerunt in regno Teutonicorum.«

No Henrikovo se kraljevstvo osnivalo samo na pristanku Franaka i Sasa. Bavarski je Arnulf bio protiv njega, a Bavarcu je stajao uz bok Burkhard sa svojim Švabima. Vjerojatno je dakle samo pri prepisivanju salzburških anala nastala *zabuna*; jer se 920 sigurno nisu »*Bavarci* dobrovoljno pridružili vojvodi Arnulfu« — ti ga podupirahu već davno! — nego smisao zahtijeva da se čita:

»*Alemanni* sponte se reddiderunt Arnulfo duci et regnare eum fecerunt in regno Teutonicorum.«

Salzburški anali tim ispravkom stječu vanrednu vrijednost za naše predodžbe o počecima saske dinastije. Jer ponovo izbija kako glavni izvor za to doba izvraća historiju zataškujući da Arnulf nije bio buntovnik — drugi Tasilo —, nego protivukralj kojega su južna plemena uzdigla protiv vođe sjevernih. Priznanje da je Bavarac imao isto toliko prava na prijesto koliko njegov protivnik očito je prelazilo istinoljublje vatrenog saskog rodoljuba, zato je grčevito izbjegavao svaku riječ o dvostrukom izboru,[116] a kamoli da je govorio o Arnulfovu porijeklu koje bi još više zasjenilo Henrikovo pravo. Jer Fragmentum de Arnulfo duce koji potječe iz pera štovaoca i suvremenika vojvode Arnulfa, dakle izvor prvoga reda, kaže:

[114] MG. SS. XVII, 370. — SS. RG: Liutprandi Antapodosis str. 36.
[115] MG. SS. 30/II, 742.
[116] Bresslau H., Die ältere Salzburger Annalistik. Abh. d. preuss. Akademie d. Wissenschaften 1923, 2, 57.

Gloriosus dux noster Arnulfus, virtute ex alto indutus, fortitudine clarus et victoria enituit eximius, quia *de progenie imperatorum et regum* est ortus.[117]

»Carevi i kraljevi« prije Arnulfa bili su samo Karlovići. Njegov boj protiv Konrada i Henrika prema tome nije izvirao iz prkosa plemenskog vojvode, već iz nasljednog prava na njemački prijesto koje je sebi prisvajao zbog svoga karolinškog porijekla. Ali mu karolinška krv gotovo sigurno nije došla po muškoj lozi. Jer da je bio pravi Karlović, njegovi bi potomci jamačno crpli otuda toliko moralne snage da bi to glasno odjeknulo u suvremenoj historiografiji. No ta šuti. Liutpoldovo nećaštvo prema caru Arnulfu treba stoga razumjeti tako da ga je rodila karolinška majka istoga koljena kao Arnulf ili — ako se uzme izraz »nepos« strogo doslovce — upravo njegova sestra. Rodoslov dakle glasi ovako:

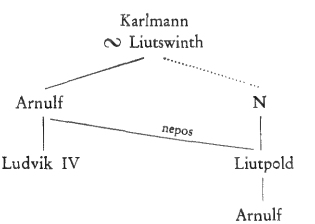

Otkriće krvne veze s Karlovićima pomaže sada da se približimo i rješenju Rihnijina pitanja. Jer kako se 903 za nju zauzimao Ludvik IV,[118] tako 924 njegov nećak Arnulf. Erben i Hauthaler doduše nagađaju da je Arnulf naknadom koju je Odalbert morao tada dati za Seeon kaznio nadbiskupa zato što se dao izabrati preko njegove volje.[119] Ali to tumačenje ne nalazi ni najmanjeg oslonca u izvorima, pa je štaviše i posve nevjerovatno. Jer kad se Arnulf 921 poklonio Henriku I, taj mu je morao između ostaloga ostaviti i pravo na investituru bavarskih biskupa. Nema nikakvog znaka da bi se oholi »vojvoda po božjoj milosti« koji je nemilice pritiskivao crkvu odrekao svoga prava te već dvije godine poslije ugovora dopustio da se Odalbert slobodno bira. A da je ipak nekim čudom došlo do izbora, globa za kršenje vojvodina prava valjda bi

[117] MG. SS. XVII, 570.
[118] RS. I² 727 n 1958.
[119] Erben n. sp. m. str. 13. — Sbg. UB. I, 106.

pripala samom Arnulfu, a ne Rihniji. To postaje još jasnije ako se sjetimo da je vojvoda uputio na pregovore između Rihnije i Odalberta naročite svoje izaslanike.[118] Jer u cijelom Odalbertovu kodeksu imaju samo četiri primjera da se Arnulf pleo u nadbiskupove poslove: jedan je slučaj Rihnijin, a ostala se tri tiču — njene djece.[120] Ne radi se dakle o sporu između Odalberta i vojvode, nego između Odalberta i njegove žene za koju se vojvoda zauzimao možda iz istoga razloga kao grof Diotrik, tj. zbog srodstva.

Koch-Sternfeld je to slutio već 1842 kad je proglasio Rihniju za Liutpoldovu sestru, ali na žalost nije naveo što ga je na tu misao potaklo.[121] Ipak ima bar zaobilazan put kojim se može postići jasnost. Jer ako je doista postojalo srodstvo Arnulf-Rihni-Diotrik, onda je krv bavarske dinastije prešla i na grofa Diotmara i preko njega na njegovu potomku Hemu. Potvrde za to ne treba dugo tražiti.

Povelja naime cara Henrika II od godine 1016 zove Hemu carevom »nećakom«.[122] Budući da za to zna inače samo Hemina legenda,[123] Jaksch je smatrao tu primjedbu za umetak krivotvoritelja dvanaestog vijeka koji je, veli, na taj način htio proslaviti Heminu zadužbinu u Krci.[124] Ali o Hemi imamo osim legende i Henrikove diplome samo još dvije komplacitacije s nadbiskupom Balduinom[125] koje naravno nemaju povoda da se dotaknu njene genealogije. Jakschu se može zato drage volje priznati da legenda ne *dokazuje* Hemina srodstva sa carem; može mu se čak priznati i to da je podatak o srodstvu možda umetnut, ali se mora i pored svega toga ipak istaći da podatak ne treba biti *izmišljen*. Nedavno su veze Hemina roda s Henrikovom zadužbinom u Bambergu pokolebale vjeru u opravdanost Jakschevih skrupula;[126] sad je pak rodoslov Svetopuka I sasvim obara. Jer ako dozovemo sebi u pamet da ime Svetopukova sina Diotmara potječe od pretka — po svoj prilici od majke — *Diotrikova* roda, onda stoje na početku rodoslova odjednom tri dinastije:

---

[120] Istotamo I, 138 n 76, 141 n 79/80.
[121] Koch-Sternfeld I., Beyträge zur teutschen Länder-, Völker-, Sitten- und Staatenkunde 2 (München 1842) 57.
[122] MC. I, 52 n 13.
[123] Acta SS. 29 juna, sv. 27, 458 i d.
[124] MC. I, 14.
[125] Istotamo I, 56 n 16/17.
[126] Hauptmann, Grofovi Višnjegorski 250, 233.

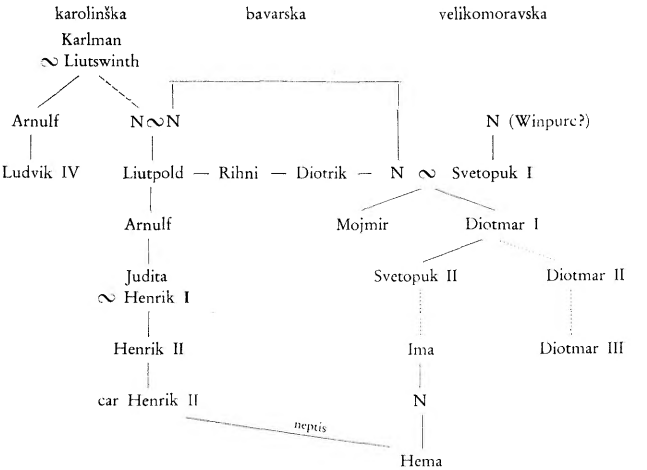

Henrikova dakle povelja samo potvrđuje što je iskrslo i nezavisno od nje da se u Hemi pomiješala krv velikomoravske dinastije i bavarske koja je vezala Hemu čak i za Karloviće.

Golemi posjed njena roda od bavarskog Dunava do furlanskog Tilmenta tom je genealogijom napokon objašnjen. Ali se otvaraju još širi vidici, ako se isporede s njome imena salzburških nadbiskupa od kraja devetog vijeka do kraja desetog. Jer za tih sto godina slijede jedan drugoga:

Diotmar	(877—907)	Egilolf	(935—938)
Pilgrim	(907—922)	Herolt	(938—958)
Odalbert	(923—935)	Fridrih	(958—991)
		Hartvik	(991—1023)

Diotmara je imao Arnulf za arhikapelana. Za komornika je uzeo nekog Diotrika.[127] Ova su imena, kako vidjesmo, svojstvena baš rodu čije je krvi bio i jedan od roditelja prefekta Liutpolda. Blizu je dakle misli da mu treba pribrojiti i nadbiskupa Diotmara. Istome rodu ili krugu njegovih privrženika pripada i Egilolf, jer ga je postavio

[127] Sbg. UB. I, 70 n 3. — Dümmler n. sp. m. 3, 480 i d.

vojvoda Arnulf. A izrijekom se označuje kao član bavarske dinastije Herolt.[128] Kako su ostala četvorica Aribonovići, salzburška je dakle crkva bila zapravo plijenom dvaju rodova. Prema tome takozvani Otonov sistem za južnonjemačku metropoliju nije važio. Jer ma kako su Otoni drugdje slobodno imenovali crkvene poglavice, jer nisu bili sputavani nasljednim pravom kao kod feuda, u Salzburgu im je nedostajalo te slobode. Tu su bili vezani vlašću Liutpoldovića i Aribonovića protiv kojih nisu mogli izigravati crkve, nego su morali jedne krotiti drugima podmićujući ih naizmjence biskupskom mitrom.

Klica je toj surevnjivosti bila zasijana po svoj prilici već u devetom stoljeću za Arnulfa. Taj je naime dobio od oca cijelu Karantaniju, tj. Korušku s pograničnim zemljama od Rabe do Krša, da bi zajedno sa grofom Istočne marke, Aribonom, štitio granice od Velikomoravaca i Bugara. No Aribo je bio Svetopukov prijatelj, pa je stajao čak uz njega protiv Arnulfa. Poslije svoga izbora za kralja Arnulf je stoga zadržao Karantaniju i dalje u svojim rukama. A kad su se prilike na granici pogoršale, nije je dao Aribonu, nego Liutpoldu, koji je združio s njom i upravu Bavarske.

Nova dinastija koja je bila time osnovana na jugoistoku daleko je nadmašivala Aribonoviće, pogotovu ako je gornje mišljenje točno da je bio i bavarski metropolit Diotmar Liutpoldov rod. No poraz kod Bratislave zaustavio je nagli njen uspon: Liutpold ostade na bojištu, pored njega pade i Diotmar, a zamjenika za njih niotkuda. Jer vojvoda Arnulf bio je još suviše mlad,[129] kandidata za nadbiskupsko mjesto dinastija, čini se, nije imala, i tako iznenada nalazimo na stolici sv. Ruperta Aribonovića Pilgrima. Vojvodski se pak rod — htio ne htio — pomirio s tim preokretom; ta, grof Diotrik čak se već 909 prijateljski zalagao kod kralja da pribavi Aribonovićima opatiju Traunkirchen.[130] Idućih godina ništa ne ukazuje na to da bi se bila ta sloga razvrgla. Naprotiv, zapljenom crkvenih imanja kojom je stekao sredstva za pojačanje vazalne vojske Arnulf je tako čvrsto privezao plemstvo uza se, da ga je vjerno slijedilo u boj za njemačku krunu. Zategnutost u odnosima prema Odalbertu radi Rihnijine opskrbe bila je samo prolazna; u

[128] Istotamo I, 79 n 13. — Erben n. sp. str. 22 n 2.
[129] Büdinger M., Österreichische Geschichte bis zum Ausgange des dreizehnten Jahrhunderts. I (Leipzig 1858) 232.
[130] Sbg. UB. II, 75 n 41.

talijanskim je borbama vojvoda već opet uživao nadbiskupovu pomoć. Tek pošto je Arnulf umro, sile su se pomjerile. Ustankom od 937 vojvodska vlast izmače Arnulfovoj lozi, smrću njegova brata Bertolda prijeđe čak u tuđe, saske ruke, na Henrika I, a kad se stara dinastija ponovo diže da se dokopa svoje baštine, izgubi još i crkveno gospodstvo, Salzburg. Ujedno nastradaše i najodličniji pristaše. Četiri grofa, među njima Askvin, po svoj prilici iz roda Hemina pradjeda Waltunija, zaglaviše u boju,[131] peti, Wergand, grof cijele Karantanije, nestade iz isprava, a njegovo mjesto zauze Aribonović Hartwik, dok drugi, Fridrih, kao nadbiskup zamijeni oslijepljenog Herolta.[132] Istom pošto je nova dinastija pošla putem stare ustajući protiv kralja, polako se opet zbijaju redovi bavarskog plemstva, a pobjede vojvode Henrika II nad Mađarima[133] napokon zapečaćuju novu slogu donoseći bavarskim velikašima svježe slave i prostrana dobra na osvojenom tlu. U to pak doba stišavanja razbuktalih strasti pada potkraj desetog vijeka upravo kao simbol udaja Hemina za grofa Savinjske marke, Wilhelma, iz porodice aribonske krvi.[134]

Kad je njegova kuća izumrla smrću njegova sina Wilhelma II 1036, Hemin je rod bio najsilniji na cijelom bavarsko-slovenskom jugu. Jer jedine takmace, Eppensteine, zbacila je careva srdžba baš godinu dana prije s koruškog prijestolja, a približno 1040/45 ispraznila se i stolica kranjskog krajišnika smrću posljednjeg Sempt-Ebersberga, grofa Eberharda.[135] Zavještanjem nedoglednih svojih posjeda na Savinji, Sutli, Savi i dolenjskoj Krci Hema bi bila učinila tadašnjeg starješinu svoga roda, Askvina, nespornim gospodarem i Kranjske i Savinjske marke pored kojega bi bio svaki drugi krajišnik nemoguć. Ali u predvečerje najvećeg razmaha klinijevskog duha, na pragu borbe za investituru i krstaškog pokreta mozgovi još nisu bili dozreli za krutu politiku dinastičkog egoizma. I tako je Hema više voljela da kneževski nadari svoju zadužbinu, nego da ujedinjenjem cijele baštine svoga roda udari trajne temelje mark-grofovskoj vlasti nad Velikom Kranjskom koja bi počinjala već na

[131] MC. III, 46 n 117. — Hauptmann n. sp. m. 250, 232.
[132] MC. III, 39 n 102, 43 n 112, 46 n 117.
[133] Hauptmann, Krain. Erläuterungen zum Historischen Atlas d. österr. Alpenländer I/4 347 i d.
[134] Egger n. sp. m. 83, 468 i d.
[135] Mell A., Die historische und territoriale Entwicklung Krains vom X bis ins XIII Jahrhundert. Graz 1888. Str. 123.

Maclju i Konjičkoj gori umjesto tek dolje na Savi. Uzalud su se trudili Weimar-Orlamündi, Andechsi, Babenbergovci i Spanheimi da dostignu to što je bilo Hemi nekad na dohvatu. Njihova je Velika Kranjska bila samo nedonošče koje je već 1335 izdahnulo. I zato, kad je u devetnaestom stoljeću planula nacionalna ideja, Slovenci sjeverno od Save probudiše se kao manjina u *njemačkoj* vojvodini Štajerskoj.